

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

โดย

นายสมเกียรติ สัจจารักษ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการศึกษาตลอดชีวิตและการพัฒนามนุษย์

ภาควิชาการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

โดย

นายสมเกียรติ สัจจารักษ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการศึกษาดลอดชีวิตและการพัฒนามนุษย์

ภาควิชาการศึกษาเพื่อการพัฒนาคนและสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**APPROACH TO ENHANCE LEARNING
ON THE PRESERVATION OF MOKEN GIPSIES' IDENTITY**

**By
Somkiat Sadjarak**

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

DOCTOR OF EDUCATION

Department of Education for Human and Social Development

Graduate School

SILAPAKORN UNIVERSITY

2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน” เสนอโดย นายสมเกียรติ สัจจารักษ์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาตลอดชีวิตและการพัฒนามนุษย์

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิริบุญ จงวุฒิเวศย์
2. อาจารย์ ดร. นฤมล อรุโณทัย
3. อาจารย์ ดร. ภัทรพล มหาจันทร์

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชิตชงค์ นันทนานนตร)

...../...../.....

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. วชิราพร อัจฉริยโกศล)

...../...../.....

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิริบุญ จงวุฒิเวศย์)

...../...../.....

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร. นฤมล อรุโณทัย)

...../...../.....

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร. ภัทรพล มหาจันทร์)

...../...../.....

50251806 : สาขาวิชาการศึกษาด้านชีวิตและการพัฒนามนุษย์

คำสำคัญ : แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้/อัตลักษณ์/ชาวเลมอแกน

สมเกียรติ สัจจารักษ์ : แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน. อาจารย์ที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์ : ผศ. ดร. กิริบุญ จงวุฒิเวศย์ อ.ดร. นฤมล อรุโณทัย และ อ. ดร. ภัทรพล มหาจันทร์. 268 หน้า.

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาอัตลักษณ์และการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน 2) ศึกษาการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน และ 3) ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย กลุ่มชาวเลมอแกน เกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง จำนวน 459 คน กลุ่มชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา จำนวน 220 คน และกลุ่มชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต จำนวน 595 คน กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกน จำนวน 21 คน และกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการวิเคราะห์ และสังเคราะห์เอกสาร สัมภาษณ์ สัมผัส สนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ รวมทั้งอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านการแต่งกาย และด้านอาหารการกิน ส่วนอัตลักษณ์ที่ยังคงอยู่แต่กำลังตกอยู่ในสถานะที่ใกล้จะสูญหาย ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน และอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านภาษา ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี กลุ่มชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ สามารถรักษาอัตลักษณ์ไว้ได้ค่อนข้างมากทั้งด้านภาษา ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี ส่วนชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ตนั้นสามารถรักษาอัตลักษณ์ไว้ได้ค่อนข้างน้อย

2. การสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ผู้เป็นพ่อทำหน้าที่ถ่ายทอดวิธีการสร้างบ้าน สร้างเรือ เรือมือทำมาหากิน การจับปลา การดำหอย ดำปลิง รวมถึงการดูแลสุขภาพ และแหล่งอาหารในทะเลให้ลูกผู้ชาย ส่วนผู้เป็นแม่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการหุงหาอาหาร การหักกับข้าวด้วยการเจาะหอยดิบ หาเพรียงทราย การหาผักป่า การดูแลรักษาความสะอาดบ้าน รวมทั้งการจักสานให้ลูกผู้หญิง โดยใช้วิธีการทำให้ดู ฝึกให้ทำตาม ชี้นำ ชาวเลมอแกนสืบทอดวัฒนธรรมด้านภาษาให้กับคนรุ่นหลัง ด้วยการพูดคุยสื่อสารกันเป็นภาษามอแกน เรื่องเล่า เหตุการณ์ นิทาน และบทเพลง ถูกถ่ายทอดให้แก่เด็กรุ่นหลังด้วยวิธีการเล่าเป็นภาษามอแกน ไม่มีการบันทึกเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนการสืบทอดอัตลักษณ์ด้านความเชื่อและพิธีกรรมนั้นจะถ่ายทอดผ่านผู้นำพิธีกรรม หรือ โต๊ะหมอ และผู้อาวุโสในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอด

3. แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนที่เหมาะสมจะต้องเป็นการทำงานในลักษณะบูรณาการร่วมกันระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน หน่วยงานรัฐ และหน่วยงานเอกชน โดยมีหน่วยงานหลักคอยทำหน้าที่ดูแลและประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยมีขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ คือ 1) ศึกษาเรียนรู้ข้อมูลพื้นฐาน 2) ร่วมงานกันหลากหลายฝ่าย 3) มากมายด้วยกิจกรรม 4) ทำเชิงบูรณาการ และ 5) ประสานเพื่อให้ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

ภาควิชาการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2554

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ 1. 2. 3.

50251806 : MAJOR : LIFELONG EDUCATION AND HUMAN DEVELOPMENT PROGRAM.

KEY WORDS : APPROACH TO ENHANCE LEARNING / IDENTITY / THE SEA GIPSIES : MOKEN.

SOMKIAT SADJARAK : APPROACH TO ENHANCE LEARNING ON THE PRESERVATION OF MOKEN GYPSIES' IDENTITY. THESIS ADVISORS, ASST. PROF. KIRIBOON JONGWUTIWES, Ph.D. , NARUMON ARUNOTHAI, Ph.D. AND PATTARAPON MAHAKAN, Ph.D. 268 pp.

The purposes of this research are as follows : 1. To study the unique identity of the Moken Sea Gypsies and the current maintenance of such identity ; 2. To study the transmission of identity among the Moken Sea Gypsies ; 3. To study the approach to enhance learning on the preservation of Moken Gypsies' identity. The population included in this research is composed of the Moken Sea Gypsies living in the following locations : those inhabiting Koh Lao Island, Koh Chang Island, and Koh Phayam Island in Ranong Province (459 persons) ; those inhabiting Aao Bon Yai Island and Surin Islands in Phangnga Province (220 persons) ; and, the group inhabiting at Rawai Beach in Phuket Province (595 persons). Also, 21 persons who are involved with the Moken Sea Gypsies and 5 experts in the field were interviewed. The process used in this research is Qualitative Research involving synthesis of documents, surveys, observation, group conversations, and interviews.

The research findings, in summary, are as follows

1) The identity of the modern Moken Sea Gypsies has changed significantly from that of their ancestors, most especially with respect to the locations in which they live, their way of life, their social structure, their inter-community relationships and their relationships with the community at large. In addition changes have occurred with respect to cultural aspects, especially their apparel and diet. Furthermore, there are elements of their identities which are still extant but are close to extinction, that is, their occupational and cultural identities especially their language, art forms, beliefs, rituals, customs, and traditions. The Moken Sea Gypsies who live in Aao Bon Yai and the Surin Islands have been more successful in their ability to preserve their identities with respect to language, arts, beliefs, practices, and custom. The Moken Sea Gypsies in Rawai Beach, on the other hand, have not been so successful in preserving their identity.

2) The responsibility for the transmission of the Moken Sea Gypsy identity is variously assigned. Fathers pass onto their sons knowledge about home building, boat construction, and making tools used in his craft, as well as how to fish, dig for oysters, and locate sea cucumbers. They also pass on knowledge about how to understand wind currents and sources of food in the sea. As for the mothers of the family, it is their responsibility to pass over to their daughters how to cook food, how to seek and dig out clams, search for eatable barnacles, locate wild plants and vegetables, as well as clean and take care of the family home and to weave mats and utensils. These skills are passed on through observation and following the actions and advice of the father or mother. The Moken Sea Gypsies transfer their cultural artifacts and language skills to subsequent generations by oral communication in the Moken language via story telling, historical events, and folk tales. Song lyrics composed in the Moken language are conveyed to children. Writing is not used to record events or stories. As for the passing on of beliefs, traditions, and practices, these spiritual elements are handed down by ceremonial leaders or "to moh" or community elders.

3) The approach to enhance learning on the preservation of Moken Gypsies' identity is to utilize an integrated approach encompassing the Moken Sea Gypsies themselves, various government agencies, and selected private organizations. Major organization exist which can serve to control and coordinate the smaller organization which are directly involved in this process. The study should be organized as follows, 1. Gather basic information ; 2. Arrange for a number of organizations to work together ; 3. Create a number of activities ; 4. Integrate these activities ; and, 5. Provide a process for continuous coordination and implementation.

Department of Education for Human and Social Development, Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2011

Student's signature.....

Thesis Advisors's signature 1. 2. 3.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน” ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความสามารถจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คีรีบุญ จงวุฒิเวศย์ อาจารย์ ดร.นฤมล อรุโณทัย และอาจารย์ ดร.ภัทรพล มหาจันทร์ ที่ได้กรุณาดูแลเอาใจใส่ให้คำปรึกษา ติดตามการวิจัยในครั้งนี้มาโดยตลอด ข้อเสนอแนะที่ได้จากท่านเป็นแนวทางและกำลังใจให้ผู้วิจัยมุ่งมั่นในการทำวิจัยฉบับนี้จนสำเร็จลงได้ด้วยความเรียบร้อย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชิตพงศ์ นันทนาเนตร และรองศาสตราจารย์ ดร.วชิราพร อัจฉริยโกศล ที่กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการทำวิจัย ตลอดจนรับเป็นคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ในครั้งนี้

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ประพนธ์ เรืองณรงค์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาวิตร พงศ์วัชร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์ และอาจารย์อาภรณ์ อุกฤษณ์ ที่ได้กรุณาตรวจสอบความเหมาะสมของแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในครั้งนี้เป็นอย่างดี กราบขอบพระคุณ วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต จังหวัดพังงา จังหวัดระนอง และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกน ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลในการทำวิจัยมาโดยตลอด และขอขอบคุณชาวเลมอแกนทุกคนที่ให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิจัยในครั้งนี้

กราบขอบพระคุณ คุณกฤษ-คุณพรจันทร์ ศรีฟ้า บริษัท คุระบุรี กรีนวิว รีสอร์ท แอนด์ ทราเวล จำกัด อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์การเดินทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลตลอดระยะเวลาในการทำวิจัย

กราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ ผู้เป็นที่รัก และพี่ ๆ ที่คอยให้กำลังใจ และให้ทุนทรัพย์สำหรับการศึกษา และขอขอบใจน้อง ๆ และหลาน ๆ ที่คอยให้ความช่วยเหลือมาโดยตลอด จนทำให้การดำเนินการวิจัยและการศึกษาประสบความสำเร็จ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
คำถามในการวิจัย.....	8
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	8
ขอบเขตของการวิจัย	8
ประชากรที่ใช้ในการวิจัย.....	8
ประเด็นในการศึกษา	10
นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	11
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	12
2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	13
แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้	14
ความหมายของการเรียนรู้.....	14
แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การเรียนรู้ของผู้ใหญ่และการเรียนรู้ตลอดชีวิต	20
ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน	20
ความหมายและหลักการการศึกษานอกระบบโรงเรียน	21
ความหมาย หลักการ และแนวคิดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่.....	28
ความหมาย หลักการ และแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต	39
ทฤษฎีการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนและการเรียนรู้ผู้ใหญ่.....	42
รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาผู้ใหญ่	
สำหรับกลุ่มชนต่าง ๆ.....	52
แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์.....	55

บทที่	หน้า
	ความหมายของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์..... 55
	แนวคิดเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์..... 60
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์..... 64
	แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม..... 69
	ประวัติความเป็นมาของชาวเลในประเทศไทย..... 79
	ประวัติความเป็นมาของชาวเล..... 79
	การแบ่งกลุ่มชาวเลในประเทศไทย..... 83
	ชาวเลมอแกน..... 88
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกน และชาวเลกลุ่มอื่น ๆ..... 93
3	วิธีดำเนินการวิจัย..... 99
	รายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัย..... 102
	ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและการศึกษาบริบทชุมชนชาวเล มอแกน..... 102
	ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนและกลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกน เกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเล มอแกน..... 107
	ขั้นตอนที่ 3 การร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเล มอแกน..... 109
	ขั้นตอนที่ 4 การตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทาง การส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ..... 110
4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล..... 112
	ตอนที่ 1 อัตลักษณ์และการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน..... 113
	ตอนที่ 2 การสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน..... 161
	ตอนที่ 3 การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับ ชาวเลมอแกนและกลุ่มผู้นำกลุ่มชาวเลมอแกนเกี่ยวกับแนวทาง การส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน..... 169
	ตอนที่ 4 ร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน.. 174

บทที่	หน้า
ตอนที่ 5 ผลการตรวจสอบแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ ชาวเลมอแกน	182
ตอนที่ 6 แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน	185
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	194
สรุปผลการวิจัย	195
อภิปรายผล	204
ข้อเสนอแนะจากการวิจัย	209
ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย	209
ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติการ	209
ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	211
บรรณานุกรม	212
ภาคผนวก	221
ภาคผนวก ก รายนามผู้เชี่ยวชาญ	222
ภาคผนวก ข เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	227
ภาคผนวก ค หนังสือราชการ	237
ภาคผนวก ง แผนที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกน	246
ภาคผนวก จ ภาพอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน	251
ภาคผนวก ฉ ภาพการเก็บรวบรวมข้อมูล	263
ประวัติผู้วิจัย	268

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	วิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 1.....	106
2	วิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 2.....	109
3	วิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 3.....	110
4	วิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 4.....	111
5	สภาพอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน.....	159

สารบัญภาพประกอบ

၎

ภาพประกอบที่

หน้า

21	ผู้วิจัยสัมภาษณ์ครูอาสาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนหมู่เกาะสุรินทร์เกี่ยวกับ แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน	267
----	--	-----

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในโลกปัจจุบันทำให้มนุษย์ในแต่ละภูมิภาคของโลกสามารถติดต่อถึงกันได้รวดเร็วและสะดวกยิ่งขึ้น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านวัฒนธรรม ระบบการผลิต การจัดการทรัพยากร อาชีพ ประเพณี พิธีกรรม ศาสนาและความเชื่อ ซึ่งการแพร่กระจายของวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั่วโลกนั้นมีสาเหตุมาจากการที่มนุษยชาติติดต่อถึงกันมากขึ้น วัฒนธรรมตามแหล่งต่าง ๆ ของโลกที่มีส่วนคล้ายคลึงกันนั้นมิใช่สาเหตุมาจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมนั่นเอง (Sapir 1940) แต่ถึงอย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญต่อลักษณะของวัฒนธรรมของมนุษย์ ถ้าปราศจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแล้ว วัฒนธรรมก็ไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาได้ กระแสของการเปลี่ยนแปลงนั้นย่อมนำมาทั้งสิ่งที่ดีและไม่ดีมาสู่สังคม ในส่วนที่ดีคือ ทำให้สังคมมีการปรับเปลี่ยนในสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากการที่คนเราได้เรียนรู้ความรู้ใหม่ ๆ ที่มาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลง ทำให้ชีวิต ชุมชนและสังคมของเรานั้นดีขึ้น ก่อให้เกิดความสุขในการอยู่ร่วมกันมากขึ้นและลดปัญหาแอบแฝงที่มีอยู่ในสังคม ซึ่งขาดการดูแลเอาใจใส่ เช่น การไม่คำนึงถึงความแตกต่างกันในสังคมไม่ว่าจะเป็นเรื่อง เพศ โอกาสในการได้รับการศึกษาหรือเข้าถึงการศึกษา พื้นฐานครอบครัว กฎหมาย วัฒนธรรม การด้อยความสามารถทางร่างกายและจิตใจ เชื้อชาติ ความเป็นชนกลุ่มน้อย หรือการเป็นคนชายขอบของสังคม หากมองในแง่ของการมีสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ในฐานะของเอกบุคลในโลกใบนี้ เราจะต้องให้ความสนใจและไม่ใช่ว่าจะยินยอมให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ยังคงสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอีกด้วย ในอดีตมนุษย์มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบสังคมเกษตรกรรม ผ่านสู่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมและในปัจจุบันกำลังอยู่ในยุคที่ 3 คือยุคของเทคโนโลยีสารสนเทศ (Cain and Cain 1997 ; Stearns 2005) ซึ่งในยุคของสังคม การเกษตรกรรมนั้นการศึกษามักเกิดขึ้นในครอบครัวที่พ่อแม่เป็นผู้ให้ความรู้ ให้การศึกษากับบุตรหลานของตนเอง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องการศึกษาเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ต่อมาเมื่อสังคมเริ่มเปลี่ยนเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม ส่งผลให้การดำรงชีวิตของคนเริ่มเปลี่ยนไป จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อดำรงชีวิตนั้นเปลี่ยนไปสู่การผลิตสินค้าในปริมาณมากขึ้นในโรงงานเพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มชนหมู่มาก มีการนำเครื่องจักรกลเข้ามาใช้ในการผลิต มีการเรียนรู้ศึกษา และฝึกทักษะเพื่อใช้ในการผลิตสินค้า

ทางอุตสาหกรรม มีการจัดระบบองค์กรที่มีขนาดใหญ่มากขึ้นไม่จำกัดอยู่แต่บุคคลในครอบครัว มีการจัดสรรการมีและการใช้ทรัพยากรให้เป็นระบบมากขึ้นและมีการแข่งขันในการประกอบอาชีพเพื่อสนับสนุนการขยายตัวของธุรกิจอุตสาหกรรม (Stearns 2005) ต่อมาเริ่มมีการพัฒนาขึ้นโดยอาศัยเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการผลิตเพิ่มมากขึ้น เทคโนโลยีเหล่านี้ก็ถูกนำมาใช้ไม่เพียงแต่ในภาคธุรกิจแต่ยังกระจายไปสู่ผู้ใช้ในระดับบุคคล เทคโนโลยีที่เกิดขึ้นเหล่านี้ทำให้คนเราเกิดการเรียนรู้และมีการศึกษามากขึ้น เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สื่อออนไลน์ต่าง ๆ ทำให้สังคมเริ่มเข้าสู่สังคมยุคใหม่คือยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ การเปลี่ยนแปลงในยุคนี้ทำให้ดูเหมือนว่าโลกจะแคบและเล็กลงเนื่องจากการสื่อสารทำได้อย่างรวดเร็ว เสมือนไร้พรมแดนนั่นเอง คนที่อาศัยอยู่ในโลกต้องเรียนรู้มากขึ้น เรียนรู้ให้เร็วขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถเรียนรู้วัฒนธรรมจากซีกโลกอื่นที่มีความแตกต่างจากที่ตัวเองเคยอาศัยอยู่ เพื่อที่จะทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกยุคใหม่ได้อย่างเท่าเทียมกัน การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่จึงนำไปสู่ความเจริญทางวัฒนธรรม เช่น การที่ชาวเกาะโซโลมอนได้เปลี่ยนสังคมของตนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากชาวตะวันตกและได้รับความสำเร็จจากการเปลี่ยนแปลงนั้น แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงคือการพัฒนาเสมอไป ในหลาย ๆ กรณีและหลาย ๆ สังคมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นปรากฏว่าสังคมนั้นไม่ได้ดีไปกว่าเดิมบางแห่งเปลี่ยนแล้วกลับเลวลงกว่าเดิมก็มี (นิยพรรณ วรณศิริ 2533)

กระแสของการเปลี่ยนแปลงนั้นมีได้ส่งผลต่อคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อกลุ่มคนทุกชาติพันธุ์ (Ethnic Groups) ทั่วโลก รวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดนประเทศไทยต่างก็ได้มีการปรับตัว เปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม ระบบการผลิต การจัดการทรัพยากร อาชีพ ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมเพื่อให้กลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองนั้นสามารถดำรงชาติพันธุ์อยู่รอดท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อีกด้วย เช่น การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ปะหล่อง ในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งการปรับเปลี่ยนทางสังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ปะหล่องนั้นมีสาเหตุมาจากหลายประการทั้งนี้ก็เพื่อความอยู่รอด ซึ่งการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของกลุ่ม ชาติพันธุ์ปะหล่องกับวัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยพื้นราบ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมหลายประการ อาทิเช่น ภาษา การแต่งกาย อาหาร เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชนปะหล่องในอนาคตอาจจะไม่หลงเหลือเอกลักษณ์ของตนเองหากไม่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสม (วิมลมาลย์ ศรีสุข 2545)

เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวลัวะ จังหวัดน่าน ซึ่งชาวลัวะนั้นนับว่าเป็นกลุ่มชนที่มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่โดดเด่นกลุ่มหนึ่ง โดยมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพิงธรรมชาติ เนื่องจากมีวัฒนธรรม ประเพณีเป็นของตนเองด้วยการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ปัจจุบัน

ชาวลัวะ ในจังหวัดน่านมีวิถีชีวิตอยู่แบบดั้งเดิม แต่มีส่วนหนึ่งที่วิถีชีวิตบางอย่างเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต โดยวิถีชีวิตที่ยังคงดำรงอยู่ ได้แก่ ลักษณะบ้านเรือน ความเชื่อเรื่องการนับถือผี ประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีการแต่งงาน การสืบทอดสายตระกูลข้างแม่ ส่วนวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ลักษณะการแต่งกาย การบริโภค และเครื่องมือเครื่องใช้ใน ชีวิตประจำวัน สำหรับสิ่งที่ทำให้ชาวลัวะยังคงดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ได้แก่ สภาพพื้นที่ที่ห่างไกล ชุมชน และลักษณะการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ส่วนปรากฏการณ์ที่ทำให้ชาวลัวะมีวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป คือ การปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น และนโยบายของรัฐบาลด้านการพัฒนา คุณภาพชีวิตในกลุ่มชาติพันธุ์ก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวลัวะเปลี่ยนแปลงไป (ริเอ็องรอง รัตนวิไลสกุล และคณะ ม.ป.ป.)

การต้องการได้รับการศึกษาของชาวม้ง ที่ทำให้ต้องละทิ้งชุมชนบนดอยลงมาอาศัยอยู่ บนพื้นที่ราบเพื่อเรียนหนังสือก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไปและเกิดความสูญเสีย ความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ประสิทธิ์ ลิขิตา และคณะ 2547) หรือแม้แต่การออกจากป่ามา รับจ้างทำงานให้กับคนไทยและเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของชนเผ่ามาบริกีย่อมส่งผลต่อการ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมประเพณีของตนเองในอนาคต

กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ พยายามที่จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ ของตนเพื่อให้สามารถอยู่รอดท่ามกลางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว หันไปพึ่งพิงและ เรียนรู้ ที่จะปฏิบัติตามสังคมใหม่มากขึ้น นาน ๆ เข้าก็จะทำให้สูญเสียอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ ของตนเองไปโดยสิ้นเชิง ซึ่งการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ส่งผลให้ความรู้ต่าง ๆ ที่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้น สัมมามาเป็นระยะเวลานานและถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมาของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ค่อย ๆ สูญสลายไป ซึ่งระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ นั้นอาจมีความแตกต่างกันไป กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มอาจเจตนาที่จะเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์อย่าง รวดเร็วแต่บางกลุ่มอาจต้องใช้เวลานานข้ามชั่วอายุคน (โฮโรวิทซ์, อ้างถึงใน จวีวรรณ ประจวบเหมาะ 2547)

สาเหตุสำคัญที่ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และอัตลักษณ์ ต่าง ๆ ของชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ นั้นเปลี่ยนแปลงไปมีหลายสาเหตุด้วยกัน ซึ่งสาเหตุสำคัญ ๆ ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ติดต่อกันของชนกลุ่มชาติพันธุ์นั้นกับสังคมภายนอก การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ภายในกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองเพื่อให้กลุ่มชาติพันธุ์ของตนสามารถดำรงชาติพันธุ์อยู่ได้ นอกจากนี้ แล้วยังนโยบาย กฎหมาย ข้อบังคับและการปฏิบัติต่อกลุ่มชาติพันธุ์ของรัฐก็มีส่วนสำคัญที่มีส่วนทำให้ วัฒนธรรม ระบบการผลิต การจัดการทรัพยากร อาชีพ ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรมตลอดจน อัตลักษณ์ต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ขาดโอกาสในการได้รับ

สิทธิในการพัฒนา เช่น การศึกษา การถือครองที่ดิน หรือการประกอบอาชีพ เป็นต้น หรือได้รับสิทธิที่ไม่เท่าเทียมกันกับคนไทยทั่ว ๆ ไป การคุกคาม ละเมิดสิทธิโดยผ่านกระบวนการทางกฎหมาย การคุกคามละเมิดสิทธิโดยผ่านการปฏิบัติการ สิทธิในการดำรงชีวิต การตัดสินใจกำหนดอนาคตตนเอง การละเมิดสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนด้านการพัฒนา กล่าวคือสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม อาทิ การถูกเหยียดหยาม หรือการอคติทางชาติพันธุ์ การกีดกันในรูปแบบต่างๆ การนำเอาวัฒนธรรมภูมิปัญญาชนกลุ่มน้อยไปทำเพื่อการค้า เพื่อการท่องเที่ยว การแข่งขันทรัพยากรป่า การถูกมองว่าเป็นภัยสังคมต่อความมั่นคงของชาติ เป็นต้น เหตุของการแพร่ระบาดของยาเสพติด เป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการละเมิดต่อสิทธิของชนกลุ่มน้อยแทบทั้งสิ้น

จากผลการประเมินสภาพและการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย พบว่าการปฏิบัติต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยนั้นยังไม่สอดคล้องกับสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญของไทย ตามกฎหมายสัญญาชาติ และตามมาตรฐานระหว่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดหรือมีภูมิลำเนาในประเทศไทยยังไม่ได้รับการลงสัญชาติไทย หรือกลุ่มชาติพันธุ์ บางกลุ่มที่ตกเป็นคนไร้สัญชาติ นอกจากนั้นแล้วกลุ่มชาติพันธุ์ยังไม่ได้รับสิทธิในการดำรงอยู่เป็นกลุ่มหรือชุมชนของตน ไม่ได้รับการดำรงรักษาเอกลักษณ์ของตนทางด้านวัฒนธรรม ภาษา ศาสนา และความเชื่อ และที่สำคัญที่สุด คือ การได้รับการปฏิบัติที่เสมอภาคภายใต้กฎหมายไทย ด้านระบบการศึกษาของรัฐที่จัดให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในด้านเนื้อหาและรูปแบบยังขาดความเป็นอิสระและไม่สอดคล้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ การศึกษายังเป็นเครื่องมือของรัฐในการที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ผสมกลมกลืนกับคนไทย ผลกระทบของการศึกษาดังกล่าวทำให้เกิดความเสื่อมสลายของความสัมพันธ์ในครอบครัว และสกัดกั้นกระบวนการเรียนรู้แบบดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ลง ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และค่านิยมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ การประกอบอาชีพของกลุ่มชาติพันธุ์ประสบปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการผลิตด้านเกษตรกรรม และแรงผลักดันของความต้องการแรงงานด้านอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ ทำให้ชนกลุ่มน้อยต้องเข้ามาใช้แรงงานมากขึ้น แต่ก็ประสบปัญหาด้านภาษา และการที่ยังไม่ได้รับสัญชาติไทย นอกจากนี้การประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ยังประสบกับปัญหาของการขาดสิทธิในการทำกิน ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติยังมีปัญหาด้านนโยบายที่พยายามแยกคนออกจากป่า จากสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย โดยมีได้ตรวจสอบถึงสภาพของความเป็นไปได้ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่จะอยู่กับป่าได้อย่างอนุรักษ์ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งควรได้รับการตรวจสอบและทบทวนถึงความเป็นไปได้ที่จะให้กลุ่มชาติพันธุ์มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาถึงสภาพวัฒนธรรม ความเชื่อ

และการมีส่วนร่วม ในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะหลักการในกฎหมายป่าชุมชนที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่า (คณะกรรมการว่าด้วยการจัดทำนโยบายและแผนปฏิบัติการแม่บทด้านสิทธิมนุษยชน 2545)

สภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ยังคงตกอยู่ในสภาพที่ได้รับการบริการ และการให้การสงเคราะห์อย่างจำกัด แต่สาเหตุของปัญหานี้ นอกจากจะเป็นปัญหาเรื่องความแตกต่างในด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม และสภาพความเป็นอยู่ของเขาเองแล้ว สาเหตุใหญ่ก็คือ นโยบายและการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่บางกลุ่มที่ยังไม่ได้รับข้อมูลหรือมีความเข้าใจในกลุ่มชาติพันธุ์ดีพอ ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคในการบังคับใช้กฎหมาย การให้การสงเคราะห์ การได้รับบริการจากรัฐ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ควรได้รับการปรับปรุง และเริ่มคิดค้นใหม่ต่อปัญหาการปฏิบัติต่อกลุ่มชาติพันธุ์โดยเน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ การผลักดันให้มีโครงการหรือการศึกษาเพื่อรักษาเอกลักษณ์ของเขา และการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อสามารถเลือกและตัดสินใจต่อสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองด้วยตัวของเขาและวิถีทางของเขา ดังที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงส่งเสริมและทรงอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอันประณีตล้ำค่ามิได้ของชาวกะเหรี่ยง โดยให้มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชาวกะเหรี่ยงด้วยการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมกะเหรี่ยง ให้การศึกษา การประกอบอาชีพ การพัฒนาในด้านต่าง ๆ และการป้องกันโรค ทำให้ชาวกะเหรี่ยงมีชีวิตและฐานะความเป็นอยู่ที่ดี รักผืนแผ่นดินไทยไม่ทำลายป่าไม้ (คณะกรรมการว่าด้วยการจัดทำนโยบายและแผนปฏิบัติการแม่บทด้านสิทธิมนุษยชน 2545)

สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลเผ่ามอแกน (Moken) ที่มีวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนและตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนบนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ในจังหวัดระนอง บริเวณอ่าวบอนใหญ่ บนอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ ในจังหวัดพังงา และบริเวณหาดราไวย์ ในจังหวัดภูเก็ต ทางภาคใต้ของประเทศไทยนั้น นับว่าเป็นชาวเลกลุ่มสุดท้ายที่ยังคงรักษาวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และอัตลักษณ์ดั้งเดิมบางส่วนเอาไว้ได้มากกว่าชาวเลกลุ่มมอแกลน (Moklen) และกลุ่มอุรักลาโว้ย (Urak Lawoi) ซึ่งได้ละทิ้งวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนและขึ้นมำตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่บนฝั่งเป็นหลักแหล่งถาวรทำให้ได้รับการศึกษา มีทะเบียนบ้านและได้รับสัญชาติไทย และเปลี่ยนมาใช้ชื่อเรียกกลุ่มของตนเองว่า “ไทยใหม่” ซึ่งชื่อเรียกดังกล่าวนี้นอกจากจะสร้างความภาคภูมิใจให้กับกลุ่มชนของตนแล้วยังทำให้มีความรู้สึกไม่แตกต่างจากประชาชนคนไทยทั่ว ๆ ไปอีกด้วย

กว่า 300 ปีมาแล้วที่ชาวเลเผ่ามอแกนมีวิถีชีวิตผูกพันกับท้องทะเล ถิ่นฐานเดิมและกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันอย่างเหนียวแน่น มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ใช้เรือเป็นพาหนะเร่ร่อนโยกย้ายข้าม ไปมาระหว่างเกาะแก่งต่าง ๆ และจะขึ้นมาสร้างเพิงพักเพื่อหลบลมฝนในช่วงฤดูฝน ไม่มีการเก็บออมหรือสะสมวัตถุใด ๆ สามารถพึ่งพิงอัตลักษณ์ต่าง ๆ ที่เกิดจากการสั่งสมมาเป็น

ระยะเวลานานและถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น สามารถดำรงเผ่าพันธุ์มาได้จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความชำนาญทางทะเล เช่น การใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ท่ามกลางทะเลและพายุต่าง ๆ หรือแม้แต่กรณีการเกิดธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิใน 6 จังหวัดอันดามัน ในปี พ.ศ. 2547 ซึ่งในเหตุการณ์ดังกล่าวชาวเล เผ่ามอแกนสามารถใช้ความรู้ ความชำนาญในด้านทะเล ช่วยเหลือกลุ่มตนเองและนักท่องเที่ยวให้ปลอดภัยจากเหตุการณ์ดังกล่าวได้เป็นจำนวนมาก หรือแม้แต่ความรู้ และทักษะในการทำมาหากินในท้องทะเล ไม่ว่าจะเป็นการใช้เครื่องมือต่าง ๆ อย่างชำนาญ การมีความรู้ ความชำนาญในการดูทิศ ดูทางลม ฟ้า อากาศ หรือแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ในท้องทะเล การรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยสมุนไพร เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และอัตลักษณ์ต่าง ๆ ที่โดดเด่นของชาวเลเผ่ามอแกนบางอย่างนี้กำลังอยู่ในสภาวะวิกฤติ วัฒนธรรม และประเพณีตลอดจนความเชื่อบางอย่างกำลังจะสูญหายไปเพราะขาดการถ่ายทอด เยาวชนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพรับจ้างมากขึ้น ขาดการเรียนรู้ สืบทอดอัตลักษณ์ของตนเอง ประกอบกับชาวเลมอแกนกำลังเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่ถาโถมเข้ามาจนยากที่จะหยุดยั้ง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต ที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นต้น

ในปัจจุบันกระแสความเจริญได้ก้าวเข้ามามีผลกระทบต่อบทบาทวิถีชีวิตของชาวเลมอแกนอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นกระแสบริโภคนิยม วัตถุนิยม และระบบเศรษฐกิจที่มีตัวเงินเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตมากขึ้น ซึ่งกระแสความเจริญดังกล่าวส่งผลให้วัฒนธรรมของชาวเลมอแกนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เช่น เรือหัวโทงหรือเรือหางยาวได้เข้ามาแทนที่เรือเก๋บางของชาวเลมอแกน เพราะบางส่วนได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเอง โดยเข้ามาทำงานรับจ้างกับทางอุทยานฯ ผู้ขายรับจ้างขับเรือบริการนักท่องเที่ยว ส่วนพวกผู้หญิงรับจ้างล้างจานและแกะเปลือกหัวหอม กระเทียม หรือเก็บขยะ แต่ก็ยังมีชาวเลมอแกนบางส่วนที่ยังคงสืบทอดการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมเหมือนบรรพบุรุษของพวกเขา (พลาเดช ณ ป้อมเพชร 2546) การที่ชาวเลมอแกนปรับเปลี่ยนอาชีพของตนยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ตามมาอีกด้วย เช่น แบบแผนการดำรงชีวิต การแต่งกาย การใช้ภาษา เป็นต้น เพราะต้องมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก เช่น นักท่องเที่ยว พ่อค้า แม่ค้า เจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น รวมทั้งการเปิดรับสื่อมวลชนผ่านละครโทรทัศน์ หนังสือประเภทต่าง ๆ เป็นต้น ก่อให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและกระแสความทันสมัยใหม่เข้ามาสู่สังคมแบบดั้งเดิม ชาวเลมอแกน บางคนจึงสามารถพูดภาษาไทยได้และหันมาแต่งกายแบบคนไทยมากขึ้น นอกจากนี้แล้วการจัดการศึกษาให้กับเด็กรุ่นหลัง ๆ ก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เด็ก ๆ ปรับเปลี่ยนวิถีการปฏิบัติตนไปจากเดิมมากขึ้น เช่น การดูแลสุขภาพอนามัยของร่างกายและสภาพแวดล้อม การใช้ภาษาไทยสนทนาพูดคุยกับนักท่องเที่ยวและบุคคลภายนอกได้คล่องแคล่วขึ้น เช่น เด็ก ๆ ชาวเลมอแกนบ้านราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ที่บางคนนั้นไม่สามารถที่จะพูดภาษามอแกนได้ และกล้าแสดงออก

มากขึ้น ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเลเผ่ามอแกนนั้นเริ่มมีการปรับเปลี่ยนไปจากในอดีตมากขึ้น โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์กรณีพิพาทก้นคลื่นยักษ์สึนามิที่ส่งผลให้ชาวเลมอแกนได้รับวัฒนธรรมจากคนภายนอกที่มาให้ความช่วยเหลือ เช่น การสร้างบ้านเรือน การสร้างเรือ การสร้างโรงเรียน อุปกรณ์การประมง เป็นต้น เช่นตัวอย่างของการสร้างบ้านแบบใหม่ที่มุงหลังคาด้วยกระเบื้อง และใช้ไม้กระดานกั้นเป็นฝาผนังบ้านอย่างมิดชิดของชาวเลมอแกนที่เกาะเหลา จังหวัดระนอง แทนสภาพบ้านเรือนแบบเดิม และมีการจัดระเบียบชุมชนอย่างเห็นได้ชัดเจน ชาวเลมอแกนนั้นไม่มีการบันทึกความรู้ใด ๆ ไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยภาษามอแกน เนื่องจากภาษาที่ชาวเลเผ่ามอแกนและเผ่าอื่น ๆ ใช้ยังไม่มียุทธศาสตร์ของภาษา มีเพียงภาษาที่ใช้พูดกันเท่านั้น ความรู้ต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดให้กันอาศัยการชี้แนะ สังเกตและเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำ (learning by doing) เป็นหลัก (สมเกียรติ สัจจารักษ์ 2539) การล้มหายตายจากไปของผู้ที่มีความรู้ในการเล่นดนตรีและเป็นโต้ะหม่อใหญ่ในพิธีหล่อโบง (พิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ) ของชาวเลเผ่ามอแกนที่เกาะเหลาและเกาะพยาม จังหวัดระนอง จึงทำให้ขาดผู้ที่ทำพิธีกรรมดังกล่าว เป็นต้น ที่ยังคงมีให้เห็นก็ได้แก่ ความเชื่อเรื่องวิญญานศักดิ์สิทธิ์ การรักษาพยาบาลด้วยการเข้าทรง การคลอดด้วยหมอดำแย พิธีการฝังศพและการร้องเพลงแบบดั้งเดิม ยกเว้นชาวเลบนเกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา ที่ยังคงมีผู้ที่ทำหน้าที่สืบทอดพิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ รวมทั้งด้านดนตรีและด้านงานฝีมือต่าง ๆ หลงเหลืออยู่ เช่น ด้านพิธีกรรมและความเชื่อ ได้แก่ หมอสื่อสารกับวิญญาน หมอเข้าทรง หมอทำน้ำมันต้ปัดเป่าโรคภัย หมอดำแยและหมอสมุนไพร ด้านดนตรี ได้แก่ นักดนตรี ทั้งการ ตีกลอง รำมะนา และเครื่องสาย (กำตึง) นักร้องและนักเล่นนิทาน ด้านงานฝีมือ ได้แก่ ช่างต่อเรือ ช่างสร้างบ้าน ช่างทำเรือจำลอง ช่างสานเสื่อ และช่างสานกระปุกจากใบเตยทะเล แต่ความรู้เหล่านี้ยังจำกัดวงอยู่ในกลุ่มผู้ใหญ่และกลุ่มคนเฒ่าคนแก่เท่านั้นและนับวันก็จะสูญหายไปเพราะขาดผู้สืบทอด ซึ่งการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวเลเผ่ามอแกนนั้นส่งผลให้อัตลักษณ์บางอย่างที่แสดงถึงความเป็นกลุ่มชนชาวเลมอแกน ขาดผู้สืบทอด (นฤมล อรุโณทัย 2549)

นอกจากนี้แล้วสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวเลมอแกนส่วนหนึ่งคือนโยบายในการพัฒนาชุมชนมอแกนยังไม่ชัดเจน ไม่มีแบบแผนการพัฒนารดำรงชีวิตของชาวเลมอแกนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และอัตลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ปัจจุบันการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนด้วยกันลดน้อยลง ชาวเลมอแกนหันมาตั้งถิ่นฐานสร้างที่อยู่อาศัยบนบกเป็นกิจจะลักษณะตามเกาะและชายหาดต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้ชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนมีความต้องการที่จะพึ่งพาหน่วยงานต่าง ๆ มากขึ้น การตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเป็นกิจจะลักษณะมากขึ้นนั้นยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนเปลี่ยนแปลงไป โดยในปัจจุบันเยาวชนชาวเลมอแกนหันไปทำงานเป็นลูกจ้างมากขึ้น

ไม่สนใจที่จะประกอบอาชีพตามแบบอย่างที่บรรพบุรุษได้เคยปฏิบัติมา ขาดความเอาใจใส่และสนใจที่จะเรียนรู้และสืบทอดอัตลักษณ์ ที่แสดงถึงความเป็นมาของกลุ่มชนของตน จึงทำให้อัตลักษณ์บางอย่างสูญหายไป อัตลักษณ์บางอย่างกำลังอยู่ในสถานะที่ใกล้จะสูญหายถึงแม้ว่าที่ผ่าน ๆ มาจะมีหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งที่เป็นหน่วยงานรัฐ และเอกชนเข้าไปให้ความช่วยเหลือก็ตาม การแสวงหาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนที่เหมาะสมให้กับหน่วยงานรัฐ และเอกชนที่เข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ แก่ชาวเลมอแกนจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ให้ชาวเลมอแกนสามารถรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนให้คงอยู่ต่อไปได้

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา เรื่อง แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในครั้งนี้ขึ้น โดยมีคำถามวิจัยดังนี้

คำถามในการวิจัย

1. ชาวเลมอแกนมีอัตลักษณ์สำคัญ ๆ อะไรบ้าง
2. การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบันเป็นอย่างไร
3. ชาวเลมอแกนมีการสืบทอดอัตลักษณ์อย่างไร
4. แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนควรเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัย เรื่อง แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์และการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัย เรื่อง แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ด้วยกันดังนี้

1. กลุ่มชาวเลมอแกน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ประกอบด้วย

1.1 ชาวเลมอแกน ที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บริเวณเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง ประกอบด้วย กลุ่มชาวเลมอแกนที่ตั้งถิ่นฐานบนเกาะเหลา จำนวน 50 ครัวเรือน กลุ่มชาวเลมอแกนที่ตั้งถิ่นฐานบนเกาะช้าง จำนวน 30 ครัวเรือน และกลุ่มชาวเลที่ตั้งถิ่นฐานบนเกาะพยาม จำนวน 26 ครัวเรือน รวมทั้งสิ้นจำนวน 86 ครัวเรือน โดยมีจำนวนชาวเลมอแกน รวมทั้งหมด 459 คน

1.2 ชาวเลมอแกน ที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บริเวณอ่าวบอนใหญ่ บนหมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกุระบุรี จังหวัดพังงา จำนวน 61 ครัวเรือน โดยมีจำนวนชาวเลมอแกน รวมทั้งหมด 220 คน

1.3 ชาวเลมอแกน ที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บริเวณหาดราไวย์ ตำบลราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต จำนวน 82 ครัวเรือน โดยมีจำนวนชาวเลมอแกน รวมทั้งหมด 595 คน

2. กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เพื่อนำไปใช้ในการร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ประกอบด้วย

2.1 เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่ดูแลพื้นที่ที่ชาวเลมอแกนตั้งถิ่นฐานอยู่ ได้แก่ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ เจ้าหน้าที่หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ หมู่เกาะสุรินทร์ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะพระทอง จังหวัดพังงา เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลปากน้ำ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะพยาม จังหวัดระนอง และเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลราไวย์ จังหวัดภูเก็ต จำนวน 6 คน

2.2 เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นตัวแทนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบด้วย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต พังงา และระนอง จำนวน 3 คน

2.3 เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นตัวแทนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในพื้นที่ ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ประกอบด้วย สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาภูเก็ต พังงา และระนอง และสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดภูเก็ต พังงา และระนอง จำนวน 10 คน

2.4 เจ้าหน้าที่มูลนิธิต่าง ๆ ที่ทำงานในพื้นที่ ได้แก่ เจ้าหน้าที่มูลนิธิกระเจกนา เจ้าหน้าที่มูลนิธิศุภนิมิต จำนวน 2 คน

2.5 ผู้นำกลุ่มชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง กลุ่มชาวเลบริเวณอ่าวบอนใหญ่ บนหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา และกลุ่มชาวเลมอแกนบริเวณ หาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต จำนวน 18 คน

รวมกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนที่ร่วมกันเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เพื่อนำมาร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในครั้งนี้ จำนวนทั้งสิ้น 39 คน

3. กลุ่มผู้ร่วมกันพิจารณาและตรวจสอบความถูกต้อง ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ประกอบด้วย นักมานุษยวิทยาในพื้นที่ นักวิชาการ นักวิจัย และนักพัฒนาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้านการพัฒนาชาวเลมอแกน และชาวเลกลุ่มอื่น ๆ ตลอดจนกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย จำนวนทั้งสิ้น 5 คน

ประเด็นในการศึกษา

1. อัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน เป็นการศึกษาอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนทั้งที่ยังคงอยู่และกำลังจะสูญหายไปในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1.1 ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย
- 1.2 ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน
- 1.3 ด้านวิถีชีวิต สังคมและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ
- 1.4 ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อและพิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

2. การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน เป็นการศึกษาการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบันทั้งในด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อและพิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ว่าอยู่ในสภาพอย่างไร มีอัตลักษณ์อะไรบ้างที่ยังคงอยู่ อัตลักษณ์อะไรบ้างที่สูญหายไปแล้วหรือกำลังจะสูญหายไป

3. การสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน เป็นการศึกษาลักษณะและวิธีการสืบทอดอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อและพิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ให้แก่กันของชาวเลมอแกน

4. แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เป็นการศึกษาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคมและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อและพิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ให้คงอยู่ต่อไป

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันในคำสำคัญที่ปรากฏในการวิจัย ผู้วิจัยจึงกำหนดความหมายของคำสำคัญต่าง ๆ ไว้ดังนี้

ชาวเล (Chao Lay) หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บริเวณภาคใต้ทางฝั่งทะเลอันดามันและตามเกาะแก่งต่าง ๆ ในทะเลอันดามันของประเทศไทย ตั้งแต่จังหวัดระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรังและสตูล โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มมอแกน (Moken) กลุ่มมอแกลน (Moklen) และกลุ่มอุรักลาโว้ย (Urak Lawoi)

ชาวเลมอแกน (Moken) หมายถึง กลุ่มชาวเลที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมประเพณีแบบดั้งเดิมไว้ได้มากที่สุด ในอดีตเคยมีวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนอยู่ตามหมู่เกาะต่าง ๆ ในทะเลอันดามันของไทยและในพม่า โดยปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนมาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นหลักแหล่งถาวรมากขึ้น โดยในการวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วยกลุ่มชาวเลมอแกน จำนวน 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มชาวเลมอแกนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณอ่าวบอนใหญ่ บนอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกุระบุรี จังหวัดพังงา
2. กลุ่มชาวเลมอแกนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเกาะเหลานอก บนเกาะเหลา อ่าวค้อ บนเกาะช้าง และอ่าวเขาควาย บนเกาะพยาม จังหวัดระนอง
3. กลุ่มชาวเลมอแกนที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บริเวณชายหาดราไว ตำบลราไว อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต

อัตลักษณ์ (identity) หมายถึง ลักษณะเฉพาะที่บ่งบอกถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวเลมอแกน ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคมและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย ศิลปะ ความเชื่อและพิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกน ซึ่งทำให้กลุ่มชาวเลมอแกนมีความแตกต่างหรือไม่เหมือนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ

การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ หมายถึง อัตลักษณ์ต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนในปัจจุบัน (หลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ 26 ธันวาคม 2547) ดำรงอยู่ในสภาพอย่างไร มีอัตลักษณ์อะไรบ้างที่ยังคงอยู่ อัตลักษณ์อะไรบ้างที่สูญหายไปแล้ว หรือกำลังจะสูญหายไป

การสืบทอดอัตลักษณ์ หมายถึง ลักษณะและวิธีการที่ชาวเลมอแกนใช้ในการถ่ายทอดอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคมและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ด้านวัฒนธรรม (ภาษาการแต่งกาย ศิลปะ ความเชื่อและพิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ให้กับชาวเลมอแกนรุ่นต่อ ๆ มา ซึ่งมีผลทำให้อัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนได้รับการสืบทอดต่อกันมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ หมายถึง แนวทางที่หน่วยงานรัฐ และเอกชนที่เข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ แก่ชาวเลมอแกนใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อให้ชาวเลมอแกนสามารถรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชนตนไว้มิให้สูญหาย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย เรื่อง แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในครั้งนี้ คือ

1. มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับอัตลักษณ์ การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน
2. ได้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนที่เหมาะสม เพื่อให้หน่วยงานรัฐและเอกชนที่เข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ แก่ชาวเลมอแกนใช้เป็นแนวทาง ในการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อให้ชาวเลมอแกนสามารถรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชนตนไว้มิให้สูญหาย

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าในการวิจัย เรื่อง แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ในครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 7 ตอน ดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้

1.1 ความหมายของการเรียนรู้

2. หลักการ แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.1 ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน

2.2 ความหมายและหลักการการศึกษานอกระบบโรงเรียน

2.3 ความหมาย หลักการ และแนวคิดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

2.4 ความหมาย หลักการ และแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต

2.5 ทฤษฎีการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนและการเรียนรู้ผู้ใหญ่

2.6 รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาผู้ใหญ่ สำหรับกลุ่มชนต่าง ๆ

3. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์

3.1 ความหมายของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์

3.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

4. แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม

5. ประวัติความเป็นมาของชาวเลในประเทศไทย

5.1 ประวัติความเป็นมาของชาวเล

5.2 การแบ่งกลุ่มชาวเลในประเทศไทย

5.3 ชาวเลมอแกน

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกนและชาวเลกลุ่มอื่น ๆ

7. กรอบแนวคิดในการวิจัย เรื่อง แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้

ความหมายของการเรียนรู้

การเรียนรู้ (Learning) นั้น เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตของมนุษย์ (Lifelong Learning) เพราะตั้งแต่มนุษย์เราเกิดมาสัมผัสตามองดูโลก ก็เริ่มการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด การเรียนรู้จากการร้องว่ามารดาจะตอบสนองโดยการให้นม ต่อมาเมื่อทารกเจริญเติบโตขึ้นจะเรียนรู้และพัฒนาการใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น รู้จักใช้นิ้ว ใช้มือ หัดคลาน นั่ง เดิน และวิ่ง เมื่อเข้าสู่วัยมีเพื่อนจากการเล่น การสมาคมกับผู้อื่น จะเรียนรู้การควบคุมอารมณ์ การให้ การรับ การอยู่เป็นกลุ่ม เป็นต้น โดยมีบิดามารดา พี่เลี้ยง ญาติมิตรคอยให้การอบรมสั่งสอนภายในครอบครัว จากการได้ฟังเรื่องเล่าสืบต่อกันมา กฎข้อห้ามของสังคม ความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคม ไม่ว่าจะเป็นการสนทนาระหว่างกลุ่มเพื่อนฝูง การทำงาน การทำสมาธิ การบันเทิง ซึ่งการเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง โดยอาศัยการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ทาง ซึ่งได้แก่ การรับรู้ทางตา การรับรู้ทางหู การรับรู้ทางกายสัมผัส การรับรู้ทางปากและจมูก ซึ่งการเรียนรู้นี้อาจจะเป็นทางใดทางหนึ่งหรือหลาย ๆ ทางผสมกัน เช่นที่ เบญจวรรณ กี่สุขพันธ์ (2551 : 151) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ มนุษย์อาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพเพื่อตอบสนองความต้องการสองอย่างคือ ความต้องการการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะต่าง ๆ ที่มีทั้งการเกิดขึ้น ดำรงอยู่และมีการเปลี่ยนแปลง และอีกประเภทหนึ่งคือ ความต้องการเรียนรู้เพื่อจัดการสรรพสิ่งต่าง ๆ ให้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ตนต้องการ จึงมีการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ ในหลากหลายรูปแบบ เพื่อเพิ่มพูนความฉลาดเฉลียวและประสบการณ์ มีความสามารถในการคิดแก้ปัญหาที่จะต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน และเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ดังนั้นการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดจนตายจะต้องมีการเรียนรู้ตลอดเวลา จนเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ส่วน เรืองวิทย์ นนทภา (2541) ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยจัดประสบการณ์ในรูปแบบต่าง ๆ ให้ผู้เรียน โดยวิธีป้อนสิ่งเร้า (Stimulus) แล้วให้ผู้เรียนตอบสนอง (Response) ออกมาในแนวทางที่พึงประสงค์จนเกิดเป็นพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพ็ญทิพย์ ชัยพัฒน์ (2521) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือการแสดงออกซึ่งเป็นผลมาจากประสบการณ์หรือการได้ฝึกหัด Hilgard (1975) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมในการแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง และ Bower (1975, อ้างถึงใน กันยา สุวรรณแสง 2532) ให้ความหมายของคำว่า การเรียนรู้ว่า หมายถึง กระบวนการที่ทำให้เกิดกิจกรรม หรือกระบวนการที่ทำให้กิจกรรมเปลี่ยนแปลงไป โดยเป็นผลของการตอบสนอง

ต่อสภาพการณ์หนึ่ง ๆ ซึ่งไม่ใช่กิริยาตามธรรมชาติ ไม่ใช่วุฒิภาวะ และไม่ใช่สภาพการเปลี่ยนแปลงของร่างกายชั่วคราวซึ่งชั่วคราวที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเหนื่อยล้าหรือฤทธิ์ยา ซึ่งจากความหมายของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปความหมายของการเรียนรู้ได้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือการแสดงออก ซึ่งเป็นผลมาจากการได้รับประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ไม่รวมถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากสาเหตุอื่น เช่น วุฒิภาวะ ฤทธิ์ยา สารเคมี หรือการเจ็บป่วย

ในปัจจุบันได้มีการให้ความสำคัญและกล่าวถึงคำว่า “การเรียนรู้” (Learning) กันมากกว่า คำว่า “การศึกษา” (Education) ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากการให้ความสำคัญกับตัวผู้เรียนที่สามารถเรียนรู้ผ่านช่องทางต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองมากขึ้น โดยมีผู้คอยทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ได้โดยสะดวก รวมทั้งความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทำให้ความรู้ต่าง ๆ ทั่วโลกสามารถส่งถึงกันได้ง่ายขึ้น เช่นที่ Stanford (1996) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตลอดชีวิต เป็นการเรียนรู้ที่ขยายไปได้ตลอดช่วงชีวิตของบุคคล และบุคคลจะได้รับการพัฒนามากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อการประสพผลสำเร็จของบุคคล การงานอาชีพและสังคม ส่วน สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2538) ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้เป็นเรื่องของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเรื่องของวิถีชีวิตไม่ใช่แปลกปลอมในการดำเนินชีวิตของคน คำภาษาอังกฤษใช้ “Learning” ไม่ใช่ “Education” การเรียนรู้เป็นการมองในมิติของบุคคล เป็นวัฒนธรรมของบุคคลที่จะสร้างหรือพัฒนาตนเองตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ ทำอย่างไรจึงจะทำให้คนมีวัฒนธรรมในการเรียนรู้ วัฒนธรรมในการทำงาน ประเทศอังกฤษจึงตั้งวิสัยทัศน์ให้การศึกษา การเรียนรู้ การทำงานเป็นเรื่องการเรียนรู้เดียวกัน ไม่แยกส่วน (สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ 2538)

การเรียนรู้นั้นเป็นกระบวนการที่บุคคลได้พยายามปรับพฤติกรรมของตนเพื่อเข้ากับสภาพแวดล้อมตามสถานการณ์ต่าง ๆ จนสามารถบรรลุถึงเป้าหมายตามที่แต่ละบุคคลได้ตั้งไว้ (Pressey, Robinson and Harrock 1959) ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้้นั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ เจตคติ และค่านิยม ซึ่ง Bloom (1981) ได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงเมื่อนุษย์เราเกิดการเรียนรู้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ ความเข้าใจและความคิด (Cognitive domain) หมายถึง การเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาสาระใหม่ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ได้มากขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมอง

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก ทศนคติและค่านิยม (Affective domain) หมายถึง เมื่อบุคคลได้เรียนรู้สิ่งใหม่ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึทางด้านจิตใจ ความเชื่อ ความสนใจ

3. การเปลี่ยนแปลงทางด้านทักษะ (Psychomotor domain) หมายถึง การที่บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ทั้งในด้านความคิด ความเข้าใจ และเกิดความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม ความสนใจด้วยแล้วได้นำเอาสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปปฏิบัติ จึงทำให้เกิดความชำนาญมากขึ้น

เบญจวรรณ กี่สุขพันธ์ (2551 : 152-153) กล่าวถึงธรรมชาติของการเรียนรู้ว่า มนุษย์มีชีวิตอยู่เพื่อการเรียนรู้และเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่อย่างมีคุณภาพ การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น การเรียนรู้ทำให้เกิดประสบการณ์ และทำให้เกิดการพัฒนาคุณภาพที่ดี ดังนั้นในการจัดการเรียนรู้จะต้องคำนึงถึงธรรมชาติของการเรียนรู้ ดังนี้

1. ความต้องการของผู้เรียน เมื่อผู้เรียนมีความต้องการอยากรู้อยากเห็นในสิ่งใดก็ตาม จะเป็นสิ่งยั่วยุให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้

2. สิ่งเร้าที่น่าสนใจ ก่อนที่จะเรียนรู้ได้จะต้องมีสิ่งเร้าที่น่าสนใจ และน่าสนใจสำหรับผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนมีความพยายามที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่น่าสนใจนั้น ๆ

3. การตอบสนองเมื่อมีสิ่งเร้าที่น่าสนใจและน่าสนใจ ผู้เรียนจะทำการสัมผัสโดยใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น ตา หู ฟัง ลิ้นชิม จมูกดม ผิวหนังสัมผัส เป็นต้น ทำให้มีการแปลความหมายจากการสัมผัสสิ่งเร้า เป็นการเรียนรู้ จำได้ ประสานความรู้เข้าด้วยกัน มีการเปรียบเทียบและคิดอย่างมีเหตุผล

4. การได้รับรางวัลหลังจากการตอบสนอง ผู้เรียนอาจเกิดความพึงพอใจ ซึ่งเป็นกำไรชีวิตอย่างหนึ่ง จะได้นำไปพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การได้เรียนรู้ในวิชาชีพชั้นสูงจนสามารถออกไปประกอบอาชีพชั้นสูงได้ นอกจากจะได้รับรางวัลทางเศรษฐกิจเป็นเงินตราแล้ว ยังได้รับเกียรติยศจากสังคมเป็นศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจทางสังคมได้ประการหนึ่งด้วย

ไกรสร ศรีไตรรัตน์ (2542) กล่าวว่า พฤติกรรมที่เรียกว่าพฤติกรรมการเรียนรู้มีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. พฤติกรรมนั้นเป็นพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในทางที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้น คือ ความคิด ความรู้สึกซึ่งเป็นพฤติกรรมภายใน หรือการกระทำที่เป็นพฤติกรรมภายนอกเกิดการเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีการเรียนรู้

2. พฤติกรรมนั้นเป็นพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงอย่างถาวรหรือค่อนข้างถาวร อย่างน้อยก็ช่วงระยะเวลาหนึ่งที่ยาวนานพอสมควร และพฤติกรรมนั้นอาจจะเปลี่ยนแปลงไปอีกเมื่อมีการเรียนรู้ใหม่

3. พฤติกรรมนั้นเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากประสบการณ์หรือการฝึกหัดไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ผู้ที่ได้รับประสบการณ์หรือการฝึกหัดมากกว่าก็เกิดการเรียนรู้มากกว่า ถ้าไม่ได้รับประสบการณ์หรือไม่ได้รับการฝึกหัด พฤติกรรมการรู้นั้นก็จะเกิดขึ้นไม่ได้

กันยา สุวรรณแสง (2532) กล่าวถึงการเรียนรู้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวร ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ การเปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านอวัยวะสติปัญญา สังคม หรืออารมณ์ก็ได้ และการเรียนรู้เกิดขึ้นได้โดยไม่เลือกเวลาและสถานที่ จะมีการสอนหรือไม่มีการสอนก็ได้ คนเราอาจเรียนรู้จากครอบครัว สื่อมวลชน เพื่อนฝูง คนทั่วไป พฤติกรรมในสังคม

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์ (2521) ได้กล่าวถึงนิยามการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นหัวใจของการศึกษา โดยธรรมชาติการศึกษาเป็นกระบวนการสืบเนื่องขณะเป็นทางจนถึงผู้ใหญ่ ทั้งนี้อาศัยวิธีการและแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ 3 ลักษณะคือ

1. การศึกษาแบบธรรมดาศิลป์ (Informal education) หมายถึง กระบวนการเรียนรู้อย่างแท้จริง เป็นการศึกษาซึ่งให้ทัศนคติ ค่านิยม ทักษะ และความรู้ โดยอาศัยประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน สิ่งแวดล้อม อันได้แก่ครอบครัว เพื่อนบ้าน จากการทำงาน การเล่น จากตลาดสินค้า ห้องสมุด สื่อมวลชน กระบวนการนี้ไม่กำหนดแบบแผน แม้บุคคลจะใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียน จึงกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการหล่อหลอมทางสังคม ซึ่งมีอิทธิพลในสภาวะแวดล้อมของการเรียนรู้ ที่บุคคลนั้นเข้าสู่บุคคลนั้น จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม มีผลในการหล่อหลอมทัศนคติและความเข้าใจจากการเรียนรู้ที่ผ่านเข้ามาตลอดชีวิต

2. การศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ (formal education) หมายถึง ระบบการศึกษาซึ่งมีโครงสร้างเป็นลำดับขั้นตอน มีระบบแบ่งชั้นเรียนตามระยะเวลาเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาถึงระดับมหาวิทยาลัย รวมถึงสถาบันวิชาชีพเทคนิคต่าง ๆ

3. การศึกษานอกระบบ (non – formal education) เป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดไว้นอกรูปแบบโรงเรียนปกติโดยทั่วไป โดยมีจุดประสงค์ที่สนองตอบความต้องการและเป้าหมายในการเรียนรู้ของผู้เรียน ของผู้จัดดำเนินการ และยังเป็นไปตามเป้าหมายของประเทศอีกด้วย

ในการจัดการเรียนรู้นั้นนอกจากจะต้องคำนึงถึงธรรมชาติของการเรียนรู้แล้ว ในการจัดการเรียนรู้โดยทั่ว ๆ ไปผู้เรียนมักจะมีเป้าหมายหรือความมุ่งหมายในการเรียนรู้ ดังที่คณะกรรมการชาตินานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21 แห่งองค์การสหประชาชาติ (1996) ได้พิมพ์หนังสือ การเรียนรู้ คือ ขุมทรัพย์ในกายตน (Learning : The Treasure Within) โดยได้กล่าวถึงเป้าหมายหรือความมุ่งหมายในการเรียนรู้ ดังนี้

1. การเรียนรู้เพื่อจะรู้ (Learning to know) มีความหมายกว้างขวางกว่ารู้ข้อเท็จจริง แต่เป็นการรู้แนวคิดสำคัญของสรรพสิ่งที่จะเป็นพื้นฐานของการศึกษาตลอดชีวิต รวมทั้งการเรียนรู้วิธีที่จะเรียนรู้ด้วย (Learning how to learn)

2. การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติ (Learning to do) หมายถึง การเรียนรู้เพื่อให้รู้จักประยุกต์หลักการทางวิชาการมาสู่ภาคปฏิบัติหรือจากการเรียนภาคปฏิบัติก็มีส่วนสำคัญที่จะทำให้เกิดความเข้าใจภาคทฤษฎี

3. การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน (Learning to live together) เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์และสันติสุข โลกสมัยใหม่ต้องการการทำงานเป็นทีม มนุษย์ต้องรู้จักการปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ จึงต้องมีความเข้าใจผู้อื่นรวมทั้งตนเอง มนุษย์จะอยู่ตามลำพังมิได้ จะต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น ต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมโลกเดียวกัน

4. การเรียนรู้เพื่อความเป็นตัวตนและเพื่อชีวิต (Learning to be) คือการเรียนรู้เพื่อมิใช่จะต้องมีบริโภครักษ์เป็นหลักใหญ่ แต่เรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นการเรียนรู้เพื่อความเป็นมนุษย์ที่จะต้องเริ่มต้นด้วยการรู้จักตนเองและรู้จักที่จะสัมพันธ์กับผู้อื่น เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

นอกจากนี้แล้ว วิกร ตันทุวทูโธ (2528) ยังได้สรุปหลักพื้นฐานของการเรียนรู้ ไว้ดังนี้

1. การเรียนรู้เป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนและเกิดขึ้นโดยผู้เรียน กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นหรือดำเนินไปหรือไม่ขึ้นอยู่กับตัวผู้เรียน ไม่ใช่ผู้สอน การเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ และพฤติกรรมในลักษณะที่ผู้เรียนรู้สึกว่าจะมีความหมายต่อตนเองจะเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าการบังคับจากภายนอก ดังนั้นการเรียนรู้จึงเกิดขึ้นง่ายเมื่อผู้เรียนรู้สึกว่าการเรียนรู้นั้น ๆ มีความหมายและมีความสำคัญต่อตนเอง

2. การเรียนรู้เป็นการที่บุคคลค้นพบความหมายของสิ่งต่าง ๆ และความคิดที่มีลักษณะเป็นส่วนตัวของตนเอง ความคิดและความคิดรวบยอดที่สอดคล้องกับความต้องการ ปัญหาของแต่ละบุคคลมักจะถูกสร้างและพัฒนาขึ้นจากกระบวนการบางอย่างภายในตัวบุคคลนั้น การเรียนรู้จะไรก็ตามจะมีความหมายหรือมีความสัมพันธ์กับผู้เรียนหรือไม่ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของผู้เรียนเอง และผู้เรียนจะเป็นผู้ค้นพบสิ่งเหล่านี้ด้วยตนเอง

3. การเรียนรู้เป็นผลจากประสบการณ์ของบุคคล บุคคลจะมีความรับผิดชอบได้ก็ต่อเมื่อเคยรับผิดชอบมาก่อน บุคคลจะดูแลตนเองได้ก็ต่อเมื่อมีประสบการณ์ในการแสดงพฤติกรรม การดูแลตนเองมาก่อน การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะมีความรับผิดชอบและดูแลตนเองได้นั้นมิใช่มาจากการที่บุคคลอื่นมาบอกให้เป็นเช่นนั้น แต่มาจากการที่บุคคลนั้นมีประสบการณ์ในการรับผิดชอบและดูแลตนเองมาก่อน

4. การเรียนรู้เป็นกระบวนการของการร่วมมือและการทำงานร่วมกัน การเรียนรู้เกิดขึ้นจากการที่บุคคลได้ทำงานร่วมกันหรือมีการปะทะสังสรรค์กัน ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ท้าทายและกระตุ้นให้เกิดกระบวนการริเริ่มแก้ปัญหา และเป็นการสนับสนุนให้บุคคลนั้นเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

5. การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ สถานการณ์ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ประกอบด้วย การติดต่อกันอย่างเปิดเผยและเสรีระหว่างบุคคล มีการเผชิญหน้า การยอมรับ ความเคารพนับถือ การทำผิด การเปิดเผยตนเอง การร่วมมือกันและการทำงานร่วมกัน ความคลุมเครือการประเมินผลร่วมกัน ความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วม การมีอิสระจากการควบคุมและความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นอย่างช้า ๆ ตามธรรมชาติ

6. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้อย่างยากลำบากในบางครั้ง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลสละแนวความเชื่อ ความคิด และค่านิยมเดิมที่สะดวกสบายออกไปแล้วบุคคลก็มักประสบกับความยินดี ความซาบซึ้งในความคิดและชีวิตใหม่ที่ตนได้ค้นพบ

7. ผู้เรียนเป็นทรัพยากรที่มีค่ามากที่สุดในการเรียนรู้ ตัวผู้เรียนถือได้ว่าเป็นแหล่งข้อมูล ความรู้ที่ดียิ่ง ประสบการณ์ ความคิด ความรู้สึก และความสามารถต่าง ๆ ที่สะสมในตัวบุคคลเป็นเวลามาช้านานถือว่าเป็นความรู้และข้อมูล เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการแก้ปัญหาและการเรียนรู้ ควรสนับสนุนให้บุคคลเปิดตนเอง นำข้อมูลและประสบการณ์ส่วนตัวมาใช้ให้เป็นประโยชน์ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างบุคคลจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ให้ถึงขีดสูงสุด

8. กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์และสติปัญญา ทุกสิ่งทุกอย่างที่รวมกันขึ้นหรือประกอบกันขึ้นเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ บุคคลจะมีความรู้สึกหรือความคิดของตนเองเกิดขึ้นก็เมื่อบุคคลนั้นได้มีความรู้สึกหรือได้มีความคิดเกิดขึ้น และถ้าความรู้สึกหรือความคิดที่เกิดขึ้นนี้มีลักษณะผสมกลมกลืนกันได้ดีย่อมจะส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพสูง

9. กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการแก้ปัญหาของแต่ละบุคคลจะมีลักษณะเฉพาะหรือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะบุคคล บุคคลแต่ละคนมีลักษณะหรือรูปแบบการเรียนรู้ที่เฉพาะตัว แบบของการเรียนรู้การแก้ปัญหาของบุคคลบางกลุ่มจะมีประสิทธิภาพสูง แต่บางกลุ่มก็มีแบบการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพปานกลาง ในขณะที่บางคนมีแบบการเรียนรู้ที่ไม่ค่อยจะมีประสิทธิภาพมากนัก เมื่อบุคคลรู้ว่าตัวเองเรียนหรือแก้ปัญหาที่เผชิญอย่างไร บุคคลนั้นก็มักจะเริ่มสำรวจดูกระบวนการที่บุคคลอื่นใช้นำมาเปรียบเทียบกับปรับปรุงกระบวนการเดิมของตนหรือพัฒนากระบวนการใหม่ขึ้นมาซึ่งเป็นกระบวนการในการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพกว่าเดิม

10. กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่อยู่เหนือการบังคับของจิตใจไม่ว่าจะเป็นตัวผู้เรียนเองหรือผู้อื่นย่อมไม่สามารถกำหนดได้ว่าจะเกิดการเรียนรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานใดในเวลาใด บุคคลนั้นไม่สามารถบังคับตัวเองได้ว่าจะต้องเกิดการเรียนรู้เดี๋ยวนี้หรือแม้แต่จะต้องเกิดการเรียนรู้ในอีก 1 ชั่วโมงข้างหน้าก็ตาม ดังนั้น จึงไม่มีวิธีการโดยตรงใดที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ใน

เรื่องที่กำหนดเกิดขึ้นได้ สิ่งที่จะทำได้ก็เพียงแต่กระตุ้น ส่งเสริม หรือสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้เท่านั้น

จากแนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น พอสรุปได้ว่า การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากประสบการณ์ของคนตั้งแต่เกิดจนตาย การเรียนรู้เกิดขึ้นตลอดชีวิต โดยมีการเรียนรู้จากแหล่งการเรียนรู้ 3 ลักษณะ คือ การศึกษาในระบบ (formal education) การศึกษานอกระบบ (non-formal education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (informal education) ซึ่งพฤติกรรมการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม และประสบการณ์ในการรับรู้ของแต่ละบุคคล เพื่อให้เกิดทัศนคติ ค่านิยม ทักษะ และความรู้ ตามความเหมาะสม กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของทุกคนควรเป็นไปในลักษณะที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งจากประสบการณ์ทางตรงและประสบการณ์ทางอ้อม มีการแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน ประยุกต์ใช้ได้เหมาะสมและถูกต้อง เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต เรียนรู้ได้ตามความถนัด และเรียนรู้ได้ต่อเนื่องตลอดชีวิต

แนวคิด ทฤษฎีการศึกษานอกระบบโรงเรียน การเรียนรู้ของผู้ใหญ่และการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้เริ่มต้นจากการศึกษาเกี่ยวกับบุคคล และสิ่งที่บุคคลต้องการให้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเหมาะสม โดยถือว่าการศึกษาคือเครื่องมือที่จะช่วยให้บุคคลพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น มีสภาพความเป็นอยู่ที่เหมาะสมกับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมของเขา หรือถ้าพูดในแง่ของคำสอนของศาสนาพุทธอาจกล่าวไว้ว่า เป็นการให้บุคคลไปถึงจุดสูงสุดของชีวิตคือ ความสุข ด้วยการยึดถือความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์และการมีคุณภาพชีวิตที่เหมาะสม ประกอบกับความเชื่อในทางศาสนาพุทธดังกล่าวมาแล้วเป็นพื้นฐานปรัชญาการศึกษาผู้ใหญ่ของประเทศไทย ในปัจจุบันจึงได้ถูกพัฒนาขึ้นตามแนวคิดพื้นฐานดังต่อไปนี้ (สุมาลี สังข์ศรี 2535 : 3)

ปรัชญานี้มองความสัมพันธ์ของการศึกษากับมนุษย์โดยเชื่อว่าการศึกษาคือปัจจัยที่จะมีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ทั้งมวล ปรัชญานี้ตั้งอยู่บนความเชื่อพื้นฐานที่ว่า เป้าหมายสูงสุดของชีวิตคือความสุข คำว่าความสุขนี้อาจมีความหมายกว้างมากและแต่ละคนก็จะนิยามความสุขไม่เหมือนกันโดยยึดประสบการณ์ของตนเองเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ถ้าพยายามจะให้คำจำกัดความเพื่อพอมองเห็นขอบเขตของความหมายได้บ้าง อาจจะกล่าวว่าความสุขคือการที่มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอยู่ด้วยกันได้อย่างเหมาะสม ความสุขที่สมบูรณ์จะเกิดขึ้นเมื่อไม่มีข้อขัดแย้งใด ๆ (ไม่ว่าจะทางกายหรือทางอารมณ์) ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะพยายามไปให้ถึงจุดที่เหมาะสมหรือผสมกลมกลืนอันนั้นให้ได้โดยใช้หลาย ๆ วิธีการ ไม่ว่าจะเป็นการปรับตนเองให้

เข้ากับสิ่งแวดล้อมหรือปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตนเอง หรือทั้งสองอย่างเนื่องจากกิจกรรมการศึกษาเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อมนุษย์ เพราะฉะนั้นก็ควรจะเป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมให้มนุษย์บรรลุผลสูงสุดของชีวิต ควรจะเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้บุคคลแสวงหาเครื่องมือที่จะช่วยให้ตนเองอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสมมีความสุข

การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะครอบคลุมกระบวนการและประสบการณ์ในการเรียนรู้ทั้งหมดที่อยู่นอกระบบโรงเรียนภาคปกติซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ได้จัดทำและดำเนินการมานานแล้วในประเทศต่าง ๆ เช่นในรูปของการศึกษาผู้ใหญ่หลายประเภทและหลายรูปแบบ การบริการส่งเสริมการศึกษา การฝึกอบรมในระหว่างประจำการและก่อนประจำการ การเป็นช่างฝึกหัด กิจกรรมเยาวชน การให้ความรู้แก่ประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่นสโมสรเยาวชน ศูนย์เยาวชน ลูกเสือชาวบ้าน โครงการต่าง ๆ ของหน่วยราชการที่ออกไปให้ความรู้แก่ประชาชน เช่น โครงการของกรมการพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมอนามัย ฯลฯ

ความหมายและหลักการการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ได้มีนักการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายของคำว่าศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้แตกต่างกันออกไป ดังนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 3 มาตรา 15 ให้ความหมายว่า การศึกษานอกระบบว่า เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาระหว่างประเทศซึ่งมีหน้าที่ค้นคว้าเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาประเทศ ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า ไม่เหมือนกับการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาไม่เป็นทางการ และได้ให้คำนิยามไว้กว้าง ๆ ดังต่อไปนี้

การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง “กิจกรรมการศึกษาใด ๆ ที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนภาคปกติ โดยจัดขึ้นเป็นกิจกรรมหนึ่งต่างหาก หรือเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่เพื่อมุ่งสนองความต้องการของผู้เรียนและวัตถุประสงค์ในการเรียน” การศึกษาในระบบโรงเรียนหมายถึง “ระบบการศึกษาที่มีการจัดลำดับชั้น กำหนดให้เรียนเต็มเวลา และมีโครงสร้างจากระดับต่ำไปหาสูงนับจากชั้นประถมศึกษาไปถึงอุดมศึกษา” ส่วนการศึกษาไม่เป็นทางการนั้น หมายถึง “กระบวนการตลอดชีวิตในการที่จะได้มาซึ่งทัศนคติ ค่านิยม และความรู้จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและสภาพแวดล้อมเป็นความรู้ที่ได้โดยบังเอิญ” เช่น เด็กสามารถพูดภาษาของ

ตนเองได้และเรียนรู้ค่าต่าง ๆ ก่อนไปเข้าโรงเรียนโดยการศึกษาไม่เป็นทางการจากพ่อแม่หรือสมาชิกในบ้าน ทักษะในการประกอบอาชีพหลาย ๆ อย่างได้มาโดยการศึกษาไม่เป็นทางการจากพ่อแม่หรือบรรพบุรุษ ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ได้ให้คำนิยามของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ไม่ว่าการศึกษานั้นจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมการศึกษาโดยเฉพาะหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น เพื่อมุ่งให้รู้จักแก้ปัญหา ฝึกอาชีพ หรือพัฒนาความรู้เฉพาะอย่างตามความต้องการความสนใจของพลเมือง คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษานอกระบบโรงเรียน ให้คำนิยามของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า “การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึงประสบการณ์ในการเรียนรู้ทั้งหมด และกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความรู้ความสามารถและทักษะทางวิชาชีพที่จะนำไปปรับปรุงมาตรฐานของชีวิตให้ดีขึ้น ให้มีอาชีพดีขึ้น และให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น”

กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ก่อนที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาจะได้เป็นกรมการศึกษานอกโรงเรียน นิยามที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าหมายถึง “ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นนอกระบบชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกติ” จากนิยามดังกล่าว การศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นมีความหมายกว้างและรวมถึงการเรียนรู้ทุกอย่างของบุคคล รวมทั้งการศึกษาแบบธรรมชาติด้วย

โกวิท วรพิพัฒน์ (2526) นักการศึกษาไทยได้แสดงแนวความคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่คล้ายคลึงกับเปาโล แฟร์เร่ แต่มีเอกลักษณ์ที่สอดคล้องกับศาสนาพุทธ “การคิดเป็น” ของ โกวิท วรพิพัฒน์ เน้นแนวความคิดของศาสนาพุทธ เรื่องความกลมกลืนสมดุลระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมโดยขจัดสิ่งที่ขัดแย้งกัน “ซึ่งในบางกรณีอาจต้องปรับปรุงตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมมากกว่าการต่อต้านอันเป็นแนวความคิดที่ต่างกันของเปาโล แฟร์เร่ ที่มีลักษณะของการปฏิบัติต่อต้าน”

เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2526) ให้ความหมายไว้ว่า “การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกิจกรรมการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน จัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน โดยยึดแนวคิดที่ว่า การศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการศึกษา มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักใช้ความคิด รู้จักตัดสินใจ รู้จักเรียนรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งให้ผู้เรียนมีอิสรภาพจากสิ่งแวดล้อมมากที่สุด”

บรรจง ชูสกุลชาติ (2527) อธิบดีอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้ “คือการศึกษาที่เป็นธรรมชาติธรรมดา เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกโอกาส เกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งและเกิดขึ้นได้กับทุกผู้ทุกคน ที่มีความสนใจหรือมีความจำเป็นที่ปรารถนาจะแก้ปัญหาที่ประสงค์จะต่อสู้ดิ้นรน และมีที่มุ่งหมายจะให้เพิ่มคุณภาพของชีวิต เพิ่ม

ผลิตเพิ่มรายได้ ตลอดจนเพิ่มอาชีพเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน”

สุนทร สุนันท์ชัย (2543) ให้ความหมายไว้ว่า “การศึกษาที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ ควรเป็น การศึกษาที่มุ่งให้เราได้ศึกษาตัวเอง รู้จักตัวเอง รู้จักความคิดและจิตใจของตัวเอง และสามารถ ควบคุมความคิดของตัวเองได้”

พระเทพเวที ปยุตโต (2533) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า “การศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น เป็นการศึกษาที่ทุกคนสามารถรับได้ ไม่ว่าจะอยู่ในระบบ โรงเรียน นอกระบบโรงเรียน หรือจบจากระบบแล้วก็ยังคงต้องรับการศึกษาในรูปแบบนอกระบบ เพื่อ เป็นการพัฒนาตนเองให้อยู่ได้อย่างมีความสุข”

อุ้นตา นพคุณ (2523) ได้ให้ความหมายการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง “กิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้ การเรียนรู้แก่ประชากรที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์ ในการที่จะรับการเรียนรู้ กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ประชากรทุกเพศทุกวัย ทุกชุมชนและทุกระดับ การศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าว มีความรู้ ทักษะ ทศนคติและค่านิยมที่ดี กิจกรรมทางการศึกษาที่ เรียกว่าเป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องจัดขึ้นในระยะเวลาอันสั้น หลักสูตรยืดหยุ่น ประหยัด และตอบสนองความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน และปัญหาของชุมชน”

Paul Chang (อ้างถึงใน อุ้นตา นพคุณ 2523) หมายถึง การศึกษาหรือการเรียนรู้ที่ ตอบสนองความต้องการของผู้เข้ารับการศึกษหรือบุคคล 3 ประเภท โดยไม่คำนึงถึงเกณฑ์อายุเป็น สำคัญ บุคคล 3 ประเภทนี้ได้แก่

1. บุคคลซึ่งไม่เคยได้รับการศึกษาจากโรงเรียน และกลายเป็นบุคคลที่ไม่รู้หนังสือ
2. บุคคลซึ่งได้รับการศึกษาระยะหนึ่ง แต่ด้วยเหตุผลบางประการได้ออกจากโรงเรียน
3. บุคคลซึ่งได้รับการศึกษาระดับหนึ่ง และต่อมาเมื่อเข้าทำงาน มีความจำเป็นที่จะต้อง ศึกษาเพิ่มเติม เพื่อตอบสนองความจำเป็นบางอย่าง

McCall (1971) กล่าวว่าการศึกษาในโรงเรียน หมายถึง การศึกษาซึ่งเป็นชั้นเรียนใน โรงเรียนภาคปกติ ส่วนการศึกษานอกโรงเรียนนั้น หมายถึงประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลาย ซึ่งอยู่ นอกระบบชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกตินั้น ๆ การศึกษานอกโรงเรียนเป็นคำที่มีความหมาย กว้างขวางมาก หมายถึงการศึกษาทุกอย่าง การเรียนรู้จากพ่อแม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การ เรียนรู้จากเพื่อน ๆ การเรียนรู้จากสื่อสารมวลชน การเรียนรู้จากโรงเรียนผู้ใหญ่และหน่วยพัฒนาต่าง ๆ การเรียนรู้จากการฝึกงาน การเรียนรู้จากการเป็นสมาชิกกลุ่มหนุ่มสาว ฯลฯ

Kline และ Keehn (1970) ให้คำจำกัดความไว้ว่า “การศึกษานอกโรงเรียนเหมือนกับ การศึกษาที่เรียกว่า การศึกษานอกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาชั่วชีวิต การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ เป็นคำที่หมายถึงชนิดของการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือกหรือส่งเสริมการศึกษาระบบใน โรงเรียน หรือเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อช่วยปิดช่องว่างของประชากรจำนวนมาก ที่ไม่สามารถจะ รับบริการจากระบบการศึกษาในโรงเรียนได้อย่างเต็มที่ เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาระบบใน โรงเรียนแล้วการศึกษานอกโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้ง่าย”

Paulston (1971) ได้ให้นิยามไว้ว่า “คำว่า การศึกษาโดยทั่ว ๆ ไปหมายถึง การ จัดระบบการเรียนการสอนที่จัดเพื่อให้ผู้เรียนรับรู้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้การศึกษาในโรงเรียน หมายถึงการจัดการศึกษาที่จัดกันเป็นชั้นเรียนเป็นที่ยอมรับกันมาแต่เดิมว่าจะต้องเริ่มจากชั้นประถม- มัธยมและไปจบลงที่อุดมศึกษา ส่วนการศึกษานอกโรงเรียนนั้นมักเป็นการศึกษาที่ให้คำจำกัดความ ไว้อย่างหลวม ๆ เพื่อให้รวมถึงกิจกรรมในสังคมและกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และทักษะอื่น ๆ นอกกระบวนชั้นเรียนในโรงเรียนภาคปกติ”

Bremback and Thomson (1978) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียน หากจะให้คำจำกัด ความที่ดีที่สุดก็เห็นจะเป็นว่า เป็นการศึกษาก่อให้เกิดทักษะและความรู้ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนอกระบบ โรงเรียนตามปกติ เป็นการผสมผสานของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่มีมาตรฐานแน่นอนและดูเหมือนว่า ไม่สัมพันธ์กันเลย โดยมีจุดมุ่งหมายไปสู่เป้าหมายนานัปการ การศึกษานอกโรงเรียนหาใช่เป็นภาระ รับผิดชอบของกระทรวงใดไม่ การบริหารและการควบคุมการศึกษานอกโรงเรียนจะจัดกระจาย กันทั่วไปทั้งในฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายเอกชน งบประมาณและกำลังคนที่เราทุ่มเทเพื่อดำเนินการ ตลอดจนผลที่ได้รับอาจวัดเป็นมาตรฐานแน่นอนไม่ได้ บางทีการศึกษานอกโรงเรียนอาจถือได้ว่าเป็นระบบที่ “ไม่มีระบบ” ที่สุดของระบบต่าง ๆ แต่ในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่แล้ว บทบาท ของการศึกษานอกโรงเรียนในการก่อให้เกิดทักษะต่าง ๆ ในการสร้างอิทธิพลต่อทัศนคติของ ประชากรและในการหล่อหลอมค่านิยมทั้งหลายทั้งปวงนั้น มีความสำคัญเท่าเทียม (หากไม่มากกว่า) กับระบบโรงเรียนตามปกติ”

Sheffield และ Victor (1972) กล่าวว่า “การศึกษานอกโรงเรียนเป็นคำที่มีความหมาย กว้างขวาง ครอบคลุม การฝึกอบรม และการสอนนอกระบบชั้นเรียนเกือบทั้งหมด เริ่มตั้งแต่การ เรียนรู้ของบุคคลแต่ละบุคคลจากพ่อแม่ จากโรงงาน ไปจนถึงการณรงค์เพื่อให้ประชาชนทั้งชาติ ให้รู้หนังสือการศึกษานอกโรงเรียนควรจะเป็นบริการที่สนองความต้องการหลายอย่างเช่น (1) เพื่อให้ ผู้ที่จบการศึกษาจากระบบในโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน (2) เพื่อให้ผู้ที่จบการศึกษาจาก ระบบในโรงเรียนแล้วได้มีโอกาสหาความรู้และได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติม โดยเฉพาะสำหรับการที่จะ

ไปประกอบอาชีพ (3) สำหรับช่วยให้ผู้ที่กำลังปฏิบัติงานอยู่ได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติมประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน”

จากความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่นักการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กันข้างต้น สามารถที่จะสรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ ประสบการณ์ที่จัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการการเรียนรู้ของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในการพัฒนาความรู้ ทักษะและเจตคติที่พึงประสงค์ นอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาที่มีระบบการเรียนการสอนปกติ

และจากการศึกษาความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ได้ให้ไว้โดยนักการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ได้นำมากล่าวไว้ในข้างต้น พอที่จะสรุปลักษณะที่สำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ดังนี้

1. การศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมโอกาสด้านการเรียนรู้ให้กลุ่มบุคคลต่าง ๆ โดยไม่คำนึงถึงเกณฑ์อายุ โดยเฉพาะกลุ่มบุคคลที่ไม่เคยได้รับการศึกษามาก่อน หรือกลุ่มบุคคลที่มีความจำเป็นและต้องออกกลางคัน ตลอดจนกลุ่มบุคคลที่ต้องการเรียนรู้เพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะบางอย่างเพื่อนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ หรือเพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ

2. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนมีลักษณะที่ยืดหยุ่นกว่าการจัดการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน ทั้งในด้านเนื้อหา เวลา สถานที่ วัสดุอุปกรณ์และแหล่งการเรียนรู้ รวมทั้งการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ โดยคำนึงถึงความต้องการ ความสนใจ และบริบทของผู้เรียนเป็นสำคัญ

ในการจัดบริการการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กระทรวงศึกษาธิการ (2545) ได้แบ่งประเภทของบริการการศึกษานอกระบบโรงเรียนออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. การศึกษาพื้นฐาน ครอบคลุมเนื้อหาสาระตั้งแต่การส่งเสริมการรู้หนังสือ การศึกษาในหลักสูตรเทียบเท่า การศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาต่อเนื่องที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอย่างหลากหลาย รวมทั้งความรู้และทักษะทางด้านคอมพิวเตอร์

2. การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ เพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถ และทักษะในการประกอบอาชีพของบุคคล เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชน ฝึกทักษะอาชีพ เข้าสู่อาชีพและการพัฒนาอาชีพ โดยบูรณาการกับวิถีชีวิต

3. การศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต เป็นการพัฒนาทักษะพื้นฐานของบุคคลเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม บูรณาการองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เสริมสร้างความสามารถให้กับบุคคลตามความเหมาะสม

4. การศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน เป็นการจัดการศึกษาที่บูรณาการความรู้และทักษะจากการศึกษาที่ผู้เรียนมีอยู่เข้าด้วยกัน โดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสังคมและชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มีการพัฒนาที่ยั่งยืน

สุมาลี ปิตยานนท์ (2539) ได้กล่าวว่า การศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือนอกระบบโรงเรียนก็ตามจะต้องเสริมสร้างความรู้ ความคิด ทักษะและทัศนคติของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะในประเด็นหลัก ๆ ดังนี้

1. ให้มีความรู้และความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมไทยพอที่จะสามารถวิเคราะห์ทางเลือกต่าง ๆ ที่จะต้องเผชิญและมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ
2. ให้มีความเข้าใจในสังคมอื่นและเข้าใจความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันไปทั่วโลกพอที่จะหาทางเลือกที่จะอยู่ร่วมกันได้โดยสันติ
3. ให้มีความรู้พื้นฐานทางวิทยาศาสตร์พอที่จะมีชีวิตที่มีคุณภาพดีในโลกที่มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต
4. ให้มีความรู้และการฝึกปฏิบัติในด้านการประกอบสัมมาชีพ
5. ให้มีหลักศาสนาประจำใจเป็นคติเตือนใจในการดำรงชีวิต

นอกจากนี้แล้ว อุ่นตา นพคุณ (2532) ยังได้กล่าวถึงหลักการของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้

1. ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ความเชื่อว่าบุคคลที่มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองนั้น สอดคล้องกับศาสนาพุทธเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้กล่าวไว้ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องให้บุคคลเป็นอิสระ เป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ถ้าหากบุคคลไม่เรียนรู้ที่จะพึ่งตนเอง เขาก็กลายเป็นผู้ที่คิดไม่เป็น ไม่มีความสามารถและขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนจึงต้องให้บุคคลเกิดประสบการณ์ที่จะสามารถช่วยเหลือและพึ่งตนเองได้ด้วยเช่นกัน

2. ประชากรของประเทศ คือ ทรัพยากรที่มีศักยภาพ บุคคลทุกคนที่มีพลัง และมีศักยภาพซ่อนเร้นอยู่ มีพลังของการเป็นผู้นำและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ถ้าหากพลังที่ซ่อนเร้นเหล่านี้ได้รับการส่งเสริมจะเกิดประโยชน์แก่ทั้งตัวบุคคลและสังคมรวมถึงบุคคลโดยทั่วไปที่ไม่ผิดปกติ จะมีความสามารถในการเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติ มีความสามารถที่จะใคร่ครวญตัดสินใจต่าง ๆ และมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองและสังคมได้

3. ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งสำหรับผู้ทำงานด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนก็คือความร่วมมือของประชาชน และความจริงจังของเจ้าหน้าที่รัฐต่อการทำงานร่วมกับประชาชนในพื้นที่ เพื่อร่วมกันทำงาน ไม่ควรปล่อยให้ประชาชนทำงานกันเองโดยขาดการเหลียวแล ช่วยเหลือ

ในที่สุดประชาชนก็จะขาดความเฉยเมยเฉื่อยชาต่อโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่รัฐจัดขึ้นก็ไม่สามารถที่จะประสบผลสำเร็จได้

4. ความคิดริเริ่ม ทำการศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องยึดเอาความต้องการที่แท้จริงของประชาชนเป็นหลักใหญ่ของการดำเนินงาน และปรารถนาให้โครงการเป็นสิ่งที่เขาได้คิดสร้างขึ้นมาจากเกิดจากการลงทุนด้านกำลังความคิด แรงงานและความสามารถของตัวเอง เมื่อสิ่งที่เกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของตัวเองแล้ว เขาย่อมจะรู้สึกหวงแหน ทะนุถนอม ภาคภูมิใจ และใช้ให้เป็นประโยชน์ โดยใช้เทคนิควิธีการรวมกลุ่มและให้การศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการกระตุ้นบุคคลให้เกิดความคิดริเริ่ม

5. การใช้ทรัพยากรภายในชุมชน งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นงานที่ต้องพยายามใช้ทรัพยากรของชาวบ้านหรือทรัพยากรภายในชุมชนนั้นๆ ให้มากที่สุด โดยพยายามดัดแปลง แก้ไข และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งวัตถุและทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล ทักษะหรือฝีมือในการทำงานด้านต่างๆ รวมทั้งสถาบันทางสังคมต่างๆ ในทางที่ประหยัดและมีประสิทธิภาพมากที่สุด

6. การปฏิบัติงานร่วมกับท้องถิ่น ผู้นำในท้องถิ่นในชนบท เป็นผู้ที่ประชาชนเคารพ นับถือไว้วางใจและเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและการตัดสินใจของประชาชน และบางครั้งก็เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ความรู้ที่จะให้แก่ประชาชนได้ จึงมีแนวความคิดที่จะดึงผู้นำท้องถิ่นให้เข้ามารวมในกิจกรรมต่างๆ ด้วย เช่น อาจจะเป็นวิทยากรสอนวิธีการประกอบอาหารต่างๆ หรือไม่ก็เป็นผู้ริเริ่มจัดโครงการต่างๆ ที่ให้ความรู้แก่ชุมชน

7. ในการดำเนินงานนั้นให้ยึดหลักประชาธิปไตย เจ้าหน้าที่จะให้การศึกษาแก่บุคคลภายในชุมชนทุกคนโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องฐานะ เพศ หรือวัย โดยไม่เลือกการปฏิบัติอาศัยเสียงของคนหมู่มากในการตัดสินใจ ยอมรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกทุกคนและให้ความสำคัญแก่ความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มว่ามีคุณค่าหรือประโยชน์ทุก ๆ คน

8. การส่งเสริมวัฒนธรรมและจริยธรรมในการดำเนินงาน การศึกษาเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือมรดกทางสังคมอย่างหนึ่ง จึงมีความมุ่งหมายที่จะส่งเสริมให้การศึกษาสอดคล้องกับความเชื่อของชุมชนและวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น ในการให้ความรู้แก่ชุมชนจะต้องคำนึงถึงหลักจริยธรรมเสมอว่า สิ่งที่ส่งเสริมนั้นถึงแม้จะเป็นการพัฒนาและเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพของชุมชนในด้านวัตถุให้ดีขึ้น แต่ในด้านวัฒนธรรมและจริยธรรมนั้น ควรคำนึงถึงสิ่งที่เราให้ไปจะทำลายวัฒนธรรมและจริยธรรมของประชาชนหรือไม่

9. การให้การศึกษาของเด็กและผู้ใหญ่พร้อมๆ กัน การให้การศึกษาของเด็กและผู้ใหญ่จัดขึ้นได้พร้อมกันในลักษณะที่จะสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน ครอบครัวที่มีการศึกษาดีย่อม

สร้างบรรยากาศทำให้เด็กเจริญเติบโตและมีพัฒนาการ เด็กจะเรียนรู้ขึ้นถ้าหากผู้ใหญ่เรียนรู้ไปด้วย ถ้าหากผู้ใหญ่ไม่มีความรู้ ยึดมั่นในประเพณีบางอย่างหรือปฏิบัติงานในบางสิ่งที่ขัดต่อสิ่งที่เด็กเรียน อยู่ในโรงเรียน เด็กจะเกิดความสับสนและสิ่งที่จะไร้ประโยชน์

10. ความเป็นธรรมในการศึกษา ควรให้สิทธิในการได้รับการศึกษาแก่ทุกคนอย่างเสมอภาคกัน โดยที่การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะไม่กีดขวางหรือให้อภิสิทธิ์แก่บุคคลเพียงบางกลุ่มที่จะเข้าร่วมกิจกรรมหาความรู้และพัฒนาทักษะเท่านั้น หากแต่การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะให้ความเป็นธรรมในการศึกษาแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่เลือกเพศ วัยหรือท้องถิ่นชุมชน

11. การศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน การศึกษาที่จะสัมพันธ์กับชีวิตของผู้เรียนจะต้องมีรากฐานอยู่ในเรื่องปัญหาและการแสวงหาวิธีแก้ไขปัญหาดังกล่าว ประชาชนย่อมรู้ว่าชุมชนที่ตนอยู่นั้นมีปัญหาอะไรบ้าง เนื้อหาวิชาที่สอนควรจะทำให้ความสัมพันธ์กับปัญหาในชีวิตประจำวันของประชาชน และวิธีที่เขาอาจนำไปใช้เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

12. การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องสภาพแวดล้อมและปัญหาที่แตกต่างกันของบุคคลและชุมชนเพื่อตอบสนองสภาพแวดล้อมและปัญหาของบุคคล หลักสูตรการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงต้องมีลักษณะที่ยืดหยุ่นได้

13. การให้การศึกษาควรให้อยู่ในขีดความสามารถ และระดับการศึกษาของบุคคล การศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นต้องให้ความรู้ และการฝึกอบรมในเรื่องที่ประชาชนสามารถที่จะเรียนรู้ได้ อยู่ในขีดความสามารถและระดับการศึกษาของเขา ต้องไม่สอนหรือให้การฝึกอบรมในสิ่งที่อยู่นอกเหนือขีดความสามารถของบุคคลนั้นๆ

14. การศึกษาโดยการลงมือปฏิบัติ การเรียนแต่ในด้านเนื้อหาวิชาหรือภาคทฤษฎีย่อมทำได้แต่เด็กจะขาดประสบการณ์และอาจไม่เข้าใจปัญหาดังกล่าว ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ การลงมือปฏิบัติทำกิจกรรมจะช่วยให้เขาได้รับประสบการณ์และความรู้ที่แท้จริง

ความหมาย หลักการ และแนวคิดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

ได้มีนักการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ไว้แตกต่างกันออกไป ดังนี้

องค์การ UNESCO (1976) ให้ความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่ไว้ว่า หมายถึง การศึกษาที่บุคคลที่สังคมยอมรับว่าเป็น “ผู้ใหญ่” ได้พัฒนาความสามารถ เพิ่มพูนความรู้ พัฒนาเทคนิควิธีหรือพัฒนาคุณสมบัติในวิชาชีพของตน ปรับเปลี่ยนตนเอง เปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมเพื่อให้เกิดการพัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมอย่างเป็นอิสระและมีคุณภาพ อย่างไรก็ตามการศึกษาผู้ใหญ่ ถือเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ตลอดชีวิต หรือ การศึกษาตลอดชีวิต

Darkenwald and Merriam (1982, อ้างถึงใน ชิดขงค์ ส. นันทนานนตร 2548 : 6-7) ได้ให้คำจำกัดความของการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ไว้ว่า หมายถึง กระบวนการที่บุคคลกระทำบทบาทของผู้ใหญ่ ในสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ทักษะ ค่านิยม และทักษะ

หลักการและแนวทางการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่สำคัญ มีดังนี้

1. การจัดการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ตามแนวคิดของ Knowles

Knowles (1980) เป็นผู้ที่ได้กล่าวว่า Andragogy มาใช้ในการศึกษาผู้ใหญ่ของประเทศสหรัฐอเมริกา โดยเขาได้นิยาม Andragogy ว่าเป็น “ศิลป์และศาสตร์ของการช่วยผู้ใหญ่ให้เรียนรู้ หรือ ศิลป์และศาสตร์ของการสอนผู้ใหญ่” ซึ่งการช่วยให้ผู้ใหญ่เรียนรู้ตามหลักการและแนวทางของ Andragogy นั้นจะต้องอยู่บนหลักการและความเชื่อพื้นฐาน 4 ประการ คือ

1. มโนทัศน์ของผู้เรียน (Self Concept) เมื่อผู้ใหญ่เจริญเติบโตขึ้นทั้งร่างกายและจิตใจ มีวุฒิภาวะสูง มโนทัศน์ต่อตนเอง จะพัฒนาจากการพึ่งพาผู้อื่นไปสู่การนำตนเอง ผู้ใหญ่ต้องการที่จะตัดสินใจและทำอะไรด้วยตนเอง สามารถนำตนเองได้ (Self Directing) ดังนั้นผู้ใหญ่ต้องการให้คนอื่นปฏิบัติต่อตนเอง ด้วยความยกย่องนับถือ ให้ตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ไม่อยากให้มองว่าเป็นเด็ก คอยแต่จะรับคำสั่งให้ทำสิ่งต่าง ๆ ถูกลงโทษหรือทำให้ได้รับความอับอายขายหน้าต้องการความเป็นตัวของตัวเอง และเป็นผู้ที่มีอิสระในตัวเอง

2. ประสบการณ์ของผู้เรียน (Experience) ผู้ใหญ่ผ่านการสร้างสมประสบการณ์มาเป็นเวลานาน ประสบการณ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความค่าต่อการเรียนรู้ ทำให้เปรียบประดุจแหล่งทรัพยากรอันมหาศาลของการเรียนรู้ ขณะเดียวกันก็มีพื้นฐานด้านประสบการณ์กว้างขวางพอที่จะรองรับ หรือเชื่อมโยงไปสู่การเรียนรู้ใหม่ ๆ ได้อีก

3. ความพร้อมในการเรียน (Readiness to Learn) ผู้ใหญ่พร้อมที่จะเรียนเพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้ทันที จึงเห็นคุณค่าของเวลาแตกต่างไปจากเด็ก สิ่งที่เด็กเรียนในโรงเรียน เป็นสิ่งที่เด็กอาจจะไม่ได้ใช้ในทันที แต่เพื่อเรียนต่อไปในขั้นสูงขึ้นไป ส่วนผู้ใหญ่มาเรียนเพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์เมื่อเรียนจบหลักสูตรนั้น

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าในการจัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ มีความแตกต่างจากการเรียนรู้ของเด็ก ซึ่งมีข้อควรคำนึงที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ มโนทัศน์ต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะเปลี่ยนไปในลักษณะที่ต้องการนำตนเอง ด้านการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น ผู้ใหญ่ต้องการเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของตนเอง และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที และประสบการณ์เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญของผู้ใหญ่ ดังนั้นการจัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับวัยผู้ใหญ่ จะต้องสอดคล้องกับธรรมชาติของวัยผู้ใหญ่ คือ เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่จะทำให้

ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้ตามความสามารถ และความต้องการของตนเอง และสามารถนำประสบการณ์ที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์เป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง

Knowles (อ้างถึงใน ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ 2544) ได้สรุปแนวคิดของ Lindeman เกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ไว้ดังนี้

1. เมื่อผู้ใหญ่ตระหนักว่าการเรียนรู้สามารถตอบสนองความต้องการ (Needs) และความสนใจตนเอง นั่นหมายถึง ผู้ใหญ่ถูกกระตุ้นให้พร้อมที่จะเรียนแล้ว จุดนี้นั่นเองเป็นจุดเหมาะสมในการเริ่มต้นกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

2. ผู้ใหญ่มุ่งที่จะให้การเรียนรู้ที่เกิดประโยชน์กับชีวิตจริง (Life-centered) ดังนั้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ควรใช้สถานการณ์จริงในชีวิตเป็นเนื้อหาของการเรียนรู้

3. แหล่งการเรียนรู้ที่ดีที่สุดของผู้ใหญ่คือประสบการณ์นั่นเอง นั่นหมายความว่าวิธีหลักในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่น่าจะเป็นการวิเคราะห์หรือศึกษาประสบการณ์ของผู้ใหญ่

4. ผู้ใหญ่มีความต้องการอย่างแรงกล้าที่จะชี้นำตนเอง (Self-directing) ดังนั้นบทบาทของครูน่าจะเป็นการเข้าร่วมกระบวนการสืบค้น (Mutual Inquiry) กับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่มากกว่าบทบาทผู้ถ่ายทอดเนื้อหา และคิดว่าผู้ใหญ่รู้เนื้อหาที่ตนเองทำไ้

5. ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Differences) ของผู้ใหญ่เพิ่มมากขึ้นตามอายุ นั่นคือในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้ใหญ่ ควรให้ความสำคัญในการชดเชยในความแตกต่างของผู้เรียนผู้ใหญ่ไม่ว่ารูปแบบการเรียนรู้ ระยะเวลา สถานที่ และความเร็วช้าของกิจกรรมการเรียนรู้

สุนทร สุนันท์ชัย (2533) ได้เสนอวิธีสอนผู้ใหญ่ตามหลักการศึกษาผู้ใหญ่ (Andragogy) ไว้ว่า หลักวิชาการศึกษาผู้ใหญ่ Knowles ได้นำแนวคิดด้านมนุษยนิยมมารวมเข้ากับ “วิธีการระบบ” (System Approach) เพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับการเรียนรู้การสอนผู้ใหญ่

Knowles เชื่อว่า การนำตัวผู้เรียนเข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการการเรียนการสอน นั้นเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการศึกษา ดังนั้น Knowles จึงส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ประเมินความต้องการของตนเอง ตั้งเป้าหมายของตนเอง ร่วมรับผิดชอบในการออกแบบและดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ ตลอดจนประเมินผลการเรียนรู้โดยตนเอง

Knowles ได้เสนอแนะขั้นตอนวิธีวางแผนและดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนผู้ใหญ่เป็น 7 ขั้น คือ

1. สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้
2. จัดโครงสร้างเพื่อวางแผนร่วมกัน
3. วิเคราะห์ความต้องการในการเรียนรู้
4. วางแนว (จุดประสงค์) ในการเรียนรู้

5. ออกแบบประสบการณ์ในการเรียนรู้

6. ดำเนินการให้เกิดประสบการณ์ในการเรียนรู้

7. ประเมินผลและวิเคราะห์ความต้องการในการเรียนรู้ใหม่

อุณา นพคุณ (2527) ได้นำเสนอหลักการและการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy) ของ Knowles ไว้ดังนี้

จากลักษณะของผู้สอนตามแนวความคิดของ Knowles ได้สรุปและเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนการสอนผู้ใหญ่ โดยกำหนดข้อตกลงเบื้องต้น 3 ข้อ และหลักการสอน 12 ข้อ ดังต่อไปนี้ คือ

1. ผู้ใหญ่สามารถเรียนรู้ได้ (Adults can learn) จากการศึกษาของ Thorndike เกี่ยวกับลักษณะการเรียนรู้และสติปัญญาของผู้ใหญ่ ซึ่งผลจากการศึกษาสรุปว่า ผู้ใหญ่สามารถเรียนรู้ได้ และความสามารถหรือสติปัญญาของผู้ใหญ่จะลดลงเพียงเล็กน้อยตามอายุทำให้กล่าวได้ว่า “ไม่แก่ดัดยาก” หมดความสำคัญไป ดังนั้น ในการจัดกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่ ถ้าหากผู้ใหญ่ไม่ปฏิบัติดีเท่าที่ควร อาจจะเป็นเพราะปัจจัยในด้านอื่นๆซึ่งไม่เกี่ยวกับสติปัญญา เช่น ปัจจัยในเรื่อง

1.1 การออกจากการศึกษาในระบบโรงเรียนมาเป็นเวลานาน ทำให้ผู้ใหญ่ขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง และประเมินความสามารถตนเองต่ำกว่าความเป็นจริง

1.2 จากการเปลี่ยนแปลงในด้านร่างกาย เช่น ระบบสายตาหรือกระบวนการเรียนการได้ยินอาจทำให้ผู้ใหญ่เรียนรู้ในอัตราที่ช้าลง ซึ่งแก้ไขและช่วยผู้ใหญ่ได้ไม่ยากนักด้วยการเรียนการสอนในอัตราที่ช้าลง การใช้สิ่งพิมพ์ตัวใหญ่ๆและการใช้เครื่องขยายเสียง

1.3 ผู้ใหญ่อาจจะขาดความสนใจเพราะใช้กระตุ้นหรือสิ่งเร้าในเรื่องที่อยู่ภายนอกตัวผู้ใหญ่แทนการใช้การกระตุ้นสิ่งที่อยู่ในตัวของผู้เรียน

2. การเรียนรู้เป็นกระบวนการภายใน (Learning is an internal process) จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษาทั่วไปมีลักษณะการจัดสภาพและสิ่งแวดล้อมเพื่อกระตุ้นให้ผู้ใหญ่เรียนรู้ด้วยตนเองโดยเกินกระบวนการเรียนรู้ภายในตัวผู้เรียนเอง

ข้อตกลงเบื้องต้นดังกล่าวขัดแย้งกับความคิดในอดีตมา ที่มีทัศนะว่าการศึกษเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายนอกตัวของผู้เรียน เช่น ความเหมาะสมและประสิทธิภาพของผู้สอน การอ่านเอกสารและการมีระเบียบวินัย แต่จากการศึกษาและการวิจัยหลาย ๆ เรื่องเกี่ยวกับการเรียนรู้ ความคิดที่ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการภายนอกถูกท้าทายและกำลังถูกโต้แย้งโดยงานวิจัยที่พบว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการภายในตัวของผู้เรียนที่ผู้เรียนควบคุมและใช้ทั้งสติปัญญา อารมณ์และร่างกายของตนเองกระทำการ ในเชิงจิตวิทยาอาจกล่าวได้ว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการตอบสนองความต้องการ (need-meeting) และการบรรลุเป้าหมาย (goal-striving) ทั้งนี้หมายความว่าผู้เรียนจะ

ถูกกระตุ้นให้เรียนรู้ได้ทราบเท่าที่เขาคิดว่า เขาต้องการจะเรียนรู้และการเรียนรู้จะช่วยให้เขาบรรลุเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากนี้แล้วผู้เรียนจะใช้ทรัพยากรแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่ (ผู้สอน/เอกสาร) อย่างคุ้มค่า เมื่อผู้เรียนคิดว่าสิ่งเหล่านี้จะตอบสนองความต้องการและเป้าหมายของเขา

แนวความคิดนี้มีความสำคัญในการประยุกต์กับการสอนผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ วิธีการที่จะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ที่ดีที่สุดก็คือ วิธีการที่จะทำให้ผู้ใหญ่ค้นคว้าหาความรู้ด้วยการนำตัวเอง (self-directed inquiry) เพราะฉะนั้นบทบาทของครูจึงควรเป็นผู้ร่วมค้นหาคำตอบกับผู้เรียนมากกว่าที่จะทำหน้าที่เป็นผู้ป้อนข้อมูลให้แก่ผู้เรียน

3. มีเงื่อนไขการเรียนรู้และหลักการสอนที่ดีกว่า (There are superior condition of learning and principles of teaching)

วิจิตร อาวะกุล (2540) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ รวมทั้งโอกาสที่ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้ดี พร้อมทั้งสิ่งที่จำเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ดังนี้

การเรียนรู้ของผู้ใหญ่หรือผู้ทำงานแล้วย่อมแตกต่างกับการเรียนของนักเรียนทั่ว ๆ ไป การสอนการอบรมผู้ใหญ่จึงมีข้อพิจารณา ดังนี้

1. ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้ดีเมื่อมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเรียน (strong desire to learn)

2. ผู้ใหญ่จะเรียนเมื่อเผชิญปัญหาที่ตนแก้ไม่ได้ สิ่งที่ยิ่งเป็นประโยชน์ มีสาระนำไปใช้ปฏิบัติในชีวิตจริงได้ผล จะเลือกสนใจเฉพาะในสิ่งที่ตนเป็นประโยชน์แก่ตน

3. การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ต้องการการเรียนรู้ที่มีลักษณะให้ลงมือปฏิบัติ จะดีกว่านั่งฟังบรรยายนาน ๆ หรือท่องจำ

4. ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิม ชอบการสอนช้า ๆ ไม่ชอบเร็ว ไม่ชอบการจำ การสอนสิ่งใดที่สนใจจะจดจำ สิ่งที่ไม่สนใจจะไม่จดและไม่สนใจ

5. ประสบการณ์พื้นฐาน สติปัญญา ปัญหาด้านสุขภาพ อุปนิสัย มีผลต่อการเรียนรู้ช้าหรือเร็วของผู้ใหญ่

6. บรรยากาศของการเรียนการอบรมต้องมีลักษณะเป็นกันเอง อย่าให้เป็นทางการ หรือมีลักษณะบังคับ ข่มขู่มาก มีระเบียบเกินความจำเป็น ผู้ใหญ่จะไม่ชอบ การอบรมจะไม่ได้ผล

7. การสอนผู้ใหญ่ควรใช้วิธีการหลาย ๆ วิธี และใช้วิธีการที่เขาชอบเพียงสองสามวิธีก็พอ การใช้วิธีการมากเกินไป หรือวิธีที่ไม่ชอบ ไม่เหมาะสม อาจไม่ได้ผล

8. ผู้ใหญ่ต้องการเรียนโดยการแนะนำ แนะนำ ชวนใจ ชมเชย ให้กำลังใจ ไม่ชอบระเบียบ ไม่ชอบการสอน เพราะกลัวเสียหน้า การประเมินผล ควรทำอย่างลับ ใช้วิธีสังเกตจัดอันดับอย่างลับ ๆ เฉพาะผู้สอนไม่เปิดเผย

9. การสอนผู้ใหญ่ต้องอดทน ใจเย็น ผู้ใหญ่ไม่ชอบให้ใครไม่เคารพนับถือ ไม่ชอบให้ใครดูถูกเหยียดหยามก้าวร้าว แต่ขณะเดียวกัน ผู้ใหญ่บางคนมักก้าวร้าว แสดงกิริยา มารยาทไม่ให้เกียรติและเคารพนับถือผู้อื่น

10. พยายามกระตุ้น ให้กำลังใจ โดยการให้คำชมเชย อย่าตำหนิเลย จะได้ผลและเป็นกำลังใจแก่ผู้ใหญ่

สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่จะเรียนไม่ได้ดีถ้า

1. ผู้ใหญ่มีปมด้อย
2. เมื่อได้รับการปฏิบัติไม่เท่าเทียมกัน
3. เมื่อผู้ใหญ่ขาดความอดทนในการเรียน
4. เมื่อผู้ใหญ่มีความกังวลต่อผลการเรียน
5. เมื่อผู้ใหญ่ขาดความสนใจในหัวข้อที่เรียน หรือเรื่องที่เรียน
6. เมื่อมีเหตุรบกวนทางกายและจิตใจ ปัญหาครอบครัว
7. ไม่ได้ได้รับความพอใจจากการบรรยาย การนำอภิปราย มีทัศนคติไม่ดีต่อผู้บรรยาย

การอบรม

8. ร่างกายไม่แข็งแรง
9. ผู้ใหญ่มีปัญหาในเรื่องอาชีพ ครอบครัว
10. อาจเป็นโอกาสสุดท้ายในการศึกษาเล่าเรียน
11. เป็นการคุ้มค่า ถ้าให้การศึกษาแก่เขา

มีนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอแนวทางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สอดคล้องกับลักษณะของผู้ใหญ่ไว้หลายแนว เช่น

Houle (1965, อ้างถึงใน สุนทร สุนันท์ชัย 2544) ได้ทำการศึกษาบุคคลที่ศึกษาต่อเนื่องจำนวน 22 คนในลักษณะเจาะลึกและค้นพบว่าผู้ที่ฝึกฝนการศึกษาอย่างจริงจัง และอุทิศเวลาของตนเองให้แก่การศึกษาอย่างต่อเนื่องนั้น มีอยู่ 3 พวกคือ

1. พวกมุ่งเรียนเพื่อสนองเป้าหมาย (The Goal-oriented) บุคคลเหล่านี้ จะเรียนรู้เพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ตามเป้าหมายที่วางไว้อย่างชัดเจน
2. พวกมุ่งเรียนในฐานะที่เป็นกิจกรรม (The Activity-oriented) บุคคลเหล่านี้จะเรียนรู้โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ตามเป้าหมายที่วางไว้อย่างชัดเจน
3. พวกมุ่งเรียนเพื่อเรียนรู้ (The Learning-oriented) บุคคลเหล่านี้จะเรียนรู้โดยแท้

Tough (1979, อ้างถึงใน สุนทร สุนันทชัย 2544) ได้นำแนวคิดของ Houli มาทำการศึกษาโดยได้ค้นคว้าเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่แคนาดา และได้รายงานไว้ว่าผู้ใหญ่ที่เรียนด้วยตนเองนั้นมีวิธีการอย่างไร เขาได้สรุปว่า

1. ผู้ใหญ่แต่ละคน จะศึกษาด้วยตนเองตั้งแต่หนึ่งโครงการไปจนถึงยี่สิบโครงการในแต่ละปีโดยเฉลี่ยแล้วประมาณ 8 โครงการ
2. มีเพียงร้อยละ 10 ของโครงการเหล่านี้ที่ต้องสัมพันธ์กับสถาบันการศึกษา
3. มีขั้นตอนของการเรียนรู้ด้วยตนเอง ที่ผู้เรียนส่วนใหญ่จะใช้ทำนองเดียวกัน
4. ผู้เรียนด้วยตนเองเหล่านี้บางครั้งก็หันไปขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น
5. บุคคลที่คนเหล่านี้ไปขอรับความช่วยเหลือมักไม่เป็นครูอาชีพ ถ้าหากเขาไปพบกับครูโดยอาชีพ ครูเหล่านี้มักจะแนะนำวิธีที่เป็นขั้นตอนแบบเด็กๆ แทนที่จะใช้วิธีการที่เป็นธรรมชาติของผู้เรียน

Rogers (1969) ได้เสนอแนวคิดในการจัดการกระบวนการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่นั้น ครูต้องมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุน จัดบรรยากาศการเรียนรู้ให้เหมาะสมเพื่อสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้ผู้ใหญ่ให้เรียนรู้อย่างเต็มศักยภาพของตนเอง และมีความเป็นอิสระในการเรียนรู้ การจัดบรรยากาศการเรียนรู้จึงต้องดำเนินการดังนี้

1. จัดบรรยากาศการเรียนรู้ให้เหมาะสม สนับสนุนการเรียนรู้
2. กำหนดจุดประสงค์ให้ชัดเจน
3. จัดหาทรัพยากรในการเรียนรู้ให้เหมาะสม
4. สร้างความสมดุลระหว่างความรู้กับอารมณ์
5. จัดให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างผู้เรียนโดยไม่ครอบงำ

นอกจากนี้ในกระบวนการเรียนรู้ผู้ใหญ่ Rogers เสนอว่าจะต้องดำเนินการในประเด็น ที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกระบวนการเรียนรู้และมีการควบคุมสิ่งแวดล้อมและทิศทางการเรียนรู้
2. มีกระบวนการพบปะ ฝึกปฏิบัติ กระบวนการทางสังคม และการค้นหาปัญหา
3. การประเมินตนเอง เพื่อทราบความก้าวหน้าและความสำเร็จ

Kidd (1973) ได้เสนอว่า การเรียนรู้ของผู้ใหญ่มักจะเกี่ยวพันกับการงาน ความเป็นอยู่ บทบาท และภารกิจของบุคคลนั้น ฉะนั้นลักษณะของกิจกรรมที่เหมาะสมสนองตอบความต้องการของผู้ใหญ่ และสามารถเรียนรู้ได้ดี ได้แก่

1. เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่สนองความต้องการของผู้ใหญ่โดยตรง กล่าวคือเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับงานอาชีพ ซึ่งหมายถึง ทักษะ ความรู้ และเจตคติที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในอาชีพ

2. เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ชัดเจน ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่าตนเองประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว

3. เป็นกิจกรรมที่ไม่มีข้อจำกัดในเรื่องเวลาหรือกำหนดเวลาให้เหมาะสมกับวัย เพราะการเร่งในเรื่องเวลาทำให้ประสิทธิภาพของการเรียนรู้ของผู้ใหญ่น้อยลง

4. เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับปัญหาแวดล้อมในชีวิตประจำวันของผู้ใหญ่ และผู้ใหญ่เห็นว่าจำเป็น สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

5. เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ใช้เหตุผลมากขึ้น

6. เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ไม่ต้องใช้พลังกำลังมาก โดยเฉพาะผู้ใหญ่ในวัยกลางคน

7. เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับปัญหาและการเปลี่ยนแปลงของชีวิตในแต่ละช่วงวัย

Watson (1979) ได้รวบรวมและขยายความเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ โดยเขาได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ว่าการเรียนรู้ของผู้ใหญ่มีลักษณะสำคัญ 14 ประการดังนี้

1. พฤติกรรมที่ได้รับการปลุกดันหรือยกย่องชมเชย (Reinforcement) จะช่วยทำให้เกิดพฤติกรรมนั้นซ้ำขึ้นได้อีก

2. แรงผลักดันที่ได้ผลในการเรียนรู้จำเป็นต้องติดตามอย่างใกล้ชิดคือ ยกย่องหรือชมเชยทันทีที่พฤติกรรมเกิดขึ้น ดีกว่าที่จะให้แรงผลักดันหลังจากพฤติกรรมนั้นเกิดขึ้นนานแล้ว

3. การฝึกฝนทำกิจกรรมซ้ำๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้ก้าวหน้าในการเรียนนั้นยังไม่พอ จะต้องให้ผู้เรียนทราบและเข้าใจในการประเมินตนเองว่าก้าวหน้ามากขึ้นเพียงใดด้วย ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนก้าวหน้าได้ดีกว่า

4. การข่มขู่หรือการลงโทษผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่จะมีผลตรงกันข้ามกับการให้รางวัล คืออาจเกิดพฤติกรรมตอบสนองตามที่ผู้สอนต้องการหรือไม่ต้องการก็ได้ ทั้งยังกลับทำลายบรรยากาศหรือความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ผู้เรียนอาจหยุดเรียนไปเลย

5. ความพร้อม (Readiness) จะช่วยทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่าย ผู้สอนจะต้องสร้างหรือคำนึงถึงความพร้อมของผู้เรียน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้านคือ ความพร้อมทางสติปัญญา ความพร้อมในการเข้าใจ และสนใจที่จะเรียน ความพร้อมในด้านพื้นฐานความรู้ความสามารถหรือประสบการณ์เดิม

6. ความรู้สึกพอใจจากผลสำเร็จ เป็นแรงผลักดันซึ่งมีผลต่อเนื่องทำให้ผู้เรียนเกิดกำลังใจ และมีความเชื่อมั่นว่าสามารถที่จะเรียนต่อไปได้

7. ผู้เรียนจะตั้งใจเรียนดี ถ้ามีความหวังว่าเขาสามารถบรรลุเป้าหมายของเขาได้ ผู้สอนจะต้องไม่ทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่าการเรียนนั้นยากเกินไปจนหมดหวัง หรือ่ายเกินไปจนไม่เห็นความสำคัญ

8. การให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนจะช่วยเพิ่มแรงจูงใจให้แก่ผู้เรียนมากยิ่งขึ้น

9. ความล้มเหลวในการเรียน เป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้า ผู้สอนจะต้องช่วยสร้างความสำเร็จในการเรียนขั้นต้นให้แก่ผู้เรียน โดยการเริ่มต้นจากสิ่งที่ย้ำไปหายาก

10. การสร้างความคิดรวบยอด (Concept) จำเป็นต้องยกตัวอย่างมาก ๆ หลาย ๆ ด้าน และพยายามให้เข้ากับประสบการณ์เดิม จะช่วยให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น

11. การทบทวนจะช่วยเพิ่มความทรงจำของผู้เรียน ผู้สอนควรจัดให้มีการทบทวนเป็นขั้นตอนหรือทบทวนทันทีหลังจากจบเรื่องหนึ่งๆ จะช่วยให้เกิดความทรงจำและกันลืมได้ดี

12. ความรู้ใหม่ๆ ที่เข้ากับทัศนคติ ค่านิยมหรือประสบการณ์เดิมของผู้เรียนจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่าย และรวดเร็ว

13. การสอนในสิ่งซึ่งเป็นความต้องการผู้เรียน และผู้เรียนสามารถนำไปใช้ได้ทันที จะได้ผลทางการเรียนรู้มาก

14. การให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนเป้าหมายของการศึกษา และมีเครื่องมือสามารถที่จะประเมินผลตนเองว่า ได้ก้าวหน้าไปสู่เป้าหมายมากน้อยเท่าใด จะช่วยให้การเรียนรู้ราบรื่น และสะดวกมากขึ้น

Knowles (1978) ได้สรุปทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่สมัยใหม่ (Modern Adult Learning Theory) ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. ผู้ใหญ่จะถูกชักจูงให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี ถ้าหากว่าสิ่งที่เรียนตรงกับความต้องการและความสนใจในประสบการณ์ที่ผ่านมา

2. ผู้ใหญ่จะเรียนได้ดีถ้าหากสิ่งที่เรียนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเรา หรือถือเอาผู้ใหญ่เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ (Life-centered)

3. เนื่องจากผู้ใหญ่มีประสบการณ์เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ ดังนั้นการจัดการเรียนรู้จึงควรที่จะเปิดโอกาสให้ผู้ใหญ่วิเคราะห์ประสบการณ์ต่างๆ ที่สั่งสมมา

4. ผู้ใหญ่มีความต้องการเป็นผู้นำตนเอง ดังนั้นการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ ผู้สอนจึงเป็นเพียงผู้ร่วมเรียนหรือร่วมสืบค้นเท่านั้น (Mutual Inquiry)

5. ควรคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล เนื่องจากเมื่อคนเรามีอายุมากขึ้น จะเกิดความแตกต่างระหว่างบุคคลมากขึ้นด้วย

Brookfield (1986) ได้เสนอว่าในกระบวนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะเกิดได้ดีขึ้น โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ที่มีความสำคัญจำนวน 7 ประการ ดังนี้

1. ผู้ใหญ่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำหนดรูปแบบการเรียนรู้
2. ผู้ใหญ่ได้รับการกระตุ้นให้เรียนรู้ด้วยตนเอง
3. หน้าที่ของนักการศึกษาผู้ใหญ่เป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวก มากกว่าที่จะทำหน้าที่ในการสอน
4. ต้องพิจารณาความต้องการของผู้ใหญ่เป็นรายบุคคล
5. สร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้
6. ประสบการณ์ของผู้ใหญ่ในอดีตจะมีผลช่วยให้การเรียนรู้มีความก้าวหน้า
7. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต้องเกี่ยวข้องกับสภาวะและเหตุการณ์ของผู้ใหญ่

2. การจัดการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ตามแนวคิดของ โกวิท วรพิพัฒน์

โกวิท วรพิพัฒน์ (2544) ได้นำแนวคิดเรื่อง คิดเป็น มาใช้ในการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2517 หลังจาการประชุม World Education ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นการระดมพลังสมองเรื่องการสอนคิดของนักการศึกษาประเทศต่าง ๆ ซึ่งความเชื่อพื้นฐานของทฤษฎีคิดเป็น คือ มนุษย์ทุกคนต้องการความสุข ซึ่งความสุขของแต่ละคนแตกต่างกัน ความสุขของมนุษย์เกิดได้จากความประสมกลมกลืนของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ถ้าทำไม่ได้จะเกิดความขัดแย้ง มนุษย์ต้องการวิธีการปรับแก้ไขให้กลับคืนสู่ความกลมกลืนนั้น วิธีการปรับแก้ คือ ปรับตนเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตนเองปรับทั้งตนเองและสิ่งแวดล้อมให้เข้ากัน และหลบจากสิ่งแวดล้อมนั้น โดยผู้ที่ปรับได้จะต้องเป็นผู้คิดเป็น

ในการคิดเป็นจะต้องใช้ข้อมูลประกอบการคิดอย่างน้อย 3 ด้าน คือ ข้อมูลเกี่ยวกับวิชาการ ข้อมูลเกี่ยวกับสังคม สิ่งแวดล้อม และข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง โดยเมื่อตัดสินใจแล้ว ก็ลองปฏิบัติดูว่าผลออกมาเป็นอย่างไร ถ้าพอใจแล้วก็ทำต่อไป ถ้าไม่พอใจและไม่มีความสุขก็หาวิธีใหม่

ในการนำทฤษฎีคิดเป็นไปใช้ในการจัดการศึกษาเพื่อให้คนคิดเป็นอาจทำได้หลายวิธี คือ

1. ให้ผู้เรียนได้ศึกษาปัญหาและอุปสรรคของบุคคลอื่น ๆ และวิธีแก้ไขปัญหาและอุปสรรคโดยมีเหตุผลอย่างไร ใช้วิธีการใด ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนจะเกิดประสบการณ์ในการแก้ปัญหา นั้น ๆ ซึ่งเมื่อตนเองประสบกับปัญหาถึงแม้จะแตกต่างกันออกไปก็สามารถใช้พื้นฐานความคิดที่ได้เรียนรู้นั้นมาใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของตน

2. การให้ผู้เรียนนำปัญหาของตนเองและสิ่งแวดล้อมของตนเองที่ได้ประสบอยู่มาคิดแก้ไขในระหว่างเรียน เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เป็นการฝึกให้เป็นคนแก้ปัญหาเป็นและคิดเป็นไปด้วย

3. ให้ผู้เรียนฝึกคิดปัญหาที่อาจประสบในอนาคต โดยให้ผู้เรียนสามารถใช้แนวคิดของตนเองแก้ปัญหาได้ เมื่อฝึกฝนมาก ๆ ก็จะเกิดความคิดในการแก้ปัญหาได้

4. การจัดการศึกษาให้คนคิดเป็น โดยอาจจะจัดด้วยการนำทั้ง 3 วิธีการนี้มาประสมกันใช้ให้เหมาะกับผู้เรียน เพื่อเป็นการจัดการเรียนการสอนให้ผู้ที่มีโอกาสคิดกว้างทั้งที่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตหรือปัญหาในอนาคต

ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนที่ทำให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมหรือคุณลักษณะคิดเป็น วิธีการเรียนการสอนต้องมีประเด็นปัญหา เพื่อทำให้เกิดกระบวนการแก้ปัญหา

3. การจัดการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ตามแนวคิดของเปาโล แฟร์เร (Paulo Freire)

การจัดการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ตามแนวคิดของเปาโล แฟร์เร (Freire 1970) ซึ่งเขาได้เขียนหนังสือ การศึกษาสำหรับผู้ถูกกดขี่ (Pedagogy of the Oppressed) ซึ่งเป็นหนังสือที่กล่าวถึง การศึกษากับอิทธิพลทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรม

ตามแนวคิดของเปาโล แฟร์เร นั้น เป็นการเน้นสภาพสังคมและการเมือง ที่รู้จักกันในแนวคิด การปลุกจิตสำนึก และการนำเสนอในลักษณะสภาพปัญหา เป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลอย่างมาก ต่อโครงการการศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาผู้ใหญ่ ทั้งนี้ได้มีโครงการเป็นจำนวนมาก ปรับปรุง และยอมรับเทคนิคของการปลุกจิตสำนึก โดยการใช้รูปภาพเพื่อเป็นการแสดงถึงสภาพชีวิต (Life Situation) ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียน ได้ตระหนักถึงสภาพความเป็นจริงในปัญหาที่ต้องประสบอยู่ เป็นการ กระตุ้นและก่อให้เกิดการเรียนรู้ต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างมีความหมายมากยิ่งขึ้น เป็นการสอนคำที่มีความหมายในการให้รู้หนังสืออย่างมีสาระ ซึ่งการสอนในลักษณะดังกล่าวได้รับความนิยมและเผยแพร่ในหลายประเทศแถบอเมริกาใต้ สำหรับประเทศไทยได้ใช้แนวคิดนี้กับการเรียนการสอน นักศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ แต่ของไทยเราได้ใช้วิธีการสอนให้คิดเป็น ซึ่งเป็นการประยุกต์เข้ากับ หลักการของศาสนาพุทธ เพื่อให้มีความสอดคล้องแบบกลมกลืนกับสภาพสังคมวัฒนธรรมไทย เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างคนกับสภาพแวดล้อม แล้วปรับตัวให้เข้ากับสภาพปัญหาเป็นการยอมรับ สภาพการณ์ จึงไม่เกิดความรุนแรงในการที่จะเปลี่ยนแปลง

โดยภาพรวมของการเรียนรู้ผู้ใหญ่โดยทั่วไปจะมีประเด็นหลักที่สำคัญ 4 ประเด็น แต่ละ ประเด็นจะมีเอกลักษณ์และมีกระบวนการการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ซึ่งประเด็นหลักของการเรียนรู้ ผู้ใหญ่ว่าได้แก่ การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง การสะท้อนเชิงวิพากษ์อย่างมีวิจารณญาณ การ เรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้วิธีการเรียนรู้ โดยมีรายละเอียดดังนี้ (Brookfield 1986)

1. การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง กระบวนการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองนั้นจะเน้นการเรียนรู้ที่ผู้ใหญ่สามารถควบคุมการเรียนรู้ของตนเองได้ สามารถกำหนดวิธีการเรียนรู้ให้บรรลุ

เป้าหมายด้วยตนเอง การกำหนดทรัพยากรที่เหมาะสมในการเรียนรู้ การตัดสินใจใช้วิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมด้วยตนเอง ตลอดจนการประเมินผลความก้าวหน้าของการเรียนรู้ด้วยตนเอง

นอกจากนี้ในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ยังต้องคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประสบการณ์ที่มีมาของผู้ใหญ่ ธรรมชาติของสิ่งที่เรียนรู้และที่เกี่ยวข้อง ลักษณะวัฒนธรรมการเมืองในขณะนั้น ๆ ด้วย

2. การสะท้อนเชิงวิพากษ์อย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งเป็นรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ที่มีความเกี่ยวข้องกับจิตวิทยาพัฒนาการ โดยเป็นการคิดแบบแยกแยะเหตุผลเพื่อหาความคิดเห็น ความทรงจำของการรับรู้ ช่วยให้ผู้ใหญ่ใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลและการวิพากษ์อย่างมีวิจารณญาณ

3. การเรียนรู้ประสบการณ์ การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะเกี่ยวกับภูมิหลังของประสบการณ์ และประสบการณ์จะถูกนำมาเป็นทรัพยากรในการเรียนรู้ ใช้อ้างอิง ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญที่นักการศึกษาผู้ใหญ่ต้องคำนึงถึง

4. การเรียนรู้วิธีการเรียนรู้ ความสามารถของผู้ใหญ่ในการเรียนรู้วิธีการเรียนรู้ จะช่วยสร้างทักษะในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้

ความหมาย หลักการ และแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต

ความคิดในเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตได้มีมานานนับแต่การที่บุคคลได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เพื่อดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันกับสมาชิกอื่นได้อย่างราบรื่น จนถึงเมื่อปี ค.ศ.1960 องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้จัดการประชุมระหว่างชาติ เรื่องการศึกษาผู้ใหญ่ที่มอนทรีออล ประเทศแคนาดา ซึ่งที่ประชุมได้มองเห็นความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตและแนวคิดดังกล่าว ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงปี ค.ศ.1972 ที่ประชุมใหญ่ขององค์การยูเนสโก ครั้งที่ 17 ได้รับรองเรื่อง “การศึกษาเพื่อชีวิตโลกของการศึกษาปัจจุบันและอนาคต” (Learning to Be : The World of Education Today and Tomorrow) ซึ่งมีข้อเสนอแนะให้ประเทศต่าง ๆ ใช้การศึกษาตลอดชีวิตเป็นแนวความคิดหลักในการวางแผนการศึกษาของประเทศ (กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน 2543) ส่วนในด้านความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตนั้น ได้มีนักวิชาการและหน่วยงานต่าง ๆ ได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันออกไป ดังนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า เป็นการศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542) ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong education) ว่า หมายถึง การจัดกระบวนการให้มีผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีลักษณะสรุปได้ดังนี้

1. เป็นการดำเนินการตลอดชีวิตของบุคคล
2. เป็นการจัดที่มีการวางแผน ทำให้ได้รับความรู้ ทักษะ และเจตคติ อันจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิต ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดทำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ
3. เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจของผู้เรียน ที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง
4. ใช้เป็นแหล่งการเรียนรู้ทุกประเภททั้งแบบในระบบ (Formal) นอกกระบบ (Non-formal) และไม่เป็นทางการหรือตามอัธยาศัย

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2538) ให้ความหมายการศึกษาตลอดชีวิต ไว้ว่า หมายถึง แนวความคิดและแนวทางที่ส่งเสริมให้เกิดการระดมเอาทรัพยากรทั้งหมดที่มีอยู่ในสังคมมาใช้ในการพัฒนาความรู้ ความคิด และความสามารถของมนุษย์ทำให้มนุษย์สามารถแก้ปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่เกิดจนตาย ยังผลให้สังคมนั้นกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช (2532) ให้ความหมายไว้ว่า การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การจัดกระบวนการให้มีผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งมีลักษณะเป็นการดำเนินการตลอดชีวิตของบุคคลเป็นการจัดที่ศึกษาวางแผน ทำให้ได้รับความรู้ ทักษะ และเจตคติ อันจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิต ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดทำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจของผู้เรียนที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง ใช้แหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท ทั้งแบบในระบบ นอกกระบบ และไม่เป็นทางการ หรือตามอัธยาศัย

สุนทร สุนันท์ชัย (2532 : 7) ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตในแง่ของปรัชญาว่าเป็นเครื่องมือเพื่อการปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลง เกื้อหนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนควบคุมวิถีทางของการเปลี่ยนแปลง นอกจากนั้นยังเป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์อย่างต่อเนื่องไปสู่ความสมบูรณ์ ให้เกิดแก่น

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2521) กล่าวถึงความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นเครื่องมือสร้างสังคมการเรียนรู้ซึ่งจะมีคุณค่าในตัวเอง ขณะเดียวกันก็ต้องสร้างบุคคลใหม่ให้สังคมแห่งการเรียนรู้ คือ คนที่ชวนขวยชอบอยากรู้อยากเรียนอยู่ตลอดชีวิต โดยการศึกษาตลอดชีวิต มีหลักสำคัญ 4 ประการ คือ

1. การเรียนรู้เพื่อรู้ โดยผสมผสานความรู้ทั่วไปที่กว้างขวางเพียงพอเข้ากับโอกาสที่จะศึกษาบางวิชาอย่างละเอียดลึกซึ้ง การเรียนเพื่อรู้ หมายรวมถึงการฝึกฝนในวิธีเรียนรู้เพื่อจะได้ตัดวงประโยชน์จากการศึกษาไปจนตลอดชีวิต

2. การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง เพื่อจะได้ไม่เพียงแต่มีความชำนาญทางด้านวิชาชีพเท่านั้น แต่ที่กว้างกว่านี้ คือ สามารถรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ และปฏิบัติงานเป็นหมู่คณะ เป็นการเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมและในการประกอบอาชีพ ซึ่งอาจเป็นการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน ทั้งนี้ สืบเนื่องจากสภาพในท้องถิ่นหรือประเทศนั้น ๆ หรืออาจเป็นการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน โดยใช้หลักสูตรซึ่งประกอบด้วยการเรียนในภาคทฤษฎีสลับกับการฝึกปฏิบัติงาน

3. การเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกัน ด้วยการสอนให้เข้าใจผู้อื่น และตระหนักดีว่ามนุษย์เราจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน ดำเนินโครงการร่วมกันและเรียนรู้วิธีแก้ปัญหาข้อขัดแย้งต่าง ๆ โดยชี้ให้เห็นว่าความหลากหลาย ความเข้าใจอันดีต่อกัน และสันติภาพนั้นล้ำค่าและคู่ควรแก่การหวงแหน

4. การเรียนรู้เพื่อชีวิต เพื่อจะได้สามารถปรับปรุงบุคลิกภาพของตนได้ดีขึ้นดำเนินงานต่าง ๆ โดยอิสระ เสรียยิ่งขึ้น มีดุลยพินิจและความรับผิดชอบต่อตนเองมากขึ้น เกี่ยวกับเรื่องนี้ ในการจัดการศึกษา เราจะต้องไม่ละเลยศักยภาพในด้านใดด้านหนึ่งเป็นอันขาด : ความจำการใช้เหตุผล ความซบซึ้งในสุนทรียภาพ สมรรถนะทางร่างกาย และทักษะในการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น

ซึ่งจากความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตดังกล่าวข้างต้น สามารถที่จะสรุปได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาในภาพรวมทั้งหมด ซึ่งครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่บุคคลทุกช่วงอายุ ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยในแต่ละช่วงชีวิตบุคคลอาจได้รับการศึกษารูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือหลายรูปแบบผสมผสานกัน เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคล สัมพันธ์กับปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ทั้งด้านสังคม สิ่งแวดล้อม ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง ทั้งนี้เพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลอย่างเต็มศักยภาพ ให้ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์อย่างเพียงพอต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และการปรับตัวเข้ากับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมในทุกช่วงชีวิต

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กระทรวงศึกษาธิการ (2552) ได้เสนอแนวคิดในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ไว้ดังนี้

1. การศึกษาตลอดชีวิตต้องประกอบด้วยการศึกษา 3 รูปแบบ ได้แก่ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ โดยเฉพาะการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เนื่องจากมนุษย์ใช้เวลาส่วนใหญ่กับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

2. การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการเรียนรู้ในทุกระดับและทุกมิติ โดยเน้นคุณภาพและความเสมอภาคในการเข้าถึงการศึกษาเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต

3. การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการเรียนรู้ที่ไม่ยึดติดกับกระบวนการจัดการศึกษา เป็นการเรียนรู้ที่บูรณาการการเรียนรู้กับวิถีชีวิต ชีวีผู้เรียน และบริบททางสังคมเป็นตัวตั้ง

4. การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการจัดกิจกรรมการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และความต้องการของผู้เรียน

5. การศึกษาตลอดชีวิตเป็นกระบวนการการเรียนรู้ที่เกิดในทุกช่วงชีวิตของแต่ละบุคคล เป็นการเรียนรู้ที่เปลี่ยนไปตามความต้องการ และบริบทของบุคคล สังคม สิ่งแวดล้อม

6. การศึกษาตลอดชีวิต เป็นเครื่องมือของมนุษย์ในการดำรงชีวิตอยู่อย่างยั่งยืน

7. การจัดการศึกษาตลอดชีวิต ต้องมีหน่วยงานหลักเพื่อรับผิดชอบการจัดการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อเติมเต็มการศึกษาให้ครบสมบูรณ์ทุกรูปแบบในการขับเคลื่อน การศึกษาไปสู่การศึกษาตลอดชีวิตที่มีคุณภาพของประชาชน

จากการวิเคราะห์แนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่าการเรียนรู้เพื่อชีวิตเป็นการเรียนรู้ เพื่อให้มนุษย์สามารถปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้นในด้านความรู้ ทักษะ เจตคติ และพบว่า การเรียนรู้เพื่อชีวิตจะมีหลักของการเรียนรู้ 4 ประการ ประกอบด้วย

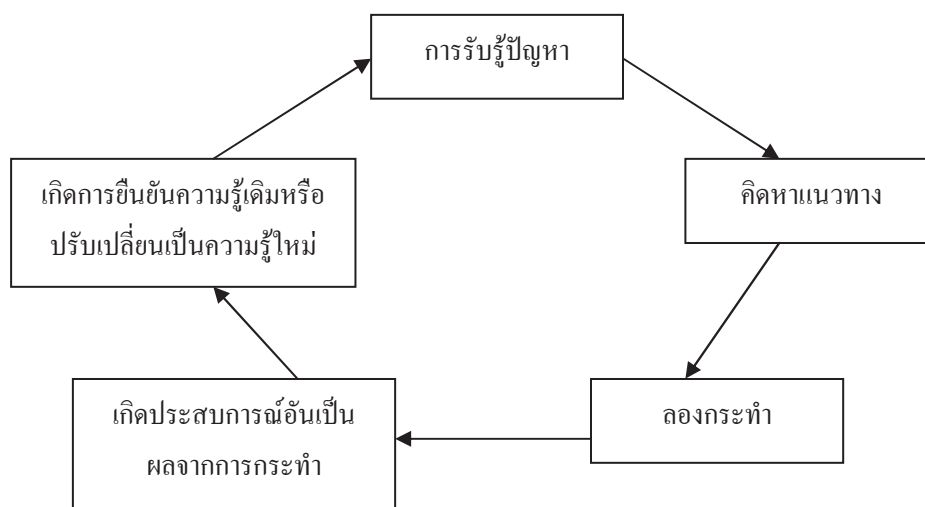
1. เรียนรู้ไว้ใช้ประโยชน์ในชีวิต
2. เรียนรู้เพื่อนำไปแก้ไขปรับปรุงวิถีชีวิตของตนเอง
3. เรียนรู้เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
4. เรียนรู้เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง

ทฤษฎีการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนและการเรียนรู้ผู้ใหญ่

แนวคิด ทฤษฎีการรู้นั้นมีหลายแนวคิด และหลายทฤษฎี แต่ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ นอกระบบโรงเรียน และการเรียนรู้ผู้ใหญ่ นั้น มีดังนี้

1. ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning)

Dewey (1963) ให้ความสำคัญที่ผู้เรียนเป็นผู้ลงมือกระทำเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ (Learning by doing) นอกจากนั้นยังเน้นที่ผู้เรียนเป็นผู้สร้าง (creation) ความรู้ใหม่หรืออาจกล่าวได้ว่า ผู้เรียนปรับเปลี่ยนตนเอง ตามกระบวนการเรียนรู้ให้สามารถปฏิบัติตนในสถานการณ์ใหม่ได้ Dewey เห็นว่าการเรียนรู้จากประสบการณ์มิใช่เพียงการเรียนรู้ที่จะทำอะไรสักอย่างหนึ่งให้ได้เท่านั้น การเรียนรู้จากประสบการณ์เป็นวงจรของ “การลองกระทำ” (cycle of “trying” and “undergoing”) ดัง ภาพประกอบที่ 1

ภาพประกอบที่ 1 วงจร “การลองกระทำ” ของการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ Dewey
ที่มา : ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ, การศึกษาผู้ใหญ่ : ปรัชญาตะวันตกและการปฏิบัติ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544)

วงจร “การลองกระทำ” หรือการเรียนรู้จากประสบการณ์เริ่มที่

1. ผู้เรียนรับรู้ปัญหา (aware of problem)
2. คิดหาแนวทาง (getting an idea)
3. ลองกระทำ (trying out a response)
4. ผู้เรียนเกิดประสบการณ์จากผลของการกระทำ (experiencing the consequences)

และในที่สุด

5. ผู้เรียนสร้างความรู้ของตนเอง โดยอาจเป็นการยืนยันในความรู้เดิมว่าสอดคล้องและใช้ได้ สถานการณ์ใหม่ หรือปรับเปลี่ยนความรู้เดิมเป็นความรู้ใหม่ (either confirming or modifying previous conceptions) ที่ผู้เรียนผู้ใหญ่นำไปใช้เมื่อเผชิญปัญหาใหม่อีก จึงเป็นการเคลื่อนที่กลับไปเริ่มต้นขั้นที่หนึ่งของวงจรใหม่อีก ที่สำคัญที่สุดคือ กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์นี้ ทำให้การสร้างความรู้ในรูปการปรับเปลี่ยนความรู้ (cognitive reconstruction) ของผู้เรียนผู้ใหญ่กลายเป็นการเรียนรู้ที่มีความหมาย มีคุณค่าและใช้ประโยชน์ได้ (meaningful learning) ในชีวิตประจำวัน ที่เป็นประโยชน์สูงสุดของวงจร “การลองกระทำ” คือ ทำให้ผู้เรียนผู้ใหญ่มีประสบการณ์คิดและการกระทำ จนกระทั่งคิดไตร่ตรองจนเกิดความหมายครั้งแล้ว ครั้งเล่า จนก่อให้เกิดการเรียนรู้วิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Lewis and Williams 1994)

นักการศึกษาผู้ใหญ่ที่สนใจในการเรียนรู้จากประสบการณ์อีกท่านหนึ่งคือ Kolb (อ้างถึงใน ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ 2544) ให้ความหมายของการเรียนรู้จากประสบการณ์อย่างกระชับว่า

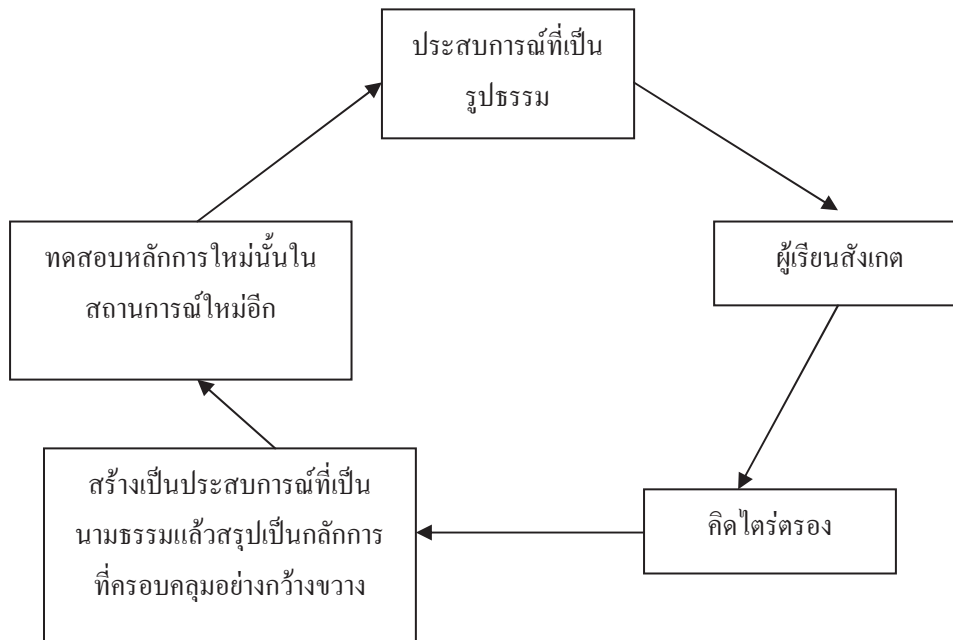
เป็นกระบวนการสร้างความรู้โดยการปรับเปลี่ยนประสบการณ์นอกจากนั้น Kolb ยังกล่าวถึงคุณลักษณะ ที่สำคัญของการเรียนรู้จากประสบการณ์ไว้ดังนี้คือ

1. การเรียนรู้เป็นกระบวนการ (process) มิใช่ผลผลิต (product)
2. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องบนพื้นฐานของประสบการณ์
3. กระบวนการเรียนรู้เป็นการปรับเปลี่ยนความรู้เดิมที่ขัดแย้งกับประสบการณ์ใหม่
4. การเรียนรู้เป็นกระบวนการโดยรวมของการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับโลกปัจจุบัน
5. การเรียนรู้เป็นกระบวนการกระทำซึ่งกันและกัน(transaction) ระหว่างบุคคลกับ

สภาพแวดล้อม

6. การเรียนรู้เป็นกระบวนการสร้างความรู้ (process of creative knowledge)

จากความหมายและคุณลักษณะที่สำคัญของการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ Kolb เสนอในปี 1984 ข้างบนนี้ สามารถเห็นได้ชัดเจนว่าสอดคล้องกับแนวคิดของ Dewey แทบเป็นเนื้อเดียวกัน นอกจากนั้นเมื่อย้อนไปในปี 1975 Kolb และ Fry เสนอรูปแบบของการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential learning model) ในลักษณะวงจรเช่นเดียวกันกับ Dewey และเป็นกระบวนการที่ใกล้เคียงกับแนวคิดของ Dewey มาก ดังภาพประกอบที่ 2

ภาพประกอบที่ 2 วงจรการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ Kolb and Fry

ที่มา: ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ, การศึกษาผู้ใหญ่: ปรัชญาตะวันตกและการปฏิบัติ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544)

การเรียนรู้จากประสบการณ์ของ Kolb and Fry เริ่มต้นที่

1. ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรม (concrete experience)
2. ผู้เรียนสังเกต (learner make their own observations)
3. เกิดการคิดอย่างไตร่ตรอง (reflection)

4. ผู้เรียนสร้างเป็นแนวคิดเชิงนามธรรมแล้วสรุปเป็นหลักการให้ครอบคลุมกว้างขวาง (formation of abstract concepts in new situations) จากการกระทำในขั้นที่ 5 นี้ ผู้เรียนได้เผชิญประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมใหม่อีก เป็นการเริ่มต้นวงจรของการเรียนรู้จากประสบการณ์และเกิดการสร้างความรู้ของผู้เรียนผู้ใหญ่อีกอย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นความรู้ใหม่อย่างไม่หยุดหย่อน

จากแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ของทั้ง Dewey และ Kolb สามารถเห็นได้ชัดเจนว่า นอกจากความสำคัญของประสบการณ์แล้ว ตัวผู้เรียนต้องเป็นผู้กระตือรือร้น (active) ในการกระทำและการคิด ผู้เรียนกลายเป็นหัวใจของกระบวนการเรียนรู้ที่จะต้องควบคุม และรับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้อันมีผลต่อคุณภาพของการเรียนรู้ของตนเองในที่สุด ลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้เรียนต้องเป็นผู้ชี้นำตนเองในการเรียนรู้ (self-direction in learning) สอดคล้องตามแนวคิดการศึกษาผู้ใหญ่ เชิงพิพัฒนาการ แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์นี้เป็นแนวทางการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่ทำให้การเรียนรู้มีคุณค่า มีความหมายในชีวิตประจำวัน และมีประโยชน์ในสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในเช่นปัจจุบัน

Carl R. Rogers (1951) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาในกลุ่มมนุษยนิยม ได้ให้แนวทางการความคิดเกี่ยวกับการสอนว่าเป็นการให้ความหมายที่ค่อนข้างกว้างใหญ่มากมายด้วยกัน และดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยมีความสำคัญเท่าใดนักโดยเฉพาะในโลกปัจจุบันที่อาศัยอยู่กับสภาวะแวดล้อม จะมีการเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา ดังนั้นจุดหมายของการศึกษาคควรจะเป็นการอำนวยความสะดวกเพื่อการการเรียนรู้ (Facilitator of Learning) นอกจากนั้นได้กล่าวถึงบทบาท และความสัมพันธ์ระหว่างผู้อำนวยความสะดวกกับผู้เรียนว่า ขึ้นอยู่กับทัศนคติของผู้อำนวยความสะดวก 3 ประการที่เป็นคุณสมบัติสำคัญ คือ (สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ 2524)

1. การให้ความไว้วางใจ และการยอมรับในตัวผู้เรียน
2. การมีความจริงใจต่อผู้เรียน
3. การมีความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจ รวมทั้งการตั้งใจฟังผู้เรียนพูด

นอกจากทัศนคติ 3 ประการที่กล่าวมานี้แล้ว โรเจอร์ ได้ชี้ให้เห็นแนวทางเพื่อการอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้รวมทั้งสิ้นอีก 10 ประการ ดังต่อไปนี้คือ

1. ผู้อำนวยความสะดวก ต้องเริ่มต้นในการสร้างบรรยากาศภายในกลุ่ม เพื่อให้เกิดประสบการณ์ที่ดีในชั้นเรียน

2. ผู้อำนวยการความสะดวก ควรช่วยให้เกิดจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนของแต่ละบุคคลในชั้นเรียน รวมทั้งจุดมุ่งหมายของกลุ่มด้วย

3. ผู้อำนวยการความสะดวก ควรจะเน้นการเรียนการสอนไปตามความต้องการของผู้เรียน แต่ละคน เพราะมีความหมายสำหรับนักศึกษาอย่างมาก และถือว่าเป็นพลังแรงจูงใจที่จะก่อให้เกิดผลสำเร็จทางการเรียนอันสำคัญยิ่ง

4. เขาจะต้องพยายามจัดการเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ (Resource for Learning) ให้เป็นไปอย่างกว้างขวางและเลอเป็นเรื่องราว ๆ สำหรับผู้เรียนด้วย

5. เขาควรต้องมีความเข้าใจตนเองในฐานะเป็น “แหล่งความรู้ที่มีความคล่องตัวและยืดหยุ่นได้” ในการที่สมาชิกในกลุ่มอาจจะสามารถนำมาใช้ให้เกิดคุณประโยชน์ต่อการเรียนรู้

6. ในการแสดงออกต่อสมาชิกในกลุ่มผู้เรียน เขาจะต้องยอมรับทั้งทางด้านเนื้อหาวิชาการและในด้านทัศนคติหรืออารมณ์ของผู้เรียน คือ พยายามที่จะก่อให้เกิดความพอดีกันทั้งสองด้านสำหรับสมาชิกแต่ละคนและรวมทั้งกลุ่ม

7. เพื่อที่จะทำให้บรรยากาศในห้องเรียนดำเนินไปด้วยดี ผู้อำนวยการความสะดวก สามารถช่วยให้เกิดขึ้นได้ ด้วยการเปลี่ยนฐานะตนเองเป็นเสมือนหนึ่งผู้เรียน เช่น มีฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่ม โดยการร่วมแสดงความคิดเห็นได้เช่นเดียวกับผู้เรียนแต่ละคน

8. เขาควรจะได้เริ่มต้นแสดงความรู้สึก ให้เกิดขึ้นในกลุ่มเมื่อมีความคิดเห็น แต่ไม่ใช่โดยการบังคับ หรือวิธีการข่มขู่ ซึ่งความคิดที่แสดงออกมานั้นสมาชิกอื่น ๆ อาจจะยอมรับฟังหรือไม่รับฟังก็ได้

9. ตลอดเวลาของการมีประสบการณ์ร่วมกันในห้องเรียน ผู้อำนวยการความสะดวก จะต้องมีความว่องไว (Alert) อยู่ตลอดเวลา ต่อการแสดงออกในการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง

10. ในฐานะที่ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการความสะดวกต่อการเรียนรู้ เขาจะต้องพยายามรับรู้และยอมรับว่าตัวเองก็ย่อมจะมีข้อจำกัดอยู่หลายประการด้วยเช่นกัน

2. ทฤษฎีการเรียนรู้จากสถานการณ์ (Situating Learning)

J. Lave (1990) พัฒนาแนวคิดทฤษฎีนี้ โดยเขาเห็นว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากกิจกรรม บริบท และวัฒนธรรม นั่นคือ เป็นการเรียนจากสภาพปกติที่เป็นสถานการณ์ โดยปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้จากสถานการณ์ที่ผู้เรียนเข้ามาเกี่ยวข้องและร่วมดำเนินการ การเรียนรู้ประกอบด้วยกระบวนการแสวงหาความเชื่อและพฤติกรรมต่าง ๆ การเรียนรู้จากสถานการณ์โดยปกติเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้โดยไม่ตั้งใจมากกว่าการเป็นความตั้งใจหรือเจตนา ทำให้เกิดจึงเป็นกระบวนการของการเรียนรู้โดยการเข้าไปมีส่วนร่วม

หลักการที่สำคัญตามทฤษฎีนี้ คือ ความรู้จำเป็นต้องถูกนำมาเสนอในบริบทที่เป็นสภาพจริงโดยมีสภาพแวดล้อมและการประยุกต์ที่ต้องใช้ความรู้นั้นและการเรียนรู้ต้องการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและความร่วมมือกัน

การเรียนรู้จากสถานการณ์จึงเป็นการเรียนรู้จากสภาพปกติที่เป็นสถานการณ์โดยปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้จากสถานการณ์ที่ผู้เข้ามาเกี่ยวข้องและร่วมดำเนินการ ดังนั้น การเรียนรู้ตามสถานการณ์เป็นสิ่งที่เกิดได้โดยไม่ตั้งใจมากกว่าเป็นความตั้งใจหรือเจตนาทำให้เกิด จึงเป็นกระบวนการของการเรียนรู้โดยการเข้าไปมีส่วนร่วม

ทฤษฎีการเรียนรู้จากสถานการณ์นี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้โดยการเน้นความรู้จากการฝึกงาน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้เรียนแสวงหาพัฒนา และใช้เครื่องมือเพื่อการเรียนรู้และทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามสภาพจริง หรือการนำมาประยุกต์ใช้สำหรับการเรียนรู้ที่เน้นทักษะการแก้ปัญหา โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ต้องใช้เทคโนโลยี ซึ่งกระบวนการเช่นนี้ทำให้ผู้เรียนได้ฝึกการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นตลอดเวลา

3. ทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้ (Constructivism Theory)

L.S. Vygotsky (1978) นักจิตวิทยาชาวรัสเซียได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาทางเชาวน์ปัญญาในสมัยเดียวกับ Jean Piaget (1972) ผลงานได้รับการยอมรับเมื่อได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษในปี ค.ศ. 1962 โดยทฤษฎีพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาของทั้ง 2 ท่าน เป็นรากฐานที่สำคัญของทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้ต่อมา J. Bruner (1974) ได้พัฒนารอบแนวคิดที่สำคัญตามทฤษฎีนี้ดังนี้ การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนสร้างความคิดหรือความคิดรวบยอดใหม่อย่างกระตือรือร้นโดยอาศัยความรู้ในอดีตและปัจจุบันของตน ผู้เรียนเลือกและแปรข้อมูลสร้างสมมติฐานและการตัดสินใจโดยอาศัยโครงสร้างความรู้ โดยโครงสร้างความรู้ คือ แผนการหรือรูปแบบการคิดที่ทำให้เกิดการจัดระบบประสบการณ์ต่าง ๆ ด้วยความพยายาม และช่วยให้ได้ข้อมูลที่ก้าวไกลกว่าข้อมูลที่ผู้สอนจัดให้กับผู้เรียน

หลักการที่สำคัญตามทฤษฎีนี้ คือ การสอนต้องสัมพันธ์กับประสบการณ์และบริบทที่ทำให้ผู้เรียนเต็มใจและสามารถเรียนรู้ การสอนต้องกำหนดโครงสร้างความรู้เพื่อที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้ง่ายด้วยการจัดโครงสร้างที่ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และการสอนควรออกแบบโดยช่วยให้ผู้เรียนได้เพิ่มเติมหรือเติมเต็มในส่วนที่ขาดไปเพื่อเป็นการก้าวออกไปไกลกว่าข้อมูลที่ให้เท่านั้น

การจัดการเรียนรู้การสอน ผู้สอนควรพยายามกระตุ้นผู้เรียนให้ค้นพบหลักการต่าง ๆ ด้วยตนเอง ผู้สอนและผู้เรียนควรพูดคุยและอภิปรายกันอยู่ตลอดเวลา

การประยุกต์แนวคิดนี้ไปใช้ในการเรียนการสอนทำได้โดยผู้เรียนต้องมีโอกาสได้พบและมีส่วนร่วมในประสบการณ์และได้ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งในและนอกห้องเรียนซึ่งเป็นสิ่งที่

สัมพันธ์กับความจริง และผู้เรียนต้องมีโอกาสสร้างความรู้ขึ้นมาเองจากประสบการณ์ต่าง ๆ โดยจะต้องสำรวจ ตรวจสอบ ทดสอบความรู้ที่ได้รับ และหาข้อสรุป

4. ทฤษฎีการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง (Self – direct Learning)

Malcolm S. Knowles (1975) ได้พัฒนาแนวทางการจัดการเรียนรู้โดยการนำตนเอง (Self-directed Learning) ในปี ค.ศ. 1975 โดยเน้นกระบวนการซึ่งผู้เรียนมีความริเริ่มในการวิเคราะห์ และตัดสินใจว่าต้องการเรียนรู้สิ่งใด หลังจากนั้นจะกำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้ รวมทั้งการระบุถึงวิธีการค้นคว้าที่จะนำไปสู่ความสำเร็จจนกระทั่งสุดท้ายผู้เรียนสามารถตรวจสอบ ทบทวนถึงผลสัมฤทธิ์และความสำเร็จในการเรียนของตนเองได้

การเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง (Self-directed learning) คือ กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง โดยการกำหนดความต้องการและวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ รวมทั้งออกแบบประสบการณ์และทรัพยากรที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของตนเอง ตลอดจนการประเมินผลด้วยตนเอง โดยผู้สอนจะแสดงบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวก หรือเพื่อนร่วมทางการเรียนรู้ (Facilitators) มากกว่าที่จะเป็นครูโดยตรง โดยมีบรรยากาศของการเรียนรู้ที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้กันอย่างแท้จริง

การเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง ผู้เรียนจำเป็นต้องรับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้อย่างมาก และเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะเรียนอย่างไรจึงจะเหมาะสม ดังนั้นผู้เรียนจะต้องรับผิดชอบในการระบุเป้าหมายการเรียนรู้ของตน ระบุแหล่งข้อมูล/แหล่งวิทยาการ กำหนดกลยุทธ์วิธีการในการดำเนินงาน กำหนดกระบวนการประเมินผลตนเอง ดังนั้น การเรียนรู้ด้วยการนำตนเองจึงมีหลักการสำคัญ คือ การพัฒนาผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองโดยการพัฒนาความสามารถด้านต่าง ๆ โดยการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองสามารถทำได้โดยการพัฒนาความสัมพันธ์หรือการสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนตระหนักว่าตนเองมีส่วนช่วยหรือร่วมมือกัน การกำหนดลักษณะของผู้ที่สามารถเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง การใช้แบบฝึกหัดที่ช่วยทำให้เกิดทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง เช่น ทักษะการวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของตนเอง ทักษะการอ่านอย่างวิพากษ์วิจารณ์ เป็นต้น การให้ผู้เรียนตั้งคำถามที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง และตอบคำถาม และการสร้างสถานการณ์การเรียนรู้ที่เป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอน ซึ่งในสถานการณ์การเรียนรู้จะระบุเป้าหมายการเรียนรู้ กระบวนการ/วิธีการเรียนรู้ หลักฐานแสดงความสำเร็จ วิธีประเมินผลการเรียน

Knowles ได้กล่าวถึงการใช้ Self-directed learning ว่าเป็นลักษณะของการเรียนรู้ในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งผู้เรียนจะเป็นผู้ริเริ่มวินิจฉัยความต้องการการเรียนรู้ของตนเอง ระบุวัตถุประสงค์ และกำหนดแผนการเรียนรู้ รวมทั้งประเมินผลการเรียนรู้นั้น ๆ ด้วยตนเองทั้งหมด โดยการช่วยเหลือ

จากผู้อำนวยความสะดวก หรือเพื่อนร่วมทางการเรียนรู้ (Facilitators) ซึ่งกระบวนการในการเริ่มต้นนั้น Knowles ได้เสนอให้ใช้วิธีการสร้างกลุ่มเพื่อช่วยให้เกิดการผลักดันไปสู่ความต้องการและอาจจะใช้เพื่อนร่วมกลุ่มเป็น Facilitators หรือผู้อำนวยความสะดวกก็ได้ รวมทั้งการสร้างแรงจูงใจจากการที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ท้าทายและจำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้ทักษะใหม่เพิ่มเติม แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังอาจมีการต่อต้านจากผู้เรียนอยู่บ้างในระยะเริ่มต้นจนกว่าผู้เรียนจะได้รับความสำเร็จจากการเรียนรู้นั้น ๆ

Houle (อ้างถึงใน อาชญญา รัตนอุบล 2543) ได้เสนอหลักการ 7 ประการสำหรับการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง ดังนี้

1. จงเชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้ได้
2. พยายามสร้างเป้าหมายที่เป็นจริงและสามารถวัดความสำเร็จของตนเองให้ได้
3. จดจำและเชื่อมั่นในพลังความสามารถของตนเอง
4. นำแนวคิดและความจริงใหม่ที่ตนเรียนรู้มา ไปสู่บริบท (Context) ที่ต้องการ
5. แสวงหาความช่วยเหลือและการสนับสนุนเมื่อต้องการ
6. เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ และสามารถนำมาใช้ได้ทันทีที่ตนใดเมื่อตนต้องการ
7. พยายามใช้หลักจิตวิทยาและการปฏิบัติที่มีเหตุผลเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ตามที่ต้องการ

Allen Tough (1979) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่พบว่าผู้ใหญ่จะมีลักษณะของการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองสูงมาก เพราะการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้ใหญ่จะทำให้รู้ลึก รู้จริง ความรู้ที่ได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง หรืออาจมีการชี้แนะแนวทางบ้างจะเป็นความรู้ที่ติดตัวถาวร มากกว่าที่จะเรียนโดยมีครูคอยเป็นผู้บอก เป็นผู้ให้ความรู้อยู่ตลอดเวลา

5. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning)

Jules N. Pretty, Irene Guijt, Ian Scoones, John Thompson (1995) ได้กล่าวถึงหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมดังนี้ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมาจากการเชื่อว่า การเรียนรู้ของคนเราเป็นกระบวนการสร้างความรู้ขึ้นด้วยตัวของผู้เรียนเอง โดยผู้สอนเป็นผู้ช่วยจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้ออำนวยให้เกิดการสร้างความรู้มากกว่าการถ่ายทอดความรู้จากผู้สอน ดังนั้น กระบวนการสร้างความรู้จึงต้องอ้างอิงจากประสบการณ์ของผู้เรียน เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นฝ่ายกระทำ ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่พลวัตรของการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องไปอย่างไม่มีสิ้นสุด

หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม คือ การเรียนคือกิจกรรมที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ ๆ ที่ท้าทายอย่างต่อเนื่อง โดยเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงของผู้เรียน กิจกรรมการเรียนเป็นการเรียนรู้ ที่อาศัยประสบการณ์เดิมของผู้เรียนมีการสื่อสารหลายทางเช่น การพูด การเขียน เป็น

เครื่องมือในการแลกเปลี่ยนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยด้วยกันเองและระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน และปฏิสัมพันธ์ที่มีทำให้เกิดการขยายผลของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง

หลักการจัดการเรียนการสอนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ 4 ประการ คือ ประสบการณ์ (Experience) การสะท้อนความคิดและอภิปราย (Reflection and Discussion) การสรุปความเข้าใจและเกิดเป็นความคิดรวบยอด (Understanding and Conceptualization) การทดลองหรือประยุกต์แนวคิด (Experiment/Application) ดังนั้น การนำวิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนแต่ละครั้งอาจต้องผสมผสานกับหลาย ๆ เทคนิค โดยลักษณะของการเรียนการสอนแบบมีส่วนร่วมเช่น ผู้เรียนมีการเรียนเป็นกลุ่ม ใช้คำถามและเทคนิคต่าง ๆ เป็นสื่อให้คิด ให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมและสร้างผลงานของตนเองแล้วนำมาเชื่อมโยงกับชีวิตจริง นอกจากนี้ผู้สอนต้องสร้างสิ่งแวดล้อมเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง เกิดความอยากรู้ อยากเรียน และอยากปฏิบัติ

6. ทฤษฎีการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning)

R. Gordon (1998) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้ตามสภาพจริงเป็นการจัดการเรียนการสอนที่ผู้เรียนสำคัญที่สุดที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ฝึกกระบวนการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญา อันส่งผลให้สามารถแก้ปัญหาเองได้ หรือเป็นการเรียนรู้ไปพร้อมกับการปฏิบัติจริงโดยมีความเชื่อว่า การเรียนการสอนที่บรรลุผลนั้น ต้องเรียนตามข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชีวิตจริงของผู้เรียน เนื้อหาที่นำมาเรียนควรเป็นเรื่องที่ผู้เรียนอยากเรียน ไม่ใช่เอาเรื่องที่ผู้สอนชอบหรือผู้สอนถนัดเหมือนที่เคยทำมาในอดีต นอกจากนี้การเรียนการสอนยังมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้

หลักการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง คือ การอยู่บนพื้นฐานชีวิตจริง มีวิธีคิดและการปฏิบัติที่หลากหลายเพื่อให้เกิดแนวทางของตนเอง กิจกรรมการเรียนการสอนเน้นกระบวนการใช้ความคิด ความสามารถ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และประเมินค่าในการนำความรู้ไปใช้จริง การเรียนการสอนและการประเมินผลเกิดขึ้นพร้อมกันเสมอ และเน้นการปฏิบัติจริง

การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามสภาพจริงอย่างเต็มศักยภาพของผู้เรียนทำได้โดยเน้นให้ผู้เรียนคิดและปฏิบัติด้วยแนวทางของตนเอง แนวคิดที่เน้นชีวิตจริงมุ่งให้ผู้เรียนแก้ปัญหาด้วยวิธีการของตนเอง ปฏิบัติในสิ่งที่ตนเองชอบ ดังนั้นการกำหนดงานควรจะเปิดกว้างให้ผู้เรียนมีอิสระในการคิด ไม่ควรเป็นงานที่ทำตามคำสั่งเพราะจะไม่ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ประกอบกับการกระตุ้นให้ผู้เรียนอยากคิด อยากทดลองและปฏิบัติ โดยการกำหนดปัญหาที่ท้าทายช่วย และเป็นไปได้ในชีวิตจริง นอกจากมีความหมายต่อผู้เรียนแล้วยังทำให้ผู้เรียน

อยากคิด อยากทำให้สำเร็จ ไม่รู้สึกเบื่อหน่าย นอกจากนี้การจัดการเรียนการสอนต้องส่งเสริมให้นำความรู้จากหลายเนื้อวิชามาประยุกต์ใช้ให้เป็นธรรมชาติของชีวิตจริง เพื่อการปฏิบัติในชีวิตจริงที่สามารถถ่ายโยงไปสู่สถานการณ์ใหม่ได้ดี และผู้เรียนต้องได้ใช้ความคิดและการปฏิบัติอย่างมีความหมายต่อตัวผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนได้คิดงานเองและปฏิบัติตามความคิดย่อมทำให้เกิดความมุ่งมั่นและทำให้สำเร็จเพื่อที่จะได้เห็นผลแห่งการคิด

7. การเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Action Learning)

Reg Revans (1977) นักฟิสิกส์ชาวอังกฤษ ผู้ได้ชื่อว่าเป็นบิดาของการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ในปี ค.ศ.1920 มีความเชื่อว่าการเรียนรู้จากการปฏิบัติเป็นวิธีที่ปฏิบัติได้ง่าย โดยการให้กลุ่มผู้ปฏิบัติงานได้สำรวจ และตั้งคำถามเกี่ยวกับความสำเร็จ ความล้มเหลวในการทำงาน แล้วให้คิดใคร่ครวญว่าควรปรับปรุงแก้ไขงานให้ดีขึ้นเช่นไร

การเรียนรู้จากการปฏิบัติเป็นการเรียนรู้ที่มีพื้นฐานจากการเรียนรู้ที่บุคคลหรือผู้เรียนได้เผชิญกับสภาพปัญหาจริงที่เกิดขึ้น แล้วต้องการที่จะหาคำตอบเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยพยายามเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงเพื่อแก้ปัญหาที่นั้น ดังนั้น การเรียนรู้จากการปฏิบัติ จึงหมายถึง กระบวนการเรียนรู้จากการลงมือกระทำอย่างเป็นระบบของบุคคลแต่ละบุคคล โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า การเรียนรู้ต้องมีการลงมือปฏิบัติ และขณะเดียวกันการลงมือปฏิบัติทำให้เกิดการเรียนรู้ การเรียนรู้จึงเกี่ยวข้องกับบุคคลแต่ละบุคคล เป็นการเตรียมโอกาสให้บุคคลได้พัฒนาความรู้และความเข้าใจในเวลาที่เหมาะสมที่ขึ้นอยู่กับความต้องการจำเป็นของบุคคลแต่ละบุคคล

การเรียนรู้จากการปฏิบัติอยู่บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า $\text{Learning (L)} = \text{Program Knowledge (P)} + \text{Questioning Skill (Q)}$ กล่าวคือ การเรียนรู้เกิดจากความรู้ที่บุคคลได้รับการสอน หรือการเรียนรู้จากประสบการณ์ร่วมกับทักษะการตั้งคำถามโดยการกระตุ้นใช้ปัญหาจากชีวิตจริง

การเรียนรู้จากการปฏิบัติเป็นกระบวนการที่ผู้เรียนเข้าร่วมกันแก้ปัญหาโดยการนำบุคคลที่มีทักษะและประสบการณ์ต่างระดับกันมารวมกลุ่มกัน เพื่อวิเคราะห์ปัญหาการทำงาน และวางแผนการแก้ปัญหา แล้วมีการลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาตามแผนการที่ได้วางไว้ ในระหว่างการดำเนินการแก้ปัญหานั้นกลุ่มผู้เรียนมีการพบปะกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ปัญหา จึงเป็นกระบวนการต่อเนื่อง ทั้งการเรียนรู้และการสะท้อนความคิดหรือการไตร่ตรอง ดำเนินการด้วยการเข้าร่วมกระบวนการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการ ซึ่งการดำเนินการนั้นจะช่วยพัฒนาทั้งตนเองและองค์กร ดังนั้น การเรียนรู้จากการปฏิบัติจึงสามารถประยุกต์ใช้ในการทำงานจริงหรือการเรียนรู้ในสถานประกอบการได้ดังนี้ การจัดการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สร้างความรู้ ทักษะ และทัศนคติของตนเองขึ้น โดยเปิดโอกาส

ให้ผู้เรียนได้คิดแก้ปัญหาของตนเองด้วยการคิดตามของตนเองและแสวงหาคำตอบด้วยตนเองผ่าน
การลงมือปฏิบัติจริง

รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาผู้ใหญ่ สำหรับกลุ่มชนต่าง ๆ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษา
ผู้ใหญ่สำหรับกลุ่มชนต่าง ๆ ดังนี้

1. ศูนย์พัฒนาชุมชนในเขตภูเขาแม่ฟ้าหลวง เป็นรูปแบบของการจัดตั้งศูนย์การศึกษา
ที่ผสมผสานไปกับงานอนามัย การเกษตร และการพัฒนาชุมชน มีปรัชญาของโครงการที่จะให้
ชาวเขามีความรู้ลึกตระหนักในความเป็นตัวของตัวเอง มีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนของตน และ
มีการพึ่งพาตนเอง พัฒนาทักษะภาษาไทย คณิตศาสตร์และความรู้พื้นฐานอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ใน
ชีวิตประจำวัน เช่น การผลิต การตลาด การติดต่อกับสังคมภายนอกหมู่บ้าน การแลกเปลี่ยน
ขนบธรรมเนียมประเพณี สำหรับกระบวนการ และวิธีการจัดการศึกษานั้นเน้นปรัชญา “คิดเป็น” มุ่ง
พัฒนาความสามารถในการคิด และแสวงหาแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยวิธีการที่หลากหลาย

การจัดการศึกษาของศูนย์พัฒนาชุมชนในเขตภูเขาแม่ฟ้าหลวง ได้จัดทำหลักสูตรให้
สอดคล้องกับความต้องการของชาวเขา จัดการศึกษาโดยผสมผสานทั้งในและนอกระบบโรงเรียน
เน้นการมีส่วนร่วมในชุมชนและยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง จัดกิจกรรมการเรียนรู้แก่เด็กและผู้ใหญ่
โดยไม่มีการแยกเด็กและผู้ใหญ่ออกจากกัน ในการจัดกิจกรรมนั้นก็จะยืดหยุ่นตามความเหมาะสม
ผสมผสานกับการพัฒนาในด้านการเกษตร อนามัย และด้านอื่น ๆ

นอกจากนี้แล้วในการจัดการศึกษาสำหรับชาวเขาภาคเหนือยังมีรูปแบบอื่น ๆ เช่น
การศึกษาเบ็ดเสร็จชาวเขา การศึกษาทางไกลระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย
การศึกษาวิชาชีพพระยาศรี โครงการรณรงค์เพื่อความรู้หนังสือแห่งชาติชาวเขา โครงการส่งเสริมและ
พัฒนาคุณภาพชีวิตชาวเขา ซึ่งเป็นรูปแบบของการจัดการศึกษาที่เป็นการนำเนื้อหาวิชาชีพ ปัญหา
ชาวบ้านมาถก และแก้ไขปัญหาร่วมกัน และรูปแบบการจัดการศึกษาแบบผสมผสาน ซึ่งในการ
เลือกรูปแบบของการจัดการศึกษาอาจยืดหยุ่นไปตามสภาพและความเหมาะสมของพื้นที่ตลอดถึง
ทรัพยากรและข้อจำกัดด้านต่าง ๆ ซึ่งจากในอดีตจนถึงปัจจุบันหน่วยงานหลักที่มีบทบาทสำคัญใน
การจัดการศึกษาสำหรับชาวไทยภูเขา คือ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตาม
อัธยาศัย กระทรวงศึกษาธิการ ปัจจุบันรูปแบบการจัดการศึกษาของศูนย์พัฒนาชุมชนในเขตภูเขาแม่
ฟ้าหลวงซึ่งได้เปลี่ยนชื่อมาจาก “ศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา” (ศศช.) ยังคงเป็นรูปแบบที่
เหมาะสมสำหรับการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชนพื้นที่สูง

สำหรับด้านรูปแบบของการจัดการศึกษาให้แก่ชาวเขานั้นรูปแบบที่เหมาะสมคือ
รูปแบบการจัดการศึกษาแบบผสมผสาน ระหว่างแบบในระบบและนอกระบบ รวมทั้งให้โอกาส

ชาวเขามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และมองอนาคตของตนโดยตนเองด้วย ทั้งยังจะต้องมีรูปแบบการให้บริการการศึกษาที่มีวิธีการ และเนื้อหายืดหยุ่นเหมาะสมกับสภาพสังคม และวัฒนธรรม โดยไม่ทำลายเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เขาถืออยู่ รวมทั้งให้สอดคล้องกับความต้องการของชาวเขาด้วย (ศูนย์เทคโนโลยี กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2530) จะต้องยึดในหลักการที่ว่า การศึกษาและการพัฒนาเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ และเป็นสิ่งที่ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการตั้งแต่การเริ่มวางแผนการดำเนินการ การบริหาร ประเมินผล รวมทั้งการแก้ไขปรับปรุง เพื่อให้สอดคล้องกับชุมชน และยังเป็นไปในทิศทางที่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนโดยไม่ขัดต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน (มูลนิธิสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี 2538) ทั้งยังต้องเป็นการแก้ปัญหาของชาวเขาเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเพิ่มประชากรของชาวเขา ด้านเศรษฐกิจ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สุขภาพอนามัย การศึกษาและปัญหาความมั่นคง

กล่าวโดยสรุปรูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับชาวไทยภูเขาในประเทศไทยนั้น ประกอบด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยรัฐบาลได้มีนโยบายในการจัดการศึกษาสำหรับชาวเขามาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ซึ่งนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับชาวเขาที่สำคัญนั้นก็เพื่อให้ชาวเขารู้ภาษาไทย และเข้าสู่ระบบการปกครองและพัฒนาประเทศตามกรอบความคิดของการพัฒนาประเทศ ซึ่งรูปแบบการจัดการศึกษาในระบบที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน คือ การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนสังกัดกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดน ซึ่งเป็นการศึกษาในระบบที่พยายามบูรณาการหลักสูตรการเรียนการสอนเข้ากับชีวิตของชาวเขามากขึ้น และมีการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาผ่านการดำเนินโครงการพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนฯ ซึ่งทำให้การจัดการศึกษาของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวเขามากขึ้น

ด้านการศึกษานอกระบบเป็นรูปแบบการจัดการศึกษาที่ออกแบบสำหรับชาวเขามากยิ่งขึ้น โดยพยายามจัดการศึกษาควบคู่กับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ผ่านโครงการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนไทยภูเขา (ศศช.) ซึ่งในปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ศูนย์พัฒนาชุมชนในเขตภูเขาแม่ฟ้าหลวง” ดำเนินงานภายใต้การบริหารงานของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กระทรวงศึกษาธิการ โดยมีนักเรียนทั้งที่เป็นเด็กในวัยเรียนและผู้ใหญ่ สำหรับรูปแบบการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น ก็ได้มีการดำเนินการผ่านโครงการของหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ อาทิ เช่น โครงการหลวง โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน และโครงการขององค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ เป็นต้น โดยเนื้อหาหลักก็คือมุ่งเน้นประเด็นด้านการปลูกพืชทดแทนพืชเสพติด และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า เป็นหลัก ประเด็นปัญหาสำคัญของการจัดการศึกษาที่สำคัญก็คือ การขาดความตระหนักเชิงวัฒนธรรม กล่าวคือ การจัด การศึกษาสำหรับชาวเขาเป็นการจัด

การศึกษาโดยใช้วัฒนธรรมหลักซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชนกลุ่มใหญ่ในประเทศ ขณะที่วัฒนธรรมชาวเขาถือเป็นวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

ผลลัพธ์จากการศึกษา และการขยายการจัดการศึกษาสำหรับชาวเขาก็คือ ทำให้ชาวเขาได้รับโอกาสทางการศึกษามากขึ้น ชาวเขามีความรู้ภาษาไทย และสามารถสื่อสารภาษาไทยได้เพิ่มขึ้น แต่ขณะเดียวกันชาวเขาก็ต้องประสบปัญหาการได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเช่นเดียวกับคนชนบทในพื้นที่ราบ ซึ่งเมื่อได้รับการพัฒนาสู่ความทันสมัย ก็จะสูญเสียวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองไป โดยเฉพาะรูปแบบความสัมพันธ์แบบชุมชนที่เปลี่ยนไปสู่ความเป็นปัจเจกชน และการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพิงเงินตรามากขึ้น

การจัดการศึกษาของชาวเขาดังกล่าวในมิติหนึ่งก็คือกระบวนการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกล่าวคือ ในขณะที่การจัดการศึกษาของรัฐคือการส่งผ่านทางวัฒนธรรม (cultural transmission) วัฒนธรรมหลัก หรือวัฒนธรรมของชนกลุ่มใหญ่ไปยังวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย ซึ่งผลลัพธ์ของกระบวนการดังกล่าวทำให้เกิดสภาพที่เรียกว่า การสมานลักษณะทางวัฒนธรรม (cultural transmission) กล่าวคือวัฒนธรรมของชาวเขาถูกลดความสำคัญ จนถึงกับมองว่าล้าหลัง และถูกรัฐซึ่งเป็นผู้เหนือกว่าได้ใส่วัฒนธรรมชุดใหม่เข้าไปในสังคมชาวเขา ซึ่งในที่สุดก็ทำให้ชาวเขาต้องสูญเสียวัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของกลุ่มคนไป ที่สำคัญก็คือทำให้ชาวเขาไม่สามารถดำรงชีวิตด้วยวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของตนเองได้อีกต่อไป

แต่ขณะเดียวกันเมื่อเข้ามาสู่พื้นที่ทางวัฒนธรรมหลัก ชาวเขาก็ถูกผลักไปอยู่ในพื้นที่ชายขอบซึ่งเราจะเห็นได้ว่าความเป็นชายขอบของชาวเขานั้นมีความเป็นพหุลักษณะกล่าวคือ ชาวเขากลายเป็นคนอื่นในวัฒนธรรมไทย ชาวเขาเป็นผู้ยากไร้ทางเศรษฐกิจ ชาวเขาเป็นเบี้ยล่างในเชิงอำนาจ และการปกครองตนเอง และชาวเขาก็เป็นผู้ถูกกดขี่ในมิติความสัมพันธ์ในระบบการศึกษา เพราะความรู้ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมชาวเขาถูกภาคปฏิบัติทางวาทกรรมของการพัฒนาสู่ความทันสมัยกำหนดความหมายว่า เป็นสิ่งที่ใช้การไม่ได้

การศึกษากับการพัฒนาชาวเขาถือเป็นสิ่งที่ดำเนินควบคู่ไปด้วยกันกล่าวคือ กิจกรรมทั้งสองอยู่ภายใต้ร่มนโยบาย “รวมพวก” ซึ่งพยายามให้ชาวเขากลายเป็นคนไทย ซึ่งถึงนโยบายดังกล่าวจะได้สงวนสิทธิของชาวเขาที่ธำรงรักษาขนบธรรมเนียม ความเชื่อต่าง ๆ ไว้ได้แต่สิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นก็ถูกวาทกรรมด้วยการพัฒนากำหนดว่า เป็นสิ่งที่ล้าสมัย และเป็นเรื่องที่ควรที่จะละเว้นเสีย

การศึกษา และการพัฒนาจึงพยายามที่จะทำให้ชาวเขาได้กลายเป็นคนไทย ซึ่งดังที่กล่าวแล้วว่า ถึงปัจจุบันชาวเขายังเป็นได้เพียงคนชายขอบในสังคมไทยเท่านั้น

ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของชาวเขา ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของชาวเขาดังนี้

1. การศึกษากับการพัฒนาต้องควบคู่กันไป ไม่แยกออกจากกัน การศึกษาจะต้องเอื้อต่อการพัฒนาในทุกรูปแบบ ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา
 2. จัดการศึกษาโดยยึดชุมชนเป็นพื้นฐาน (Community-Based Education) ใช้การศึกษาให้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง
 3. ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนของตนเอง โดยครูจะดำเนินการอย่างใกล้ชิดกับคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือคณะกลุ่มผู้นำของหมู่บ้าน ซึ่งจะมีส่วนร่วมในการดูแลและตัดสินใจให้การจัดการศึกษาเป็นไปในทิศทางที่คณะกรรมการเห็นชอบด้วย
 4. บทบาทของครูจะต้องเอื้อต่อการพัฒนา ดังนั้นนอกจากครูจะมีบทบาทหลักเป็นนักการจัดการศึกษาจัดการศึกษาให้เด็กแล้ว ครูจึงต้องมีบทบาทรองทางด้านให้บริการด้านอนามัย สาธารณสุข มูลฐาน ด้านการเกษตร และด้านการพัฒนาชุมชนด้วย
 5. การศึกษาที่จัดให้จะต้องยืดหยุ่นไปตามสภาพชุมชน ซึ่งแตกต่างกันไปตามสภาพปัญหา ความต้องการและชีวิตความเป็นอยู่ การจัดการศึกษาจะต้องให้ชุมชนได้มีส่วนกำหนดว่าต้องการที่จะเรียนรู้อะไร สามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ นำมาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาด้วย
 6. เป็นการศึกษาเพื่อผสมผสานวัฒนธรรมของชาวเขากับสังคมไทย โดยมุ่งรักษาและส่งเสริมเอกลักษณ์ และคุณค่าของวัฒนธรรมชาวเขาแต่ละเผ่า ทั้งนี้โดยจะต้องสอดคล้องและผสมกลมกลืนกับระเบียบประเพณีและวัฒนธรรมของชาวเขา ไม่ทำลายเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เขาถืออยู่
- ทั้งนี้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของชาวเขานั้น ควรจะเป็นการจัดการศึกษาควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนชาวเขาอย่างเป็นองค์รวมและสมดุล โดยการพัฒนานั้นควรจะนำชีวิตและวัฒนธรรมชาวเขาเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และให้ชาวเขาได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และที่สำคัญต้องพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาสำหรับชาวเขาทั้งที่มาจากในเมือง และพัฒนาจากชาวเขาเองด้วย ทั้งนี้ควรสร้างเงื่อนไขการพัฒนาชาวเขาที่ทำให้ชาวเขาได้กลับมาพัฒนาหรือกลับมาทำงานในท้องถิ่นตนเองต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์

ความหมายของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์

คำว่า อัตลักษณ์ หรือ Identity เป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน คือ Identitas เดิมใช้คำว่า Idem ซึ่งมีความหมายว่าเหมือนกัน (The same) โดยพื้นฐานทางภาษาอังกฤษแล้ว คำว่า อัตลักษณ์มีความหมายสองนัยด้วยกัน คือ ความเหมือนและความเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไป นั่นคือการตีความหมายเหมือนกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ และการเปรียบเทียบกันระหว่าง

หรือสิ่งของในสองแง่มุมมอง คือ ความคล้ายคลึงและความแตกต่าง อัตลักษณ์ไม่ใช่เป็นสิ่งที่มียู่แล้วในตัวของมันเอง หรือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและมีลักษณะของความเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา ซึ่งความหมายดังกล่าวสอดคล้องกับความหมายที่เบอร์เจอร์และลักแมน (Peter Berger and Thomas Luckman, อ้างถึงใน ประสิทธิ์ ลิปรีชา 2547) ได้ให้ความหมายไว้ว่า อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการทางสังคม ครั้งเมื่อตกผลึกแล้วอาจมีความคงที่ปรับเปลี่ยน หรือแม้กระทั่งเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นหลัก กล่าวโดยอีกนัยหนึ่ง อัตลักษณ์เป็นเรื่องของความเข้าใจและการรับรู้ว่าเราเป็นใครและคนอื่นเป็นใคร นั่นคือการอุปถัมภ์และดำรงอยู่ว่าเรารับรู้เกี่ยวกับตนเองอย่างไร และคนอื่นเขารับรู้เราอย่างไร โดยมีกระบวนการทางสังคมในการสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อคนหรือกลุ่มอื่น ๆ ด้วย

ในกระบวนการการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมใดสังคมหนึ่ง มักจะหลีกเลี่ยงที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ได้ยาก เพราะสองเรื่องนี้คาบเกี่ยวกับการให้ความสำคัญในเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์มีความหมายถึงการศึกษากลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างไปจากกลุ่มวัฒนธรรมอื่น ๆ เมื่อศึกษาถึงกลุ่มวัฒนธรรมเฉพาะมักเป็นกลุ่มที่มีฐานะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคม เพราะมีลักษณะที่แตกต่างและมีคนจำนวนน้อยกว่าคนส่วนใหญ่หรือชนกลุ่มใหญ่

อัตลักษณ์ คือ การจำแนกว่าสิ่งไหนที่เหมือนกันและต่างกัน ความเหมือนอาจจะเกิดจากวัฒนธรรมที่ได้รับการส่งสมถายทอดมา โดยที่จะมีความสำนึกว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นอัตลักษณ์หรือลักษณะที่เฉพาะของกลุ่มตนเพียงอย่างเดียว ซึ่งความเหมือนเฉพาะกลุ่มนี้ก็ทำให้เกิดการแบ่งแยกความแตกต่าง ที่ต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ หรือลักษณะอื่นๆ ของคนอื่น กลุ่มอื่น สังคมอื่น และอัตลักษณ์ของบุคคล (Individual Identity) ก็อาจจะเป็นได้หลายอย่างขึ้นอยู่กับบริบทที่คน ๆ นั้นดำรงอยู่ เช่น อัตลักษณ์ความเป็นพ่อ ตามสถานภาพเพศ (Gender) สังคมและอื่น ๆ ฉะนั้นอัตลักษณ์จึงไม่ได้แน่ชัดตายตัวแต่ว่า อัตลักษณ์ทั้งด้านชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ปัจเจกบุคคลนั้นมีการเคลื่อนไหว ไม่คงที่ปรับเปลี่ยนไปมา (Fluidity) หรือการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ (Identity shift) (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี 2546)

Fredrik Barth (1969) ได้เสนอว่า การจะทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ทางชาติพันธุ์ได้ต้องพิจารณาความคิดและจิตสำนึกของคนในแต่ละกลุ่ม ว่าลักษณะทางวัฒนธรรมใดที่มีความหมายต่อความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของพวกเขา เพราะกลุ่มชนต่าง ๆ อาจจะมีแบบแผนวัฒนธรรมบางอย่างร่วมกันอันเกิดจากการปรับตัวกับสภาพแวดล้อมใกล้เคียงกัน แต่ต่างฝ่ายก็มองว่าไม่ใช่พวกเดียวกัน ทั้งนี้ Barth เสนอผ่านสิ่งที่เรียกว่า “พรมแดนชาติพันธุ์” (ethnic boundary) ซึ่ง Barth ได้ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์จากเดิมที่มองว่าเป็นหน่วยที่มีวัฒนธรรมร่วมกันนั้น ในอีกทางหนึ่ง กลุ่มชาติพันธุ์

เป็นรูปแบบการจัดระเบียบสังคมอย่างหนึ่ง กล่าวคือ การที่สมาชิกของกลุ่มเรียกตัวเองหรือถูกเรียกโดยคนอื่นว่าเป็นใครหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ใดในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และแม้ว่าลักษณะทางวัฒนธรรมยังมีความสำคัญอยู่ แต่ได้เน้นลักษณะที่เลือกเป็นสัญลักษณ์ของความแตกต่างทางชาติพันธุ์ระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ไม่ใช่ภาพรวมของวัฒนธรรมทั้งหมดในลักษณะนี้ ความเป็นชาติพันธุ์เปรียบได้กับสถานภาพอื่น ๆ ในสังคม เช่น เพศสภาพ ชนชั้น หรือวัยวุฒิ ที่กลายเป็นเครื่องหมายของการปฏิสัมพันธ์ อันที่จะทำให้ผู้ทำการปฏิสัมพันธ์รู้ว่าควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร และในลักษณะไหน อันเป็นการถูกต้องและเหมาะสมในการปฏิบัติต่อกัน

Charles F. Keyes (อ้างถึงใน ประสิทธิ์ ลิปรีชา 2547) นำเสนอไว้ในงานเขียน “Towards a New Formulation of the Concept of Ethnic Group” เสนอว่าอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นการหล่อหลอมที่เกิดขึ้นผ่านระยะเวลาที่ยาวนานพอที่จะบ่มเพาะความรู้สึกร่วมกันในสายเลือด โดยการผ่านเครื่องมือต่าง ๆ เช่น ภาษาที่เล่านิทานถึงจุดกำเนิดร่วมกันของกลุ่ม รวมทั้งบริบททางด้านประวัติศาสตร์ที่มีสมาชิกในกลุ่มมีประสบการณ์ร่วมกัน นอกจากนี้ Keyes ยังได้อธิบายขยายความบริบทความสัมพันธ์และการปรับเปลี่ยนความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่กว้างออกไปกว่างานของคนอื่น ๆ นั่นคือ การพิจารณาถึงอิทธิพลของรัฐชาติสมัยใหม่ (modern nation-state) และความสำนึกทางประวัติศาสตร์นี้ไปสอดคล้องกับงานศึกษาของ Nicholas Tapp (1989) ซึ่งก็เสนอว่าความสำนึกทางประวัติศาสตร์ (historical consciousness) เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ โดยคนในกลุ่มชาติพันธุ์จะเลือกเอาบางเหตุการณ์หรือบางเรื่องราวที่มีความสำคัญและมีความหมายต่อตนเอง เพื่อสืบทอดและสร้าง อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ให้คงอยู่ต่อไป นอกจากนั้นแล้ว Keyes ยังให้แนวคิดอีกว่า “ชาติพันธุ์เหมือนกับเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม” (ethnicity as cultural identity) หมายถึง การที่บุคคลมีความรู้สึกที่จะรักษาสິงที่บรรพบุรุษของพวกเขาได้ถ่ายทอดสืบทอดกันมา ซึ่งก็คือ วัฒนธรรมนั่นเอง การสืบทอดวัฒนธรรมของบรรพบุรุษนอกจากจะเป็นการรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่แล้วยังเป็นการสร้างความเป็นปึกแผ่น ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ อีกด้วย

นอกจากนี้ Isaac ได้เสนอว่า องค์ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์นั้นมีอยู่ 2 มิติ คือ “ร่างกาย” (body) และ “นาม” (name) ซึ่ง Isaac ได้อธิบายว่า “ร่างกาย” มีรากฐานทางชีวภาพถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงได้บ้าง เช่น สีผิว ลักษณะรูปร่างหน้าตา ดังนั้น ร่างกาย จึงเป็นตัวการสำคัญในการระบุอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ด้วยเหตุนี้ หากกลุ่มชาติพันธุ์ใดที่มีรูปร่างหน้าตาคลายคลึงกัน ก็อาจจะมี การดัดแปลงรูปลักษณะภายนอกให้แตกต่างไป เช่น การสักตามร่างกาย เป็นต้น

Michael Moerman (อ้างถึงใน ประสิทธิ์ ลิปรีชา 2547) ได้สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในแนวคิดที่เหมือนกับที่ Evans Pritchard (1965) กล่าวไว้ว่า การที่จะบอกว่าใครเป็น

สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ใดนั้นขึ้นอยู่กับตัวบุคคลนั้นเองเป็นผู้วินิจฉัยว่าตนเองเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ใดและจากการที่บุคคลอื่นเป็นผู้วินิจฉัยว่าบุคคลนั้นเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ใด ซึ่งเกณฑ์ที่มาใช้ย่อมแตกต่างกันไปตามพื้นฐานของความเป็นจริงในชีวิตประจำวันของสมาชิกในสังคมและต้องขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่พวกเขามีกับกลุ่มอื่น ๆ ด้วย

Robert A. Levine และ Donald Campbell (อ้างถึงใน จีวีวรรณ ประจวบเหมาะ 2547 : 197) ได้ตั้งข้อสันนิษฐานสำหรับสังคมไร้รัฐไว้ว่าความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์และขอบเขตพรมแดนชาติพันธุ์มักจะไม่ใช่ชัดเจนและผันแปรตามสถานการณ์และผลประโยชน์หรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีต่อกัน เพื่อให้ลู่ตามความต้องการดังกล่าวจำเป็นต้องพัฒนาอุดมการณ์ไปพร้อม ๆ กับการกำหนดรูปลักษณ์ทางชาติพันธุ์ขึ้น เช่น ชื่อรัฐ อาณาเขต และความเป็นสมาชิกที่จะมีคุณลักษณะอันเป็นที่ยอมรับและถูกต้องกับรัฐธรรมนูญ

ยศ สันตสมบัติ (2546 : 13) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับ “อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์” ว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มิใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว แต่กลับเป็นผลผลิตที่เกิดจากการต่อสู้ การเลื่อนไหลไปตามบริบทและสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป นอกจากนี้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ยังเชื่อมโยงแนบแน่นกับยุทธวิธีทางการเมืองและการตีความประวัติศาสตร์อีกทางหนึ่ง

อมรา พงศาพิชญ์ (2541 : 157) ให้ความหมายว่า กลุ่มชาติพันธุ์ หมายถึง กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี พุคภาษาดียวกัน และเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษกลุ่มเดียวกัน เช่น คนไทย คนพม่า คนกระเหรี่ยง คนจีน คนลาว เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มวัฒนธรรมนี้ มีลักษณะเด่น คือ เป็นกลุ่มคนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน บรรพบุรุษในที่นี้หมายถึง บรรพบุรุษทางสายเลือดและบรรพบุรุษทางวัฒนธรรม ผู้ที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจะมีความรู้สึกผูกพันทางสายเลือดและทางวัฒนธรรมอยู่ด้วยพร้อม ๆ กันไป เป็นความรู้สึกที่ช่วยเสริมสร้างเอกลักษณ์ของบุคคลและของชาติพันธุ์ และในขณะเดียวกันสามารถเร้าอารมณ์ความรู้สึกให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

นอกจากนี้ อมรา พงศาพิชญ์ ยังได้อธิบายถึง “ความรู้สึกของชาติพันธุ์เดียวกัน” นั้นมีปัจจัยที่สำคัญในการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ คือ ความสำนึกร่วมของคนในกลุ่มนั้นว่าตนเองมีชาติพันธุ์ใด และปัจจัยทางภาษาเพียงอย่างเดียวก็ยังไม่สามารถกำหนดชาติพันธุ์ได้ ดังนั้นขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดที่สำคัญกว่า เช่น กลุ่มคนจีนหรือ คนกระเหรี่ยง หรือคนอินเดีย จะมีจิตสำนึกในความเป็นจีน อินเดีย และกระเหรี่ยงที่แตกต่างออกไปหรือไม่ เพราะคนสามเผ่านี้ล้วนแต่มีภาษาที่นำมาใช้นั้นหลายภาษาด้วยคนจีนเองก็แบ่งเป็นคนจีนที่พูดภาษาจีนกวางตุ้ง ไหหลำ จีนกลาง ฮกเกี้ยน แตกต่างกันไป แต่ถึงกระนั้นคนจีนเหล่านั้นก็ยังคงเรียกตนเองว่าเป็นคนจีนหรือคนอินเดียเองนั้นก็ยังมีภาษาพูดที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นภาษาทมิฬ เบงกาลี ฮินดี ก็ยังคงนิยม

ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองว่าเป็นคนอินเดีย สำหรับกะเหรี่ยงนั้นเป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มาอาศัยอยู่ในประเทศไทยหลายเผ่า เช่น กะเหรี่ยงเผ่าโปว หรือเผ่าสะกอ ก็ยังคงเรียกตัวเองว่าเป็นคนกะเหรี่ยง ฉะนั้นการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ จึงขึ้นอยู่กับเจ้าตัวว่ามีความสำนึกว่าเป็นกลุ่มใด

ถึงกระนั้นในการนิยามความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์แบบนี้ ก็ไม่สามารถครอบคลุมกันได้หมดทุกคน เพราะบางคนอาจจะไม่ยึดในกลุ่มชาติพันธุ์ใดกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งได้ตลอดไป เพราะเมื่ออยู่ในสิ่งแวดล้อมหนึ่งก็มีสำนึกอย่างหนึ่ง ในกรณีนี้ อมรา พงศาพิชญ์ ได้ยกตัวอย่างคนจีนที่เกิดและอาศัยอยู่ในประเทศไทย เรียนโรงเรียนไทย เมื่อกลุ่มคนเหล่านี้อยู่ในท่ามกลางสังคมเพื่อนฝูงที่โรงเรียนก็มักจะมองว่าตนเองก็เป็นคนไทย เมื่อกลับบ้านไปก็อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติพี่น้องซึ่งพูดภาษาจีนและมีระเบียบวิธีการดำรงชีพแบบจีน ก็จะมีมองว่าตนเองเป็นคนจีน ส่วนชาวเขาในประเทศไทยนั้นก็ไม่แตกต่างกัน ในความสำนึกคิดของกลุ่มชาวเขาจะมองว่าตนเองเป็นชาวเขาหรือว่าเป็นคนเมือง คนไทย ก็ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมในขณะนั้น และคนอีสานเองก็สามารถที่จะอ้างว่าตนเองเป็นคนลาวและคนไทยก็ได้

ฉลาตชาข รมิตานนท์ (2545) ให้คำอธิบายความหมายของ “อัตลักษณ์” ว่า หมายถึง สิ่งที่เราารู้สึกว่าเป็นเราหรือพวกเรา แตกต่างจากเขา พวกเขา หรือคนอื่น อัตลักษณ์ไม่จำเป็นต้องมีหนึ่งเดียวแต่อาจมีหลายอัตลักษณ์ที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นตัวเรา พวกเรา อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม (social construct) อัตลักษณ์จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างความเหมือนระหว่าง “พวกเรา” หรือ “คนอื่น” หรือ “กระบวนการสร้างอัตลักษณ์” เกิดควบคู่กันไป เช่น อัตลักษณ์ของวัยรุ่นปัจจุบันกับวัยรุ่นในอดีตจะมีความแตกต่างกันไปเนื่องมาจากกระบวนการสร้าง อัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน

สำหรับคำว่า “อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์” (Ethnic Identity) นั้นหมายถึงสิ่งที่ทำให้สมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ รู้สึกร่วมกันว่าเป็นพวกเดียวกันและรู้สึกแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ในแง่นี้การศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ จึงหมายถึงการศึกษากระบวนการสร้าง “ความเหมือน” และ “ความต่าง” ดังกล่าว

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่สลับซับซ้อน หลากหลาย ไม่หยุดนิ่งมาตั้งแต่อดีต สันนิษฐานกันว่า กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ณ ช่วงเวลาเดียวกัน มีการติดต่อสัมพันธ์ทั้งในเชิงซื้อขายแลกเปลี่ยนสิ่งของ จนถึงการบรรพชาฟันกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดการหยิบยืมและผสมปนเปทางวัฒนธรรมระหว่างกัน ดังนั้นเมื่อกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มต้องการรักษาความเป็นหนึ่งเดียวหรือความเป็นปึกแผ่นในพวกเดียวกัน กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เพื่อสร้าง “ความเหมือน” ใน “พวกเรา” และ “ความต่าง” ใน “พวกเรา” จึงเกิดขึ้น ในกระบวนการนี้อาจมีทั้งการสร้างขึ้นมาใหม่อย่าง

สิ้นเชิง และการหยิบยืมบางส่วนทางวัฒนธรรมของคนอื่นมาทำให้เป็นของเรา อัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นในยุคหนึ่งอาจนำมาใช้จำแนกความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ได้ดีในยุคหนึ่ง แต่เมื่อเวลาเปลี่ยนไป อัตลักษณ์ดังกล่าวอาจใช้ไม่ได้ผล เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มมีการปรับตัวและหยิบยืมวัฒนธรรมระหว่างกัน ด้วยเหตุนี้เมื่ออัตลักษณ์เก่ามีพลังน้อยลง อัตลักษณ์ใหม่จึงเกิดขึ้นได้เสมอ ภายใต้อาณัติเวลา และบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป

อัตลักษณ์ (Identity) สามารถแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ อัตลักษณ์ระดับปัจเจก (Individual Identity) และอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) ซึ่งที่จริงแล้วอัตลักษณ์ร่วมก่อให้เกิดความสงบอยู่ร่วมกันของกลุ่มชน และไม่สามารถแยกออกจากการกระทำหรือละทิ้งสถานภาพของปัจเจกในกลุ่มได้ กลุ่มที่มีลักษณะร่วมกันนี้จะต้องมีประเพณีบางอย่างซึ่งเรียกได้ว่าเป็นของกลุ่มตัวเอง โดยที่สมาชิกของกลุ่มไม่จำเป็นต้องรู้จักสมาชิกอื่น ๆ ทั้งหมด แต่เขาจะต้องรู้ว่าประเพณีอย่างนั้น ๆ เป็นประเพณีของกลุ่มตน ประเพณีเฉพาะของกลุ่มทำให้กลุ่มมีเอกลักษณ์ของตัวเองแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ

โดยสรุป อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ หมายถึง ลักษณะเฉพาะที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีความแตกต่างหรือไม่เหมือนจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการทางสังคมแล้วถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดย Barth เห็นว่า อัตลักษณ์ คือ สิ่งที่ถูกเลือกจากสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมบางประการและนำมาใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ขณะที่มีการปฏิสัมพันธ์ การเลือกแต่ละอัตลักษณ์ก็เพื่อให้เกิดความเหมาะสม และเช่นเดียวกันที่ Banks ได้เสนอสอดคล้องไว้ว่า อัตลักษณ์ชาติพันธุ์เป็นเพียงสถานภาพหนึ่งที่แสดงออกเพื่อบรรจุเป้าหมายบางประการ และเป็นผลพวงของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ เฉพาะอย่าง

แนวคิดเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์

แนวคิดการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์นี้เป็นแนวคิดที่ไม่มีนักคิดสายสังคมและสายมานุษยวิทยาท่านใดเสนอแนวคิดไว้อย่างชัดเจน โดยส่วนใหญ่แนวคิดนี้มักจะแฝงอยู่ในเนื้อหาของแนวคิดหลักเกี่ยวกับอัตลักษณ์ ซึ่งนักคิดสายสังคมโดยส่วนมากมักจะนำเสนอไว้ว่า อัตลักษณ์ สามารถเป็นสิ่งที่ปรับเปลี่ยนได้ และไม่ได้เป็นรูปแบบตายตัว เพราะเมื่อปัจเจกบุคคลตกอยู่ภายใต้สถานการณ์หรือเผชิญต่อบริบทรอบข้างหรือพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ในสังคมใดสังคมหนึ่ง อัตลักษณ์แห่งปัจเจกบุคคลจะมีการปรับตัวและมีการเลือกใช้และเพิ่มเติมอัตลักษณ์แห่งตนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในขณะนั้น

แต่เมื่อพิจารณาถึงความหมายของคำว่า “shift” ทั้งในลักษณะของคำที่เป็นคำนามหรือคำกริยา ก็ตาม ต่างหมายความว่า ลักษณะของการเปลี่ยนสถานะของบุคคลหรือของสิ่งของจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง หรือหมายถึง การเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงของตำแหน่งที่

ความสัมพันธ์และ/หรือสถานะก็ได้ การเปลี่ยนแปลงที่ว่าจะเกิดขึ้นได้เมื่อมีการรับเอาสิ่งใหม่หรือแสวงหาลักษณะอื่น ๆ ที่ปัจเจกบุคคลเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อตนเองหรือต้องการปรับเปลี่ยนสถานะทางสังคม สถานะแห่งตัวตน การต้องการมีบทบาทร่วมในกิจกรรมทางสังคมหรือโดยการอาศัยบางสิ่งบางอย่างในการเลื่อนระดับ อัตลักษณ์ของตนเองให้สูงขึ้น

David K. Brown (1989) กระบวนการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ในระดับปัจเจกบุคคลเพื่อให้ได้มาซึ่งอัตลักษณ์ใหม่นั้น อย่างเช่น บรรดาผู้ที่มิชื่อเสียงโด่งดังในประเทศสหรัฐอเมริกาได้เปลี่ยนชื่อเดิมที่ถูกตั้งมาตามลักษณะอย่างของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (original, ethnically identifiable names) มาเป็นชื่อที่บ่งบอกถึงความเป็นอเมริกันชนทั่วไป ยกตัวอย่างเช่น Pat Benatar ชื่อเดิม Alphonso D'Abruzzo, Kirk Douglas ชื่อเดิม Issur Danielovitch, Bob Dylan ชื่อเดิม Robert Zimmerman, Winona Ryder ชื่อเดิม Winona Horowitz ซึ่งชื่อใหม่นี้สามารถทำให้ผู้ที่ไม่ได้รับรู้ถึงภูมิหลังความเป็นมาหรือไม่ทราบว่าคุณคนเหล่านี้มีภูมิลำเนาเกิดที่ใดมาก่อน คิดและรับรู้อย่างแน่นอนมั่นใจว่ากลุ่มบุคคลเหล่านี้ต้องเป็นอเมริกันชนโดยกำเนิด และไม่เพียงแต่กลุ่มบุคคลผู้มีชื่อเสียงโด่งดังกลุ่มนี้เท่านั้น เหล่าบรรดาสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทยเองก็มีการเปลี่ยนชื่อแซ่ ที่เรียกขานกันมาแต่เดิมมาใช้ชื่อที่สามารถสร้างความเป็นคนไทยให้แก่ตนเองได้

ในทางกลับกันคนเรา (people) อาจใช้เลือกสิ่งที่เด่นชัดที่สุดหรือลักษณะ/อัตลักษณ์อื่น ๆ เป็นแนวทางในการได้รับซึ่งผลประโยชน์จากการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น (others) ซึ่งถือว่าการเลือกใช้อัตลักษณ์ของบุคคล (identity selection) เช่น กลุ่มคนที่มีสายเลือดผสมระหว่างไอริชและเยอรมัน สามารถที่จะเป็น “ไอริช” เมื่อเข้าร่วมงานเฉลิมฉลองวันนักบุญแพทริก (St. Patrick's day) และเป็น “ชาวเยอรมัน” เมื่อถึงเทศกาลเดือนตุลาคม (Oktoberfest) หรือบรรดานักการเมืองเชื้อสายลาตินอาจยึดมั่นในมรดกทางชาติพันธุ์ของตนเองขณะที่อยู่ในการค้นหาเสียงท่ามกลางประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในท้องถิ่นของตน แต่ทว่า เขาก็ยังคงรักษาความเป็นอเมริกาขณะที่พวกเขามีการสังสรรค์กับสมาชิกที่เป็นคนขาวซึ่งถือว่ามีความเหนือกว่าในห้องประชุมใหญ่ เป็นต้น ซึ่งการปฏิบัติเกี่ยวกับอัตลักษณ์โดยการเลือกใช้นี้ถือว่าเป็นสิ่งธรรมดาทั่วไปที่เกิดขึ้นในชีวิตทางสังคม

นอกจากนี้ Brown (1989) ยังได้กล่าวสำนึกว่าด้านอัตลักษณ์ที่เป็นแบบพหุลักษณะ (multiple identity consciousness) ว่า อัตลักษณ์ อาจจะมี ความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นถ้าหากบุคคลนั้นมีประสบการณ์ด้านชีวิตสังคม (experience in social life) ที่ไม่ใช่เฉพาะแต่การบรรจบกัน (intersection) ของกลุ่มที่ไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันเป็นสองกลุ่มเท่านั้น แต่หากเป็นรูปแบบอีกรูปแบบหนึ่งในกระบวนการผสมผสานกลืนหรือบิดเบือนปกปิดความเป็นดั้งเดิม (a sort of hybridization) ให้เกิดสิ่งใหม่ที่มาจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มสองกลุ่มขึ้นไป ซึ่ง Brown ยังได้อ้างถึงงานเขียนของนักสังคมวิทยา ชื่อ W.E.B DuBois ซึ่งได้พูดถึง ความสำนึกรูปแบบทวิลักษณ์ (double

consciousness) ของกลุ่มคนผิวดำที่ได้ทำการศึกษาว่า โดยประสบการณ์กลุ่มคนสามารถทำให้พวกเขาเป็นได้ทั้ง “คนผิวดำ” ซึ่ง DuBois ได้มองเห็นถึงความตึงเครียดที่ปรากฏอยู่ระหว่าง อัตลักษณ์ทั้งสองนี้กล่าวคือ กลุ่มคนอเมริกัน-แอฟริกัน (American-African) นั้นไม่ได้เป็น “คนอเมริกา” อย่างเต็มตัว (เพราะเผชิญกับการถูกเลือกปฏิบัติทั้งในด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ) แต่ทั้งนี้การมีประสบการณ์ทางสังคมที่มากขึ้นทำให้อัตลักษณ์ของกลุ่มคนผิวดำเกิดจากการผสมของสิ่งที่ต่างกันในระดับเชิงจางระหว่างอัตลักษณ์แห่งชาติและอัตลักษณ์ด้านเชื้อชาติ (national and racial identity) และสำหรับ DuBois เขาไม่พึงพอใจการผสมกลมกลืนหรือแนวคิดชาตินิยมผ่านแนวคิดเรื่องเชื้อชาติ แต่ DuBois เห็นชอบในการกำหนดว่าสิ่งที่ปรากฏนั้นเป็นอัตลักษณ์แบบทวิลักษณ์ (double consciousness) มากกว่าการนิยามว่าเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชนอเมริกัน-แอฟริกัน

การเลือกใช้อัตลักษณ์แต่ละอัตลักษณ์ (identity selection) ในสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป และอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลนี้ได้ปรากฏอยู่ในความเป็นอัตตา (selfhood) อันเป็นตัวตนที่แท้จริง แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นข้อกำหนดที่แน่นอนตายตัว แต่ทว่า กลับเติมเปี่ยมไปด้วยการมีนัยสำคัญภายในและแยกออกมาเป็นเอกเทศจากสังคมของกลุ่มบุคคลอื่น

อนึ่ง การเลือกใช้อัตลักษณ์นี้ ถือว่าเป็นอีกหนึ่งรูปแบบของการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์จำเป็นต้องเปลี่ยนตาม ทั้งนี้ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงปรับตัว กลุ่มชาติพันธุ์เองก็จำเป็นต้องมีการประเมินสถานการณ์และประเมินตนเอง อาจเห็นได้จากการที่บุคคลสร้างเอกลักษณ์ใหม่หรือให้ความหมายใหม่ของเอกลักษณ์เดิม ตัวอย่างของการปรับตัวที่เห็นได้ชัดเจนคือ การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์สองกลุ่ม (cultural assimilation) หรือการบูรณาการทางวัฒนธรรม (cultural integration) จนกระทั่งการปรับตัว (adaptation) ให้เข้ากับสถานการณ์ทางสังคมที่ตนเองเข้าไปมีประสบการณ์ร่วมอยู่ด้วยถึงแม้จะมีการผสมกลมกลืนหรือ การปรับให้เกิดแนวทางวัฒนธรรมแบบใหม่ที่สามารเป็นที่ยอมรับและอยู่ร่วมกันได้ปราศจากความขัดแย้ง กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความแตกต่างกันก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมของกลุ่มและความเป็นตัวตน กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic identity) ของตนเองเอาไว้

นิตี ภวัครพันธุ์ (2541) ได้เสนอเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดการแปรเปลี่ยนอัตลักษณ์ของปัจเจกชนหรือกลุ่มคนนั้น แบ่งเป็นปัจจัยใน 2 ลักษณะคือ 1) ปัจจัยทางสังคม และ 2) ปัจจัยทางการเมือง ซึ่งปัจจัยทางสังคมที่ นิตี ภวัครพันธุ์ อ้างจากงานของ Lehman ที่ศึกษากลุ่มชาวคะยา ซึ่ง Lehman พบว่าปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่ออัตลักษณ์ของชาวคะยา คือ ภาษาและเศรษฐกิจ

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2549) อธิบายถึงแนวคิดการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ไว้ว่าอัตลักษณ์ใด ๆ ที่ปัจเจกชนหรือกลุ่มชนต้องการเปลี่ยนไปใช้หรือสวมใส่นั้น เกิดจากการให้ความหมายขึ้นอยู่

กับช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งและมีส่วนสัมพันธ์กับมิติของประวัติศาสตร์ และความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป อาจหมายถึงบทบาทที่เปลี่ยนไป หรืออาจรวมถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้วย และการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ที่เป็นการกลายตัวคนเป็นชนอีกกลุ่มหนึ่งโดยกระบวนการสร้าง เช่น การกลายเป็นไทย (Thai-isation) ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หมายถึง การยกสถานภาพทางสังคม (social status shift) หรือเป็นกระบวนการเขยิบฐานะทางสังคมให้สูงขึ้น (upward mobility) หรือการพยายามหนีจากภาพลักษณ์ตายตัว (stereotype)

นอกจากนี้ Keyes ยังได้อธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์และการปรับเปลี่ยนความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดจากการก่อรูปและอิทธิพลของรัชชาติสมัยใหม่ ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนที่เกิดจากรัฐกับปัจเจกชนและกลุ่มชน ขณะที่ ยศ สันตสมบัติ ก็ได้อธิบายถึงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ที่เชื่อมโยงยุทธวิธีทางการเมืองจนกระทั่งก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ และ อมรา พงศาพิชญ์ ก็ได้ให้ภาพของการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขของนิยามความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์และอัตลักษณ์อาจเปลี่ยนไป เมื่อสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป เช่นใน กรณีชาวเขาในประเทศไทยและกลุ่มคนในภาคอีสานที่อ้างได้ทั้งความเป็นไทย และเป็นลาวก็ได้

ประสิทธิ์ ลิปรีชา และคณะ (2547) ศึกษา พบว่า ความเจริญของโลกาภิวัตน์และความจำเป็นจากการประกอบอาชีพ ความต้องการได้รับการศึกษา ทำให้ชาวเมืองบางส่วนต้องลงมาอยู่พื้นราบและชุมชนเมือง ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไปและเกิดความสูญเสียความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ แต่ยังคงเกาะเกี่ยวความเป็นเครือญาติความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับเมืองและต่างประเทศ ใช้การติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์ทำให้เกิดความต่อเนื่องและสนับสนุนซึ่งกันและกัน ขณะที่ศาสนาคริสต์ได้เข้ามามีบทบาทด้านจิตใจมากขึ้น

โอโรวิทซ์ (อ้างถึงใน ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ 2547) ให้ข้อคิดว่า กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงได้ อาจจะขยายใหญ่ขึ้นหรือหดตัวเล็กลง เพราะว่าความเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นเรื่องของการกำหนดความหมายทางสังคม ของปัจเจกบุคคลที่ได้กำหนดอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ตนเอง และเป็นที่ยอมรับของกลุ่มอื่น เมื่อมองในระยะยาวกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อาจเปลี่ยนพรมแดนชาติพันธุ์ซึ่งมักจะเป็นไปอย่างช้า ๆ แต่บางกลุ่มอาจเจตนาที่จะเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามในทัศนะของโอโรวิทซ์ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์มีลักษณะถูกกำหนดมากกว่าเป็นไปโดยสมัครใจเพราะโดยมากจะได้มาโดยกำเนิด แม้ว่าอาจจะมีข้อยกเว้นได้บ้าง เช่น ได้มาโดยการแต่งงาน ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์มักใช้เวลาอันยาวนานชั่วอายุคน และในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางชาติพันธุ์จะมีกระบวนการที่เกี่ยวข้องกันหลายลักษณะด้วยกัน คือ การเปลี่ยนแปลงพรมแดนชาติพันธุ์ในระดับกลุ่ม (group boundaries) การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของบุคคล และเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพรมแดนและอัตลักษณ์ชาติพันธุ์

โดยสรุปแล้ว อัตลักษณ์ เป็นสิ่งที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ และไม่ได้เป็นรูปแบบตายตัว เพราะเมื่อปัจเจกบุคคลตกอยู่ภายใต้สถานการณ์หรือเผชิญต่อบริบทรอบข้างหรือพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ในสังคมใดสังคมหนึ่ง อัตลักษณ์แห่งปัจเจกบุคคลจะมีการปรับตัวและมีการเลือกใช้และเพิ่มเติม อัตลักษณ์แห่งตนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในขณะนั้น เช่นที่ ประสิทธิ์ ลิขิตาและคณะ (2547) ได้ศึกษา พบว่า ความเจริญของโลกาภิวัตน์ ความจำเป็นจากการประกอบอาชีพ และความต้องการ ได้รับการศึกษา มีผลทำให้อัตลักษณ์ของชาวม้งเปลี่ยนแปลงไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

ศิริรัตน์ แอดสกุล (2542 : 15) ได้ศึกษาเรื่อง การดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวมอญ : กรณีศึกษาชุมชนมอญบ้านม่วง ตำบลบ้านม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า ชาวมอญบ้านม่วง ยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมบางอย่างไว้ได้จนถึงปัจจุบัน เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มอญ ได้แก่ ภาษา ศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเหล่านี้ก็มีบางส่วนที่ถูกผสมกลมกลืนให้เข้ากับสังคมไทยด้วย

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า ชาวมอญบ้านม่วง ก็ได้มีการผสมกลมกลืนเอกลักษณ์ให้เข้ากับสังคมไทย ซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะคนมอญและคนไทยมีความสัมพันธ์แบบเชิงบวก ยอมรับกัน โดยไม่มีอคติใด ๆ ต่อกัน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ปัจจัยที่ทำให้ชาวมอญเกิดการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรมนั้น ได้แก่ นโยบายของรัฐ การศึกษา อาชีพ การแต่งงาน และการตั้งถิ่นฐานและการอพยพย้ายถิ่น

พิทยา พินสาร (2543) ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชนชาวเขาใน 3 ด้าน ได้แก่ วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการสร้างบ้านเรือน และวัฒนธรรมการบริโภค ซึ่งผลการวิจัยสรุปได้ว่า ชาวเขาได้มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านการแต่งกาย จากการแต่งชุดประจำเผ่า มาเป็นชุดแบบคนพื้นราบ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการสร้างบ้านเรือนจะเปลี่ยนแปลงวัสดุภายนอกบ้านเรือน เช่น หลังคา และฝาบ้าน และคนที่มีความรู้ดีก็จะมีแนวโน้มปลูกบ้านแบบคนพื้นราบ ในด้านวัฒนธรรมการบริโภคนั้นจากเคยที่บริโภคอาหารแบบง่าย ๆ โดยมีแหล่งอาหารในชุมชน ก็มีการผสมผสานอาหารเมือง และซื้ออาหารสำเร็จรูปมาบริโภคเพิ่มมากขึ้น

รัตนพร เศรษฐกุล และคณะ (2544) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สถานการณ์ของชุมชนชาวเขาในโลกสมัยใหม่ โดยผลการวิจัยพบว่า สถานการณ์ของชาวเขาในปัจจุบันต้องเปลี่ยนแปลงไปจากชุมชนดั้งเดิมไปสู่ความทันสมัย ทั้งนี้เพราะภาครัฐนำเอาสิ่งที่รัฐคิดว่าดี และเหมาะสมเข้าไปสู่ชุมชนชาวเขา ซึ่งรัฐมองว่าเป็นชุมชนที่ยังล้าหลังและมีปัญหา ซึ่งกระบวนการสงเคราะห์และพัฒนา

ชาวเขานั้นมองปัญหาของชาวเขา คือ ปัญหาความมั่นคง และปัญหาเสียดิน และรัฐได้ตั้งสมมุติฐานการพัฒนาชาวเขาว่า ต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเพื่อมิให้ชาวเขาต้องตัดไม้ทำลายป่า และปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นทดแทนการปลูกฝิ่น โดยรัฐมีเป้าหมายให้ชาวเขาเป็นพลเมืองไทยที่มีคุณภาพสามารถช่วยเหลือตนเองได้

และนอกจากการพัฒนาชาวเขาแล้ว รัฐยังใช้นโยบายรวมพวก (Integration) ชาวเขาให้เป็นคนไทย ซึ่งเครื่องมือสำคัญของนโยบายรวมพวกดังกล่าว คือ การให้การศึกษา แต่การผสมกลมกลืนนั้นยังไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมรายได้มากกว่าการพัฒนาทางสังคม รัฐยังไม่สามารถสร้างจิตสำนึกของความเป็นคนไทยให้แก่ชาวเขา

วิมลมาลย์ ศรีสุข (2545) ศึกษาวิจัย เรื่อง การปรับปรนวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ปะหล่องบ้านห้วยทรายขาว ตำบลแม่นาวาง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาวินิจฉัยพบว่า กลุ่มชนปะหล่อง อพยพมาจากประเทศพม่าบริเวณรอยต่อชายแดน ไทย - พม่า ที่คดอย่างขาง บ้านนอแล อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ใช้ระยะเวลาเดินทางด้วยเท้าจากประเทศพม่าบริเวณคดอยลาย มาถึงประเทศไทย ประมาณ 1 เดือน ด้วยระยะทาง 15 กิโลเมตร สาเหตุที่อพยพมาอยู่ประเทศไทย เพราะเหตุผลทางการเมืองในประเทศพม่า การปรับปรนเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ปะหล่อง มีสาเหตุหลายประการคือ เพื่อความอยู่รอด ความคล้อยคลึงทางวัฒนธรรม การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมกับวัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยพื้นราบ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมหลายประการ อาทิเช่น ภาษา การแต่งกาย อาหาร โดยเฉพาะเมื่ออยู่ในช่วงที่มีการติดต่อกับสังคมภายนอก แต่ในสังคมภายในกลุ่มชนเดียวกัน จะไม่มีการเปลี่ยนแปลง ยังคงยึดถือตามประเพณี ความเชื่อดั้งเดิมอยู่ หนึ่งผู้นำชุมชนมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์และความอยู่รอดจำต้องยอมที่จะปรับเปลี่ยนตนเองให้เข้ากับวัฒนธรรมที่กลุ่มชนเข้าไปอาศัยอยู่ร่วมด้วยการเปลี่ยนแปลง ในลักษณะนี้ทำให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี การเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมา อยู่ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมของระบบเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมไทย แนวโน้มการปรับปรนเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชนปะหล่องในอนาคต ชุมชนอาจจะไม่หลงเหลือเอกลักษณ์ของตนเองหากไม่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสม

Michaud (1996) ได้ศึกษาพบว่า การค้าและการท่องเที่ยวทำให้สังคมของชาวม้งเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ปัญหาครอบครัวและความขัดแย้งภายในชุมชนมีมากขึ้น และผลการศึกษาดังกล่าวยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Harron (1991), Dearden (1993) และสุริย์ (2539) ที่ได้ศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวประเภทเดินป่าและทัวร์ป่ากับกลุ่มชาติพันธุ์ในทางภาคเหนือ โดยผลการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวประเภทเดินป่าและทัวร์ป่า แม้จะสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน แต่

รายได้เหล่านี้นักจะกระจุกตัวอยู่กับกลุ่มผู้มีอำนาจในชุมชน ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ภายในชุมชน รวมถึงผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การใช้พื้นที่จากป่าและการใช้น้ำมากขึ้น เกิดปัญหาสังคม ยาเสพติด โสเภณี ชุมชนมีค่านิยมในการบริโภคสินค้าเพิ่มขึ้น ขาดการพึ่งตัวเองทางเศรษฐกิจและสังคม มีการละเมิดบรรทัดฐานของสังคม เอาพิธีกรรมไปปรับใช้ชุมชน

สุริย์ บุญญานุพงศ์ (2539) ศึกษาผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว : ศึกษากรณีจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า ผลกระทบที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้นนอกจากเป็นตัวเร่งให้เกิด การเปลี่ยนแปลงในชุมชนในด้านการคมนาคม ระบบสาธารณูปโภค รวมทั้งการบริการทางสังคมอื่น ๆ แล้วยังส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนอีกด้วย และการเปลี่ยนแปลงในสิ่งนี้เป็นไปในทางลบมากกว่าทางบวก ซึ่งก็เป็นผลกระทบกลับมาสู่การขยายตัวของกิจกรรมการท่องเที่ยวด้วย เนื่องจากองค์ประกอบทางด้านสังคม วัฒนธรรม เป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรท่องเที่ยวของจังหวัดแม่ฮ่องสอน อย่างไรก็ตามผลการวิเคราะห์ได้พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นมิได้เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นเพราะความอ่อนแอของวัฒนธรรมเองด้วย เนื่องจากประชากรในท้องถิ่นขาดความรู้ ความเข้าใจถึงแก่นแท้ของวัฒนธรรม ประเพณีของตนเองทำให้ไม่สามารถต้านกระแสของวัฒนธรรมใหม่ ๆ ที่เข้ามาได้

ริเรืองรอง รัตนวิไลสกุล และสุธานี มะลิพันธ์ (ม.ป.ป.) ศึกษาวิจัย เรื่อง การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวลัวะบ้านป่าก่า อำเภอปอเกือ จังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่า ชาวลัวะบ้านป่าก่าเป็นกลุ่มชนที่มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่โดดเด่นกลุ่มหนึ่งในจังหวัดน่าน โดยมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพิงธรรมชาติ เนื่องจากมีวัฒนธรรม ประเพณีเป็นของตนเองด้วยการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ปัจจุบันชาวลัวะบ้านป่าก่ามีวิถีชีวิตอยู่แบบดั้งเดิม แต่มีส่วนหนึ่งที่มีวิถีชีวิตที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต วิถีชีวิตที่ยังคงดำรงอยู่ ได้แก่ ลักษณะบ้านเรือน ความเชื่อเรื่องการนับถือผี ประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีการแต่งงาน การสืบทอดสายตระกูลข้างแม่ ส่วนวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ลักษณะการแต่งกาย การบริโภค และเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน สำหรับสิ่งที่ทำให้ชาวลัวะบ้านป่าก่ายังคงดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ได้แก่ สภาพพื้นที่ที่ห่างไกลชุมชน และลักษณะ การดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ส่วนปรากฏการณ์ที่ทำให้ชาวลัวะบ้านป่าก่ามีวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป คือ การปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น และนโยบายของรัฐบาลด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตในกลุ่มชาติพันธุ์

เชาวลิต ระวังภัย (2541) ศึกษาเรื่อง เครื่องแต่งกายของชาวเขาเผ่าอาข่าบ้านแสนสุข และบ้านแม่สะแลปล่าง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย พบว่า ในปัจจุบันชาวอาข่าไม่มีการทอผ้า และย้อมผ้าเอง ส่วนมากจะไปซื้อผ้าและผ้าฝ้าย จากแม่สาย เพราะสะดวกสบาย และปัจจุบัน

ก็ไม่หลงเหลือเครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้าเหลืออยู่แล้ว เนื่องจากไม่ได้ทำกันเป็นเวลานาน จึงสูญหายไปหมด อีกทั้งเด็กรุ่นหลังก็ไม่นิยมแต่งกายแบบอาข่า จะแต่งกันที่ก็เฉพาะในงานพิธีกรรมเท่านั้น และปัจจุบันการแต่งกายของอาข่าได้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว เป็นผลมาจากวัฒนธรรมภายนอกที่เจริญกว่า เด็กหนุ่มอาข่าจำนวนมากนิยมการแต่งกายแบบชาวเมือง และในปัจจุบันจะพบการแต่งกายได้ในกลุ่มผู้สูงอายุ เครื่องแต่งกายบางชิ้นก็ไม่มีผู้ใดสามารถทำได้

จักรพันธ์ เพียรพนัสศักดิ์ (2543) ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในพิธีกรรมของชุมชนกะเหรี่ยง ผลการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย ปัจจุบันชาวเขาโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ ผู้ชายจะแต่งกายด้วยกางเกงยีนส์และเสื้อผ้าสำเร็จรูปมากขึ้น ส่วนผู้หญิงก็มีบ้าง โดยเฉพาะผู้ที่มิชานะทางเศรษฐกิจดี ส่วนคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจระดับกลางและระดับล่างจะพบน้อยที่สุด นอกจากนั้น พิธีกรรมในด้านการบันเทิง ซึ่งจะเริ่มหดหายลงไปบ้าง เพราะจากการที่มีสื่อทางวิทยุ โทรทัศน์ และเด็กรุ่นใหม่ได้เรียนภาษาไทย และหาซื้อหนังสือเพลงได้ง่าย บทกลานาหรือบทเพลง ปกาเกอญอ เป็นบทเพลงที่ต้องจำจากผู้อาวุโส จึงไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ ปัจจุบันรูปแบบของพิธีกรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปภายใต้เงื่อนไขปัจจุบันที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เช่น ระบบการปกครองท้องถิ่นของรัฐ การแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์ ความเชื่อ ความทันสมัยและรับการศึกษาแบบใหม่ ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ การแทรกแซงของรัฐที่มาในรูปแบบของการพัฒนา การปกครองและการศึกษา การเข้ามาของวัฒนธรรมภายนอก และการท่องเที่ยว เป็นต้น

ไฉน สนสกุล (2541) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการธำรงชาติพันธุ์และการผสมกลมกลืนของชาวมอญที่ชุมชนมอญบางขันหมาก จังหวัดลพบุรี พบว่า ชาวมอญบางขันหมากมีการปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทยที่เป็นกลุ่มสังคมกลุ่มใหญ่ได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุผลด้านความสัมพันธ์ที่มีการยอมรับซึ่งกันและกันโดยไม่มีอคติมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน และด้วยการติดต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองกลุ่มจึงเกิดการผสมกลมกลืนจากมอญมาเป็นไทย สิ่งที่มีส่วนในการส่งเสริมให้เกิดการผสมกลมกลืนนี้ได้แก่ นโยบายของรัฐ การศึกษา อาชีพ การแต่งงานข้ามกลุ่มสมาชิกของทั้งสองกลุ่ม และการตั้งถิ่นฐานการอพยพย้ายถิ่น จากการศึกษาวิจัยของ ไฉน สนสกุล ฉบับนี้ นอกเหนือไปจากการค้นพบประเด็น การผสมกลมกลืนดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังพบอีกว่าชาวมอญบางขันหมากยังคงรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มบางประการไว้จนถึงปัจจุบัน เอกลักษณ์ที่ดำรงรักษาไว้อันได้แก่ รูปแบบและการแสดงออกในด้านต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มอญผ่านทางภาษา การปฏิบัติกิจทางด้านศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอดมา แต่เอกลักษณ์เหล่านี้ มีบางส่วนที่ถูกผสมกลมกลืนให้เข้ากับวัฒนธรรมไทยซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ของประเทศ

ศุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ (2540) ได้ศึกษาถึงชาวลาวโซ่ง : พลวัตรของระบบวัฒนธรรมในรอบสองศตวรรษ ผลการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนลาวโซ่งในภาคกลางของประเทศไทย ในรอบสองศตวรรษที่ผ่านมา โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามเปรียบเทียบ ทั้งจากการสำรวจกลุ่มไทดำในถิ่นฐานดั้งเดิมในประเทศเวียดนามและลาวโซ่งซึ่งเป็นกลุ่มอพยพของชาวไทดำในประเทศไทย รวมถึงการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร สามารถสรุปได้ว่า ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของกลุ่มไทดำกับโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนเป็นชนชั้นภายใต้ระบบการปกครองแบบศักดินา วัฒนธรรมแบบศักดินาของชาวไทดำเป็นวัฒนธรรมของผู้ปกครอง มีโครงสร้างภายในเข้มแข็ง และมีแนวโน้มที่จะกลืนวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อนบ้านอื่น ๆ ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่า ให้เข้ามาอยู่ในพรมแดนทางชาติพันธุ์ของพวกเขา

จากการศึกษาชุมชนลาวโซ่งปัจจุบันในหลายท้องที่ พบว่าลักษณะตามประเพณีดั้งเดิมบางอย่าง คือ การแต่งกายในชีวิตประจำวัน ทรงผมของสตรี และลักษณะทางกายภาพของบ้านเรือนเป็นลักษณะที่สูญหายได้อย่างรวดเร็ว รองลงมา คือ ภาษาพูดและพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตส่วนบุคคล ส่วนที่เปลี่ยนแปลงได้ยากที่สุด คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเครือข่ายความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะพิธีเสนเรือนและพิธีศพ ซึ่งปรากฏการณ์ที่พบสะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผี ซึ่งทำหน้าที่เป็นพลังกับเครือข่ายสังคมยังฝังรากลึกอยู่ในจิตสำนึกของชุมชน วัฒนธรรมโซ่งมีกลไกหลายระดับที่ช่วยสร้างและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนภายในพรมแดนชาติพันธุ์ของตน ภายใต้อุดมการณ์ของความเป็นพวกเดียวกัน ความสำเร็จอย่างดียิ่งของงานรวมญาติชาวลาวโซ่งในช่วงเทศกาลสงกรานต์เป็นตัวอย่างชัดเจนที่สุดกรณีหนึ่งของพัฒนาการทางวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ที่ได้สืบสานขึ้นมาจากรากเหง้าวัฒนธรรมดั้งเดิม

สาโรช เพ็ญบัวขาว (2550) ศึกษากระบวนการสืบทอดดนตรีในพิธีกรรมของชุมชนไทดำในตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี พบว่า กระบวนการสืบทอดดนตรีในพิธีกรรมของชุมชนชาวไทดำ อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณากระบวนการสืบทอดดนตรีในพิธีกรรมของชุมชนชาวไทดำเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการสนับสนุน เป็นกระบวนการสืบทอดดนตรีในพิธีกรรมที่ชุมชนชาวไทดำมีทัศนคติอยู่ในระดับสูงที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.23 และรองลงมาคือ ด้านรูปแบบการถ่ายทอด มีค่าเฉลี่ย 3.43 โดยด้านค่านิยม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับต่ำที่สุด คือ 2.98 สำหรับระดับทัศนคติที่มีต่อการสืบทอดดนตรีในพิธีกรรมของชุมชนชาวไทดำอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.27 และการวิจัยนำมาสู่ข้อเสนอแนะว่า ชาวชุมชนไทดำต้องช่วยกันปลูกฝังค่านิยมเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สอดคล้องกับลักษณะทางสังคม และสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และภาครัฐต้องช่วยสนับสนุนผู้มีความรู้มาช่วยในกระบวนการสืบทอด เพื่อให้กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่

ได้เกิดแรงจูงใจที่จะเข้ามาเรียนรู้โดยสมัครใจ และประการสำคัญภาครัฐจะต้องเร่งดำเนินการจัดตั้ง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นต่อไป และเร่งผลักดัน ให้ศูนย์การศึกษาในท้องถิ่นจัดหลักสูตรประเพณีพื้นบ้านไว้ในการเรียนการสอน

Lehman (1979) ศึกษาอะเหรียงกะยา บริเวณชายแดนจังหวัดแม่ฮ่องสอน Lehman พบว่า ชาวอะเหรียงกะยาซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันกับชาวไทได้ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากการทำไร่ เลื่อนลอยไปสู่การทำนาดำ ชนกลุ่มน้อยอพยพลงจากคอย เปลี่ยนศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี ของตน ด้วยเหตุผลที่ว่าประชากรลดน้อยลงไม่สามารถทำการผลิตด้วยระบบการทำไร่บนภูเขาได้ อีกต่อไป

Hayami (1992) ได้ศึกษาพบว่า เมื่อชุมชนเผชิญหน้ากับเงื่อนไขทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ก็อาจทำให้ประเพณี ความเชื่อและการจัดระเบียบในชุมชนไม่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ทาง สังคมได้อีกต่อไป ในกรณีเช่นนี้ ประเพณีและพิธีกรรมเดิมที่เคยวางอยู่บนอุดมการณ์ของความเท่าเทียม อาจเริ่มเปลี่ยนไปเป็นการวัดความสัมพันธ์ทางสังคมจากฐานะทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกับชุมชน ภายนอก ฮายามิศึกษาการปรับตัวของชาวอะเหรียงในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยและ พบว่าชาวอะเหรียงหลายกลุ่มเริ่มปรับเปลี่ยนประเพณี ความเชื่อของตนโดยหันไปสร้างความสัมพันธ์ กับอำนาจใหม่ อย่างเช่น ศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์เพื่อเป็นพื้นฐานในการปรับตัวของตน

แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม

ความหมายของคำว่า วัฒนธรรมนั้นมีนักวิชาการและหน่วยงานต่าง ๆ ได้ให้คำนิยามที่ แตกต่างกันไป ดังนี้

บรรเทิง พาพิจิตร (2549) คำว่า “วัฒนธรรม” มาจากคำว่า “Culture” ในภาษาอังกฤษ ซึ่ง คำนี้มีรากศัพท์มาจาก คำว่า “Cultura” ในภาษาละติน มีความหมายว่า การเพาะปลูกและบำรุงให้ เจริญงอกงาม คำว่า “วัฒนธรรม” ในภาษาไทย เป็นคำที่ได้มาจากการรวมคำ 2 คำ เข้าด้วยกัน คือคำ ว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง ความเจริญงอกงาม รุ่งเรือง และคำว่า “ธรรม” หมายถึง การกระทำหรือข้อ ปฏิบัติ เมื่อรวมกันแล้ว วัฒนธรรมตามความหมายของคำในภาษาไทย จึงหมายถึง ข้อปฏิบัติเพื่อให้ เกิดความเจริญงอกงาม

Encyclopedia of Social Science (อ้างถึงใน สุพัตรา สุภาพ 2528) ได้อธิบายคำว่า วัฒนธรรม (Culture) ว่า เป็นคำที่ใช้ในวิชามานุษยวิทยาสมัยใหม่ (Modern Anthropology) และ ในทางด้านสังคมศาสตร์ (Social Sciences) หมายถึง มรดกของสังคม (Social Heritage) เป็น ลักษณะเฉพาะในการดำรงชีวิต ของกลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกัน และได้มีการเปลี่ยนแปลงให้เจริญตาม ยุคสมัย

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2553 ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ว่า หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญา ซึ่งกลุ่มชนและสังคมได้ร่วมสร้างสรรค์ สืบส่งต่อกันมา ปลูกฝัง สืบทอด เรียนรู้ ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ทั้งด้านจิตใจและวัตถุ อย่างสันติสุขและยั่งยืน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) ให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนประเพณีปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้จักคิด ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ ซาบซึ้ง ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน ทางวิทยาการ หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คน ในหมู่ผลิต สร้างขึ้นด้วยกัน เรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2532) ให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม หมายถึง ผลรวมของการสั่งสมสร้างสรรค์ภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้น ๆ หรือ กล่าวสั้น ๆ ได้ว่า วัฒนธรรมคือ ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ที่สังคมนั้นมีอยู่หรือเนื้อตัว ทั้งหมดของสังคมนั้นเอง

พระยาอนุมานราชธน (2531) วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิต ขึ้นสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีของส่วนรวม ถ่ายทอดกันไว้เอาอย่างกันไว้ รวมทั้ง ผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบทอดเป็นประเพณีกันมา ตลอดจนความรู้สึก ความคิดเห็น และกิริยาอาการ หรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาได้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อ ระเบียบประเพณี เป็นต้น

Barnouw (1964) วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิตของบุคคลกลุ่มหนึ่งเป็นลักษณะรวมของ พฤติกรรม พฤติกรรมเหล่านั้นเกิดจากการเรียนรู้และมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

นิยพรรณ วรณศิริ (2540) กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมหรือผลผลิตจากพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การขัดเกลา การจัดระบบระเบียบให้ดีขึ้นจากพฤติกรรมเดิมที่เป็นธรรมชาติ และสิ่งของที่เป็นวัฒนธรรมเป็นของที่มีมนุษย์ทำขึ้น สร้างขึ้น ปรุงแต่งขึ้นนั่นเอง น้ำในแม่น้ำเป็น สิ่งของธรรมชาติ แต่น้ำดื่มสุกแล้วเป็นสิ่งของทางวัฒนธรรมเพราะมีการปรุงแต่งระหว่างสิ่งของ จากธรรมชาติด้วยกัน เช่น น้ำ ไฟ และความร้อน วัฒนธรรมน้ำดื่มเป็นสิ่งที่ได้มาจากการเรียนรู้ ของมนุษย์ว่าน้ำสุกปราศจากเชื้อโรค นั่นเอง ไม้เป็นของจากป่าเป็นธรรมชาติแต่บ้านเป็นสิ่งของ ในวัฒนธรรมเพราะมี การเอาไม้ในธรรมชาติมาดัดแปลงปรับปรุง จัดรูปร่างประกอบกันและเป็น

สิ่งของจากผลิตผลของการเรียนรู้ของมนุษย์ว่าบ้านคุ้มครองร่างกายและกันความร้อน หนาว แดด ฝนได้ พฤติกรรมของมนุษย์ที่ได้รับการจัดสรรขึ้นมาด้วยความตั้งใจถือว่าเป็นวัฒนธรรม เพราะมีการปรุงแต่งแล้วพฤติกรรมที่เป็นวัฒนธรรมมักจะเป็นพฤติกรรมของเด็กที่โตแล้วและของผู้ใหญ่ ทั่วๆ ไป

นอกจากนี้แล้ว นิยพวรรณ วรรณศิริ (2540) ยังกล่าวอีกว่า วัฒนธรรมหรือพฤติกรรมใด ๆ เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนคิดสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางร่างกายของตน สิ่งใด พฤติกรรมใดที่บุคคลคนหนึ่งคิดขึ้นและทำความพอใจให้กับตนเองแต่ผู้เดียวโดยผู้อื่นไม่ได้มีส่วนร่วมด้วยนั้น เป็นพฤติกรรมเฉพาะบุคคลจึงไม่นับว่าเป็นรูปแบบของวัฒนธรรม (Patterns of Culture) เพราะมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมว่ามีลักษณะอะไรบ้างที่เป็นส่วนรวม มันเป็นหน่วยปลีกย่อยเกินกว่าจะประมวลคร่าวๆ ได้ ส่วนสิ่งของและพฤติกรรมใดที่เป็นที่ยอมรับของคนหมู่มากในสังคมและคนส่วนใหญ่ยอมรับใช้ผู้มองจากภายนอก (สังคม) สังเกตเห็นได้ชัดเจนว่ามันเป็นอย่างไรโดยมองจากภาพรวมกว้างๆ ได้ พฤติกรรมนั้นก็คือรูปแบบของขบวนการทางวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ นั่นเอง การที่คนภาคเหนือ อีสาน กลาง และใต้ต่างก็พูดภาษาถิ่นของตนเอง ซึ่งไม่เหมือนกัน แต่ทุกคนในทุกภาคพอจะรู้ภาษาไทย อักษรไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเข้าใจกันได้แม้จะพูดคนละภาษาถิ่น ก็จะสามารถบอกได้ว่าคนเหล่านั้นคือคนไทย เพราะเขาใช้ภาษาไทยเช่นกัน คนภาคเหนือนุ่งผ้าซิ่นไหม คนภาคอีสานนุ่งผ้าซิ่นฝ้าย คนภาคใต้นุ่งผ้าซิ่นบาติก คนภาคกลางนุ่งผ้าถุงสำเร็จ (ที่ทำจากวัตถุดิบอะไรก็ตาม) ผู้สังเกตการณ์ทางวัฒนธรรมจากภายนอกสังคมจะบอกได้ว่ารูปแบบทางวัฒนธรรมการแต่งกายของคนไทยคือ การนุ่งผ้าแบบผ้าซิ่นซึ่งป้ายทับจากด้านหนึ่งไปอีกด้านหนึ่งและค่อนข้างยาวระหว่างข้อเท้ากับหัวเข่า (ซึ่งผิดกับชนชาติลาวที่นุ่งผ้าซิ่นยกสูงถึงหัวเข่า) เป็นต้น

ส่วน Edward Sapir (1940) ซึ่งเป็นนักปราชญ์ทางวัฒนธรรมมีแนวคิดที่ว่า วัฒนธรรมนั้นเกิดจากแหล่งศูนย์กลางเป็นแหล่ง ๆ ไปแล้วแพร่กระจายไปตามพื้นที่ต่าง ๆ โดยอาศัยการติดต่อเชื่อมโยงของมนุษยชาติในโลกที่มีแนวโน้มที่จะติดต่อกันตลอดเวลา วัฒนธรรมตามแหล่งต่าง ๆ ของโลกที่มีส่วนคล้ายคลึงกันนั้นมีสาเหตุมาจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมนี้เอง เช่นเดียวกับ Franz Boas (1940) ที่เชื่อว่าวัฒนธรรมเกิดจากศูนย์กลางจุดใดจุดหนึ่งแล้วจึงพัฒนาตนเองจนเข้ารูปแบบดีแล้วก็จะแพร่กระจายไปรอบตัวเป็นรัศมีจากวงแคบ ๆ เป็นวงกว้างออกไปยังสังคมเพื่อนบ้านโดยรอบ

การที่ Boas สรุปทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมว่าวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากแหล่งหนึ่งแล้วแพร่กระจายไปอีกแหล่งหนึ่ง ทำให้วัฒนธรรมหลาย ๆ แหล่งที่ต่อเนื่องมีลักษณะคล้ายๆ กัน

นั้น Boas ไม่ได้หมายถึงการแพร่กระจายของวัฒนธรรมแบบล่องลอยไปโดยตัวของมันเองหากแต่ปัจจัยอื่น ๆ มาประกอบ ได้แก่

1. ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมต้องมีลักษณะดังนี้

1.1 ต้องเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกัน

1.2 ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขัดขวาง เช่น ทะเล ภูเขา ป่าไม้ หิมะ และทะเลทราย เป็นต้น

2. ปัจจัยทางระยะทาง หมายถึง ต้องไม่อยู่ไกลเกินกว่าที่คนและวัฒนธรรมจะแพร่กระจายไปถึงได้

3. ปัจจัยทางเทคโนโลยีการสื่อสารสารคมนาคม นั่นคือวิธีการที่คนจะไปมาหาสู่ติดต่อกันได้ ถึงแม้จะมีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขัดขวางก็ตาม

4. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจเป็นตัวสนับสนุนการแพร่กระจายที่สำคัญปัจจัยหนึ่งจะเห็นได้ว่าคนที่มั่งคั่งที่นั่นจะสามารถเดินทางไปยังสังคมอื่น ๆ ได้ เมื่อไปถึงที่ใดก็จะเผยแพร่วัฒนธรรมของตนที่นั่นทั้งโดยตรงและทางอ้อม บางคนอาจจะไปท่องเที่ยว บางคนอาจจะไปค้าขายหรือทำมาหากิน

5. ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม การแพร่กระจายอาจเกิดจาก

5.1 คนจากสังคมหนึ่งเดินทางไปศึกษาต่อ ณ อีกสังคมหนึ่ง ทำให้ได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันขึ้น

5.2 เกิดภัยสงครามในสังคมหนึ่งทำให้มีคนอพยพโยกย้ายไปอยู่อาศัยในอีกสังคมหนึ่ง

5.3 เกิดจากการแต่งงานระหว่างคนต่างวัฒนธรรมขึ้น

5.4 เกิดภัยธรรมชาติเช่น ความแห้งแล้ง โรคระบาด ฯลฯ ทำให้คนอพยพโยกย้ายไปอยู่อีกสังคมหนึ่ง

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับเขตวัฒนธรรม (Cultural Areas) อยู่มากที่สุด เพราะในเขตที่คนไปมาติดต่อกันได้สะดวกจะมีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน

เนื่องจากวัฒนธรรมสามารถแพร่กระจายไปได้จากจุดกำเนิดได้ และวัฒนธรรมถูกบงการโดยสิ่งแวดล้อมจึงสามารถจัดกลุ่มของวัฒนธรรมตามระดับของความเจริญได้เป็น 3 ประเภทดังต่อไปนี้

1. วัฒนธรรมดั้งเดิม (Primitive Culture) เป็นวัฒนธรรมพื้นฐานแรกเริ่มสุดของมนุษย์ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

1.1 วัฒนธรรมคนป่า คือวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่เกิดและอาศัยในเขตแอฟริกาและเอเชีย ได้แก่ วัฒนธรรมของพวก Pigmies, Semang, Sakai และอื่น ๆ ชนกลุ่มนี้เป็นพวกเร่ร่อนหาอาหารตามมีตามเกิด ชีวิตขึ้นอยู่กับธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว

1.2 วัฒนธรรมเผ่าดั้งเดิมเขตหนาวและเขตขั้วโลก เช่น พวกเอสกิโม และแลปส์ กลุ่มนี้ก็ยังคงเร่ร่อนหาอาหารเช่นกัน แต่ค่อนข้างขยันและอดทน รู้จักสะสมอาหารไว้กินตลอดปี

1.3 วัฒนธรรมของคนเผ่าพื้นเมืองออสเตรเลีย (Australian Aborigines) คนกลุ่มนี้อยู่ในออสเตรเลียและตามหมู่เกาะต่าง ๆ ในทะเลใต้ พวกคัลคัสในบอร์เนียวและนิวกินี เป็นต้น

2. วัฒนธรรมปฐมภูมิ (Primary Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมขั้นต้นที่พฤติกรรมของมนุษย์เริ่มมีระบบขึ้นมา เป็นการเริ่มต้นวัฒนธรรมสมัยใหม่แต่ยังไม่ถึงลักษณะของวัฒนธรรมคนป่าบุพกาล เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างวัฒนธรรมพื้นฐานสุดของมนุษย์และวัฒนธรรมสมัยใหม่ในยุคเริ่มแรก แบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ

2.1 กลุ่มชนเร่ร่อนเก็บผักหักพืชที่ค่อนข้างเจริญ กลุ่มชนระดับนี้รู้จักใช้กรรมวิธีในการหาอาหารดีขึ้นกว่าเดิม รู้จักใช้เครื่องมือช่วยทุ่นแรงแล้ว เขตวัฒนธรรมก็เป็นเขตเดียวกับวัฒนธรรมดั้งเดิมนั่นเอง แต่ผู้คนใช้กรรมวิธีแตกต่างกันและดีกว่ากัน

2.2 ชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ (Nomads) ชนกลุ่มนี้อยู่ในเขตอากาศอบอุ่น พื้นที่สูง ๆ และทุ่งหญ้า เช่น พวกที่อาศัยอยู่ในยุโรปภาคกลาง ภาคเหนือและเอเชียตะวันออกเฉียงกลาง เช่น ตุรกี อิหร่าน (เปอร์เซีย) อัฟกานิสถาน และแอฟริกาเหนือ เป็นต้น

2.3 วัฒนธรรมชาวสวน วัฒนธรรมชาวสวนนี้เป็นวัฒนธรรมของเกษตรกรนั่นเอง แต่เป็นกลุ่มที่เพาะปลูกสวนครัวขนาดใหญ่ ใช้แรงงานสตรีทำการเพาะปลูก พืชที่ปลูกได้แก่ประเภทหัวเผือกมัน เขตวัฒนธรรมชาวสวนได้แก่ เขตแปซิฟิก และหมู่เกาะทะเลใต้ เช่น หมู่เกาะไมโครนีเซีย เมลานีเซีย มีการจัดกลุ่มเครือญาติขึ้นแล้ว แต่เป็นการจัดของฝ่ายหญิง ซึ่งเป็นการสืบสกุลทางฝ่ายแม่ขึ้นต้น ยังไม่มีการนับญาติฝ่ายทางชาย และยังไม่มียุคสมัยที่แท้จริง

ในระดับชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ (Nomads) และวัฒนธรรมชาวสวน จัดเป็นวัฒนธรรมผลิตอาหารแล้ว ไม่ใช่วัฒนธรรมหาอาหารอีกต่อไป

3. วัฒนธรรมทุติยภูมิ (Secondary Culture) หมายถึง วัฒนธรรมระดับเจริญแล้ว เป็นพฤติกรรมเริ่มต้นของยุคศิวิไลซ์ ระบบต่างๆ ของพฤติกรรมมนุษย์ได้รับการพัฒนาไปมากมายหลายทาง แบ่งเป็นเขตวัฒนธรรมได้ 3 ระดับ คือ

3.1 วัฒนธรรมเพาะปลูกขั้นสูง มีการใช้น้ำ ใช้การชลประทานใช้เครื่องมือกลกรรมมีการเลี้ยงสัตว์ใช้งาน เลี้ยงสัตว์ในครัวเรือน เขตวัฒนธรรมระดับนี้ไม่ได้แบ่งตามเขตเดิม แต่แบ่งตามอารยธรรมใหญ่ๆ ของโลก ได้แก่ แม่น้ำไทกริสและยูเฟรติส หรือเมโสโปเตเมีย เขตแม่น้ำไนล์ หรือ

อียิปต์ เขตแม่น้ำฮาวโฮ หรือจีนเขตแม่น้ำคงคาหรืออินเดีย เขตรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนหรือกรีก และโรมัน และเขตแม่น้ำอเมซอนหรือยูคาทาน (ซีลี เปรู และอเมริกากลาง)

3.2 วัฒนธรรมชาวสวนชั้นสูง ได้แก่วัฒนธรรมในเขตหมู่เกาะทะเลใต้ในมหาสมุทรแปซิฟิก ในระดับนี้เกิดระบบครอบครัวและเครือญาติที่ดีขึ้น แต่ยังคงสืบสกุลทางแม่ หญิงยังมีบทบาทเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์อยู่

3.3 วัฒนธรรมพ่อบ้านเป็นใหญ่ อำนาจทางสังคมเปลี่ยนมือจากหญิงมาเป็นชาย สืบสกุลทางพ่อ พร้อมกับอารยธรรมบางแขนงเจริญขึ้น ยุคนี้เป็นยุคศิวิไลซ์สมัยใหม่ เริ่มต้นจากเขตกรีกและโรมก่อนแล้วจึงแพร่กระจายไปทั่วยุโรป

งามพิศ สัตย์สงวน (2545) กล่าวว่า การถ่ายทอดและการรับวัฒนธรรมเกิดจากการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) หรือการเรียนรู้วัฒนธรรม (Enculturation) ซึ่งหมายถึง การเรียนรู้วัฒนธรรมตลอดชีวิตของคน ตั้งแต่เกิดจนตายถึงการพัฒนาตัวตน (Self) หรือการพัฒนาบุคลิกภาพของคนจนคนแต่ละคนกลายเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและคนแต่ละรุ่นจะถ่ายทอดวัฒนธรรมไปยังอีกรุ่นหนึ่งต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ เมื่อแรกเกิดโดยทั่วไปมนุษย์จะมีลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพที่พร้อมจะเรียนรู้วัฒนธรรม โดยการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การกระทำระหว่างวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ปัจเจกชนจะสามารถกลายเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ได้โดยการเรียนรู้วัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง การเรียนรู้ทักษะด้านต่าง ๆ เช่น บรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยม ความคิดและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ยอมรับกันโดยสังคมนั้น ๆ

ในเรื่องของการขัดเกลาทางสังคม ต้องคำนึงถึงการขัดเกลาเชิงเพศ (Gender Socialization) ซึ่งหมายถึงการที่ปัจเจกชนเรียนรู้พฤติกรรมทางวัฒนธรรมของการเป็นหญิงหรือชายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับลักษณะของชีวภาพของเพศชายหรือเพศหญิง ดังนั้นบิดามารดาและผู้เลี้ยงดูทารกและเด็กต้องขัดเกลาสั่งสอนให้เด็กชาย เด็กหญิง แสดงบทบาททางเพศของตนให้ถูกต้องตามที่สังคมคาดหวังไว้ (Sex Role Socialization) เพื่อจะได้ชายหรือหญิงที่สังคมต้องการ

ในเรื่องการขัดเกลาทางสังคม นักวิชาการมักแบ่งออกเป็นสองขั้นตอนใหญ่ ๆ คือ การขัดเกลาทางสังคมในช่วงแรก ๆ ของชีวิต คือตอนเป็นทารกและเด็กและการขัดเกลาในช่วงหลังของชีวิต ตั้งแต่วัยรุ่นเป็นต้นมา นักวิชาการบางคนยังแบ่งช่วงหลังออกเป็นหลายขั้นตอนย่อย เช่น วัยผู้ใหญ่แรกเริ่ม (อายุ 25-39 ปี) วัยผู้ใหญ่ตอนปลาย (อายุ 40-60 ปี) วัยชรา (อายุ 61 ปีขึ้นไปจนถึงวันตาย) เรื่องการขัดเกลาต้องคำนึงถึงหน่วยของการขัดเกลาซึ่งได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน เพื่อน สื่อมวลชน ศาสนา ชุมชน สมาคมและหน่วยอื่น ๆ อีกมาก

นอกจากนี้แล้ว งามพิศ สัตย์สงวน (2545) ยังกล่าวถึงวัฒนธรรมย่อยหรือวัฒนธรรมรอง (Subcultures) ว่ามีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่าวัฒนธรรมใหญ่หรือวัฒนธรรมทั่วไป (General Culture) วัฒนธรรมใหญ่ หมายถึง วัฒนธรรมที่เป็นหลักในการดำรงชีวิตของสมาชิกจำนวนมากของสังคม หรือเป็นวัฒนธรรมที่คนจำนวนมากในสังคมมีอยู่ร่วมกัน เช่น ศาสนาพุทธ ภาษาไทย ภาคกลาง ระบบการปกครอง ระบบการศึกษาที่จัดโดยรัฐบาลไทย รวมทั้งประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และพุทธศาสนา เป็นวัฒนธรรมใหญ่ในสังคมไทย ส่วนวัฒนธรรมย่อยนั้นจะมีความหมายตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมใหญ่ ซึ่งหมายถึง วัฒนธรรมที่ใช้กันในกลุ่มคนบางกลุ่มเท่านั้น ไม่ได้ใช้กันในทุกกลุ่มคนหรือคนจำนวนมากในสังคม วัฒนธรรมย่อยมักเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทั่วไปและมักเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทั่วไป แต่ในเวลาเดียวกันมันก็มักแตกต่างไปจากวัฒนธรรมทั่วไปด้วยวัฒนธรรมย่อยจะเด่นชัดในสังคมที่มีความแตกต่างกันในหมู่ประชากร จึงไม่มีวัฒนธรรมทั่วไปแต่เพียงประเภทเดียว แต่จะมีแกนกลางเป็นวัฒนธรรมทั่วไป และมีวัฒนธรรมย่อยอยู่จำนวนหนึ่งในสังคมนั้นด้วย

แบบแผนวัฒนธรรมบางอย่าง มีอยู่ร่วมกันเฉพาะในกลุ่มที่มีสถานภาพทางสังคมบางอย่างเท่านั้น กลุ่มคนดังกล่าวนอกจากจะปฏิบัติตามวัฒนธรรมทั่วไปบางอย่างแล้วยังปฏิบัติตามวัฒนธรรมย่อยเฉพาะกลุ่มตัวที่มีอัตลักษณ์ของตนเองอีกด้วย วัฒนธรรมย่อยดังกล่าวแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้หลายประเภท ตามสถานภาพทางสังคมประเภทต่าง ๆ ได้แก่ สถานภาพทางเพศ สถานภาพทางอายุ สถานภาพทางอาชีพ สถานภาพทางชนชั้นหรือวรรณะ สถานภาพเชิงเชื้อชาติหรือชนกลุ่มน้อย กลุ่มต่าง ๆ สถานภาพทางศาสนา เป็นต้น นอกจากวัฒนธรรมย่อยดังกล่าว ซึ่งได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ ชนชั้นหรือวรรณะ สถานภาพเชิงเชื้อชาติ ศาสนาแล้ว ยังมีวัฒนธรรมย่อยอีกหลายประเภท ขึ้นอยู่กับปัจจัยอีกหลายอย่าง เช่น ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ทำให้เกิดวัฒนธรรมย่อยเชิงภูมิภาคและวัฒนธรรมย่อยของคนเมือง คนชนบทขึ้น เป็นต้น

วัฒนธรรมย่อยที่สำคัญได้แก่วัฒนธรรมย่อยเชิงเพศ อายุ อาชีพ เชื้อชาติหรือชนกลุ่มน้อย ในทุกสังคมมักจะมี ความแตกต่างระหว่างคนในกลุ่มที่เป็นเพศชายกับเพศหญิง โดยทั่วไปมักมีการแบ่งงานกันตามเพศ ในบางวัฒนธรรมมีข้อห้ามไม่ให้ผู้หญิงเข้าร่วมพิธีกรรมบางอย่าง หรือห้ามทำงานบางอย่าง เช่น งานด้านศิลปะ เป็นต้น กิจกรรมทางด้านวิชาการและการสร้างสรรค์ถือว่าเป็นกิจกรรมของผู้ชายโดยเฉพาะ

อายุเป็นวัฒนธรรมย่อยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ในแต่ละสังคมประกอบไปด้วยสมาชิกในวัยต่าง ๆ กัน นับได้ 5 วัยด้วยกันคือ วัยทารก วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา กลุ่มคนในแต่ละวัยดังกล่าวจะเป็นวัฒนธรรมย่อยประเภทหนึ่ง เพราะแต่ละกลุ่มจะมีความคิด ความเชื่อ สำนวนภาษา

การแต่งกายและพฤติกรรมที่เป็นของกลุ่มตนแตกต่างไปจากกลุ่มคนในวัยอื่น ๆ ของสังคม เรียกว่า มีอัตลักษณ์ของตนเองโดยเฉพาะ

ในสังคมใหม่จะมีวัฒนธรรมย่อยเชิงอาชีพอยู่ด้วย เพราะคนในสังคมมักมีอาชีพต่าง ๆ กันไป เช่น เป็นนักร้อง ดาราภาพยนตร์ หมอนวด ครู อาจารย์ นายแพทย์ นักวิทยาศาสตร์ และนักสังคมศาสตร์ เป็นต้น คนแต่ละกลุ่มดังกล่าวจะมีวัฒนธรรมย่อยของตนเองที่ไม่เหมือนกลุ่มคนอาชีพอื่น ๆ คนที่อยู่ในอาชีพเดียวกันมักเข้าใจกันดีกว่าคนในอาชีพอื่น

สังคมสมัยปัจจุบันมักประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีเชื้อชาติต่าง ๆ กัน ทำให้เกิดเชื้อชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่ม กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Groups) คือกลุ่มที่มีวัฒนธรรมแตกต่างไปจากวัฒนธรรมทั่วไปของสังคม ในสังคมไทยมีกลุ่มชาติพันธุ์มากมาย เช่น ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ชาวไทยมุสลิม คนไทยเชื้อสายจีน เขมร มอญ พม่า ลาว และไทยโซ่ง เป็นต้น คนพวกนี้จะมีภาษาค่านิยม ความคิด ความเชื่อทางศาสนา ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ต่างไปจากคนไทยที่นับถือพุทธศาสนา

งามพิศ สัตย์สงวน (2543 : 34-35) กล่าวถึง กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Groups) และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity) ว่า กลุ่มชาติพันธุ์เป็นเรื่องของวัฒนธรรม และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมย่อยหรือวัฒนธรรมรอง (Subculture) กลุ่มชาติพันธุ์นั้น หมายถึง กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมย่อยร่วมกัน คือ มีค่านิยม ความคิด อุดมการณ์ ประเพณี พิธีกรรมทางศาสนา ระบบสัญลักษณ์และวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ร่วมกัน กลุ่มชาติพันธุ์จะมีวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมใหญ่และมักเชื่อมโยงกับการอพยพมาจากประเทศอื่น ๆ เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อพยพมาอยู่อาศัยในสังคมใหม่ มักมีความสำนึกในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity) สูงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าอพยพเข้ามาในสังคมใหม่เป็นจำนวนมากและกลุ่มคนเหล่านี้มักจะถูกเลือกปฏิบัติ และได้รับการปฏิบัติอย่างอคติ แต่เมื่อเวลาผ่านไป ลูกหลานของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มแรก ๆ อาจยอมรับวัฒนธรรมใหญ่และพยายามหาทางเคลื่อนที่ทางชนชั้นให้สูงขึ้นและในที่สุดอาจจะทิ้งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มตนอย่างสิ้นเชิงก็เป็นได้

ในสังคมไทยก็เช่นเดียวกับสังคมอื่น ๆ มีกลุ่มชาติพันธุ์มากมายหลายกลุ่มดังกล่าวมาแล้ว เช่น พวกชาวเขา ชาวลาว ชาวมุสลิม คนไทยเชื้อสายจีน เขมร มอญ พม่า ลาว และไทยโซ่ง เป็นต้น แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีกระบวนการการผสมผสานทางวัฒนธรรมแตกต่างกันไป

Hess, Markson and Stein (อ้างถึงในงามพิศ สัตย์สงวน 2543) กล่าวว่าในอเมริกา นักวิชาการพยายามอธิบายกระบวนการบูรณาการ (Integration) ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ปรากฏว่ามีแนวคิดอยู่ 2 รูปแบบ คือ Melting Pot และ Cultural Pluralism รูปแบบแรกที่เรียกว่า Melting Pot หมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ จะสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไปในที่สุดเมื่อเวลาผ่านไป

และจะผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมใหญ่ ส่วนอีกรูปแบบหนึ่งที่เรียกว่า Cultural Pluralism (พหุลักษณะทางวัฒนธรรม) หมายถึง การยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ โดยแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะพยายามรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้และมีความรู้สึกภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตน และเพิ่มความตระหนักถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันมากยิ่งขึ้น

นิยพรรณ วรรณศิริ (2533) กล่าวว่า หลังจากที่วัฒนธรรมต่างกันสองวัฒนธรรมมาพบกันย่อมมีการหยิบยืมแลกเปลี่ยนกัน (Culture Borrowing or Interchange) เกิดขึ้น การที่บุคคลจากต่างวัฒนธรรมมาสัมพันธ์กันย่อมหาทางที่จะแลกเปลี่ยนความเข้าใจซึ่งกันและกันเสมอ มิฉะนั้นจะทำความสัมพันธ์ไม่ได้ วิธีแสดงออกซึ่งความคิดของบุคคลหนึ่งเมื่อเป็นที่เข้าใจของอีกบุคคลหนึ่งแล้ว บุคคลหลังนี้ย่อมจะจดจำไว้ชั่วคราวต่อไป การที่บุคคลต่างวัฒนธรรมทั้งสองนี้ต่างจำพฤติกรรมใด ๆ ของกันและกันไว้แล้วเอาไปใช้เป็นประจักษ์นาน ๆ เข้าย่อมถูกผนวกเข้ากับวัฒนธรรมเดิมของตน แต่ก็ยังพอจะแยกออกได้ว่าแบบใดเป็นวัฒนธรรมเดิมของตนและอันไหนขอยืมมาจากคนที่ตนคบหาจากต่างวัฒนธรรม การหยิบยืมวัฒนธรรมกันใช้เกิดมาจากการพบปะกันและความจำเป็นต้องเข้าใจกันให้ได้ และเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติของวัฒนธรรมสัมพันธ์ トラบใดที่ผู้คนในโลกยังมีการติดต่อไปมาหาสู่กันได้ย่อมจะยุติการหยิบยืมวัฒนธรรมซึ่งกันและกันไม่ได้

และหลังจากวัฒนธรรมที่ต่างกันสองวัฒนธรรมมาพบกัน สัมผัสกัน และเกิดการหยิบยืมแลกเปลี่ยนกันใช้ในระยะเวลาที่สม่ำเสมอและยาวนาน พอสมควร วัฒนธรรมทั้งสองจะผสมผสานกันปะปนกัน (Culture Integration) หมด แต่ก็ยังรู้ว่าเป็นวัฒนธรรมของใครไม่ถึงกับปนกันจนแยกไม่ออก เมื่อผู้หยิบยืมวัฒนธรรมผู้อื่นกลับเข้าสู่กลุ่มชนเดิมของตน วัฒนธรรมเดิมนั้นก็ดำรงรูปแบบเดิมได้คืออยู่ บุคคลผู้นั้นก็ยังประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมเดิมของตนไปตามเดิม แต่เมื่อออกมาพบปะหรือเผชิญกับคนจากวัฒนธรรมอื่นอีกเขาก็จะผสมผสานวัฒนธรรมของเขาเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ที่มาสัมผัสกันอีก

George M. Foster (1969) พูดถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมว่าการผสมผสานทางวัฒนธรรมคือ ขบวนการที่วัฒนธรรมที่แตกต่างกันสองวัฒนธรรมมาพัวพันกันแล้วเกิดปะปนกันขึ้น หลังจากนั้น ต่างฝ่ายต่างแยกกันปฏิบัติวัฒนธรรมเดิมของตน และนอกจากนั้น Foster ยังกล่าวว่า ท้ายสุดของขบวนการ ในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม คือ การกลืนกลายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่วัฒนธรรม ที่แตกต่างกันสองวัฒนธรรมมาพบและสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอในระยะเวลาอันยาวนานและต่อเนื่อง และได้มีการหยิบยืมแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของอีกฝ่ายหนึ่งมาเป็นของตนอย่างแยกไม่ออกจนเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา ซึ่งไม่มีร่องรอยของวัฒนธรรมเดิมหลงเหลืออยู่เลย

นิยพรรณ วรรณศิริ (2533) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งสำคัญต่อลักษณะของวัฒนธรรมของมนุษย์ ถ้าปราศจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแล้ว วัฒนธรรมก็ไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาได้ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่จึงนำไปสู่ความเจริญทางวัฒนธรรม เช่น ชาวเกาะโซโลมอนได้เปลี่ยนสังคมของตนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากชาวตะวันตก และได้รับความสำเร็จจากการเปลี่ยนแปลงนั้น แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงคือการพัฒนาเสมอไปในหลาย ๆ กรณี และหลาย ๆ สังคม ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ปรากฏว่าสังคมนั้นไม่ได้ดีไปกว่าเดิม บางแห่งเปลี่ยนแล้วกลับเลวลงกว่าเดิมก็มี อย่างไรก็ตามมนุษย์เปลี่ยนแปลงก็เพื่อไปสู่การพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าเดิมทั้งสิ้น

นักโบราณคดีมีความเห็นว่า วัฒนธรรมจะดำรงอยู่ต่อไปได้เรื่อย ๆ เพราะมีการอนุรักษ์และพัฒนา เช่น ภูมิจินของชาวมายาในอเมริกากลาง ที่ใช้กันเมื่อ 1,000 ปีมาแล้ว ยังคงใช้จนถึงยุคปัจจุบันและบ้านที่ชาวมายาอาศัยอยู่ในปัจจุบันก็มีลักษณะเหมือนกับบ้านของบรรพบุรุษของเขาในอดีตกาลนั่นเอง อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมอาจถูกกระทบและถูกแทนที่โดยวัฒนธรรมอื่นได้ด้วย แต่ก็เป็นไปในลักษณะผสมผสาน สิ่งที่เราควรสนใจก็คือการสังเกตส่วนแปลกใหม่ของวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมเก่าเพื่อจะสืบสาวย้อนหลังได้ถูกต้องและเพื่อการเข้าใจถึงขบวนการพัฒนาของวัฒนธรรมให้ถูกต้อง ซึ่งสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นเนื่องมาจากสาเหตุต่อไปนี้

1. เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยตรง เช่น การเปลี่ยนแปลงทางภูมิประเทศและภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจ และการเมือง เป็นต้น
2. การเบียดเบียนในความเข้าใจ จำเจ ซึ่งเป็นเรื่องของจิตวิทยาและเป็นเรื่องปกติและเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่เกิดขึ้นได้เสมอกับทุกคนในสังคม มันเกิดขึ้นเองโดยไม่มีใครหรือสิ่งใดมาบงการ
3. การอพยพโยกย้ายถิ่น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยอย่างถาวรด้วยสาเหตุจากการแต่งงานกับคนต่างสังคม การอาชีพ ภัยธรรมชาติ และสาเหตุทางการเมือง เช่น เกิดศึกสงครามทำให้คนต้องอพยพ หนีภัย เป็นต้น
4. การติดต่อกับคนต่างสังคม แล้วรับเอาแนวความคิดใหม่ ๆ และพฤติกรรมใหม่ ๆ มาใช้ เช่น การไปศึกษาต่อ ไปท่องเที่ยว และทำการค้าขายกับคนต่างสังคม เป็นต้น ในที่สุดก็จะทำให้ค่านิยมและพฤติกรรมเดิมของบุคคลเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไม่มากนักน้อย

ประวัติความเป็นมาของชาวเลในประเทศไทย

ประวัติความเป็นมาของชาวเล

ชาวเล (Chao Lay) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองที่อาศัยอยู่ตามเกาะและบริเวณริมฝั่งทะเลตะวันตกของประเทศไทย ในอดีตนั้นมีชาวเล (sea people, sea nomads) หรือชนเผ่าผู้เร่ร่อนทางทะเลซึ่งเดินทางไปมาและทำมาหากินแถบชายฝั่งและตามเกาะต่าง ๆ ในทะเลอันกว้างใหญ่แถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น กลุ่มบาจา (Bajau) ซึ่งมีประชากรจำนวนหลายหมื่นคน อยู่แถบเกาะสุลาเวสี ตอนเหนือของมาลากู กาลิมันตัน และเกาะในทะเลซุนดาตะวันออก ในประเทศอินโดนีเซีย และแถบหมู่เกาะซูลู ทางทิศตะวันตกของเกาะมินดาเนา ในประเทศฟิลิปปินส์ กลุ่มชาติพันธุ์นี้เคยคุ้นเคยและคลุกคลีอยู่กับทะเล จนแทบจะเรียกได้ว่าเกิดและตายในทะเล ในสมัยก่อนคนกลุ่มนี้ไม่ได้ใช้เรือเป็นพาหนะอย่างเดียวนแต่ใช้เป็นบ้านสำหรับอยู่อาศัยด้วย การที่คนกลุ่มนี้เดินทางเวะเวียนไปตามชายฝั่งทะเลและเกาะแก่งต่าง ๆ ทำให้คนภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวยุโรปที่เดินทางมาภูมิภาคนี้ในยุคอาณานิคมเรียกขานนามพวกเขาว่า ยิปซีทะเล (sea gypsies) เนื่องจากวิถีชีวิตอพยพโยกย้ายไปเรื่อย ๆ อยู่ไม่ติดที่คล้ายกับชาวยิปซีที่เดินทางด้วยเกวียนในยุโรปสมัยก่อน ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มียิปซีทะเลอยู่หลายกลุ่ม แม้จะดำรงชีวิตเร่ร่อนเหมือนกัน แต่ละกลุ่มมีรายละเอียดของวัฒนธรรมและภาษาที่แตกต่างกัน (นฤมล อรุโณทัย 2549 : 30)

มีการสันนิษฐานว่าชาวเลเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นราวศตวรรษที่ 17 ที่เรียกว่า “Orang Selat” ซึ่งหมายถึง กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ตามช่องแคบต่าง ๆ จึงมีผู้สันนิษฐานว่าชาวเลเป็นชนเผ่าอินโดนีเซียพวกหนึ่งที่อพยพจากแผ่นดินใหญ่ลงสู่เกาะบอร์เนียว เรียกว่า “ดัยคทะเล” (Sea Dyak) ชอบใช้ชีวิตเร่ร่อนหากินในท้องทะเล เคลื่อนย้ายอพยพตามหมู่เกาะเรื่อยมาจนถึงแหลมมลายู และกลายเป็นบรรพบุรุษดั้งเดิมของชาวมลายู แต่มีบางพวกร่อนเร่มาทางช่องแคบมะละกาออกสู่ทะเลอันดามัน ไปตามแนวชายฝั่งทะเลตะวันตกของไทย และหมู่เกาะทางตอนใต้ของประเทศพม่า ชนกลุ่มนี้ต่อมาได้ฉายาว่า “ยิปซีทะเล” (Sea Gypsy) หลังจากนั้นพวกเขาได้เปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิต ตั้งถิ่นฐานตามสถานที่ต่าง ๆ อย่างเป็นหลักแหล่ง เช่น พวกอุรักลาโว้ย (Urak Lawoi) อยู่บริเวณเกาะลันตาอ่าว เกาะอาดัง จังหวัดสตูล เกาะลันตาและเกาะพีพีดอน จังหวัดกระบี่ หาดราไวย์ และเกาะสิเหร่ จังหวัดภูเก็ต พวกมอแกน (Moklen) อาศัยบริเวณแหลมหลา จังหวัดภูเก็ต อำเภอกำแพงเพชร และอำเภอดงรัก จังหวัดพังงา และพวกมอแกน (Moken) อาศัยบริเวณหมู่เกาะต่าง ๆ ทางตอนใต้ของประเทศพม่า (David W. Hogan 1972 ; สุรัสวดี กองสุวรรณ 2539)

หากกล่าวในเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ชาวเลจัดเป็นกลุ่มชนที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางแถบหมู่เกาะทะเลใต้ของมหาสมุทรแปซิฟิกและหมู่เกาะเมลานีเซีย โยกย้ายและตั้งถิ่นฐานกระจายไปในหมู่เกาะทะเลใต้ ทำให้มีคนเรียกกลุ่มชาติพันธุ์นี้แตกต่างกันออกไปตามวัฒนธรรม

ของท้องถิ่น เช่น ประเทศสิงคโปร์ เรียกว่า โอริงลาอูต (Orang Laut) หรือรายัตลาอูต (Rayat Laut) ประเทศอินโดนีเซีย เรียกว่า บาโจ (Badjo) บาโรก (Barok) ซากะฮ์ (Sakah) รายัต (Rayat) หรือยูรู (Juru) ประเทศพม่า เรียกว่า เซลัง (Selang) เซลอง (Selong) เซลอน (Selon) หรือฉาง ฟังตะวันออกของสุมาตรา เรียกว่า รายัต (Rayat) หรือกัวลา (Kuala) เกาะบอร์เนียวและประเทศอื่น ๆ เรียกว่า ดยัคทะเล (Sea Dyak) หรือ ยิปซีทะเล (Sea Gypsy) ซึ่งแปลว่า “คนทะเล” หรือ “คนเล” หรือ “ชนผู้อาศัยอยู่ตามช่องแคบ” สำหรับประเทศไทยนั้นเรียกว่า “ชาวเล” (Chao Lay) แล้วยังมีคำอื่น ๆ เรียกกลุ่มชาติพันธุ์บริเวณนี้ว่า “ชาวสิงห์” หรือ “มาซิง” ซึ่งเชื่อว่าอพยพมาจากแถบประเทศพม่า และคำว่า “ชาวน้ำ” ซึ่งถือเป็นคำไม่สุภาพ โดยเขาให้เหตุผลว่าคนเราเกิดมาจากน้ำสุจิ ซึ่งถือว่าเป็นน้ำที่ไม่สะอาดบริสุทธิ์ ดังนั้น คำว่า “ชาวน้ำ” จึงเป็นคำต่ำที่ชาวเลรู้สึกว่าเป็นคำดูถูกเหยียดหยาม คำว่า “ชาวไทยใหม่” ซึ่งเป็นนามพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงเป็นคำที่ทางราชการกำหนดเพื่อลดช่องว่างด้านความรู้สึกระหว่างชนกลุ่มน้อยกับประชาชนทั่วไป ทำให้พวกเขารู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ได้รับการยกย่องและมีความเสมอภาคเท่าเทียมกับคนไทยส่วนใหญ่ (ประทีป ชุมพล 2524 ; ฉันทิต ทองช่วย 2528 : 254-261)

ซึ่งเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาหรือต้นกำเนิดของชาวเลตลอดจนชาติพันธุ์ นิสัยใจคอ ประเพณี วัฒนธรรม และการดำรงชีวิตนั้น มีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้ ดังนี้

เขมชาติ เทพไชย (2528 : 246-252) กล่าวว่าสาเหตุที่เรื่องราวของชาวเลปรากฏสู่สังคมภายนอกในลักษณะที่ค่อนข้างจะน้อยและไม่ชัดเจนเท่าที่ควรทั้งนี้เพราะชนชาวเลมีเฉพาะภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียนที่จะบันทึกเรื่องราวของตนหรือของบรรพบุรุษไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้า อย่างไรก็ตามหลักฐานต่าง ๆ ที่ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้าแล้วบันทึกเอาไว้เมื่อนำมาประมวลเข้าด้วยกัน ก็พอจะทำให้รู้ว่าชาวเลมีความเป็นมาอย่างไร

ประพนธ์ เรืองณรงค์ (2517 : 75-80) กล่าวว่า ต้นกำเนิดหรือบรรพบุรุษของชาวเลนั้นไม่อาจที่จะระบุให้ชัดเจนลงไปว่าเป็นใคร มาจากไหน มีมาตั้งแต่เมื่อไร และเริ่มต้นอยู่ในเขตไหนของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้แต่พวกของเขาเองก็ไม่อาจบ่งบอกหรือระบุได้ แต่จากการค้นคว้าในแง่มุมต่าง ๆ ของนักวิชาการหลายท่านตลอดจนหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ สันนิษฐานกันว่าชาวเลเป็นเผ่าพันธุ์ที่อพยพมาจากกลุ่มน้ำแยงซีเกียงในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ได้อพยพลงมาทางใต้ตามลำน้ำโขง เมื่อออกทะเลแล้วเร่ร่อนไปตามเกาะต่าง ๆ จนถึงแหลมมลายูและแนวฝั่งพม่า จากการตรวจค้นพบวัตถุเก่า ๆ เครื่องมือเครื่องใช้ และแบบประเพณีที่หลงเหลืออยู่ เชื่อกันว่าชาวเลเป็นบรรพบุรุษของชาวมลายูอย่างแน่นอน

ตามความเชื่อข้างต้นสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2512) ได้บันทึกไว้ว่าชาวเลเป็นชนพื้นเมืองเดิมพวกหนึ่งของมลายูที่ยังเหลืออยู่โดยไม่กลายเป็นมลายู ชนพวกนี้จะอพยพ

เข้ามาในแหลมมลายูสมัยคึกคักค้าบรรพ์ก่อนชาวมลายู ชาวมลายูเรียกพวกนี้ว่า โอริงละอูต แปลว่า คนทะเล (โอริง = คน, ละอูต = ทะเล) ชอบท่องเที่ยวขึ้นล่องตามชายฝั่งตะวันตกของแหลมมลายู ตามกลุ่มเกาะมะริด และรอบฝั่งภูเก็ต แวะที่โน้นบ้าง ที่นี้บ้าง ลงไปจนถึงเกาะสิงคโปร์ โดยใช้เรือเล็กในการเดินทาง มีภาษาของตนเองคล้ายภาษามลายู ชาวเลมีลักษณะคล้ายชาวมองโกล สูงราวคนไทย ผิวกร้านดำเป็นโรคผิวหนังกันมาก ทางปักษ์ใต้เรียกชนกลุ่มนี้ว่า ชาวเล หรือ ชาวน้ำ ชาวพม่าเรียกว่า ฉลาง ไทยเพี้ยนมาเป็นฉลาง ภาษาอังกฤษใช้ชื่อว่า Sea Gypsy แปลว่า ยิปซีทะเล แต่ชาวเลเรียกตัวเองว่า มอแกน (Moken)

ประทีป ชุมพล (2524 : 25) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ชาวเลในแง่ชาติพันธุ์วิทยา (Ethnography) ได้อธิบายว่าชาวเลจัดอยู่ในกลุ่มชนพวกเมลานีเซียน (Melanesian) ซึ่งมีถิ่นฐานอยู่ในแถบหมู่เกาะทะเลใต้ของมหาสมุทรแปซิฟิก หรือหมู่เกาะเมลานีเซีย (เกาะของคนผิวดำ) ต่อมาได้โยกย้ายถิ่นฐานกระจายไปในหมู่เกาะทะเลใต้พวกนี้มีรูปร่างลักษณะตัวค่อนข้างเล็ก ผิวดำ ตาคำ ผมหยิกหยอยเป็นกระจุก มีภาษาและมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองแต่ปัจจุบันมักถูกกลืนจากประเทศที่ตนอาศัยอยู่

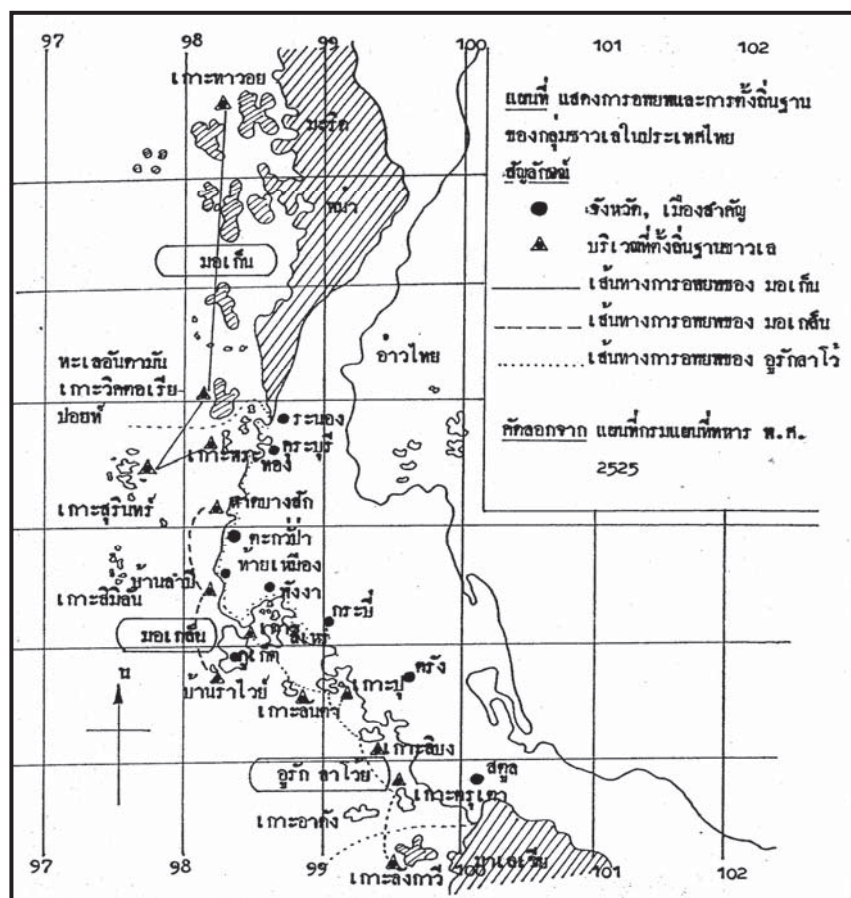
ส่วนผลการศึกษาของ คณิตา เลชะกุล (2529 : 34-40) กล่าวว่า เดิมทีแหลมมลายู (รวมทั้งส่วนที่เป็นของไทยด้วย) เป็นที่อยู่อาศัยของพวกเซม้าง และซาไกมาก่อน เรียกรวมกันว่า “พวกพื้นเมืองเดิม” ต่อมาเมื่อมีคนอีกพวกหนึ่งซึ่งเรียกว่า “ชนพูดภาษามอญ-เขมร” อพยพมาจากทางเหนือเข้ามายึดริมแม่น้ำตอนใกล้ ๆ ชายทะเลเป็นถิ่นฐาน เรือยกลงไปจนถึงปลายแหลมมลายู ชนพวกนี้กลุ่มหนึ่งได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานใกล้แม่น้ำสาละวิน (เป็นชนชาติมอญ) ใกล้ลุ่มน้ำเจ้าพระยา (เป็นละว้า) และปากแม่น้ำโขง (เป็นเขมร) เฉพาะส่วนที่ลงมาอยู่บนแหลมมลายูนั่นกลายเป็นพวก “มลายูเดิม” แต่ไม่พูดภาษามลายู ครั้นต่อมามีชนพวกพูดภาษามอญ-เขมร อพยพใหญ่ลงมาตามแนวเดิมอีกคราวหนึ่ง ชนพวกนี้ได้เจริญมาแล้ว ได้ทำเรือแพข้ามไปอยู่บนเกาะสุมาตรา ชาวละว้าและบอร์เนียว ทำการขับไล่พวกมลายูเดิมที่ด้อยความเจริญกว่าให้เข้าไปอยู่ในป่าบ้าง หนีไปอยู่ตามชายทะเลห่างไกลบ้าง กลายเป็นพวก “จากูน” ไปและอยู่ตามฝั่งทะเล ไทยเรียกว่า “ชาวเล” หรือ “ชาวน้ำ” ภาษาราชการเรียกว่า “ชาวไทยใหม่”

กนก ชวลิตกษณ์ (2531 : 83-88) กล่าวว่า ชาวเลที่ตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเล และเกาะแก่งต่าง ๆ ทางฝั่งตะวันตกในภาคใต้ของประเทศไทยนั้น ไม่สามารถที่จะระบุให้ชัดเจนได้ว่าอพยพมาตั้งแต่เมื่อใด รู้แต่เพียงว่าชาวเลได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานานนับร้อยปีมาแล้ว ทั้งนี้เพราะชาวเลไม่มีภาษาเขียนหรือบันทึกหลักฐานเอาไว้ให้อนุชนรุ่นหลังของตนเองได้ทราบความเป็นมา อาศัยการสันนิษฐานจากหลักฐานที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน คือ สถานที่ต่าง ๆ ที่ชาวเลอาศัยอยู่และเคยอยู่มาก่อนเรียกเป็นภาษาชาวเลแทบทั้งสิ้น จึงสันนิษฐานว่าหมู่เกาะและ

ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของไทยนั้นเดิมเป็นที่อยู่ของชาวเลมาแล้วทั้งสิ้น และชาวเลเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมของเกาะก่อนที่คนพื้นเมืองในปัจจุบันเข้าไปอาศัยอยู่

องค์การบริหารส่วนจังหวัดพังงา (อ้างถึงใน สมเกียรติ สัจจารักษ์ 2539 : 31) สาเหตุที่ชาวเลเหล่านี้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทยนั้นสันนิษฐานว่าเพราะชนกลุ่มนี้มีนิสัยรักชีวิตอิสระ ชอบเร่ร่อน เล่นเรือท่องเที่ยวไปตามเกาะแก่งในทะเลต่าง ๆ จนได้ชื่อว่า “ยิปซีทะเล” นั่นเอง ส่วนสาเหตุประการอื่นอาจจะเป็นเพราะนิสัยที่รักความสงบต้องหนีภัยจากธรรมชาติ หนีภัยจากสงคราม และเข้าสังคมคบหากับคนในถิ่นเดิมไม่ได้จึงอพยพกันมา ข้อสันนิษฐานดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นนิสัยของชาวเลในเรื่องการรักความสงบ ซึ่งระบุไว้ในรายงานประจำปีงบประมาณ 2528 จังหวัดพังงา เรื่อง ยิปซีสมุทร โดยกล่าวว่า บรรพบุรุษของยิปซีสมุทรเหล่านี้เคยมีพื้นเพอยู่ทางมลายูญกรังควาน พวกนี้ขึ้นมาจากเหนือ ประสบการณ์ที่ถูกล่าข่มเหงรังแกโดยไม่มีใครคุ้มครองทำให้ชาวเลมีนิสัยหวาดระแวง ต้องหลีกเร้นเร่ร่อนเรื่อยมา เมื่อได้มาเห็นท่าที่ที่เป็นมิตรของคนไทยซึ่งมีน้ำใจเมตตาสงสาร ไม่รังแกผู้อ่อนแอด้วยโอกาส ทำให้ชาวเลรู้สึกปลอดภัยเริ่มรับรู้เข้าใจภาษาไทย และปรับชีวิตความเป็นอยู่มาทางคนไทยมากขึ้น

ส่วนเส้นทางที่ชาวเลกลุ่มต่าง ๆ ใช้เดินทางอพยพจากแหล่งเดิมเข้าสู่ประเทศไทย จนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ของประเทศไทย ซึ่ง วิศิษฐ์ มะยะเขียว (2532 : 217-254) ได้แสดงเส้นทางดังกล่าวไว้ในเอกสารวิชาการของกรมศิลปากร เรื่อง “ชีวิตชาวเลภูเก็ต” ดังภาพประกอบที่ 3

ภาพประกอบที่ 3 แสดงการอพยพและตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวเลในประเทศไทย

ที่มา : วิศิษฐ์ มะขะเกียว และคณะ, ชาวเล การศึกษาเบื้องต้นทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: สำนักงานโบราณคดี กรมศิลปากร, 2526)

การแบ่งกลุ่มชาวเลในประเทศไทย

การแบ่งกลุ่มของชาวเลในประเทศไทยนั้น นักมานุษยวิทยาและนักวิชาการหลายท่านได้แบ่งกลุ่มชาวเลไว้ตามหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหลักเกณฑ์ด้านการตั้งถิ่นฐาน การใช้ภาษาชาติพันธุ์วรรณนา และอื่น ๆ แตกต่างกันไป ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มชาวเลออกเป็น 3 กลุ่ม คือ โมแกน (Moken) โมกลิน (Moklen) (ซึ่งโมแกนเรียกว่า “ออลังตามับ”) และ อุรักลาโว้ย (Urak Lawoi) โมแกนและ โมกลินมีภาษาใกล้เคียงกันมาก ส่วนภาษาอุรักลาโว้ยนั้นแม้จะเป็นภาษาตระกูลออสโตรนีเซียนเหมือนกัน แต่ก็พูดกับโมแกนและโมกลินไม่รู้เรื่อง เพราะมีศัพท์และสำเนียงต่างกัน อุรักลาโว้ยและโมกลินตั้งหลักแหล่งก่อนข้างถาวรและมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปค่อนข้างมากจนกลายเป็นคนไทยไปแล้ว และมักถูกเรียกขาน (รวมทั้งเรียกตนเองว่า) “ชาวไทยใหม่”

อาภรณ์ อุกฤษณ์ (2532 : 85-99) ได้แบ่งชาวเลในประเทศไทยตามทัศนคติของชาวเลออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ชาวเลกลุ่มมอแกน (Moken) ประกอบด้วย

1.1 มอแกนปูเลา (Moken Pulau) หมายถึง มอแกนเกาะ หรือเรียกว่า สิ่งทะเล อาศัยเร่ร่อนอยู่บริเวณหมู่เกาะสุรินทร์ เกาะพยาม เกาะช้าง เกาะบัว เกาะบอน เกาะระ เกาะพระทอง และหมู่เกาะสิมิลัน จังหวัดพังงา รวมทั้งพวกที่แต่งงานกับกลุ่มอุรักลาโว้ย และตั้งถิ่นฐานบนเกาะราไวย์ จังหวัดภูเก็ต และเกาะพีพี จังหวัดกระบี่

1.2 มอแกนตามับ (Moken Tamub) หมายถึง มอแกนบก หรือเรียกว่า มอแกนทะเล หรือสิงห์บก อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเลบนเกาะพระทอง อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา และชายฝั่งบ้านทุ่งน้ำคำ อำเภอตะกั่วป่า ลงไปถึงบ้านลำปี อำเภอย้ายเหมือง จังหวัดพังงา และตำบลท่าฉัตรไชย อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต

ทั้งสองกลุ่มใช้ภาษามอแกนเป็นภาษาพูด โดยภาษามอแกนปูเลาเป็นภาษากลางและภาษามอแกนตามับเป็นภาษาถิ่น

2. ชาวเลกลุ่มอุรักลาโว้ย (Urak Lawoi) เป็นชาวเลที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต และบริเวณเกาะพีพี (แหลมตง) เกาะจำ เกาะปู เกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ เกาะอาดัง เกาะหลีเป๊ะ เกาะราวี จังหวัดสตูล ชาวเลกลุ่มนี้ใช้ภาษาอุรักลาโว้ยเป็นภาษาพูด

ในขณะที่ ประพนธ์ เรืองณรงค์ (2517 : 75-80) อธิบายว่าชาวเลที่อาศัยอยู่ในประเทศมี 3 กลุ่ม คือ

1. พวกมะละกา (Malacca) เป็นชาวเลที่เดิมอาศัยอยู่ในช่องแคบมะละกา
2. พวกลิงกา (Lingga) เป็นชาวเลที่เดิมอาศัยอยู่ในแถบหมู่เกาะลิงกา
3. พวกสิงห์ หรือมาซิง เป็นชาวเลที่อาศัยอยู่แถบเมืองมะริด เมืองทวาย และเกาะต่าง ๆ

ในเขตของประเทศสหภาพพม่า ปัจจุบันอาศัยอยู่ในประเทศไทยแถบจังหวัดพังงา จังหวัดภูเก็ต และจังหวัดระนอง

สำหรับการกระจายตัวของชาวเลในจังหวัดภูเก็ตนั้น วิศิษฐ์ มະยะเฉียว (2532) แบ่งชาวเลที่อาศัยอยู่ในจังหวัดภูเก็ตออกเป็น 5 กลุ่ม โดยทุกกลุ่มสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณริมทะเล ยกเว้นชาวเลกลุ่มบ้านเหนือ ตำบลไม้ขาว อำเภอถลาง ที่ตั้งบ้านเรือนลึกเข้าไปจากฝั่งทะเลประมาณ 1.5 กิโลเมตร ในขณะที่ชาวเลอาศัยอยู่บริเวณเกาะสิเหร่ (แหลมตึกแก) ตำบลรัชฎา อำเภอเมือง เป็นชาวเลกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดที่อาศัยในจังหวัดภูเก็ต ถัดมาเป็นชาวเลกลุ่มหาดราไวย์ ตำบลราไวย์ อำเภอเมือง และชาวเลกลุ่มแหลมหลา ตำบลไม้ขาว อำเภอถลาง และชาวเลกลุ่มสะปำ ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมือง ตามลำดับ

ในขณะที่ อาภรณ์ อุกฤษณ์ (2532 : 85-99) แบ่งชาวเลที่อาศัยอยู่ในจังหวัดภูเก็ตออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มชาวเลที่อาศัยและตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณหาดราไวย์ มี 2 กลุ่ม คือ

1.1 พวกไทยใหม่ เป็นพวกที่มีความเชื่อบรรพบุรุษของตนอพยพมาจากหมู่เกาะประเทศมาเลเซีย แล้วแยกย้ายไปอาศัยอยู่ตามหมู่เกาะต่าง ๆ คือ เกาะเซย์ เกาะบอน แหลมกา และย้ายมาอยู่บริเวณหาดราไวย์เมื่อ 100 กว่าปีที่ผ่านมา โดยครั้งแรกอพยพประมาณ 40 ครัวเรือน ชาวเลกลุ่มนี้ถือเป็น พวกแรกที่เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณหาดราไวย์

1.2 พวกสิงห์ เป็นพวกที่เชื่อว่าบรรพบุรุษดั้งเดิมอยู่บริเวณหมู่เกาะในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมพม่า ได้แก่ บริเวณเกาะพริด เกาะสอง และอพยพมาอาศัยบริเวณหาดราไวย์เมื่อ 40 ปีที่ผ่านมา โดยครั้งแรกอพยพมาประมาณ 10 กว่าครอบครัวด้วยเรือที่ทำด้วยไม้ระกำมีหลังคา เรียกว่า “แซง” ทำด้วยใบเตย ชาวเลพวกอื่น ๆ จึงเรียกพวกสิงห์ว่า “พวกเรืองาม” เพราะลักษณะของเรือที่สร้างขึ้นมีส่วนหัวและส่วนท้ายเป็น 2 แฉก เดิมพวกสิงห์อาศัยบนเรือโดยตลอด ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยชาวเลเรียกหาดราไวย์ว่า “ปาไตรราไวย์” เพราะ “ปาไต” แปลว่า หาด ส่วนคำว่า “ราไวย์” แปลว่า เบ็ด สันนิษฐานว่าบริเวณนี้มีการทำเบ็ดตกปลา หากุ้งกันมาก ปัจจุบันคนพื้นเมืองยังเรียกเบ็ดตกปลาชนิดหนึ่งว่า “เบ็ดราไวย์” (ถวิล น้าปัญจพล 2526 ; สุรัสวดี กองสุวรรณ 2539)

2. กลุ่มแหลมหลาและบ้านเหนือ ชาวเลเชื่อว่าบรรพบุรุษทางฝ่ายพ่อเป็นชาวเลแห่งเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ มาเมื่อครอบครัวที่บ้านเหนือและตั้งรกรากอยู่ที่นี่นานกว่า 150 ปี ปัจจุบันประกอบด้วยชุมชนชาวเลบ้านแหลมหลา และชุมชนชาวเลบ้านเหนือ

3. กลุ่มเกาะสิเหร่ ชาวเลกลุ่มนี้เชื่อว่าบรรพบุรุษมาจากหมู่เกาะประเทศมาเลเซีย อพยพเข้ามาอาศัยบนเกาะสิเหร่ประมาณ 100 ปี ที่ผ่านมา แต่เดิมตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณร้าง ต่อมาเมื่อมีบริษัทเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อเป็นสำนักงานในการทำเหมืองแร่ ชาวเลกลุ่มนี้จึงย้ายไปตั้งบ้านเรือนบริเวณแหลมตุ๊กแก ทั้งนี้เกาะสิเหร่เป็นเกาะที่แยกออกมาจากเกาะภูเก็ต โดยมีลำคลองเล็ก ๆ กั้นสันนิษฐานกันว่าเดิมเป็นแผ่นดินเดียวกันกับเกาะภูเก็ต นอกจากนี้ยังเชื่อกันว่าชาวเลกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่เก่าแก่ที่สุดของจังหวัดภูเก็ตด้วย

ชาวเลกลุ่มนี้เรียก “เกาะสิเหร่” ว่า “ปูเลาสิเหร่” เพราะคำว่า “ปูเลา” แปลว่า เกาะ คำว่า “สิเหร่” แปลว่า พลุ เนื่องจากสมัยก่อนบริเวณนี้มีการปลุกพลุกกันมาก ชาวเลจะมาหาพลูที่นี่เพื่อไปกินกับหมาก ทำให้ชาวเลบางพวกเรียก “สิเหร่” เป็น “สิแระ” ซึ่งคู่กันคือ “ปูเลาปิ้ง” (เกาะพลู) กับ “ปูเลาปิแน” (เกาะหมาก) นั่นเอง

4. กลุ่มบ้านสะปำ ชาวเลกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่อพยพแยกตัวออกมาจากกลุ่มที่เกาะสิเหร่เนื่องจากบริเวณนี้มีหอยแครงมาก โดยชาวเลเรียกบริเวณอ่าวสะปำว่า “ตะโลสะปับ”

ส่วน นฤมล อรุโณทัย (2549 : 12) ได้แบ่งชาวเลในประเทศไทยออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่ม มอแกน (Moken) เป็นชาวเลกลุ่มที่รักษาวินัยชีวิตดั้งเดิมไว้มากที่สุด ปัจจุบันอาศัยอยู่ที่เกาะเหลา เกาะพยามและเกาะสินไห ในจังหวัดระนอง หมู่เกาะสุรินทร์ ในจังหวัดพังงา หาดราไวย์ ในจังหวัดภูเก็ต และหมู่เกาะมะริด (Mergui Archipelago) ในประเทศพม่า กลุ่มมอแกน (Moklen) เป็นกลุ่มที่อพยพขึ้นมาตั้งหลักปักฐานอยู่บนบกเป็นเวลากว่า 100 ปีมาแล้ว ตั้งหมู่บ้านกระจายอยู่ในหลาย ๆ ตำบล ประมาณกันว่ามีหมู่บ้านมอแกนถึง 15 แห่งในจังหวัดพังงา และกลุ่มอุรักลาโว้ย (Urak Lawoi) ตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนใหญ่อยู่ที่บ้านสะปำ เกาะสิเหร่ และหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ที่เกาะจำ เกาะลันตา และเกาะพีพี ในจังหวัดกระบี่ ที่เกาะนุโหล่น เกาะหลีเป๊ะ และเกาะอาดัง ในจังหวัดสตูล ชาวเลกลุ่มมอแกนและกลุ่มอุรักลาโว้ยนั้นขึ้นมาอยู่อาศัยบนฝั่งและได้ละทิ้งวิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเลโดยตั้งบ้านเรือนและหลักแหล่งที่ถาวรขึ้น มีการศึกษาในระบบโรงเรียน มีทะเบียนบ้าน และได้รับสัญชาติไทย จึงหันมาใช้ชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ใหม่ว่า “ไทยใหม่” เพราะทำให้เกิดความภาคภูมิใจและรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับผู้คนส่วนใหญ่ของประเทศ และเป็นการปฏิเสธชื่อ “ชาวเล” ซึ่งเป็นคำที่มีนัยเชิงลบ

ชาวเลกลุ่มมอแกนนั้น ยังสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ ได้ 2 กลุ่มตามถิ่นที่อยู่ คือ กลุ่มมอแกนปูเลาที่ลอยเรืออยู่ตามเกาะมะริด (Mergui Archipelago) และชายฝั่งในประเทศพม่า ลงมาถึงบริเวณเกาะแก่งต่าง ๆ ในจังหวัดระนอง หมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะสิมิลัน ในจังหวัดพังงา และมอแกน ตามับซึ่งอาศัยอยู่ตามเกาะพระทอง อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา ตลอดจนแถบชายฝั่งของอำเภอตะกั่วป่า อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา และ อำเภอดง จังหวัดภูเก็ต พวกมอแกนอาศัยอยู่บริเวณแหลมเหลา จังหวัดภูเก็ต ท้ายเหมือง และตะกั่วป่า จังหวัดพังงา

ส่วนกลุ่มอุรักลาโว้ย ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเกาะสิเหร่ หาดราไวย์ แหลมเหลา บ้านเหนือ บ้านสะปำ จังหวัดภูเก็ต นักวิชาการบางคนเชื่อว่าชาวเลเป็นชนเผ่าพื้นเมืองดั้งเดิมของมลายู ก่อนที่ชาวมลายูจะเข้ามาอาศัยเสียอีก ชาวมลายูเรียกชาวเลว่า โอริง ละอูต (Orang Luat) แปลว่า คนทะเล ชาวเล จะรวมกลุ่มและเดินทางไปในเรือพร้อมด้วยสมาชิก 10-40 คน ภายในกลุ่มจะมีผู้ชำนาญในการเดินเรือ และทำหน้าที่คล้ายหัวหน้ากลุ่มชาวเลจะย้ายถิ่นแบบชั่วคราว เพื่อไปหาอาหารตามที่ต่าง ๆ แถบชายฝั่งหรือปากแม่น้ำ โดยจะย้ายไปตามการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล โดยเฉพาะฤดูมรสุม นอกจากนี้ชาวเลอาจจะต้องมีการย้ายถิ่น เพราะภัยจากธรรมชาติ การถูกรุกรานจากกลุ่มอื่น เมื่อสมาชิกคนใดคนหนึ่งตายหรือหนีโรคระบาดอย่างใดอย่างหนึ่ง บ้านของชาวเล คือเรือ มีความยาวประมาณ 20-25 ฟุต แต่บางพวกอาจสร้างบ้านชั่วคราวบนฝั่ง ทำจากใบปาล์มหรือมะพร้าว ยกพื้นสูง ไม่มีระเบียบมีนอกชาน ชาวเลไม่ปลูกเรือนขวางดวงอาทิตย์ (ประเพณี เครื่องสัส 2539) ปัจจุบันชาวเลเริ่มรู้จักสร้างบ้านเรือนเลียนแบบคนพื้นเมืองถาวร และเคลื่อนย้ายได้ยากขึ้น ระบบครอบครัว

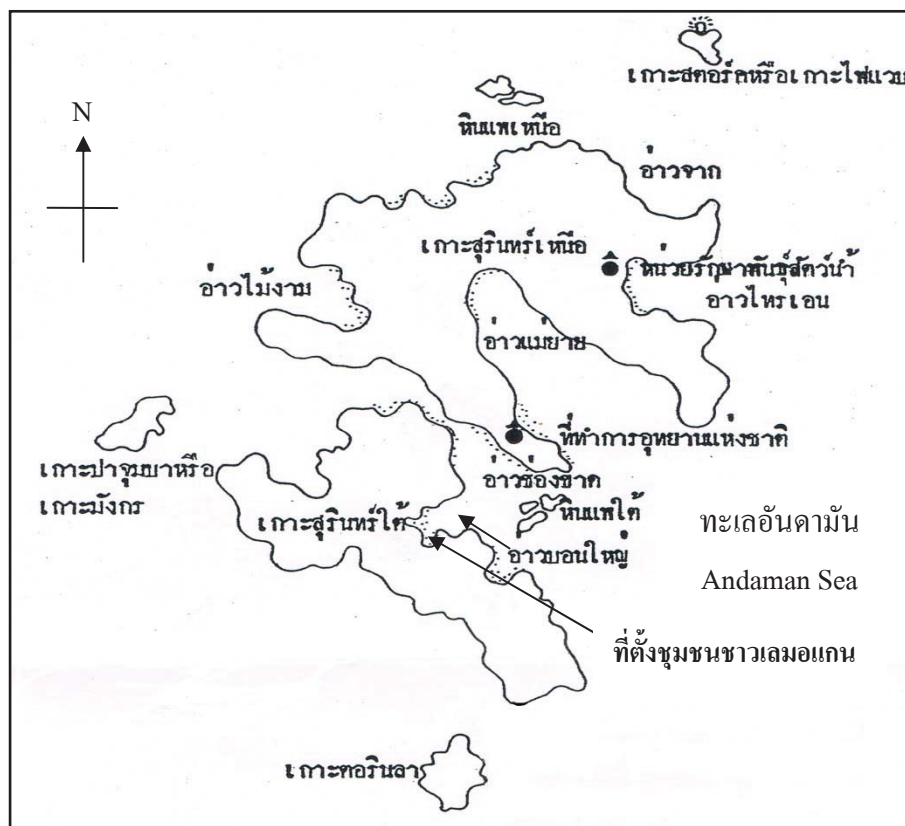
ของชาวเลเป็นครอบครัวขนาดเล็กจนถึงปานกลางเพราะต้องร่อนเร่ย้ายถิ่นเพื่อหาอาหารตามที่ต่าง ๆ ชาวเลถือฝ่ายมารดาเป็นใหญ่พวกเขาถือว่ามีลูกสาวจะมีค่าเหมือนได้ทองเพราะเมื่อแต่งงานแล้ว ลูกเขยจะมาอยู่กับภรรยา บิดามารดาของผู้หญิง จะได้แรงงานมาช่วย หน้าที่ของผู้ชาย ได้แก่ ออกทะเลไปหาปลา ตักน้ำ หาพืชินหาอาหาร ซักผ้า ขณะที่ผู้หญิงสบายกว่า ผู้หญิงชาวเลจะรวมตัวกันริมชายหาด นั่งบ้าง นอนบ้าง (ประเทือง เครือหงส์ 2539) ปัจจุบัน ครอบครัวชาวเลเริ่มใช้นามสกุลตามกำหนดของราชการ นามสกุลที่สำคัญ ได้แก่ ทะเลเล็ก ช้างน้ำ ประมงกิจ นาวารักษ์ หาญทะเล เป็นต้น (ประเทือง เครือหงส์ 2539) ระบบเศรษฐกิจของชาวเล ยังชีพด้วยการหาอาหารตามทะเลน้ำตื้น เช่น จับปลา ตักปลา และหาเก็บพืชผลที่ขึ้นเองตามชายฝั่ง อาหารหลักคือข้าว โดยได้มาจากการแลกเปลี่ยน ชาวเลจะใช้ปลา เปลือกหอย ปะการัง ไปแลกข้าว กับชาวบ้าน (ประเทือง เครือหงส์ 2539 ; Lebar and others 1964) อาหารอื่นๆ ได้แก่ หัวกลอย มะพร้าว เผือก มันเทศ กล้วย นำมาต้มย่าง เผากินยามขัดสน ปัจจุบันชาวเลรับจ้างนายทุนงมสิ่งของในทะเล เช่น เปลือกหอยเปลือก ๆ แพง กุ้ง ปลา หอย เป็นต้น ศาสนาและความเชื่อของชาวเล ชาวเลไม่มีศาสนา แต่มีความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณ ชาวเลนับถือผีบรรพบุรุษเรียกว่า “ตะโตะ” โดยจะสร้างเป็นศาลไว้ มีรูปปั้นผีที่ชาวเลเชื่ออยู่ในธรรมชาติ เช่น ผีปู ผีหอย ผีไม้ ผีน้ำ ผีฟุ้งได้ (ผีชิน) ชาวเลเชื่อว่า ผีชินช่วยหาปลาบอกแหล่งอาศัยของปลา ชาวเลยังเชื่อเรื่องโชคกลางมากและเชื่อว่าผีควบคุมโชคชะตา การเจ็บป่วย (Lebar and others 1964 ; ประเทือง เครือหงส์ 2539) ชาวเล มีหมอผีประจำกลุ่ม ทำหน้าที่ทำนายโชคชะตา ดูฤกษ์ ดูยามในการสร้างบ้าน และเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ประเพณีที่สำคัญของชาวเล คือ พิธีลอยเรือ ชาวเลเชื่อกันว่าพิธีลอยเรือนี้จะเป็นพิธีที่ช่วยขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากหมู่บ้าน ให้เรือนำเอาความชั่วร้ายอัปมงคลออกไป พิธีนี้จะปล่อยให้เรือหายไปในทะเลลึก ถ้าเรือกลับขึ้นฝั่งแสดงว่าเป็นลางร้ายจะต้องทำพิธีกันใหม่ ประเพณีนี้จะกระทำในวันขึ้น 13-15 ค่ำ และวันแรม 1 ค่ำ ของเดือน 6 และเดือน 11 แต่ครั้งใช้เวลา 4 วัน วันแรกจะเริ่มจากการอาบน้ำมนต์ ซึ่งชาวบ้านจะนำเอาโองาโง่โง่ที่บรรจุน้ำและหัวไพลมาวางตรงลานบ้าน ชาวเลเชื่อว่าหัวไพลนั้นจะช่วยขับไล่สิ่งอัปมงคลออกจากร่างกาย แต่ละบ้านจัดเอาหมากพลู มะกรูดมะนาว ด้าย และเศษสตางค์มาประกอบในพิธีด้วย เมื่อเวลาพลบค่ำ โตะหมอ ผู้นำในการประกอบพิธีจะสวดมนต์ทำพิธีและมีการร้องเพลงอันเชิญเทพเจ้าให้มาคุ้มครองพวกเขา และหญิงสูงอายุของกลุ่มจะรำถวายเทพเจ้าจนถึงเช้าก็จะมี การอาบน้ำมนต์เพื่อขับไล่สิ่งอัปมงคลออกไป วันรุ่งขึ้นก็จะทำพิธีลอยเรือ จะมีชาวเลกลุ่มหนึ่งไปหาไม้เพื่อมาใช้ต่อเรือซึ่งจะใช้ไม้เนื้ออ่อนและไม้ระกำ ตอนบ่ายจะมีขบวนแห่ไม้ที่จะใช้นี้ไปรอบ ๆ หมู่บ้าน และทำพิธีในตอนกลางคืน เมื่อช่วยกันต่อเรือเสร็จทุกคนจะมาพร้อมกันที่เรือ และจะนำข้าวตอกมาโปรยไปทั่วร่างกายเพื่อเป็นการขับไล่สิ่งไม่ดีออกจากตัวแล้วจึงทิ้งข้าวตอกนั้นลงในเรือซึ่งจะมีการนำไป

รอบ ๆ เรือจนถึงเข้ามิดจึงช่วยกันยกเรือหนีไปไว้ในเรือจริงเพื่อนำไปปล่อยกลางทะเลลึก ซึ่งผู้ที่นำเรือไปปล่อยจะต้องเฝ้าดูว่าเรือนั้นจะไม่ย้อนกลับเข้าหาฝั่ง ก็เป็นอันเสร็จพิธี

ชาวเลมอแกน

ชาวเลมอแกนจัดเป็นชาวเลกลุ่มสุดท้ายที่ยังดำรงวิถีชีวิตดั้งเดิมอยู่ค่อนข้างมาก แม้ว่าจะเริ่มตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นหลักแหล่งมากขึ้น แต่ก็ยังมีการเดินทางออกทะเลและไปมาระหว่างเกาะอยู่บ้าง โดยคาดกันว่ามีชาวเลมอแกนทั้งหมดประมาณ 3,000 คน อาศัยอยู่ตามเกาะใหญ่น้อยในหมู่เกาะมะริดทั้งในเขตประเทศไทยและประเทศพม่า (นฤมล อรุโณทัย 2549 : 12) ในปัจจุบันมีชาวเลมอแกนตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนตามสถานที่ต่าง ๆ ดังนี้

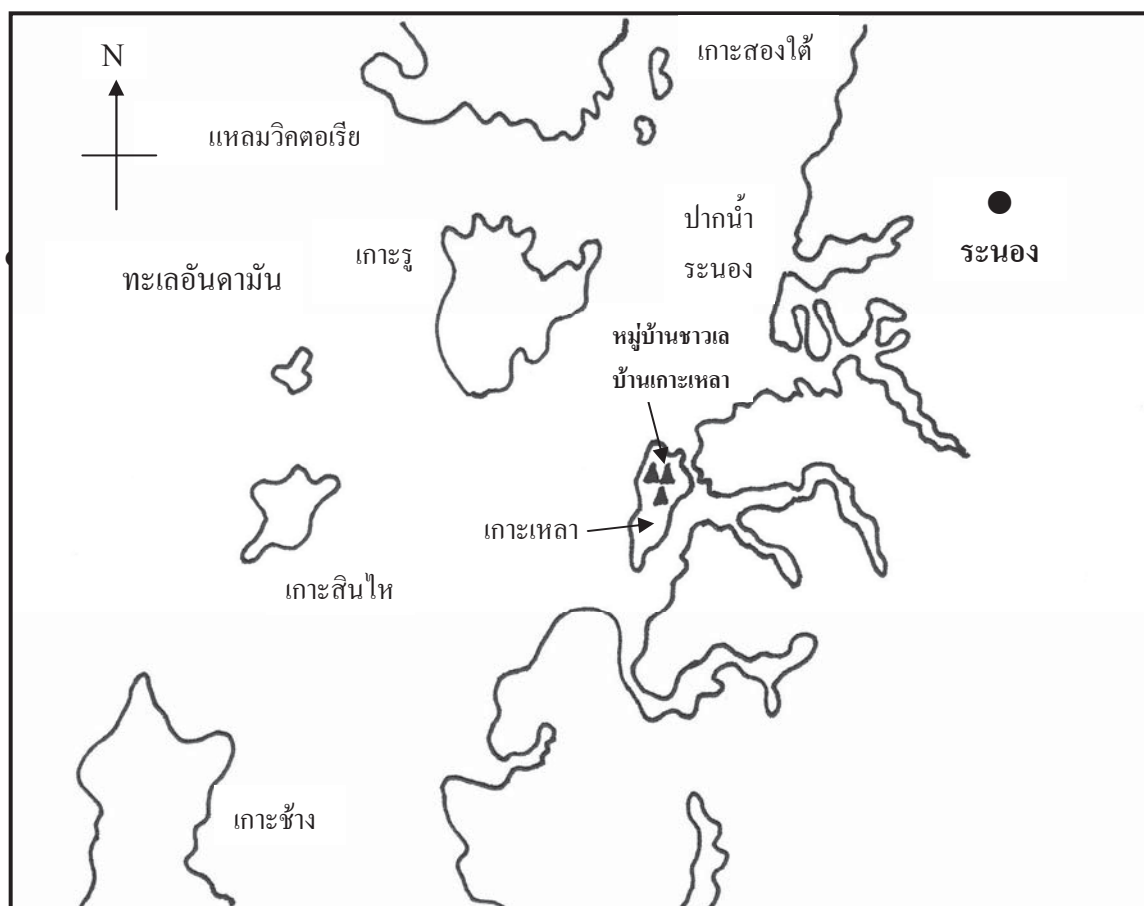
1. ชุมชนชาวเลมอแกนบริเวณอ่าวบอนใหญ่ ในเขตอุทยานแห่งชาติทางทะเล หมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกุระบุรี จังหวัดพังงา ซึ่งชาวเลมอแกนที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บริเวณอ่าวบอนใหญ่ในปัจจุบันมีทั้งสิ้น 65 ครัวเรือน โดยมีจำนวนชาวเลมอแกนรวมกันทั้งสิ้น 272 คน ซึ่งการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวเลมอแกนในเขตอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ บริเวณอ่าวบอนใหญ่ในปัจจุบันนั้นเป็นชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ โดยก่อนเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ (27 ธันวาคม พ.ศ. 2547) ชาวเลมอแกนกลุ่มนี้ตั้งถิ่นฐานแยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณอ่าวไทรเอน บนเกาะสุรินทร์เหนือ ใกล้กับหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์น้ำ หมู่เกาะสุรินทร์ ซึ่งเป็นหน่วยงานในสังกัดกรมประมง และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณอ่าวบอนเล็ก บนเกาะสุรินทร์ใต้ จนหลังการเกิดธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ จึงได้มาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเดียว บริเวณอ่าวบอนใหญ่ บนเกาะสุรินทร์ใต้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วในอดีตนั้นชาวเลมอแกนใช้พื้นที่บนหมู่เกาะสุรินทร์เป็นที่พักอาศัยหลบภัยต่าง ๆ ทั้งจากโจรสลัดและจากลมมรสุม ในขณะที่เดินทางเร่ร่อนไปมาระหว่างเกาะแก่งต่าง ๆ ในทะเลอันดามัน บางครั้งก็หาเผือกหาถอยกินกันในช่วงที่อาศัยอยู่เป็นเวลาหลาย ๆ วัน ชาวเลมอแกนกลุ่มนี้นับว่าเป็นชาวเลมอแกนกลุ่มสุดท้ายที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์บางอย่างไว้ได้มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับชาวเลมอแกนที่อื่น ๆ แต่ก็ยังมีอัตลักษณ์บางอย่างเช่นกันที่กำลังตกอยู่ในสถานะที่ใกล้จะ สูญหาย ซึ่งการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวเลมอแกนบริเวณอ่าวบอนใหญ่ ในเขตอุทยานแห่งชาติทางทะเล หมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกุระบุรี จังหวัดพังงาในปัจจุบัน ปรากฏดังภาพประกอบที่ 4

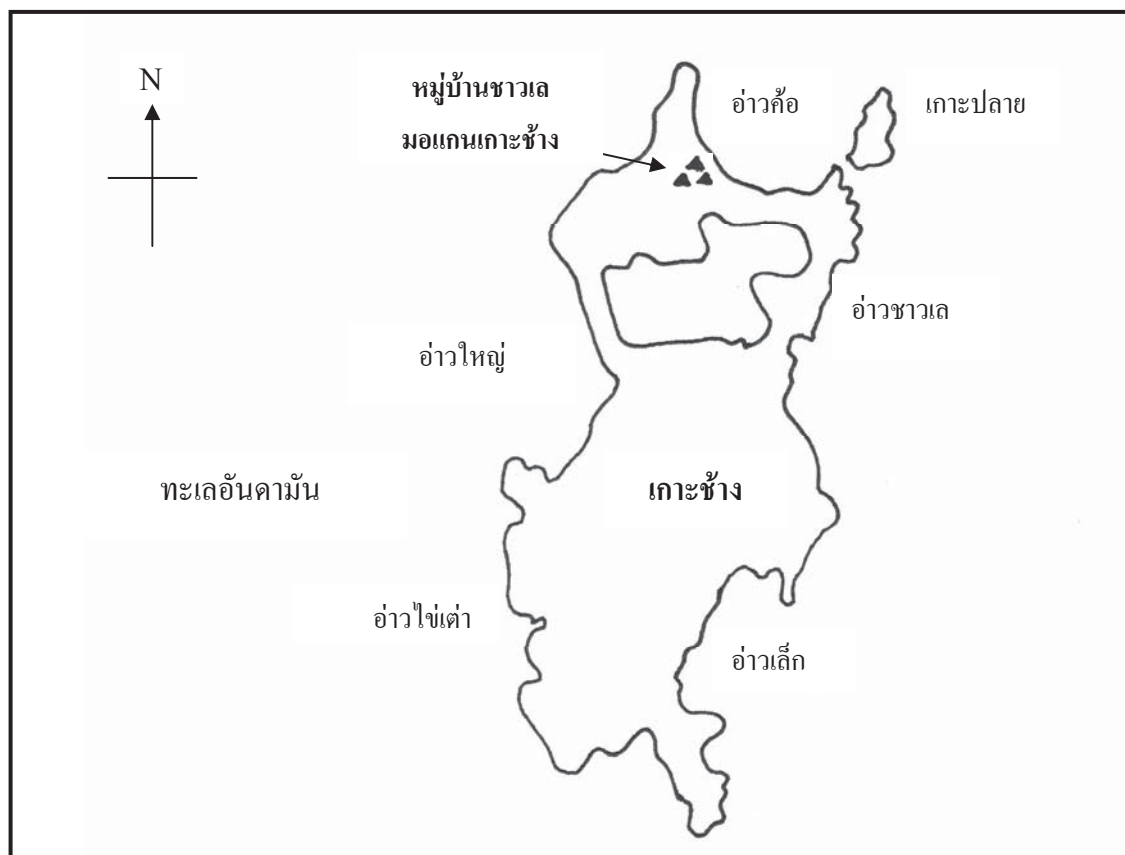
ภาพประกอบที่ 4 ที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนบริเวณอ่าวบอนใหญ่ บนหมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกุระบุรี จังหวัดพังงา

2. ชุมชนชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง ซึ่งชาวเลมอแกนที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บริเวณเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง ในปัจจุบันมีทั้งสิ้น 86 ครัวเรือน แยกเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่บริเวณเกาะเหลานอก จำนวน 50 ครัวเรือน กลุ่มที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณอ่าวคือ บนเกาะช้าง จำนวน 30 ครัวเรือน และกลุ่มที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณอ่าวเขาควาย บนเกาะพยาม จำนวน 26 ครัวเรือน รวมทั้ง 3 กลุ่มมีจำนวนชาวเลมอแกนทั้งสิ้น 459 คน โดยกลุ่มชาวเลมอแกนบนเกาะช้างนั้นเป็นกลุ่มที่แยกออกไปจากกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนเกาะเหลา ชาวเลมอแกนที่อาศัยอยู่บนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยามนั้น ในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตนไปจากเดิมมาก โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ทั้งนี้เนื่องจากมีองค์กรเอกชนได้เข้าไปให้ความช่วยเหลือในด้านการสร้างที่อยู่อาศัย เรือ และเครื่องมือประมง ตลอดจนการได้รับการศึกษามากขึ้น ส่งผลให้ชาวเลมอแกนปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต และอัตลักษณ์ของตนไปจากเดิมมากขึ้น โดยเฉพาะความรู้ในการ

ทำเครื่องดนตรี การเล่นดนตรี การฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษที่ไม่มีผู้สืบทอดอีกต่อไป ทำให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เคยมีอยู่ขาดหายไป (นฤมล อรุโณทัย 2549 : 42) ซึ่งการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวเล มอแกนบนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนองในปัจจุบัน ปรากฏดังภาพประกอบที่ 5-8

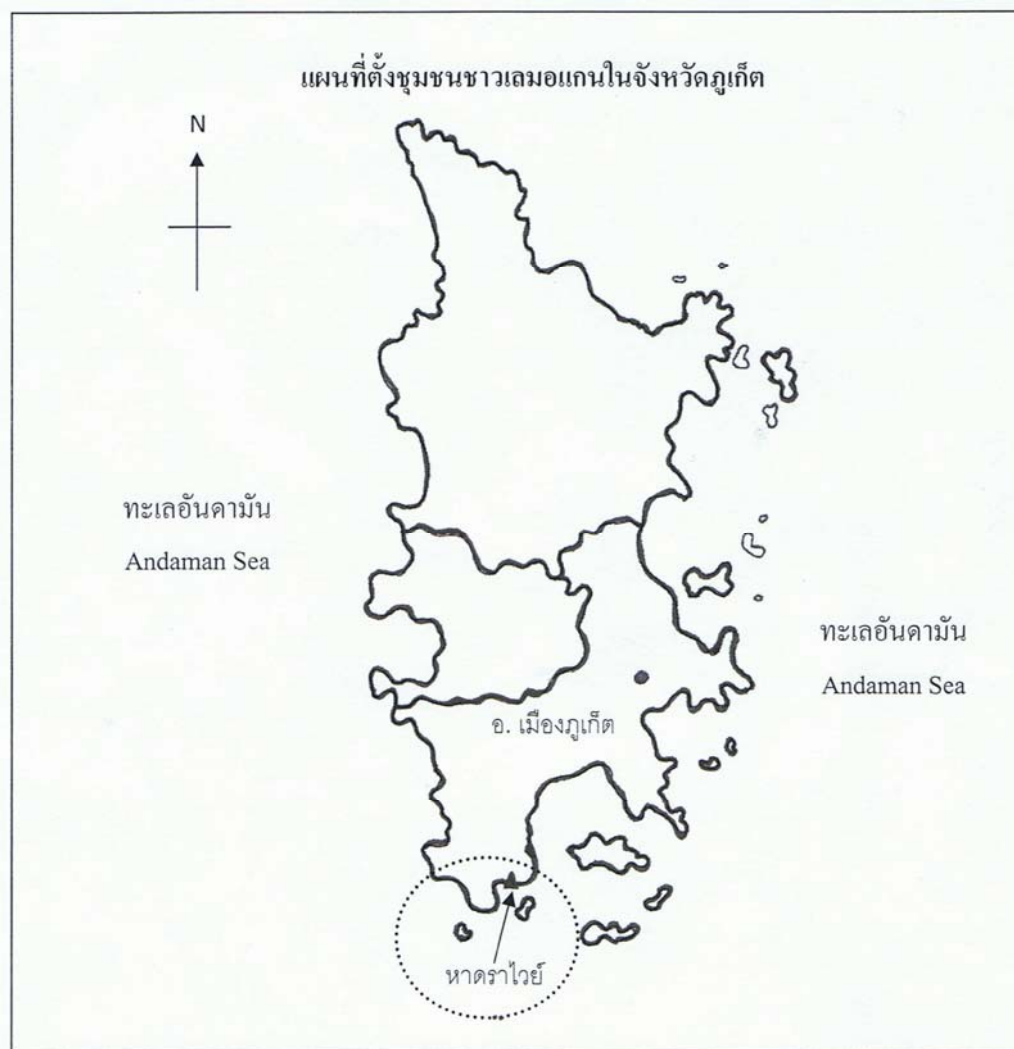

ภาพประกอบที่ 5 ที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนบนเกาะเหลา อำเภอเมือง จังหวัดระนอง

ภาพประกอบที่ 6 ที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนบนเกาะช้าง อำเภอเมือง จังหวัดระนอง

ซึ่งการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวเลมอแกนบริเวณหาดราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต ในปัจจุบัน ปรากฏตามภาพประกอบที่ 8

ภาพประกอบที่ 8 ที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกน และชาวเลกลุ่มอื่น ๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกนและชาวเลกลุ่มอื่น ๆ ที่ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาในครั้งนี้ ประกอบด้วยงานวิจัยด้านการศึกษาและการเรียนรู้ ด้านความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ด้านความรู้พื้นบ้าน และด้านการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวให้เข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ดังนี้

สมเกียรติ สัจจารักษ์ (2539 : 73-75) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การสื่อสารการศึกษาของชาวเล หมู่เกาะสุรินทร์ ซึ่งในการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาธรรมชาติของการถ่ายทอดความรู้ของชาวเล หมู่เกาะสุรินทร์ ในด้านวิธีการถ่ายทอดความรู้ สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ และประเภทของการถ่ายทอดความรู้ โดยผลการวิจัยพบว่า ด้านวิธีการถ่ายทอดความรู้ของชาวเล หมู่เกาะสุรินทร์นั้น ใช้วิธีการบอกเล่าโดยใช้ภาษามอแกน (Moken) ความรู้บางอย่างถ่ายทอดด้วยการชี้แนะ เด็ก ๆ เรียนรู้ด้วยการสังเกตจากพ่อแม่และบุคคลอื่นในชุมชน ฝึกหัดให้เด็กเรียนรู้ด้วยการกระทำ (learning by doing) การกระทำบางอย่างเรียนรู้ด้วยการลอกเลียนแบบจากบุคคลใกล้ชิด สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ ชาวเลใช้สื่อบุคคลที่อยู่ใกล้ชิด ได้แก่ พ่อแม่ ผู้อาวุโสในชุมชน นอกจากนี้ยังใช้สื่อที่เป็นของจริง ได้แก่ สถานที่จริง เครื่องมือเครื่องใช้จริง วัสดุ กิจกรรมต่าง ๆ และประเภทของการถ่ายทอดความรู้ ชาวเลใช้การสื่อสารระหว่างบุคคล (interpersonal communication) ระหว่างกลุ่มกับบุคคล (group to person) และระหว่างกลุ่มผู้ใหญ่ไปยังกลุ่มเด็ก (group to group)

Hinshiranan (1996) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและภายในกลุ่ม โดยเป็นการศึกษาที่ใช้รูปแบบ interdependent model ซึ่งยืนยันได้ว่า ชาวเลมอแกนเหล่านี้ไม่ได้อาศัยอยู่อย่างโดดเดี่ยวหรือมีเศรษฐกิจพอเพียงเช่นในอดีตอีกต่อไปแล้ว แต่มีการทำการค้ากับเพื่อนบ้าน มีการวางกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจ มีความสัมพันธ์กับคนในสังคมอื่น ๆ หรือคนภายนอกกลุ่มของเขามากขึ้น การเป็นนักล่าของพวกเขาได้ถูกปรับปรุงให้มีความทันสมัยมากขึ้น และอยู่ในที่ที่มีแหล่งอาหารหลากหลาย รวมถึงย้ายที่อยู่เมื่อมีมรสุมเกิดขึ้น ผลการศึกษาพบว่า ความเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่างปรากฏขึ้นในการดำรงชีวิตของชาวเลมอแกน กล่าวคือ บทบาทการเป็นนักล่าของพวกเขาไม่ได้ทำอย่างง่าย ๆ อีกต่อไป การค้าขายของพวกเขาจะดำเนินการผ่านพ่อค้าคนกลาง สังคมและเศรษฐกิจของพวกเขาเริ่มขึ้นอยู่กับสังคมภายนอกมากขึ้น แต่ก็ยังคงรักษาวัฒนธรรมของตนให้ดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

อรุณ แฉวจัตุรัส (2543) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวมอแกน อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกุระบุรี จังหวัดพังงา โดยผลการวิจัยพบว่า พืชที่มีการใช้ประโยชน์มี 159 ชนิด จาก 57 วงศ์ และที่ยังไม่สามารถจำแนกได้ 32 ชนิด ได้แบ่งกลุ่มพืชออกเป็น 4 ประเภท คือ พืชอาหาร 83 ชนิด พืชสมุนไพร 32 ชนิด ไม้สร้างที่อยู่อาศัย 45 ชนิด และพืชที่ใช้ประโยชน์อื่นๆ 54 ชนิด พืชทั้งหมด 159 ชนิด แยกออกเป็นพืชในป่าดิบชื้น 128 ชนิด ป่าชายหาด 27 ชนิด และป่าชายเลน 4 ชนิด จากการสำรวจความหนาแน่นของต้นไม้ด้วยแปลงขนาด 10 x 10 ตารางเมตร นับจำนวนต้นไม้ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางเพียงอกตั้งแต่ 4.5 เซนติเมตรขึ้นไป ในพื้นที่ป่าแถบอ่าวแม่ยายและอ่าวสุเทพ ซึ่งเป็นตัวแทนพื้นที่ที่มอแกนเข้าไปตัดไม้ และพื้นที่ป่าแถบหัวแหลมเป็นตัวแทนของพื้นที่ที่ไม่มีการตัดไม้โดยมอแกน พบว่า มีจำนวน 14, 10 และ 16 ต้นต่อแปลง

ตามลำดับ และเมื่อศึกษาปริมาณกล้าไม้และลูกไม้ที่ขึ้นทดแทนแล้วพบความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ไม่แตกต่างกันมาก พืชอาหารหลักที่มอแกนบริโภคเป็นพืชใช้หัว 6 ชนิด มอแกนมีการใช้พืชสมุนไพรบำบัดอาการเจ็บป่วย โดยเฉพาะไข้และบาดแผล แต่ในขณะเดียวกันมีการใช้ยาแผนปัจจุบันมากขึ้น ไม้ที่ใช้สร้างที่อยู่อาศัยมอแกนใช้ทำบ้านและเรือ บ้านมีการสร้างใหม่เมื่ออายุ 2 ปี ไม้ที่ใช้ทำเสาบ้านมีขนาดเล็ก โดยวัดรอบได้ 16-35 เซนติเมตร ยาว 3.5-6.5 เมตร เรืออายุการใช้งาน 12-15 ปี พืชที่ใช้ประโยชน์อื่นๆ มีการใช้เพื่อทำเครื่องมือจับปลา สานเสื่อ กระจุก ทำฟืนและถ่าน การใช้ไม้ที่น่าสนใจคือไม้มอลูน ใช้ไม้สดเผาไฟให้กับสตรีอยู่ไฟหลังคลอดบุตร ไม้ดานายใช้เป็นไม้ฟืนเพื่อรมควันเรือไล่เปรียงและทำให้เรือติดสีดำ เป็นวิธีการบำรุงรักษาเรือ กระจุกทำปลาห่อละ 1 ครั้งในเวลาน้ำลง งานจักสานใบเตยเป็นผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจำหน่ายให้นักท่องเที่ยว เป็นการใช้ประโยชน์จากของป่าที่สามารถพัฒนาให้เป็นประโยชน์กับมอแกนได้ มอแกนถ่ายทอดความรู้ผ่านทางการดำรงชีวิตประจำวัน และมีแนวโน้มลดลงเนื่องจากมอแกนไม่มีภาษาเขียน จึงควรนำความรู้ของมอแกนในการใช้ประโยชน์พืชพรรณเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาแก่เด็กมอแกน เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน ในฐานะที่อุทยานแห่งชาติเป็นพื้นที่อนุรักษ์ที่มีความโดดเด่นทางธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยเฉพาะชนเผ่ามอแกน การจัดการพื้นที่ควรให้ความสำคัญควบคู่ไปกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

พลาเดช ณ ป้อมเพชร (2546) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง โลกของชาวมอแกน : มองจากความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับทะเลและพื้นที่ชายฝั่ง พบว่าในอดีตชาวมอแกนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ดำรงวิถีชีวิตร่อนเร่ทางทะเล ใช้ชีวิตอยู่ในเรือบนเกาะและแถบชายฝั่งทะเลอันดามัน ความคุ้นเคยและผูกพันกับทะเลที่สืบทอดมาเป็นเวลาหลายร้อยปีทำให้ชาวมอแกนปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศทางทะเล ส่งสมความรู้พื้นบ้าน สร้างระบบคิดและระบบคุณค่าที่สอดคล้องกับธรรมชาติและส่งผลให้สังคมมอแกนอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้โดยไม่ทำลายระบบนิเวศอันละเอียดอ่อนของแนวปะการัง ป่าชายเลนและระบบนิเวศชายฝั่งทะเลโดยรวม รายงานชิ้นนี้นำเสนอความรู้และความเข้าใจในโลก ธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างชาวมอแกนกับนิเวศทางทะเล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสะท้อนให้เห็นถึง "โลก" ของชาวมอแกนผ่านทางความรู้พื้นบ้านทางนิเวศของพวกเขานเอง รายงานนี้เป็นผลมาจากการศึกษาค้นคว้าโดยใช้วิธีสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในกลุ่มชาวมอแกน (Moken) ที่มีถิ่นพำนักอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ ตำบลเกาะพระทอง อำเภอคุระบุรีจังหวัดพังงา ปัจจุบันหมู่เกาะสุรินทร์มีประชากรชาวมอแกนราว 150 คน หรือประมาณ 40 หลังคาเรือน ในปัจจุบันแม้ว่าชาวมอแกนจะตั้งหลักแหล่งมากขึ้น แต่ก็ยังคงใช้ชีวิตหากินอยู่กับทะเล การศึกษาพบว่า "โลกของชาวมอแกน" มีสภาพที่หดแคบและถูกจำกัดลงเนื่องจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปคือ มีการตั้งหลักแหล่งที่ถาวรมากขึ้น การเดินทางทางทะเลจำกัดลง ความรู้พื้นบ้านด้านนิเวศทางทะเลสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากมอแกนรุ่นใหม่หันมาพึ่งพาอุทยานแห่งชาติและอาศัยการ

รับจ้างทำงานรายวันในฤดูท่องเที่ยวเป็นช่องทางในการทำมาหากิน ดังนั้นจึงพบว่า "ช่องว่าง"ของความรู้พื้นบ้านขยายเพิ่มขึ้นระหว่าง มอแกนรุ่นใหม่ (อายุน้อยกว่า 25 ปี) และรุ่นเก่า (อายุมากกว่า 25 ปี) มอแกนรุ่นเก่ามีความรู้และความทรงจำที่ดีเยี่ยมเกี่ยวกับพื้นที่ทำมาหากินทั้งบนบกและในทะเลครอบคลุมเกาะต่างๆ ในทะเลอันดามันหลายสิบเกาะ สามารถจำแนกแยกแยะการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางระบบนิเวศของพื้นที่ รวมทั้งยึดมั่นในความเชื่อและจารีตเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเล ความรู้และความทรงจำนี้ สืบทอดจากบรรพบุรุษและสั่งสมมาจากประสบการณ์ ปัจจุบันการเดินทางและทำมาหากินทางทะเลถูกจำกัดลงเนื่องจากเหตุปัจจัยหลายประการ ทำให้ความรู้พื้นบ้านด้านนิเวศทางทะเลลดความหมายและความสำคัญลง และทำให้ความรู้นี้ขาดการสืบสานต่อ ผลที่ตามมาก็คือความละเอียดอ่อนในด้านการดำรงวิถีที่สอดคล้องกับธรรมชาติก็ลดลงและอัตลักษณ์ของมอแกนที่ผูกโยงกับวิถีเร่ร่อนทางทะเลแบบดั้งเดิมก็ลดความหมายลงไปด้วยเช่นกัน

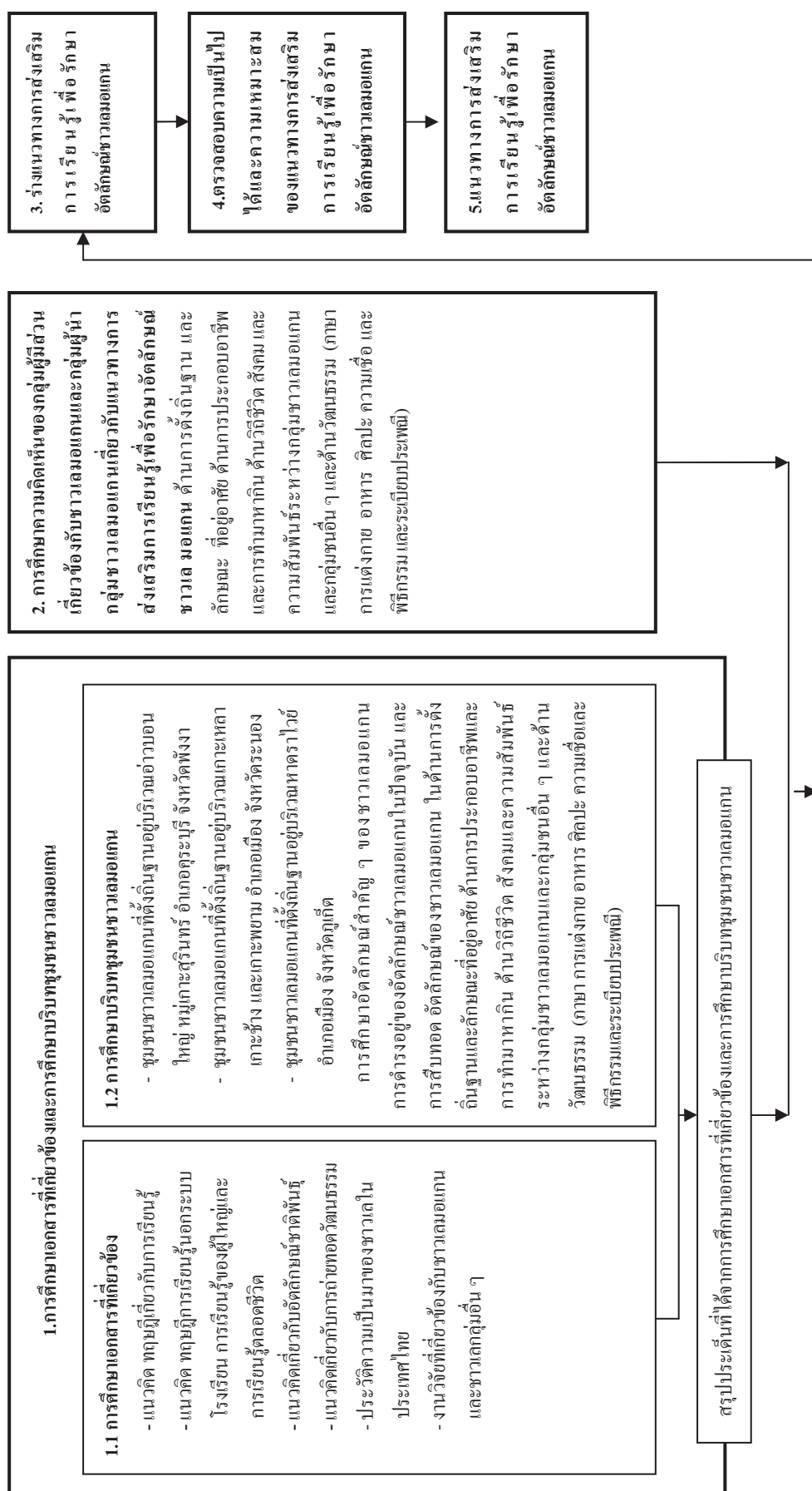
อาภรณ์ อุกฤษณ์ (2532) ได้ทำการศึกษาเรื่อง พิธีลอยเรือของชาวเลอุรักลาไวย์ บ้านหัวแหลม เกาะลันตา จังหวัดกระบี่ ในอดีตไว้ว่า เด็กชาวเลในระยะแรกเกิดจนถึง 3 ขวบ จะได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อแม่ หรือญาติผู้ใหญ่อย่างใกล้ชิด เมื่ออายุประมาณ 3-4 ขวบ ก็เริ่มเรียนรู้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมใกล้ ๆ ตัวและรู้จักเล่นกับเพื่อนวัยเดียวกันโดยมีพ่อแม่ พี่สาว หรือญาติผู้ใหญ่คอยดูแลความปลอดภัยและอบรมเลี้ยงดูจนกระทั่งอายุประมาณ 5-6 ขวบ เด็กผู้ชายจะติดตามพ่อหรือพี่ชายออกทะเล ขณะที่เด็กผู้หญิงเริ่มช่วยแม่หุงข้าวและเลี้ยงน้อง ในระยะแรกอาจจะเป็นเพียงการเฝ้าดูหรือเป็นลูกมือ คอยช่วยเหลือและเรียนรู้วิธีการไปจนอายุประมาณ 7-9 ขวบ เด็กผู้ชายสามารถทำงานร่วมกับผู้ใหญ่ได้ และเด็กผู้หญิงสามารถหุงข้าว ทำกับข้าวและเลี้ยงน้องได้ จนกระทั่งเมื่ออายุเข้าสู่วัยรุ่น สามารถทำมาหาเลี้ยงครอบครัวและเลี้ยงดูเด็กได้ จึงพร้อมที่จะเปลี่ยนสถานภาพเป็นพ่อเป็นแม่ และเป็นปู่ตายายในที่สุด การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการศึกษานอกระบบซึ่งต้องใช้เวลาตลอดชีวิต นอกจากการศึกษานอกระบบแล้วปัจจุบันเด็กชาวเลยังเข้ารับการศึกษากลับกักในโรงเรียนรัฐบาล ซึ่งจัดเป็นการศึกษาอย่างเป็นทางการ หรือการศึกษาในระบบตามนโยบายของรัฐด้วย ทำให้การศึกษานอกระบบจากพ่อแม่ลดบทบาทลง ไม่ค่อยมีเวลาได้อบรมขัดเกลา เนื่องจากเด็กต้องไปโรงเรียน ในอดีตความแตกต่างทางด้านภาษา ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งในการเรียนการสอน เนื่องจากชุมชนชาวเลใช้ภาษาอุรักลาไวย์เป็นภาษาพูดในชีวิตประจำวัน แต่ปัจจุบันพบว่าพ่อแม่ของเด็กเริ่มจะสอนลูกให้พูดภาษาไทยมากขึ้น ควบคู่ไปกับการสอนภาษาอุรักลาไวย์เพราะกลัวลูกจะมีปัญหาในการเข้าเรียนที่โรงเรียน กลัวจะพูดภาษาไทยไม่ได้ จึงสอนเด็กตั้งแต่ก่อนเข้าโรงเรียน หลังจากมีโทรทัศน์เข้าไปในหมู่บ้าน เด็กมีโอกาสดูทีวีได้ฟังภาษาไทยมากขึ้นจากการดูโทรทัศน์ทุกวัน ทำให้เด็กเรียนรู้จากโทรทัศน์มากขึ้นอีกทางหนึ่ง

นฤมล อรุโณทัย (2549 : 7) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง ประชาสังคมและชุมชนเข้มแข็ง ในบริบทของกลุ่มชายขอบ : กรณีศึกษากลุ่มชาวเลในประเทศไทย โดยผลการวิจัยพบว่า ชาวเล 3 กลุ่มในประเทศไทย คือ มอแกน มอแกน และอุรักลาโว้ย เป็นกลุ่มที่ยังถูกมองว่าแปลกแยกจากสังคมใหญ่ ล้าหลัง การศึกษาคำ งามายกับความเชื่อดั้งเดิม มอแกนเป็นชาวเลกลุ่มที่ยังดำรงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทะเลมากที่สุด และยังคงอิสรภาพของการเดินทางทางทะเล ทำให้ไม่มีการจับจองครอบครองแผ่นดินใด ๆ และทำให้ชุมชนมีความยืดหยุ่นสูง ยังไม่สามารถรวมตัวกันเป็น “ชุมชนเข้มแข็ง” ได้ ส่วนมอแกนและอุรัก ลาโว้ย ซึ่งเป็นกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนอย่างถาวรในหลายจังหวัดในภาคใต้ฝั่งตะวันตกกลับรับเอาชื่อ “ไทยใหม่” มาใช้แทนชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากได้รับสัญชาติ มีนามสกุล เด็ก ๆ เข้าสู่ระบบการศึกษาภาคบังคับ และผู้ใหญ่มีปฏิสัมพันธ์รวมทั้งมีการแต่งงานกับคนไทยในท้องถิ่น จึงรู้สึกภาคภูมิใจในชื่อใหม่มากกว่าชื่อที่แสดงอัตลักษณ์เดิม แม้ว่ามอแกนและอุรักลาโว้ยในชุมชนเดียวกันจะมีความสนิทสนมกันเป็นอย่างดี แต่ก็ยังเป็นชุมชนที่เข้มแข็งในแง่ของความกลมเกลียวภายในกลุ่ม หากเกิดปัญหาขึ้นมักจะไม่สามารถรวมตัวเพื่อเจรจากับรัฐหรือกลุ่มคนภายนอกได้ ดังนั้น การกระตุ้นให้ชุมชนชายขอบเช่นนี้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนและกระบวนการประชาธิปไตย ต้องเริ่มจากการสร้างเสริมอัตลักษณ์ ความภูมิใจในกลุ่ม และการสร้างความตระหนักเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรม

จากการศึกษางานวิจัยที่ได้รวบรวมมาข้างต้น พบว่างานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกนและชาวเลกลุ่มอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์วรรณา แบบแผนการดำรงวิถีชีวิตและวัฒนธรรม งานวิจัยด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รวมทั้งงานวิจัยด้านภาษาศาสตร์เสียงเป็นส่วนใหญ่ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการเรียนรู้โดยเฉพาะกลุ่มชาวเลมอแกนนั้นยังมีจำนวนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มชาวเลกลุ่มอื่น ๆ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาดังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพื่อนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังภาพประกอบที่ 9 ดังนี้

ภาพประกอบที่ 9 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประการ คือ ประการแรก เพื่อศึกษาอัตลักษณ์และการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน ประการที่สอง เพื่อศึกษาการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน และ ประการที่สาม เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน สำหรับ รายละเอียดและขั้นตอนดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและการศึกษาบริบทชุมชนชาวเลมอแกน ประกอบด้วย

1. การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ แนวคิด ทฤษฎี การเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม ประวัติความเป็นมาของชาวเลในประเทศไทย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกน และชาวเลกลุ่มอื่น ๆ

2. การศึกษาบริบทชุมชนชาวเลมอแกน อัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ในด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคมและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อและพิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ขั้นตอนที่ 3 ร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน โดยนำผลการวิจัยที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 และ 2 ไปเป็นข้อมูลในการร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ขั้นตอนที่ 4 การตรวจสอบความเป็นไปได้ และความเหมาะสมของแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ขั้นตอนที่ 5 เขียนรายงานการศึกษาวิจัยและจัดพิมพ์รูปเล่ม

โดยในแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดในการดำเนินการวิจัยดังภาพประกอบที่ 10 ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและการศึกษาบริบทชุมชนมอแกน

1. การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม ประวัติความเป็นมาของชาวเลในประเทศไทยและการศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. การศึกษาบริบทชุมชนชาวเลมอแกน ประกอบด้วย

2.1 การศึกษาบริบทชุมชนชาวเลมอแกนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณอำเภอบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกุระบุรี จังหวัดพังงา ชุมชนชาวเลมอแกนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง และชุมชนชาวเลมอแกนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณชายหาดราไว อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต

2.2 การศึกษาอัตลักษณ์สำคัญ ๆ ของชาวเลมอแกน การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนในด้านต่าง ๆ ได้แก่

- การตั้งถิ่นฐาน และลักษณะที่อยู่อาศัย
- ด้านการประกอบอาชีพ และการทำมาหากิน
- ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

ชาวเลมอแกน และกลุ่มชนอื่น ๆ

- ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหารศิลปะ ความเชื่อ และพิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

สรุปประเด็นที่ได้จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและการศึกษาบริบทชุมชนชาวเลมอแกน

ภาพประกอบที่ 10 ลำดับขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

ลำดับขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย (ต่อ)

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกน เกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

1. สัมภาษณ์กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกน และสนทนา (focus group) กับกลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกนเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ด้านการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพ และการ ทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน และกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ และพิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

ได้ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ขั้นตอนที่ 3 ร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

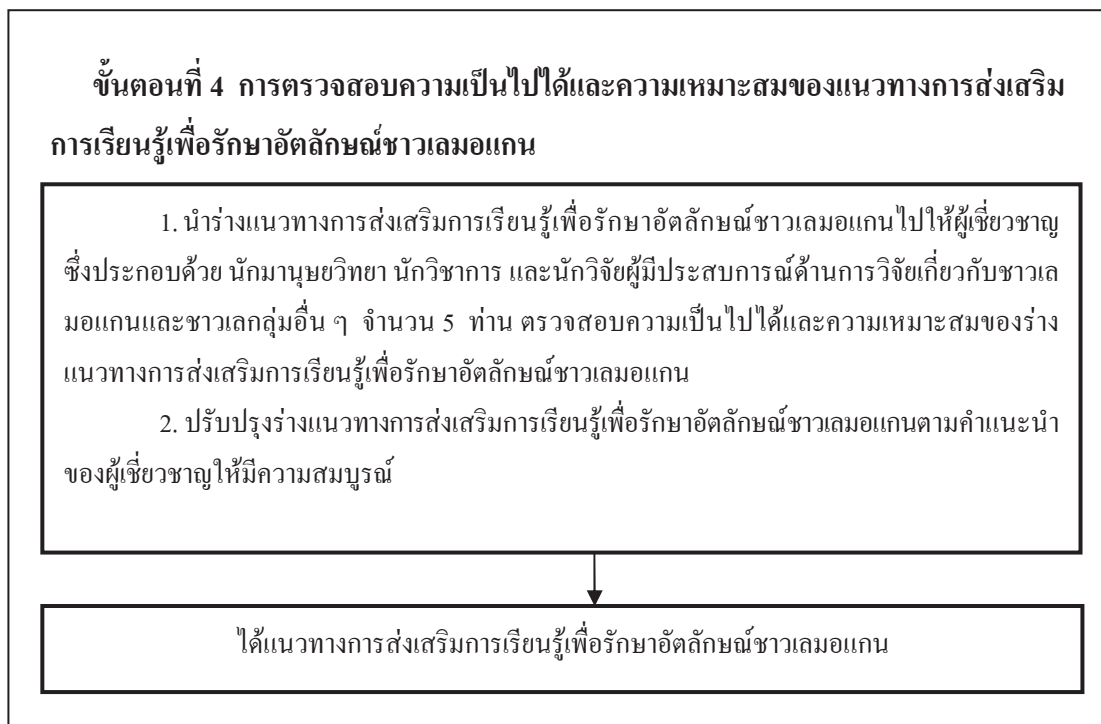
1. นำผลจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและผลจากการศึกษาบริบทชุมชนชาวเลมอแกน ในขั้นตอนที่ 1 และผลจากการศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนและกลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกนเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ในขั้นตอนที่ 2 มาเป็นข้อมูลในการร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

2. ร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ด้านการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคมและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ และพิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

ได้ร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ลำดับขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย (ต่อ)

รายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและการศึกษาบริบทชุมชนชาวเลมอแกน

1. การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสาร มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เข้าใจชัดเจนเกี่ยวกับปัญหาการวิจัยเพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

1.1 เอกสารที่ผู้วิจัยศึกษา มีดังนี้

1.11 การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การเรียนรู้ของผู้ใหญ่และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ ปรัชญา การศึกษานอกระบบโรงเรียน ความหมายและหลักการการศึกษานอกระบบโรงเรียน ความหมาย หลักการ และแนวคิดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ได้แก่ การจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดของ Knowles (1980) การจัดการเรียนรู้ตามแนวคิด “คิดเป็น” ของ โกวิท วรพิพัฒน์ (2544) และ การจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดของ Paulo Freire (1970) ความหมาย หลักการและแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต ทฤษฎี การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนและการเรียนรู้ผู้ใหญ่ ได้แก่ ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Dewey 1963) ทฤษฎีการเรียนรู้จากสถานการณ์ (Lave 1990) ทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้ (Vygotsky

1978) ทฤษฎีการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง (Knowles 1975) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Pretty and other 1995) ทฤษฎีการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Gordon 1998) และทฤษฎีการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Revans 1977)

1.1.2 การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ซึ่งเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมและศึกษาวิเคราะห์ ได้แก่ ความหมายและองค์ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ 2547) (อมรา พงศาพิชญ์ 2541) (Fredrik 1969) และ (Charles F. Keyes, อ้างถึงใน ประสิทธิ์ ลิปรีชา และคณะ 2547) แนวคิดเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ (Brown 1989) (ประสิทธิ์ ลิปรีชาและคณะ 2547) และ (โฮโรวิทซ์, อ้างถึงใน ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ 2547) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

1.1.3 การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม ซึ่งเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการถ่ายทอดวัฒนธรรม ที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมและศึกษาวิเคราะห์ ได้แก่ ความหมายของวัฒนธรรม การแพร่กระจายของวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม การถ่ายทอดและการรับวัฒนธรรม (อมรา พงศาพิชญ์ 2547 ; นิยพรรณ วรรณศิริ 2540 ; งามพิศ สัตย์สงวน 2545)

1.1.4 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของชาวเลกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศไทย ที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมและศึกษาวิเคราะห์ ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชาวเลในประเทศไทย (Hogan 1972) (ประพนธ์ เรืองณรงค์ 2517) (ทนก ชูลักษณ์ 2531) และ (ประเทือง เครือหงส์ 2539) การแบ่งกลุ่มชาวเลในประเทศไทย (อาภรณ์ อุกฤษณ์ 2532) (ประพนธ์ เรืองณรงค์ 2517) และ (นฤมล อรุโณทัย 2549) และวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อของชาวเลในประเทศไทย (Hinshiranan 1996) (นฤมล อรุโณทัย 2545 ; 2549) (ประพนธ์ เรืองณรงค์ 2517) และ (ประเทือง เครือหงส์ 2539)

1.1.5 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมและศึกษาวิเคราะห์ ได้แก่ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกนและชาวเลกลุ่มอื่น ๆ ได้แก่ งานวิจัยด้านการศึกษาและการเรียนรู้ (สมเกียรติ สัจจารักษ์ 2539) (นฤมล อรุโณทัย และคณะ 2549) และ (อาภรณ์ อุกฤษณ์ 2532) ด้านความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มต่าง ๆ (Hinshiranan 1996) ด้านความรู้พื้นบ้าน (อรุณ แก้วจตุรัส 2543) และด้านการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวให้เข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน (พลาเดช ณ ป้อมเพชร 2546) และ (นฤมล อรุโณทัย 2549)

1.2 วิธีดำเนินการ

1.2.1 ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ หลักการ แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การเรียนรู้ผู้ใหญ่และการเรียนรู้ตลอดชีวิต แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม ประวัติความเป็นมา

ของชาวเลในประเทศไทย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกนและชาวเลกลุ่มอื่น ๆ จากแหล่งเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทั้ง 3 ลักษณะ คือ เอกสารอ้างอิง เอกสารปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิ

1.2.2 ดำเนินการตรวจสอบข้อมูลเอกสาร โดยตรวจสอบทางด้านความน่าเชื่อถือของเอกสาร โดยให้ความสำคัญกับผู้เขียน หน่วยงานที่รับผิดชอบ วิธีการได้มาซึ่งเอกสารและข้อมูลนั้น รวมถึงวิธีการเผยแพร่ด้วย

1.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหา โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์สาระสำคัญ ซึ่งนำไปสู่การศึกษาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

2. การศึกษาบริบทชุมชนชาวเลมอแกน

มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ในด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคมและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อและพิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

2.1 ชุมชนชาวเลมอแกนที่ผู้วิจัยศึกษา มีดังนี้

การเลือกชุมชนในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเลือกศึกษาเฉพาะชุมชนชาวเลมอแกนเพื่อให้ตอบสนองวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

2.1.1 ชุมชนชาวเลมอแกน ที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บริเวณเกาะเหลานอก เกาะช้าง และเกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง ประกอบด้วย กลุ่มชาวเลมอแกนที่ตั้งถิ่นฐานบนเกาะเหลานอก จำนวน 50 ครัวเรือน กลุ่มชาวเลมอแกนที่ตั้งถิ่นฐานบนเกาะช้าง จำนวน 30 ครัวเรือน และกลุ่มชาวเลที่ตั้งถิ่นฐานบนเกาะพยาม จำนวน 26 ครัวเรือน รวมทั้งสิ้นจำนวน 106 ครัวเรือน โดยมีจำนวนชาวเลมอแกน รวมทั้งหมด 459 คน

2.1.2 ชุมชนชาวเลมอแกน ที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บริเวณอ่าวบอนใหญ่ บน หมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา จำนวน 61 ครัวเรือน โดยมีจำนวนชาวเลมอแกน รวมทั้งหมด 220 คน

2.1.3 ชุมชนชาวเลมอแกน ที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บริเวณหาดราไวย์ ตำบลราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต จำนวน 82 ครัวเรือน โดยมีจำนวนชาวเลมอแกน รวมทั้งหมด 595 คน

2.2 วิธีดำเนินการ

2.2.1 ผู้วิจัยดำเนินการศึกษา สืบค้น สังเกตชุมชนชาวเลมอแกนทั้ง 3 ชุมชน ตลอดจนจัดทำแผนที่ทางกายภาพ (physical map) เพื่อความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน

2.2.2 สร้างแนวคำถาม (guidelines) เพื่อนำไปใช้ในการสนทนาพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับกลุ่มผู้นำชุมชนชาวเลมอแกนและกลุ่มชาวเลมอแกน เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน สภาพของอัตลักษณ์ในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน

2.2.3 เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ด้วยการสำรวจ สังเกต และสนทนาพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับกลุ่มผู้นำชุมชนชาวเลมอแกนและกลุ่มชาวเลมอแกน โดยในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยวิธีการแบบสามเส้า (triangulation) (ชาย โพธิ์ธิตา 2550) พร้อมกับดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกัน

2.3 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ประกอบด้วย

3.3.1 แบบบันทึกการศึกษา สำรวจ และสังเกตชุมชนเพื่อรวบรวมข้อมูลด้านอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation)

3.3.2 แนวคำถาม (guidelines) ในการสนทนาพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับกลุ่มผู้นำชุมชนชาวเลมอแกนและกลุ่มชาวเลมอแกนเพื่อรวบรวมข้อมูลด้านอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน โดยมีขั้นตอนการสร้างและพัฒนาเครื่องมือ ดังนี้

1. ขั้นตอนการสร้างและตรวจสอบคุณภาพแนวคำถาม (guidelines) ในการสนทนา

1.1 ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างแนวคำถาม (guidelines) ในการสนทนา

1.2 กำหนดประเด็นคำถามที่จะสนทนาเพื่อรวบรวมข้อมูลด้านอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน

1.3 สร้างแนวคำถาม (guidelines) เพื่อใช้ในการสนทนาพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ

1.4 นำแนวคำถาม (guidelines) ที่สร้างขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาความเหมาะสม เพื่อให้มีความถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

1.5 ปรับปรุงแนวคำถามในการสนทนาเพื่อนำไปใช้ในการวิจัย

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ สังเกตและสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ มาดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นที่กำหนดไว้เพื่อให้ทราบถึงอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยวิธีการแบบสามเส้า (Triangulation)

2.5 ระยะเวลาที่ศึกษา

ระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชนชาวเลมอแกน คือ ระหว่างเดือนมิถุนายน ถึงเดือนตุลาคม 2553 รวมเป็นเวลา 5 เดือน

ซึ่งวิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 1 สรุปได้ตามตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 วิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 1

จุดมุ่งหมาย	แหล่งข้อมูล	เครื่องมือ	วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล
เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับ แนวทางการส่งเสริม การเรียนรู้เพื่อรักษา อัตลักษณ์ชาวเลมอแกน	- การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ แนวคิด ทฤษฎี การเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต จำนวน 10 เล่ม - การศึกษาเอกสารแนวคิดเกี่ยวกับ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ จำนวน 7 เล่ม - การศึกษาเอกสารแนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม จำนวน 3 เล่ม - การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติ ความเป็นมาของชาวเลกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศไทย จำนวน 12 เล่ม - การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกนและชาวเลกลุ่มอื่น ๆ จำนวน 10 เล่ม	แบบสังเคราะห์เอกสาร	สังเคราะห์เอกสาร สรุปสาระสำคัญเพื่อนำไปสู่การศึกษาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน
เพื่อรวบรวมข้อมูลด้าน อัตลักษณ์ของชาวเล มอแกน การดำรงอยู่ของ อัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ในปัจจุบัน และการ สืบทอดอัตลักษณ์ ของชาวเลมอแกน	กลุ่มผู้นำชุมชนชาวเลมอแกนและ กลุ่มชาวเลมอแกนจากทั้ง 3 ชุมชน	- แบบบันทึกการศึกษา สังเกต และสังเกตร่วม - แนวคำถามในการสนทนาพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ	วิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นที่กำหนดไว้ และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยวิธีแบบสามเส้า (Triangulation)

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนและกลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกนเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนและกลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกนเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

1. การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนและกลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกน มีขั้นตอนดังนี้

1.1 สัมภาษณ์กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนและจัดสนทนากลุ่ม (focus group) กับกลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกน เพื่อรวบรวมความคิดเห็นที่มีต่อแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ด้านการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพ และการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน และกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ และพิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

2. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เพื่อนำไปใช้ในการร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ประกอบด้วย

2.1 เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่ดูแลพื้นที่ที่ชาวเลมอแกนตั้งถิ่นฐานอยู่ ได้แก่ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ เจ้าหน้าที่หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ หมู่เกาะสุรินทร์ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะพระทอง จังหวัดพังงา เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลปากน้ำ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะพยาม จังหวัดระนอง และเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลราไวย์ จังหวัดภูเก็ต จำนวน 6 คน

2.2 เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นตัวแทนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบด้วย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต พังงา และระนอง จำนวน 3 คน

2.3 เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นตัวแทนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในพื้นที่ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ประกอบด้วย สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาภูเก็ต พังงา และระนอง และสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดภูเก็ต พังงา และระนอง จำนวน 10 คน

2.4 เจ้าหน้าที่มูลนิธิต่างๆ ที่ทำงานในพื้นที่ ได้แก่ เจ้าหน้าที่มูลนิธิกระจกเงา เจ้าหน้าที่มูลนิธิศุภนิมิต จำนวน 2 คน

2.5 ผู้นำกลุ่มชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง กลุ่มชาวเลบริเวณอ่าวบอนใหญ่ บนหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา และกลุ่มชาวเลมอแกนบริเวณหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต จำนวน 18 คน

รวมกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนที่ร่วมกันเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เพื่อนำมาร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในครั้งนี้ จำนวนทั้งสิ้น 39 คน

3. เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ในครั้งนี้ ประกอบด้วย

3.1 แนวคำถาม (guidelines) ในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกน และแนวคำถามในการสนทนา (focus group) กลุ่มผู้นำชุมชนและ ภูมิปัญญาชาวเลมอแกนเกี่ยวกับความคิดเห็นที่มีต่อแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

โดยมีขั้นตอนการสร้างและพัฒนาเครื่องมือ ดังนี้

1. แนวคำถาม (guidelines) ในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกน และแนวคำถามในการสนทนา (focus group) กลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกนเกี่ยวกับความคิดเห็นที่มีต่อแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ มีขั้นตอนการสร้างและตรวจสอบคุณภาพ ดังนี้

1.1 ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างแนวคำถาม (guidelines) ในการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม (focus group)

1.2 กำหนดประเด็นคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (stakeholders) กับชาวเลมอแกน และสนทนา (focus group) กลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกนเกี่ยวกับความคิดเห็นที่มีต่อแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

1.3 สร้างแนวคำถาม (guidelines) เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม

1.4 นำแนวคำถาม (guidelines) ที่สร้างขึ้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาความเหมาะสมเพื่อให้มีความถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

1.5 ปรับปรุงแนวคำถามในการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มเพื่อนำไปใช้ในการวิจัย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (stakeholders) กับชาวเลมอแกน และสนทนา (focus group) กลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกนเกี่ยวกับความคิดเห็นที่มีต่อแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน โดยผู้วิจัยดำเนินการจัดระเบียบข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ และจากการสนทนากลุ่มให้อยู่ในรูปของเอกสารที่เป็นระเบียบและเป็นระบบ จากนั้นนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์เนื้อหา สรุปเป็นประเด็นตามกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้

5. ระยะเวลาที่ศึกษา

ระยะเวลาในการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน คือ ระหว่างเดือนกันยายน ถึงเดือนตุลาคม 2553 รวมเป็นเวลา 2 เดือน

ซึ่งวิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 2 สรุปได้ตามตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 วิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 2

จุดมุ่งหมาย	กลุ่มตัวอย่าง	เครื่องมือ	วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล
เพื่อรวบรวมความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนและกลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกนเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน	กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (stakeholders) กับชาวเลมอแกน และกลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกน จำนวน 39 คน	แนวคำถาม (guidelines) ในการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม (focus group)	วิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นที่กำหนดไว้

ขั้นตอนที่ 3 การร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

มีจุดมุ่งหมายเพื่อร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

1. การร่างแนวทางส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน มีขั้นตอนดังนี้

1.1 นำผลจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและผลจากการศึกษาบริบทชุมชนชาวเลมอแกนในขั้นตอนที่ 1 และผลจากการศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนและกลุ่มผู้นำชุมชนและภูมิปัญญาชาวเลมอแกนเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในขั้นตอนที่ 2 มาเป็นข้อมูลในการร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

1.2 ร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ด้านการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพ และการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน และกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ และพิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ตามกรอบแนวทางที่ได้กำหนดไว้

2. ระยะเวลาที่ศึกษา ระยะเวลาในการร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน คือ ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2553 ถึงเดือนธันวาคม 2553 รวมเป็นเวลา 2 เดือน ซึ่งวิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 3 สรุปได้ตามตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 3

จุดมุ่งหมาย	กลุ่มตัวอย่าง	เครื่องมือ	วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล
เพื่อร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน	-	-	วิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 และ 2 ตามกรอบแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนที่กำหนดไว้

ขั้นตอนที่ 4 การตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ

มีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

1. การตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน มีขั้นตอนดังนี้

1.1 นำร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน จากขั้นตอนที่ 2 เสนอให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสม (Connoisseurship)

1.2 ปรับปรุงแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ

2. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ประกอบด้วย นักมานุษยวิทยาในพื้นที่ นักวิชาการ นักวิจัย และนักพัฒนาผู้มีประสบการณ์ด้านการพัฒนาชาวเลมอแกน และชาวเลกลุ่มอื่น ๆ ตลอดจนกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย จำนวนทั้งสิ้น 5 คน

3. ระยะเวลาที่ศึกษา ระยะเวลาในการตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน คือ เดือนมกราคม 2554 เป็นเวลา 1 เดือน

ซึ่งวิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 4 สรุปได้ตามตารางที่ 4 ดังนี้

ตารางที่ 4 วิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ 4

จุดมุ่งหมาย	กลุ่มตัวอย่าง	เครื่องมือ	วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล
เพื่อตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน	นักมานุษยวิทยาในพื้นที่ นักวิชาการ นักวิจัย และนักพัฒนาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้านการพัฒนาชาวเลมอแกน และชาวเลกลุ่มอื่น ๆ ตลอดจนกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย จำนวนทั้งสิ้น 5 คน	-	-

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัย เรื่อง แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์และการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน เพื่อศึกษา การสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน และเพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษา อัตลักษณ์ชาวเลมอแกน โดยแบ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 5 ตอนด้วยกัน ดังนี้

ตอนที่ 1 การศึกษาอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน และการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน ประกอบด้วย

1. ด้านการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะที่อยู่อาศัย
2. ด้านการประกอบอาชีพ และการทำมาหากิน
3. ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน และกลุ่มชนอื่น ๆ
4. ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบ

ประเพณี)

ตอนที่ 2 การสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ประกอบด้วย

1. ด้านการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะที่อยู่อาศัย
2. ด้านการประกอบอาชีพ และการทำมาหากิน
3. ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน และกลุ่มชนอื่น ๆ
4. ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบ

ประเพณี)

ตอนที่ 3 การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนและกลุ่มผู้นำกลุ่มชาวเลมอแกนเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ตอนที่ 4 ร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ตอนที่ 5 ผลการตรวจสอบแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ตอนที่ 6 แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ตอนที่ 1 อัตลักษณ์และการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน

จากการศึกษา สํารวจ สัมภาษณ์ชุมชนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกุระบุรี จังหวัดพังงา ชุมชนชาวเลมอแกนบ้านเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง และชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต ตลอดจนพูดคุย สอบถาม และจัดสนทนากลุ่มชาวเลมอแกน เพื่อรวบรวมข้อมูลด้านอัตลักษณ์ และการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีดังนี้

1. ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย

1.1 ชุมชนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่

ก่อนเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2547 ชาวเลมอแกนกลุ่มนี้ตั้งถิ่นฐานแยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณอ่าวไทรเอน บนเกาะสุรินทร์เหนือ ใกล้กับหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์น้ำ หมู่เกาะสุรินทร์ ซึ่งเป็นหน่วยงานในสังกัดกรมประมง และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณอ่าวบอนเล็ก บนเกาะสุรินทร์ใต้ ในอดีตนั้นชาวเลมอแกนกลุ่มนี้ได้ใช้พื้นที่ชายหาดและเว้าอ่าวต่าง ๆ บนหมู่เกาะสุรินทร์มากกว่า 10 แห่ง เป็นที่พักอาศัยหลบภัยต่าง ๆ ทั้งจากโจรสลัดและจากลมมรสุม ในขณะที่เดินทางเร่ร่อนไปมาระหว่างเกาะแก่งต่าง ๆ ในทะเลอันดามัน รวมทั้งเกาะต่าง ๆ ในหมู่เกาะมะริด (Mergui Archipelago) ของประเทศพม่า เช่น เกาะยาวี เกาะยาลัม เกาะลอบี เกาะมะเจ็ง และเกาะเปลา โดยเกาะที่ชาวเลมอแกนมักจะอยู่รวมกันบ่อย ๆ คือเกาะย่านเชือก ในประเทศพม่า เช่นที่ลูงซาลามา กล้าทะเล หัวหน้า ชุมชนชาวเลมอแกน วัย 60 ปี เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “แต่ก่อนมอแกนเราอยู่ทั่ว ๆ ไปบนเกาะสุรินทร์หลายแห่ง เป็นสิบแห่ง เหมือนที่อ่าวจาก อ่าวไทรเอน อ่าวเม่ยาย อ่าวกระทิง หาดไม้้งามนี้ มอแกนเคยอยู่มาก่อน เหมือนอ่าวบอนใหญ่ที่อยู่นี้เคยอยู่มากหลายหนแล้วเป็นสิบหนแล้ว” ซึ่งจากการบอกเล่าของลูงซาลามา กล้าทะเล จะเห็นได้ว่าชาวเลมอแกนบนหมู่เกาะสุรินทร์ในอดีตนั้นเคยใช้ชายหาดและอ่าวต่าง ๆ ของหมู่เกาะสุรินทร์เป็นที่อยู่อาศัยมาแล้วแทบทั้งสิ้น อย่างเช่น อ่าวจาก อ่าวไทรเอน หาดมะม่วงหล่าวี หาดหุ่หุ่ อ่าวเม่ยาย หาดไม้้งาม เนินทรายแม่เต่าบุงะ (ที่ตั้งสำนักงานอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ในปัจจุบัน) อ่าวกระทิง เนินทรายพ่อเต่าแป้นาง อ่าวบอนเล็ก และอ่าวบอนใหญ่ โดยเฉพาะอ่าวบอนใหญ่ ซึ่งเป็นที่ตั้งชุมชนในปัจจุบันนั้น ชาวเลมอแกนเคยใช้เป็นที่อยู่อาศัยมากกว่า 10 ครั้งแล้ว

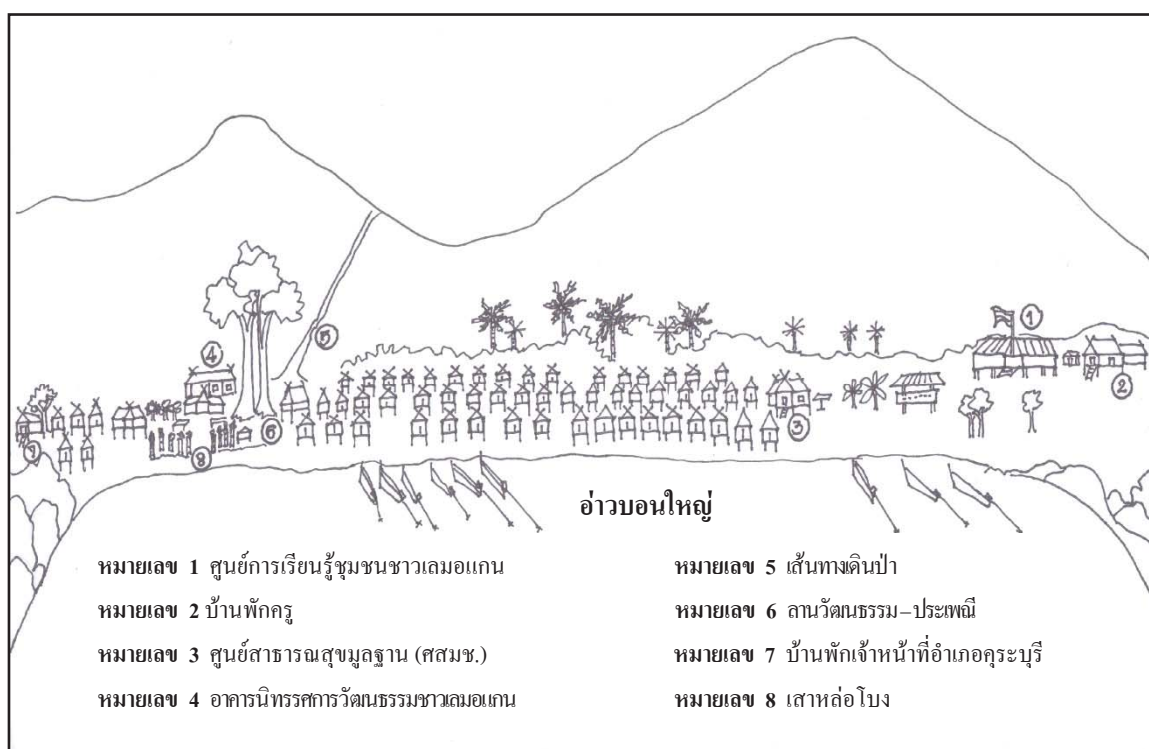
นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยยังได้พูดคุยกับลุงชาลามา กล้าทะเล เกี่ยวกับลักษณะการเลือกพื้นที่สำหรับตั้งชุมชนของชาวเลมอแกนในอดีต ลุงชาลามา กล้าทะเล เล่าให้ฟังว่า “ที่อยู่นี้มอแกนจะเลือกที่ที่หลบคลื่นลมได้ดี เหมือนอ่าวบอนนี้อยู่ฝั่งออกหลบลมหน้ามรสุมได้ดี ต้องเป็นที่ที่มีน้ำจืด ชายหาดต้องลาด ๆ ให้เรือเข้าออกได้ง่าย มองเห็นชัด” จะเห็นได้ว่าการเลือกพื้นที่สำหรับตั้งชุมชนนั้นชาวเลมอแกน หมู่เกาะสุรินทร์นั้นจะเลือกพื้นที่ตั้งชุมชนตามภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดให้กันมา โดยจะต้องสามารถหลบคลื่นลมมรสุมได้ดี ซึ่งจะต้องเป็นพื้นที่ที่อยู่ทางฝั่งตะวันออกของหมู่เกาะสุรินทร์ เช่น อ่าวบอนใหญ่ ซึ่งเป็นที่ตั้งชุมชนในปัจจุบัน ต้องมีแหล่งน้ำจืดที่สามารถอุปโภคบริโภคได้ ลักษณะชายหาดต้องลาดชันพอสมควรเพื่อให้เรือสามารถเข้าออกได้สะดวก และสามารถมองเห็นได้ชัดเจน นอกจากนี้จากการพูดคุยกับลุงชาลามา กล้าทะเล เกี่ยวกับภูมิปัญญาในการเลือกพื้นที่ในการตั้งชุมชนของชาวเลมอแกนนั้น พบว่า ชุมชนชาวเลมอแกนในอดีตนั้นจะโยกย้ายถิ่นฐานอาศัยอยู่บ่อยครั้งทั้งนี้ก็เพื่อความสะดวกต่อการทำมาหากินเพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ได้สะดวก หรือแม้แต่การเกิดโรคระบาดต่าง ๆ เช่น อหิวาตกโรค ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวเลมอแกนย้ายถิ่นฐานที่อยู่อาศัยและเมื่อเหตุการณ์ผ่านไปหลาย ๆ ปี ก็จะย้ายกลับมาอยู่ใหม่

ด้านลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกน หมู่เกาะสุรินทร์ ที่เรียกว่า “ออม้าก” นั้นในอดีตจะสร้างเป็นบ้าน ยกพื้นสูง ใช้ไม้ทำเป็นเสาปักลงบนพื้นทราย ใช้ไม้ทำเป็นบันไดบ้านหลังคาจะมุงด้วยใบค้อ (พืชตระกูลปาล์ม ขึ้นอยู่ทั่วไปบนหมู่เกาะสุรินทร์ ลำต้นเมื่อโตเต็มที่สูงเท่า ๆ กับต้นมะพร้าว) ส่วนฝาผนัง บางหลังกั้นด้วยใบค้อ บางหลังกั้นด้วยใบเตยหนาม โดยนำมาเย็บให้ติดกันเป็นแถว เรียกว่า “แขง” แขงที่เย็บติดกันเป็นแถวนั้นสามารถที่จะม้วนเก็บได้ ปูพื้นบ้านด้วยไม้กระดาน บางหลังปูพื้นบ้านด้วยฟากไม้ไผ่ บ้านทุกหลังสร้างหันหน้าไปทางนอก-ตก ปีกสร้างห่าง ๆ กันเพื่อให้ลมสามารถพัดผ่านได้ดี ซึ่งลุงชาลามา กล้าทะเล เล่าให้ฟังถึงการสร้างบ้านของชาวเลมอแกนว่า “มอแกนถ้าสร้างบ้านต้องสร้างหันหน้าไปทางนอก-ตก ถ้าหันไปทางทิศเหนือ-ใต้ ไม่ได้ ไม่ดี อยู่แล้วเจ็บไข้ได้ หาลาไม่ได้ เวลายกบ้านต้องแลกที่ก่อน บันไดขึ้นบ้านต้องเป็นขั้นคี่ เหมือน 3 ขั้น 5 ขั้น ถ้าไม่เป็นขั้นคี่เป็นบ้านผี อยู่ไม่ได้” จากคำบอกเล่าของลุงชาลามา กล้าทะเล จะเห็นได้ว่าการสร้างบ้านของชาวเลมอแกนนั้นจะต้องสร้างในแนวออก – ตก มีจำนวนชั้นบันไดเป็นเลขคี่ เช่น 3 ขั้น 5 ขั้น หรือ 7 ขั้น และก่อนปลูกสร้างบ้านต้องดูพื้นที่ที่จะปลูกสร้างให้ดีกว่า (แลกที่ก่อน หมายถึง ดูที่ก่อน) เว้นระยะห่างพอสมควรเพื่อให้ลมสามารถพัดผ่านได้สะดวก ถ้าไม่เช่นนั้นชาวเลมอแกนเรียกว่า เป็นบ้านผี อยู่อาศัยไม่ได้ จะส่งผลให้ผู้อยู่อาศัยในบ้านไม่สบายและทำมาหากิน เช่น หาลา หายอย ไม่ได้

นอกจากนี้แล้วในอดีตชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ จะอาศัยอยู่ในเรือไม้ระกำ หรือที่ชาวเลมอแกนเรียกว่า “กาบางกอมัน” ทั้งนี้เนื่องจากในอดีตชาวเลมอแกนมีวิถีชีวิตแบบเร่ร่อน โดยเรือของชาวเลมอแกนนั้นจะทำจากไม้ซุงทั้งต้นขุดและเบิกออกให้เป็นมาดเรือ จากนั้นเสริมกราบซ้าย-ขวาด้วยไม้ระกำ ปูฟากด้วยไม้ไผ่ หรือไม้กระดาน มุงหลังคาเรือด้วยใบเตยเย็บติดกัน สามารถม้วนเก็บได้ ใช้ไม้ไผ่ขัดเป็นฝักัน เย็บใบเตยใช้เป็นใบเรือ ใช้วิธีการกรรเชียง จำนวนไม้พายขึ้นอยู่กับขนาดของลำเรือ จากการพูดคุยกับลุงซาลามาถึงลักษณะเรือของชาวเลมอแกนในอดีต ลุงซาลามาได้เล่าให้ฟังว่า “เรือมอแกนหรือว่ากาบางกอมันนั้นสมัยก่อนมีหลายลำ ครั้วหนึ่งก็มีลำหนึ่ง เหมือนครั้วเล็ก ๆ อยู่กัน 3-4 คน ก็ขนาด 5 วา ครั้วใหญ่ ๆ อยู่กันหลายคนก็ขนาด 9 วา เหมือนของพ่อผม ใช้คนกรรเชียงเรือหลายคน ช่วยกันเชียง คนหญิง ๆ ก็ช่วยด้วย เวลาไปไหนก็ไปกันหลาย ๆ ลำ มีลำของพ่อผมนำไป” จากคำบอกเล่าของลุงซาลามา กล่าวทะเล จะเห็นได้ว่าในอดีตชาวเลมอแกนแต่ละครอบครัวนั้นอาศัยอยู่ในเรือ (กาบางกอมัน หมายถึง เรือไม้ระกำ) เร่ร่อนไปเรื่อย ๆ จะใช้วิธีการกรรเชียง จำนวนกรรเชียงก็จะขึ้นอยู่กับขนาดของลำเรือ ที่หัวและหางเรือจะทำเป็นง่ามสำหรับใช้ปีนพายขึ้นลง ทั้งนี้เนื่องจากเรือของชาวเลมอแกนนั้น จะสูงจากผิวน้ำ ไม่สามารถปีนขึ้นทางข้างลำเรือได้ และนอกจากนี้แล้วลุงซาลามายังเล่าเพิ่มเติมถึงเรือของชาวเลมอแกนให้ผู้วิจัยฟังว่า “ภายในเรือของมอแกนทุกลำจะต้องมีเตาเป็นก้อนหิน 3 เสา ข้าวสาร หม้อ ถ้วย ชาม หรือบางทีก็เป็นเปลือกหอยใหญ่ ๆ เอาทำแทนถ้วยชาม มีบอกไม้ไผ่ใส่น้ำ แล้วก็มิชุม แล็ม แป๊ะดอก ก็จะหลอด ลอน โกได้ ไกวवाद กำปะ เป็ด แล้วก็มิเตะกัน จีทุมไว้ใส่ของพวกเสื้อผ้าในเรือ” จากที่ลุงซาลามาเล่าให้ฟังจะเห็นได้ว่าในอดีตภายในเรือของชาวเลมอแกนจะมีข้าวของเครื่องใช้ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ เตาสำหรับปรุงอาหาร เป็นก้อนหิน 3 เสา ข้าวสาร หม้อ ถ้วย ชาม ซึ่งอาจจะใช้เปลือกหอยมาแทนได้ มีกระบอกลูกไม้ไผ่สำหรับใส่น้ำจืด มีเครื่องมือประมงและเครื่องมืออื่น ๆ ได้แก่ ชุม (เหล็ก 3 ง่าม ใช้แทงปลาเหนือน้ำ) แล็ม (เหล็กแหลมใช้แทงปลาใต้น้ำ) แป๊ะดอก (ใช้เจาะหอยตามข้อหิน) ก็จะหลอด (ตะกร้าหอย) ลอน (ใช้แทงเต่า) โกได้ (เหล็กสำหรับเขี่ยหอย) ไกวवाद (ไม้หอยสำหรับหาเพรียงทราย) กำปะ (ขวาน) เป็ด (มีดพร้า)

ในปัจจุบันชุมชนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ตั้งอยู่บนชายหาดของอ่าวบอนใหญ่ บนเกาะสุรินทร์ใต้ ในเขตอุทยานแห่งชาติทางทะเลหมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกุระบุรี จังหวัดพังงา ชุมชนแห่งนี้ตั้งมาเป็นเวลา 7 ปีแล้ว ลักษณะชุมชนตั้งอยู่บนชายหาดที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนเรือสามารถเข้าออกได้สะดวกทั้งในเวลาน้ำขึ้นและน้ำลง สามารถหลบลมได้ดี ด้านหลังชุมชนเป็นป่าไม้และภูเขาสูง มีแหล่งน้ำจืดอยู่ด้านหลังชุมชน บ้านเรือนแต่ละหลังปลูกสร้างหันหน้าแนวตะวันออก-ตก เป็นแนวเรียงขนานไปกับชายหาด จำนวน 3 แถว ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2547 โดยชุมชน

ชาวเลมอแกนแห่งนี้ไม่สามารถที่จะโยกย้ายถิ่นฐานภายในพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ได้เหมือนในอดีต ในชุมชนนอกจากจะเป็นที่ตั้งของบ้านเรือนชาวเลมอแกนแล้วยังเป็นที่ตั้งของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวเลหมู่เกาะสุรินทร์ ศูนย์สาธิตสวนสมุนไพร (ศสมข.) หมู่เกาะสุรินทร์ อาคารนิทรรศการวัฒนธรรมชาวเลหมู่เกาะสุรินทร์ และลานวัฒนธรรม – ประเพณีชาวเลมอแกน ซึ่งการตั้งชุมชนชาวเลมอแกนอยู่อย่างถาวรเช่นในปัจจุบันนั้น นายตะวัน กล้าทะเล ชาวเลมอแกนวัย 25 ปี ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “การที่มอแกนเราอยู่แบบนี้มานาน ๆ ปัญหาที่เห็นได้ชัด คือ ปัญหาหยาและปัญหาเรื่องการทำมาหากิน มอแกนบางที่ที่ย้ายไปอยู่ตรงโน้นตรงนี้ บางที่ย้ายไปให้ใกล้กับที่ทำงาน เหมือนบางที่ปลิง หอย อยู่ที่หาดโน้นก็ย้ายไปอยู่แค่ ๆ ทำงานได้สะดวกกว่าอยู่พื้นที่” จะเห็นได้ว่าการที่ชาวเลมอแกนตั้งชุมชนอยู่อย่างถาวรมากขึ้นส่งผลต่อปัญหาหยา และการโยกย้ายถิ่นฐานบ่อย ๆ ของชาวเลมอแกนนั้นก็เพื่อความสะดวกในการทำมาหากิน เพื่อเข้าถึงแหล่งอาหารได้ง่ายขึ้น เช่น การดำหอย ดำปลิงทะเล เป็นต้น ดังภาพประกอบที่ 11

ภาพประกอบที่ 11 ชุมชนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา ในปัจจุบัน

ด้านลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกน หมู่เกาะสุรินทร์ เป็นบ้านเรือนที่หน่วยงานราชการสร้างให้ใหม่หลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 ลักษณะของบ้านสร้างโดยยกพื้นสูง มุงหลังคาและกั้นฝาผนังบ้านด้วยใบจาก และปูพื้นบ้านด้วยไม้กระดาน บ้านทุกหลังสร้างหันหน้าไปในแนวออก-ตก เรียงเป็นระเบียบซ้อนกัน 3 แถว ขนานไปกับชายทะเล ซึ่งการสร้างบ้านเรือนของชาวเลมอแกนเช่นในปัจจุบันนี้ นายตะวัน กล้าทะเล ได้พูดให้ผู้วิจัยฟังว่า “บ้านแบบนี้มอแกนเขาไม่สร้างกัน ต้องสร้างอย่าให้หลังคาบ้านซ้อนกัน เหมือนบ้านมอแกนเมื่อก่อนเขาจะสร้างห่าง ๆ กัน เพื่อให้ลมพัดผ่านได้ดี วางซ้อนกันพื้นนี้อยู่ไม่บายน” จะเห็นได้ว่าบ้านเรือนของชาวเลมอแกนที่หน่วยงานราชการสร้างให้หลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 นั้น ปลุกสร้างซ้อนเรียงกันเป็นแนว ทำให้ลมไม่สามารถพัดผ่านได้สะดวกเหมือนเช่นบ้านเรือนในอดีต

ในปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ ไม่มีครอบครัวยุคอาศัยอยู่ในเรือและใช้วิถีชีวิตแบบเร่ร่อนอีกแล้ว ไม่มีเรือไม้ระกำหรือที่ชาวเลมอแกนเรียกว่า “กาบางก้อมัน” อีกแล้ว แต่ละครอบครัวหันมาใช้เรือหางยาวที่มีเครื่องยนต์แทน ซึ่งได้รับบริจาคจากหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่เหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 จากการพูดคุยกับนายตะวัน กล้าทะเล ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “เรือไม้กำ หรือกาบางก้อมันบ้านนี้ไม่มีใครใช้แล้ว มันทำงานยาก ไม่มีใครใช้เรือเป็นที่อยู่แล้ว เรือหัวโทงทำงานได้เร็วกว่า กาบางทำยาก คนที่ทำเป็นตายไปหมดแล้ว มีแต่ในพม่าเหมือนเกาะลังกานี้ยังมีหลายลำ มอแกนในพม่าเขาอยู่บ้านในช่วงหน้าฝนพอหน้าแล้งเขาอยู่เรือกัน” จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์นั้น ไม่มีครอบครัวยุคอาศัยอยู่ในเรืออีกแล้ว ทั้งนี้เนื่องจากชาวเลมอแกนทุกครอบครัวต่างหันมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นหลักแหล่งถาวร เรือไม้ระกำหรือกาบางก้อมันนั้นไม่เหมาะที่จะใช้ทำงานประมงสร้างยาก ประกอบกับผู้ที่สามารถสร้างเรือไม้ระกำได้นั้น ได้ล้มหายตายจากไปเกือบหมดแล้ว ยกเว้นชาวเลมอแกนในประเทศพม่า โดยเฉพาะที่เกาะลังกานี้ยังมีเรือไม้ระกำหรือกาบางก้อมันหลายลำ ทั้งนี้เนื่องจากชาวเลมอแกนในประเทศพม่าจะใช้ชีวิตอยู่ในบ้านเฉพาะฤดูฝนเท่านั้น เมื่อหมดหน้ามรสุมก็จะย้ายครอบครัวมาอาศัยอยู่ในเรือ แต่ถึงอย่างไรก็ตามชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ ก็ยังประยุกต์เรือหางยาวที่ใช้อยู่ให้มีความเหมาะสมกับการใช้งานโดยใช้หวายสร้างเป็นโครงหลังคาเรือแล้วนำเตยปามาเย็บติดกันเป็นแผง มุงหลังคาเรือ สามารถใช้หลบร้อนได้ดีและม้วนเก็บได้สะดวก

จากการศึกษาการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านด้วยกันดังนี้

1. ด้านการเลือกพื้นที่สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือน ซึ่งชาวเลมอแกนนั้นจะเลือกพื้นที่สำหรับเป็นที่ปลูกสร้างบ้านเรือนของคนโดยต้องสามารถหลบคลื่นลมได้ดี โดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ทางฝั่งตะวันออกของเกาะ ต้องมีแหล่งน้ำจืดที่สามารถอุปโภคบริโภคได้ ลักษณะชายหาดต้องลาดชันพอสมควรเพื่อให้เรือสามารถเข้าออกได้สะดวก และสามารถมองเห็นได้ชัดเจน และมีการโยกย้ายถิ่นฐานอยู่บ่อยครั้งเพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งอาหารได้โดยสะดวก และโยกย้ายยามเกิดโรคระบาดต่าง ๆ แต่ในปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ไม่สามารถโยกย้ายถิ่นฐานได้เหมือนกับในอดีต ส่งผลให้ชุมชนที่อยู่อาศัยประสบกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เสื่อมโทรม เช่น ปัญหาขยะ ปัญหาแหล่งน้ำจืดสำหรับอุปโภคบริโภค เป็นต้น

2. ด้านการสร้างที่อยู่ บ้านเรือนที่ชาวเลมอแกนอาศัยอยู่ในปัจจุบันเป็นบ้านเรือนที่ปลูกสร้างให้โดยหน่วยงานต่าง ๆ หลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 โดยปลูกสร้างเรียงเป็นแถวซ้อนกัน 3 แถว ทำให้ลมพัดผ่านได้ไม่สะดวก ลักษณะของบ้านเรือนไม่ได้สร้างตามภูมิปัญญาของชาวเลมอแกน เช่น จำนวนชั้นบันได การเลือกพื้นที่สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือน รวมถึงการเว้นระยะห่างระหว่างบ้านแต่ละหลัง

3. ด้านการสร้างเรือไม้ระกำหรือกาบงก้อมัน ในปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ ไม่มีครอบครัวใดใช้เรือมอแกนเป็นพาหนะสำหรับทำมาหากินและเป็นที่อยู่อาศัยอีกแล้ว แต่ละครอบครัวหันมาใช้เรือหางยาวที่มีเครื่องยนต์แทน ซึ่งได้รับบริจาคจากหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่เหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 ทั้งนี้เนื่องจากเรือไม้ระกำหรือกาบงก้อมันอย่างในอดีตนั้นไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ทำงานประมง สร้างยาก ประกอบกับผู้ที่สามารถสร้างเรือไม้ระกำได้นั้นได้ล้มหายตายจากไปเกือบหมดแล้ว แต่ชาวเลมอแกนก็ยังประยุกต์เรือหางยาวที่ใช้อยู่ให้มีความเหมาะสมกับการใช้งานโดยใช้หวายสร้างเป็นโครงหลังคาเรือ แล้วนำเตยปามาเย็บติดกันเป็นแหง มุงหลังคาเรือ สามารถใช้หลบร้อนได้

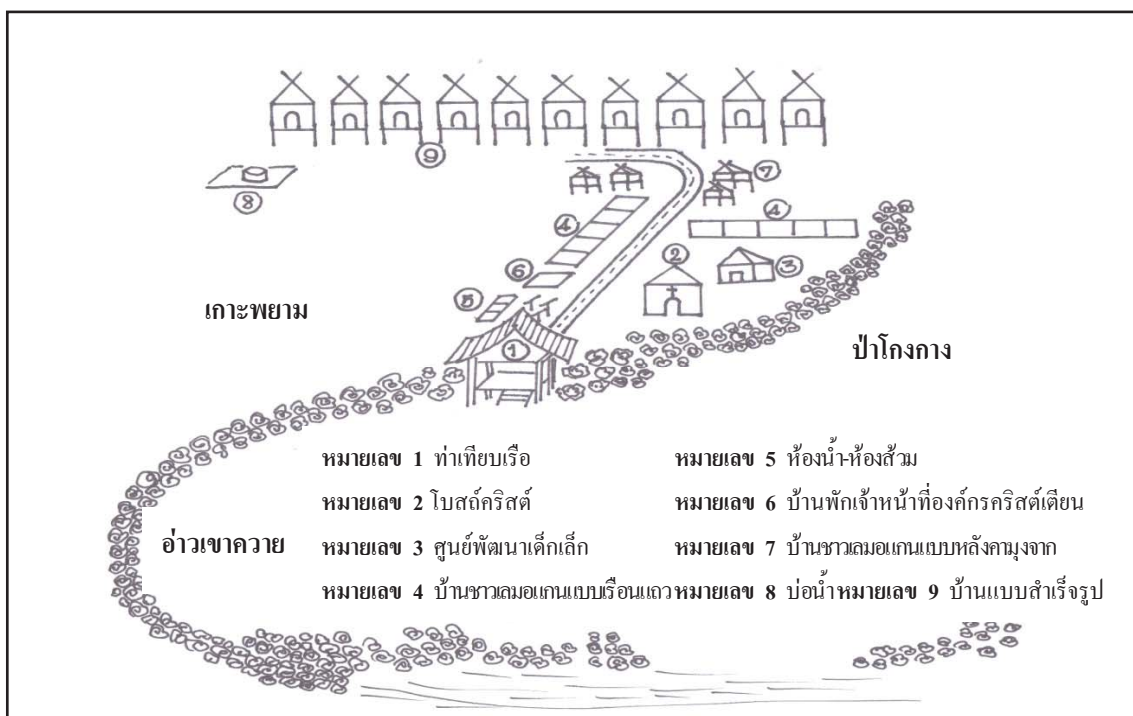
1.2 ชุมชนชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม

ก่อนเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 ชุมชนชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามตั้งอยู่บริเวณทิศเหนือของอ่าวเขาควาย บนเกาะพยาม จังหวัดระนอง โดยนางมิชิตะเล็ก ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม วัย 57 ปี ได้เล่าถึงลักษณะของชุมชนชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามในอดีตให้ผู้วิจัยฟังว่า “เมื่อก่อนมอแกนเราอยู่ที่ตรงโน้น (พร้อมชี้ไปยังที่ตั้งชุมชนเก่า) เป็นชายหาด มีบ่อน้ำจืด น้ำมีใช้ตลอดปี มองเห็นได้ชัด ลมพัดผ่านตลอดเวลา เรือเข้า-ออกได้บาย เพราะว่าติดกับทะเล” จะเห็นได้ว่าลักษณะของพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามในอดีต ตามคำบอกเล่าของนางมิชิตะนั้นบ้านเรือนชาวเลมอแกนจะปลูกสร้างบนชายหาดที่เรือสามารถ

เข้า-ออกได้สะดวก มีบ่อน้ำจืดสำหรับอุปโภคบริโภคตลอดปี ลมพัดผ่านได้ดี และสามารถมองเห็นได้ชัดเจน

ลักษณะของบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามในอดีต บ้านเรือนแต่ละหลังจะปลูกสร้างหันหน้าออกทะเล ยกพื้นสูง มุงหลังคาบ้านด้วยใบจาก บ้านบางหลัง กั้นฝาบ้านด้วยไม้ไผ่ บางหลังกั้นด้วยไม้ระกำ ประตูบ้านแต่ละหลังสร้างแคบ ๆ และต่ำ ๆ เวลาเข้าไปในบ้านจะต้องเอียงลำตัวหรือไม้ก็ต้องมุดศีรษะเข้าไป ซึ่งลักษณะการสร้างประตูบ้านดังกล่าว นางมยุรา สอนซัด ชาวเลมอแกน บ้านเกาะพยาม วัย 26 ปี เล่าให้ฟังว่า “ประตูบ้านมอแกนสร้างให้แคบ ๆ เพื่อป้องกันไม่ให้ก่าตอยเข้าไปในบ้าน ถ้าก่าตอยเข้าไปทำให้คนในบ้านไม่สบายได้” ตามคำบอกเล่าของนางมยุรา สอนซัด ประตูบ้านของชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามนั้นจะสร้างให้แคบ ๆ และเตี้ย ๆ เพื่อป้องกันไม่ให้ผี ซึ่งมอแกนเรียกว่า “ก่าตอย” เข้าไปในบ้าน ถ้าหากผีหรือก่าตอยเข้าไปในบ้านหลังใด สมาชิกภายในบ้านหลังนั้น ๆ ก็จะเจ็บไข้ได้ป่วย

ในปัจจุบันชุมชนชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามเป็นชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 โดยองค์กรคริสตได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือในการปลูกสร้างบ้านเรือนหลังใหม่ให้ ลักษณะพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งชุมชน อยู่บริเวณปลายแหลมทางทิศใต้ของอ่าวเขาควาย ใกล้กับป่าโกงกาง ก่อนข้างอับลม เรือเข้า-ออกได้ไม่สะดวกมากนัก โดยเฉพาะในช่วงเวลาน้ำลง ซึ่งนางมิชิ ทะเลติก ได้กล่าวถึงชุมชนใหม่นี้ให้ผู้วิจัยฟังว่า “ที่นี่อยู่ไม่สบาย ลมไม่ค่อยพัด เรือเข้า-ออกไม่สะดวกไม่เหมือนที่เก่า น้ำก็ไม่ดี กร่อย มองอะไรก็ไม่ค่อยเห็น เลือกลงไม่ได้เขาสร้างให้” จากที่นางมิชิเล่าจะเห็นได้ว่า พื้นที่ที่ปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวเลมอแกนในปัจจุบันนี้ ไม่ดีเหมือนกับพื้นที่สร้างชุมชนในอดีต เพราะอับลม เรือเข้า-ออกได้ไม่สะดวก มีปัญหาในเรื่องน้ำจืด เพราะน้ำกร่อย และมองเห็นไม่ชัดเจน ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามต้องย้ายชุมชนมาปลูกสร้างในที่แห่งใหม่นี้เนื่องจากนายทุน ในพื้นที่ต้องการที่จะยึดที่ดินที่เป็นที่ตั้งชุมชนเก่าคืนเพื่อปลูกสร้างรีสอร์ททหรบนเกาะแห่งนี้ ซึ่งพื้นที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามในปัจจุบัน ปรากฏดังภาพประกอบที่ 12

ภาพประกอบที่ 12 ชุมชนชาวเลมอแกนเกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง ในปัจจุบัน

ลักษณะของบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามในปัจจุบันปลูกสร้างเป็น 2 แบบด้วยกัน คือแบบที่ 1 เป็นแบบเรือนแถวชั้นเดียว หลังคามุงกระเบื้อง กั้นฝาผนังด้วยอิฐถือปูน เทพื้นด้วยปูนซีเมนต์ จำนวน 2 แถว วางเป็นรูปตัวแอล ตรงกลางด้านหน้าเรือนแถวมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และโบสถ์คริสต์ บ้านพักเจ้าหน้าที่องค์กรคริสเตียน ห้องน้ำ ห้องส้วม และแผงโซล่าเซลล์ ซึ่งสร้างโดยองค์กรคริสเตียนหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 แบบที่ 2 เป็นบ้านเดี่ยวแบบสำเร็จรูป 2 ชั้น วางเรียงกันเป็นแนวเหนือ-ใต้ บริเวณรอบ ๆ บ้านแต่ละหลังจะมีพื้นที่สำหรับปลูกผักสวนครัวและไม้ผลชนิดต่าง ๆ บ้านทั้ง 2 แบบ ปลูกสร้างห่างกันประมาณ 50 เมตร

นอกจากนี้ยังมีบางครอบครัวที่ยังคงใช้ชีวิตแบบเร่ร่อนอยู่บริเวณรอบ ๆ เกาะพยาม โดยสร้างเพิงพักบนเรือหางยาว สร้างโครงเพิงพักด้วยไม้หวาย มุงและกั้นด้วยผ้าใบ โดยจากการสอบถามนางมยุรา สอนซัด ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม วัย 26 ปี เล่าให้ฟังว่า “มีมอแกนหลายครัวยังอยู่ในเรือเหมือนเมื่อก่อน แต่ว่าไม่ใช่เรือเก่าแล้ว มันหากินคล่องกว่า อยู่ที่ไหนหากินลำบาก เข้า-ออกไม่สะดวก หลายคนชอบมาจอดเรือข้างนอกนี้ (ใกล้ ๆ กับท่าเรือเกาะพยาม)” จากคำบอกเล่าของนางมยุรา สอนซัด จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันยังคงมีชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามบางครอบครัว

ใช้ชีวิตแบบเร่ร่อนอยู่บริเวณรอบ ๆ เกาะพยาม โดยประยุกต์เรือหางยาวให้เป็นที่พัก ด้วยการสร้างโครงที่พักด้วยไม้หวาย มุงและกันด้วยผ้าใบ ซึ่งการใช้วิถีชีวิตแบบนี้กล่าวช่วยให้ชาวเลมอแกนสามารถทำหาหากินได้สะดวกกว่าอาศัยอยู่ในชุมชน

จากการศึกษาการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านด้วยกันดังนี้

1. ด้านการเลือกพื้นที่สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือน ซึ่งในอดีตชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามจะปลูกสร้างบ้านเรือนบนชายหาดที่เรือสามารถเข้า-ออกได้สะดวก มีบ่อน้ำจืดสำหรับอุปโภคบริโภค ลมพัดผ่านได้ดี และสามารถมองเห็นได้ชัดเจน แต่หลังจากเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 พื้นที่ดังกล่าวได้ถูกนายทุนในพื้นที่ยึดคืนเพื่อปลูกสร้างรีสอร์ทขององค์กรคริสเตียนได้เข้ามาช่วยปลูกสร้างบ้านเรือนในที่แห่งใหม่ให้ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของอ่าวเขาควาย ชุมชนแห่งใหม่นี้เป็นชุมชน ที่ชาวเลมอแกนไม่ได้มีส่วนในการคัดเลือกพื้นที่ปลูกสร้างตามกฎหมายในการเลือกพื้นที่สำหรับการปลูกสร้างบ้านเรือนของตน ซึ่งชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม ต่างมีความคิดเห็นว่าชุมชนแห่งใหม่นี้ไม่ดีเหมือนกับพื้นที่สร้างชุมชนในอดีต เพราะอับลม เรือเข้า-ออกได้ไม่สะดวก มีปัญหาในเรื่องน้ำจืด เพราะน้ำกร่อย และมองเห็นไม่ชัดเจน

2. ด้านการสร้างที่อยู่อาศัย บ้านเรือนที่ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามอาศัยอยู่ในปัจจุบันเป็นบ้านเรือนที่ปลูกสร้างให้โดยองค์กรคริสเตียน บ้านเรือนแต่ละหลังปลูกสร้างโดยมุงหลังคาด้วยกระเบื้อง กันฝาผนังด้วยอิฐถือปูน เทพื้นด้วยปูนซิเมนต์ มีการสร้างห้องน้ำ ห้องส้วม เช่นเดียวกับบ้านเรือนของคนทั่ว ๆ ไป ซึ่งชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามต่างมีความคิดเห็นว่าบ้านเรือนที่ทางองค์กรคริสเตียนสร้างให้ นั้น ไม่สบายเหมือนบ้านเรือนในอดีต ทั้งนี้เนื่องจากการเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้างที่ไม่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของชาวเลมอแกนในอดีต ผิดกับพื้นที่ที่สร้างบ้านเรือนเป็นที่อับลม ไม่มีต้นไม้ที่ให้ร่มเงา ทำให้ชาวเลมอแกนหลายครอบครัวหันกลับมาสร้างที่พักบนเรือหางยาวและใช้ชีวิตแบบเร่ร่อนเหมือนเช่นในอดีต

1.3 ชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์

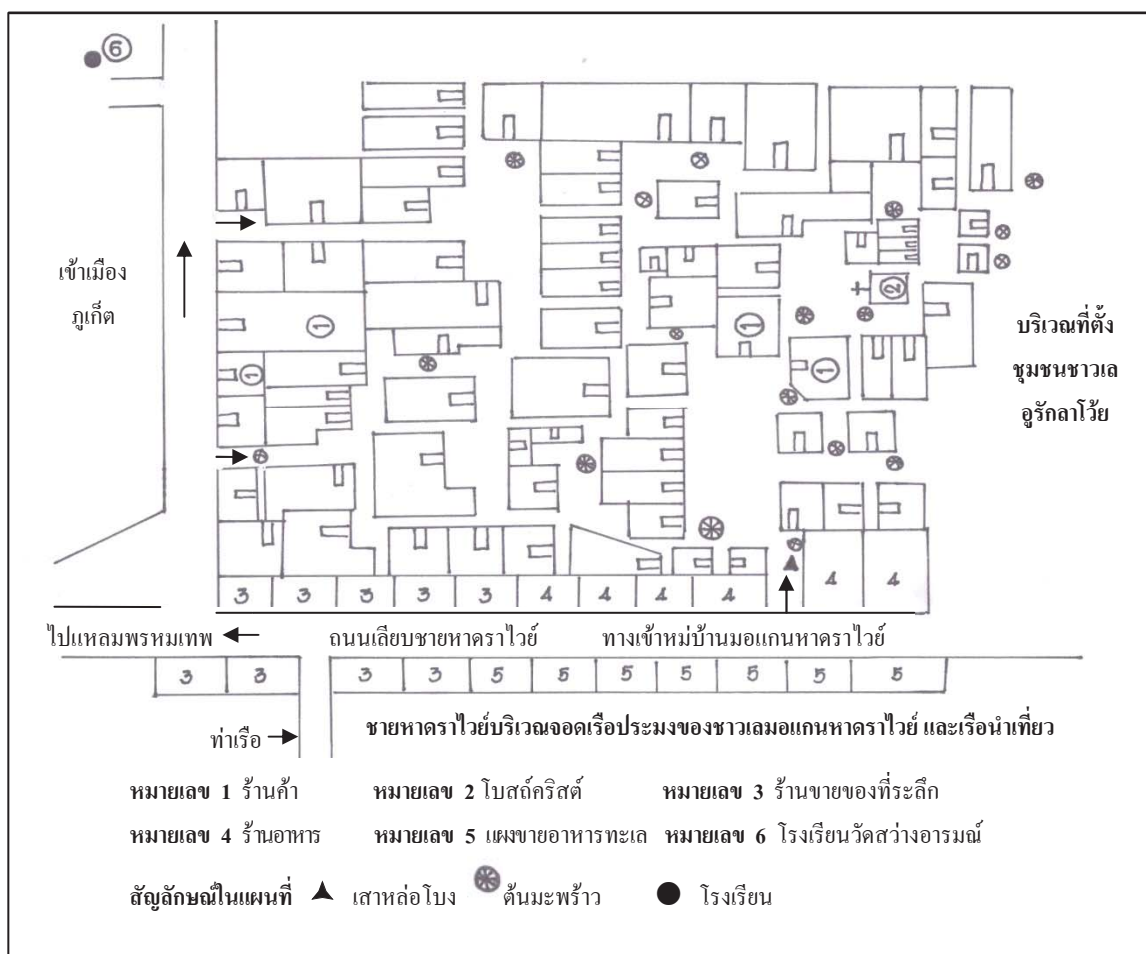
ชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในอดีตนั้นตั้งอยู่ริมชายหาดราไวย์ เรือสามารถเข้า-ออก ได้สะดวก ลมพัดผ่านได้ดี และสามารถมองเห็นได้ชัดเจน ริมชายหาดราไวย์หน้าชุมชนชาวเลมอแกน ในอดีตนั้นสามารถจอดเรือได้สะดวก ต่อมา มีการสร้างถนนเลียบชายหาดราไวย์ ทำให้ชุมชนชาวเลมอแกนกับชายหาดแยกจากกัน โดยมีถนนกั้นกลาง เมื่อจังหวัดภูเก็ตมีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยวมากขึ้น ทำให้ด้านหน้าชุมชนชาวเลมอแกนกลายเป็นที่ตั้งของร้านค้าขายของที่ระลึก ร้านอาหารทะเล และแผงขายอาหารทะเลสด ๆ ทำให้ทุกคนต้องเดินข้ามถนนไปมาระหว่างหมู่บ้านกับชายหาดราไวย์

ลักษณะบ้านเรือนของชาวเลมอแกนบ้านราไวย์ในอดีตนั้นจะปลูกสร้างเป็นบ้าน ยกพื้นสูงประมาณ 3 ชั้นบันได มีประมาณ 20 กว่าหลัง บ้านทุกหลังหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ใช้ใบจากเย็บติดกันเป็นตับใช้มุงหลังคาและกั้นฝาผนังบ้าน บ้านแต่ละหลังปลูกสร้างห่าง ๆ กัน ประมาณ 10-15 เมตร ซึ่งจากการพูดคุยกับลุงสน บางจาก ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ อายุ 74 ปี ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “บ้านมอแกนที่นี่เมื่อก่อนอยู่ห่าง ๆ กัน ไม่ใช่ชิดกันแบบนี้ แบบตอนนี้ไม่ดีต้องอย่างน้อย 2 คืบ ยกให้ต่ำกว่าเพื่อนก็ไม่ได้ บ้านที่ต่ำกว่านั้นอยู่ไม่ดี เจ้าของบ้านตายได้ ไคบ้านก็ต้องมีอย่างน้อย 3 ชั้น 5 ชั้น 2 ชั้น 4 ชั้นไม่ได้” จากคำบอกเล่าของ ลุงสน บางจาก ชาวเลมอแกนหาดราไวย์เกี่ยวกับลักษณะของบ้านชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในอดีต จะเห็นได้ว่าบ้านของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในอดีตจะปลูกสร้างห่าง ๆ กัน จะไม่ปลูกสร้างให้ติดกัน อย่างน้อยต้องห่างกัน 2 คืบขึ้นไป จะสร้างให้ต่ำกว่าบ้านคนอื่น ๆ ก็ไม่ได้ บ้านที่สร้างต่ำกว่าบ้านคนอื่น ๆ อาจทำให้คนในบ้านเสียชีวิตได้ บ้านแต่ละหลังจะต้องมีชั้นบันไดเป็นคั่นคือ 3 ชั้น 5 ชั้นได้ 2 ชั้น หรือ 4 ชั้นไม่ได้ และนอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้พูดคุยกับนางมู้แง กกล้าทะเล ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ อายุ 54 ปี เกี่ยวกับลักษณะบ้านเรือนของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในอดีต นางมู้แง กกล้าทะเล เล่าว่า “มอแกนเราเดิม ๆ อยู่กันแต่ในเรือไม้กำ เหมือนที่หาดราไวย์นี้อยู่กันมานานแล้ว แต่เราย้ายไปมาหลายแห่ง ไม่ได้จับจองที่ดินตรงไหน ตอนนี้ถึงได้มีปัญหาเกี่ยวกับเจ้าของที่ บ้านแต่ละหลังไม่ได้อยู่กันคับแคบพื้นที่อยู่กันห่าง ๆ ยกพื้นสูงขึ้น บ้านเขาจะมุงจาก มีต้นพร้าวเต็มไปหมด ตอนนี้เหลือไม้ก็ต้นแล้ว ข้าง ๆ หมูบ้านแถว ๆ นี้จะเป็นป่า แต่ป่านี้ข้างหน้ามีร้านค้าบังหมดแล้ว” จากคำบอกเล่าของนางมู้แง กกล้าทะเล ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จะเห็นได้ว่าบ้านเรือนของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในอดีตนั้นปลูกสร้างห่าง ๆ กัน โดยอาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้มาเป็นระยะเวลานาน และเพราะมีวิถีชีวิตแบบเร่ร่อน ทำให้ไม่ได้จับจองที่ดินเพาะปลูกหรือสร้างบ้านอยู่อย่างถาวร ส่งผลให้ปัจจุบันชุมชนแห่งนี้ประสบกับปัญหาเรื่องที่ดินกับนายทุน และปัจจุบันมีร้านค้าขายของที่ระลึก และร้านอาหารมาปลูกสร้างบังชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์จนเกือบจะไม่เห็นทางเข้าชุมชน

ชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในปัจจุบันเป็นชุมชนที่ชาวเลมอแกนอาศัยอยู่กันมาช้านานแล้ว ลักษณะพื้นที่ที่ตั้งชุมชน ด้านหน้าชุมชนติดกับชายหาดราไวย์ ร้านขายของที่ระลึก และร้านอาหารทะเล ด้านข้างชุมชนติดกับถนนและชุมชนชาวเลอุรักลาไวย์ ลักษณะบ้านเรือนของชาวเลมอแกนหาดราไวย์นั้นจะสร้างเป็นบ้านชั้นเดียวเป็นส่วนใหญ่ บางหลังสร้างยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร หลังคาและฝาผนังมุงและกั้นด้วยสังกะสีเก่า ๆ ปลูกสร้างอยู่อย่างกระจัดกระจาย ไม่เป็นระเบียบ เว้นเป็นช่องทางเดินห่างประมาณ 1 เมตร สำหรับเดินลัดเลาะไปตามบ้านแต่ละหลัง อยู่กันอย่างหนาแน่น โดยตั้งถิ่นฐานอยู่ติดกับชุมชนชาวเลอุรัก ลาไวย์ ชุมชนแห่งนี้ไม่สามารถที่จะขยายพื้นที่อาศัยได้อีก มีปัญหาในด้านสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหาขยะ ปัญหาน้ำดื่ม น้ำใช้ ปัญหา

ห้องน้ำห้องส้วม และนอกจากนี้พื้นที่ที่อยู่อาศัยนั้นกำลังมีปัญหาเกี่ยวกับนายทุนในพื้นที่ ซึ่งจากการพูดคุยกับนายอาลี บางจาก ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ วัย 28 ปี เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “พวกเราชาวเลมอแกนอยู่กันอย่างหนาแน่น บ้านบางหลังอยู่กันถึง 10 คน ไม่สามารถขยายไปที่อื่นได้ สภาพแวดล้อมก็ไม่ดี มีปัญหาเรื่องขยะ เรื่องน้ำ ห้องน้ำห้องส้วมก็ไม่มี เชื่อกันว่าบางคนยอมที่จะไปเข้าห้องน้ำข้างนอกที่เขาเก็บค่าเข้าใช้ครั้งละ 5 บาท ที่ที่อยู่นี้ก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับนายทุน ทุกวันนี้แต่ละครอบครัวต้องช่วยกันบริจาคเงินเป็นรายเดือนเพื่อเป็นทุนสำหรับไว้ต่อสู้คดีกับนายทุน” จากคำบอกเล่าของนายอาลี บางจาก จะเห็นได้ว่าที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์นั้นนอกจากจะมีปัญหาเรื่องความแออัด ปัญหาเรื่องสภาพแวดล้อม ปัญหาขยะ ปัญหาเรื่องน้ำดื่ม น้ำใช้ โดยเฉพาะปัญหาน้ำใช้ เวลาจะอาบน้ำหรือเข้าห้องส้วม ต้องไปเข้าห้องน้ำและห้องส้วมที่เขาทำไว้ให้เช่า อย่างอาบน้ำหรือเข้าห้องส้วมต้องจ่ายครั้งละ 5 บาท ส่วนตอนกลางคืนถ้าจะเข้าห้องส้วมก็ไปถ่ายที่ชายหาดราไวย์ นอกจากนี้แล้วพื้นที่ตั้งชุมชนแห่งนี้ยังกำลังประสบกับปัญหานายทุนในพื้นที่ที่ต้องการยึดที่ดินคืนทำให้ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ต้องรวมกลุ่มกันเพื่อต่อสู้คดีเรื่องพื้นที่ที่ตั้งชุมชน โดยแต่ละครอบครัวได้ร่วมกันบริจาคเงินครอบครัวละ 100 บาทต่อเดือน ไว้ใช้เป็นค่าใช้จ่ายสำหรับต่อสู้คดี

จากการศึกษาการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน พบว่า ลักษณะบ้านเรือนของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก ทั้งด้านวัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้าน ที่เคยใช้วัสดุธรรมชาติประเภทใบจาก ไม้ไผ่ มาใช้สังกะสีแทน และรูปแบบ ของบ้านเรือนที่เคยสร้างเป็นบ้านแบบยกพื้นสูง เปลี่ยนมาเป็นบ้านชั้นเดียว และปลูกสร้างติดกัน ทำให้ลมพัดผ่านได้ไม่ดี นอกจากนี้แล้วบ้านแต่ละหลังที่เคยปลูกสร้างหันหน้าออกไปทางทะเลเปลี่ยนมาปลูกสร้างอย่างระเกะระกะ ดังภาพประกอบที่ 13

ภาพประกอบที่ 13 ชุมชนชาวมอแกนหาดราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต ในปัจจุบัน

1.4 ชุมชนชาวมอแกนเกาะเหลา ชุมชนชาวมอแกนเกาะเหลาในอดีตตั้งอยู่บริเวณบ้านเกาะเหลานอก ทางทิศตะวันออกของเกาะเหลา จังหวัดระนอง ที่ตั้งชุมชนสามารถหลบคลื่นลมได้ดี โดยนายสิทธิ ประมงกิจ ชาวมอแกนเกาะเหลา ได้เล่าถึงลักษณะของชุมชนชาวมอแกนเกาะเหลาในอดีตให้ผู้วิจัยฟังว่า “เมื่อก่อนมอแกนเราอยู่กันตรงนี้ เรือเข้า-ออกได้สะดวก หลบคลื่นลมได้ดี มองเห็นชัดเจน แต่มีปัญหาเรื่องน้ำดื่ม น้ำใช้ ต้องไปขนมาจากบ่อไกล” จะเห็นได้ว่าลักษณะของพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งชุมชนชาวมอแกนเกาะเหลาในอดีต ตามคำบอกเล่าของนายสิทธิ ประมงกิจนั้น บ้านเรือนชาวมอแกนเกาะเหลา จะปลูกสร้างบนชายหาดที่เรือสามารถเข้า-ออกได้สะดวก หลบคลื่นลมได้ดี มองเห็นได้ชัดเจน แต่มีปัญหาในเรื่องน้ำดื่ม น้ำใช้ เพราะต้องไปขนมาจากบ่อที่อยู่ไกลออกไป

ลักษณะของบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนเกาะเหลาในอดีต บ้านเรือนจะปลูกสร้างเป็น 2 แถว หันหน้าออกทะเล ปลูกสร้างห่าง ๆ กัน ยกพื้นสูง บ้านบางหลังมุงหลังคาบ้านด้วยใบจาก บางหลังมุงด้วยสังกะสี กันผาบ้านด้วยจากก็มี สังกะสีก็มี ไม้กระดานก็มี และปูพื้นบ้านด้วยฟากไม้ไผ่ การปลูกสร้างบ้านเรือนในอดีตยังคงยึดถือความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างบ้าน เช่น ขึ้นบันไดบ้านที่ต้องเป็นขั้นคี่ เช่น 3 ขั้น 5 ขั้น แล้วแต่ความสูงของบ้าน ประตูบ้านจะสร้างแคบ ๆ และเตี้ย ๆ เพื่อป้องกันไม่ให้ผี หรือ ก่าตอย (ผีตามความเชื่อของชาวเลมอแกน) เข้าไปในบ้าน ไม่เช่นนั้นจะทำให้คนในบ้านไม่สบายได้ บ้านแต่ละหลังจะไม่สร้างให้หลังคาซ้อนกัน เพื่อให้ลมสามารถพัดผ่านได้สะดวก ตลอดจนบ้านทุกหลังจะสร้างให้หันหน้าแนวออก-ตก เท่านั้น

ชุมชนชาวเลมอแกนเกาะเหลาในปัจจุบันพื้นที่ตั้งของชุมชนเป็นพื้นที่เดียวกับพื้นที่ตั้งชุมชนในอดีต เพียงแต่เลื่อนไปทางด้านขวาของชายหาด ซึ่งด้านหลังและด้านข้างชุมชนเป็นที่ดินของนายทุน ซึ่งปลูกมะพร้าวและขนุนไว้ โดยก่อนเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 มีชาวเลมอแกนอยู่รวมกันที่เกาะเหลานอกประมาณ 70 หลังคาเรือน มีชาวเลรวมกันประมาณ 300 กว่าคน หลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 องค์การคริสเตียนได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือ ในการจัดซื้อที่ดินปลูกสร้างบ้านเรือนใหม่บนเกาะช้างและมีชาวเลมอแกนจากที่นี่ที่สมัครใจได้ย้ายไปอยู่ที่เกาะช้างประมาณ 20 กว่าหลังคาเรือน โดยเนื่องจากชุมชนชาวเลมอแกนเกาะเหลาในปัจจุบันพื้นที่ด้านข้างและด้านหลังชุมชนเป็นที่ดินของนายทุนจึงไม่สามารถขยายพื้นที่ชุมชนเข้าไปในพื้นที่ของนายทุนได้อีก จึงต้องขยายพื้นที่ในการสร้างบ้านเรือนลงไปในพื้นที่ติดกับแนวป่าโกงกาง ในฤดูแล้งชุมชนแห่งนี้ประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำจืด บ่อน้ำจืดที่มีอยู่ห่างจากชุมชน ซึ่งเกี่ยวกับที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนเกาะเหลาในปัจจุบันนั้น นายบุญด และนางลิ ประมังกิจ สามิและภรรยา ชาวเลมอแกนบ้านเกาะเหลา เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “บ้านเรือนของมอแกนเกาะเหลานี้ทางราชการสร้างให้ใหม่ ที่ที่อยู่นี้เป็นที่ของนายทุน ในหน้าแล้งขาดน้ำ ต้องไปเอาที่บ่อหลังหมู่บ้าน เดินไปไกล บางทีน้ำมันออกไม่ทัน ต้องคอยกันนาน บางทีต้องซื้อน้ำจากระนอง เอาเรือไปช่วยกันขน ราคา 10 บาท ต่อ 200 ลิตร เหมือนบ้านที่เขาสร้างให้บางบ้านต้องไปยกที่ป่าโกงกาง แถว ๆ นี้ เจ้าของที่ไม่ให้สร้าง เหมือนบ้านของเราถ้าน้ำขึ้นต้องว่ายน้ำไป” จะเห็นได้ว่าจากคำบอกเล่าของนายบุญด และนางลิ ประมังกิจ ถึงลักษณะของชุมชนชาวเลมอแกนเกาะเหลาในปัจจุบัน ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของนายทุน ทำให้ไม่สามารถขยายชุมชนเข้าไปในพื้นที่ของนายทุนได้ จึงต้องขยายเข้าไปในป่าโกงกาง ซึ่งทำให้ไม่สะดวกต่อการติดต่อถึงกัน โดยเฉพาะช่วงเวลาที่น้ำขึ้น และนอกจากนี้แล้วในฤดูแล้งชุมชนแห่งนี้ยังประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำจืด บ่อน้ำจืดที่มีอยู่ก็อยู่ไกลออกไปจากชุมชนและมีปริมาณน้ำไม่เพียงพอกับความต้องการของ

คลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 ชาวเลมอแกนเกาะเหลาประมาณ 20 กว่าครัวเรือน ได้ย้ายไปอยู่อาศัยที่ชุมชนแห่งใหม่บริเวณอ่าวค้อ บนเกาะช้าง ซึ่งชุมชนแห่งใหม่นี้ทางองค์กรคริสเตียนได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือในการจัดซื้อที่ดินซึ่งเป็นสวนมะม่วงหิมพานต์จากนายทุนแล้วดำเนินการปลูกสร้างบ้านเรือนให้ใหม่ ลักษณะบ้านเรือนเป็นบ้านเดี่ยว ยกพื้นสูง หลังคามุงกระเบื้อง กั้นฝาผนังและปูพื้นบ้านด้วยไม้กระดาน

จากการศึกษาการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนบ้านเกาะเหลา ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านด้วยกันดังนี้

1. ด้านการเลือกพื้นที่สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือนซึ่งในอดีตชาวเลมอแกนบ้านเกาะเหลาจะปลูกสร้างบ้านเรือนบนชายหาดที่เรือสามารถเข้า-ออกได้สะดวก มีแหล่งน้ำจืดสำหรับอุปโภคบริโภค ลมพัดผ่านได้ดีและสามารถมองเห็นได้ชัดเจน แต่หลังจากเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 พื้นที่ที่เคยเป็นที่ตั้งชุมชนไม่สามารถขยายให้กว้างออกไปได้เพราะเป็นที่ดินของนายทุน ทำให้ชาวเลมอแกนเกาะเหลาต้องขยายชุมชนลงไปในทะเล ใกล้ ๆ กับป่าโกงกาง น้ำทะเลขึ้นถึง ทำให้ไม่สามารถเดินติดต่อกับบ้านหลังอื่น ๆ ได้สะดวก

2. ด้านการสร้างบ้านเรือนของชาวเลมอแกนในปัจจุบันที่ไม่ได้สร้างตามความเชื่อหรือภูมิปัญญาของชาวเลมอแกน ทั้งนี้เนื่องจากบ้านเรือนแต่ละหลังนั้นทางองค์กรคริสเตียนได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือและปลูกสร้างให้ โดยสร้างเป็นแนวเรียงขนานไปกับชายหาด รูปแบบของบ้านและวัสดุ ที่นำมาปลูกสร้างบ้านให้แก่ชาวเลมอแกนนั้นก็ในรูปแบบและวัสดุเช่นเดียวกับบ้านของผู้คนทั่ว ๆ ไป

โดยสรุปอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา เกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง และหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ก่อนเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ 26 ธันวาคม 2547 หันมาสร้างบ้านอยู่รวมกันเป็นชุมชนถาวรมากขึ้น ยกเว้นชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา ที่ยังคงมีการโยกย้ายถิ่นฐานที่ตั้งชุมชนภายในหมู่เกาะสุรินทร์อยู่บ้างนาน ๆ ครั้ง แต่หลังจากเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ชุมชนชาวเลมอแกนที่ต่าง ๆ หันมาอยู่รวมกันเป็นชุมชนถาวร มีองค์กรคริสเตียนเข้าไปให้ความช่วยเหลือในการจัดซื้อที่ดิน และสร้างบ้านถาวรให้ เช่น ชุมชนชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง ส่วนลักษณะที่อยู่อาศัย ก่อนเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิลักษณะบ้านของชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่มสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น โดยสร้างขึ้นตาม ภูมิปัญญาและความเชื่อของกลุ่มชนของตน มีบางครอบครัวอาศัยอยู่ในเรืออัมเร่ร่อนไปมาระหว่าง หมู่เกาะต่าง ๆ ในทะเลอันดามัน ยกเว้นชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ที่สร้างบ้านด้วยวัสดุประเภทสังกะสี อิฐ และไม้กระดาน เป็นต้น ต่อมาเมื่อเกิด

เหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ มีองค์กรคริสเตียนเข้าไปให้ความช่วยเหลือในการจัดซื้อที่ดิน และสร้างบ้านถาวรตามแบบอย่างคนทั่วไปให้ ทำให้บ้านของชาวเลมอแกนเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตค่อนข้างมาก เช่น ชุมชนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง ส่วนบ้านของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา ถึงแม้จะสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติ แต่ก็เปื้อนวัสดุที่นำมาจากบนฝั่ง เช่น ใบจาก ไม้กระดาน เป็นต้น ซึ่งการให้ความช่วยเหลือขององค์กรต่าง ๆ ในการจัดซื้อที่ดินและสร้างบ้านให้ ส่งผลให้ความรู้และภูมิปัญญาด้านการเลือกทำเลที่ตั้งชุมชน และด้านการสร้างบ้านของชาวเลมอแกนค่อย ๆ สูญหายไป

2. ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน

2.1 ชุมชนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่

ในอดีตชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา ประกอบอาชีพและทำมาหากินด้วยการจับสัตว์น้ำ โดยใช้วิธีการดำลงไปใต้ท้องทะเล เช่น การดำน้ำหาหอย หาลิงทะเล และแทงปลา เครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำของชาวเลมอแกนในอดีต ได้แก่ ชุม (เหล็ก 3 ง่ามต่อด้ามด้วยไม้ไผ่ สำหรับใช้แทงปลาในขณะที่อยู่บนเรือ) แล้ม (เหล็กแหลมต่อด้ามด้วยไม้ไผ่ สำหรับแทงปลาขณะดำอยู่ใต้น้ำ) กอโค (เหล็กสำหรับเขี่ยหอยตามซอกหิน) เป๊ะตอก (เหล็กสำหรับเจาะหอยตามซอกหิน) ไกววาด (ไม้หวายสำหรับหย่อนไปในรูสำหรับจับเพรียงทรายตามชายหาด) การประกอบอาชีพและทำมาหากินของชาวเลมอแกนในอดีตนั้นเนื่องจากแต่ละครอบครัวอาศัยอยู่ในเรือง่าม การเดินทางไปในทะเลและตามเกาะแก่งต่าง ๆ จึงทำให้สามารถเข้าถึงแหล่งอาหารได้สะดวกยิ่งขึ้น ส่วนใหญ่ในอดีตสัตว์น้ำที่จับมาได้ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่จะนำไปขายให้กับพ่อค้าแม่ค้าและนายทุนในจังหวัดระนอง และจะซื้อเป็นข้าวสาร เครื่องปรุงรสต่าง ๆ รวมทั้งยาเส้น ใบจาก หมาก พลุ และสิ่งของจำเป็นต่าง ๆ กลับมา โดยสัตว์น้ำที่ชาวเลมอแกนในอดีตจับเพื่อนำไปขายให้กับพ่อค้าแม่ค้าคือ หอยและปลิงทะเล ทั้งนี้เนื่องจากหอยนั้นสามารถเก็บรักษาไว้ได้หลายวันโดยนำมาแช่ไว้ในน้ำเค็ม ส่วนปลิงทะเลนั้นชาวเลมอแกนจะนำไปย่างไฟ โดยจะจอดเรือตามชายหาดต่าง ๆ แล้วก่อไฟย่างปลิงทะเล เมื่อแห้งแล้วจะเก็บใส่ถุงไว้ แล้วนำไปขายส่งให้กับพ่อค้าในจังหวัดระนอง

ปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงานั้นยังคงประกอบอาชีพและทำมาหากินด้วยการดำปลิงทะเล ดำหอย และตกปลา ผู้ชายยังคงทำงานหาเลี้ยงครอบครัวเป็นหลัก โดยจะออกไปตกปลา ดำปลิงทะเล และดำหอย โดยจะไปกันเป็นกลุ่ม 5-9 คน ใช้เวลาประมาณ 1-2 สัปดาห์ ปลาที่ตกได้จะแช่ไว้ในถังพลาสติกที่มีน้ำแข็งทำให้สามารถเก็บไว้ได้หลายวัน และจะมีพ่อค้าจากฝั่งอำเภอคุระบุรีลงไปซื้อถึงเกาะ หอยที่ชาวเลมอแกนดำหากันนั้นคือ หอยมุกโข่งและหอยนมสาว โดยนำเปลือกหอยขึ้นมาขายให้พ่อค้าที่บนฝั่ง หอยมุกโข่งราคา

กิโลกรัมละ 2,000 บาท หอยนมสาวราคา กิโลกรัมละ 80 บาท ส่วนปลิงทะเลนั้นจะนำมาผึ่งแดด หรือถ้าฝนตกก็จะก่อไฟย่างจนแห้ง แล้วนำขึ้นมาขายให้กับพ่อค้าบนฝั่ง ราคา กิโลกรัมละ 1,300 บาท เมื่อขายของที่ทำมาได้แล้วจะซื้ออาหารประเภทข้าวสาร เครื่องปรุงรส เสื้อผ้า เครื่องประดับ และของใช้จำเป็นต่าง ๆ กลับมา รวมทั้งมีการซื้อแผ่นเพลงคาราโอเกะและแผ่นภาพยนตร์อีกด้วย บางครอบครัวซื้ออาหารประเภทของแห้ง เช่น ปลากระป๋อง บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป เครื่องปรุงรส สุรยา ยาเส้น ใบจาก และขนมขบเคี้ยวต่าง ๆ มาจำหน่ายให้กับเพื่อนบ้าน ในขณะที่ผู้ชายออกไปทำมาหากินในทะเล ผู้หญิงจะหาอาหารใกล้ ๆ หมู่บ้านเลี้ยงดูลูก เช่น การหาหอยโดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า แป๊ะตอก (เหล็กสำหรับเจาะหอยตามโขดหิน) เจาะหอยที่ติดอยู่ตามโขดหิน การหาเพรียงทราย โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า ไกววาด (ไม้หวายสำหรับแห่ลงไปในรูสำหรับจับเพรียงทราย) ตามชายหาด และการหาหอยเวลาน้ำลงโดยใช้เครื่องมือ ที่เรียกว่า กอโด (เหล็กสำหรับเขี่ยหอยตามซอกหิน เช่น หอยเม่น) หาหอยตามโขดหินเวลาน้ำลงใกล้ ๆ หมู่บ้าน เป็นต้น หรือบางครั้งอาจมีการดำน้ำหาปลิงทะเลใกล้ ๆ หมู่บ้าน การประกอบอาชีพและการทำมาหากินของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ในปัจจุบันใช้เรือหางยาวเป็นพาหนะที่สำคัญในการออกไปทำมาหากิน เครื่องมือประมงที่สำคัญมีทั้ง กัด ลอบ เบ็ด ชุม (เหล็ก 3 ง่ามต่อด้ามด้วยไม้ไผ่สำหรับใช้แทงปลาในขณะที่อยู่บนเรือ และใช้เป็นไม้ถ่อเรือได้ด้วย) แล้ม (เหล็กแหลมต่อด้ามด้วยไม้ไผ่สำหรับแทงปลาขณะดำอยู่ใต้น้ำ) กอโด (เหล็กสำหรับเขี่ยหอยตามซอกหิน) และฉมวก (เหล็กแหลมผูกติดกับยางหนังสดักใช้ยิงปลา) ตามแบบอย่างที่เคยบนฝั่งใช้ มาใช้ในการแทงปลาอีกด้วย

นอกจากนี้แล้วในช่วงฤดูร้อนระหว่างเดือนพฤศจิกายน-เดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูการท่องเที่ยวทางฝั่งอันดามัน ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา จะหันมาทำงานเป็นลูกจ้างกับทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ โดยในตอนเช้าชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ จะนั่งเรือหางยาวออกจากหมู่บ้านตรงไปยังที่ทำการอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ทั้งที่อ่าวช่องขาด และหาด ไม้้งาม โดยผู้หญิงจะทำงานในครัว เช่น ทำความสะอาดปลา หั่นผัก ปอกหอม-กระเทียม เก็บภาชนะและล้างทำความสะอาด เป็นแม่บ้านทำความสะอาดห้องพัก กวาดทำความสะอาดบริเวณที่พักนักท่องเที่ยว ส่วนผู้ชายจะขับเรือรับส่งนักท่องเที่ยวไปดำน้ำดูปะการัง เป็นเด็กประจำเรือ ขนสิ่งของนำขยะไปทิ้ง เป็นต้น ส่วนคนชราและเด็ก ๆ ก็จะอยู่ที่บ้าน บางคนทำงานจักสาน ขายของที่ระลึกประเภทงานจักสานต่าง ๆ เช่น เสื้อ (ตะกัน) กระเป๋า (กอแป๊ะ) กล้องใส่ของไม่มีฝาปิด (ชอมาก) กล้องใส่ของมีฝาปิด (หลู้โทง) และเรือมอแกนจำลองให้แก่ นักท่องเที่ยว แต่ถึงอย่างไรก็ตาม งานที่ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ทำกับทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์นั้นเป็นงานที่ทำเพียงช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายน-เดือนเมษายนเท่านั้น เมื่อย่างเข้าสู่

ฤดูฝนซึ่งอยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคม-เดือนพฤศจิกายน ชาวเลมอแกนก็จะหันไปประกอบอาชีพและทำมาหากินในทะเลเช่นเดิม

จากการศึกษาการประกอบอาชีพและการทำมาหากินของชาวเลมอแกนอำเภอบอนใหญ่ พบว่า ชาวเลมอแกนอำเภอบอนใหญ่ ยังคงประกอบอาชีพและทำมาหากินด้วยการจับสัตว์น้ำเหมือนในอดีต โดยใช้วิธีการดำลงไปจับสัตว์น้ำได้ท้องทะเล เครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำมีทั้งแบบอย่างที่เคยใช้กันอดีต เช่น ชุม (เหล็ก 3 ง่ามต่อด้ามด้วยไม้ไผ่ สำหรับใช้แทงปลาในขณะที่อยู่บนเรือ) แล้ม (เหล็กแหลมต่อด้ามด้วยไม้ไผ่สำหรับแทงปลาขณะดำอยู่ใต้น้ำ) กอโด (เหล็กสำหรับเขี่ยหอยตามซอกหิน) เป๊ะตอก (เหล็กสำหรับเจาะหอยตามซอกหิน) ไกววาด (ไม้หวายสำหรับแห่ลงไปในรูสำหรับจับเพรียงทรายตามชายหาด) และเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่นำแบบอย่างมาจากคนบนฝั่ง เช่น ลอบดักปู ลอบดักหมึก อวนจับปลา และฉมวกสำหรับแทงปลา นอกจากนี้แล้วในระหว่างที่ชาวเลมอแกนออกไปจับสัตว์น้ำยังมีการเก็บรักษาสัตว์ทะเลที่จับมาได้ไว้ในถังพลาสติกที่บรรจุน้ำแข็งไว้ ทำให้สามารถเก็บรักษาสัตว์ทะเลที่หามาได้ไว้หลายวันเพื่อรอพ่อค้าจากบนฝั่งอำเภอคุระบุรีลงไปซื้อและในช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายน-เดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูการท่องเที่ยวทางฝั่งอันดามัน ชาวเลมอแกนอำเภอบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา จะหันมาทำงานเป็นลูกจ้างกับทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ โดยผู้หญิงจะถูกจ้างให้ทำงานในครัว เช่น ทำความสะอาดปลา หั่นผัก ปอกหอม-กระเทียม เก็บภาชนะและล้างทำความสะอาด เป็นแม่บ้านทำความสะอาดห้องพัก กวาดทำความสะอาดบริเวณพื้นที่อุทยานฯ ส่วนผู้ชายจะทำงานเกี่ยวกับการจับเรือรับส่งนักท่องเที่ยว ขนสิ่งของ นำขยะไปทิ้ง เป็นต้น ส่วนคนชราและเด็ก ๆ ก็จะขายงานจักสานและเรือ มอแกนจำลองให้นักท่องเที่ยว

นอกจากนี้ชาวเลมอแกนอำเภอบอนใหญ่บางครอบครัวยังหันมาจัดตั้งร้านค้าขายอาหารประเภทของแห้ง เช่น ปลากระป๋อง บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป เครื่องปรุงรส สุรา ยาเส้น ใบจาก ไข่ และขนมขบเคี้ยวต่าง ๆ เพื่อขายให้กับคนในหมู่บ้านอีกด้วย

2.2 ชุมชนชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง

ในอดีตชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง ประกอบอาชีพและทำมาหากินด้วยการดำน้ำหาหอย หาลิงทะเลเป็นหลัก โดยหอยที่ชาวเลมักจะดำน้ำเพื่อนำเปลือกไปขาย คือ หอยมุกโข่ง ซึ่งภายในของเปลือกหอยชนิดนี้ สวยงามแวววาวดั่งกับมุก นอกจากนั้น ก็มีหอยนมสาว ส่วนปลิงทะเลนั้นจะนำมาฝึงแดดหรือหากวันใดฝนตกก็จะก่อไฟย่างจนแห้ง เปลือกหอยมุกโข่ง และปลิงทะเลตากแห้งนั้นจะนำไปขายต่อให้กับพ่อค้าบนชายฝั่งจังหวัดระนอง และจะซื้อเป็นข้าวสาร เกลือ หอม พริก กระเทียม รวมทั้งเครื่องปรุงรส เสื้อผ้า ใบจาก ยาเส้น หมาก พลุ และของใช้จำเป็นอื่น ๆ กลับมา

ในอดีตนั้นชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง ส่วนใหญ่จะจับปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ ด้วยการใช้เครื่องมือง่าย ๆ เช่น ชุม แล้ม กอโด เป๊ะตอก ไกววาด เครื่องมืออย่างที่ชาวประมงบนฝั่งใช้กัน เช่น อวน ลอบ หรือว่าเบ็ดนั้นยังไม่แพร่หลายมากนักเพราะมีราคาสูงและยังใช้ไม่ชำนาญ และสัตว์น้ำที่จับมาได้นั้นก็เพื่อใช้บริโภคในแต่ละวันเท่านั้น ไม่ได้นำไปจำหน่าย ยกเว้นเปลือกหอยมุกโขง และปลิงทะเล เท่านั้น

ในปัจจุบันชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง ยังคงประกอบอาชีพและทำมาหากินด้วยการจับสัตว์น้ำเหมือนในอดีต แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำไปจากอดีตเป็นอย่างมาก โดยได้มีการปรับเปลี่ยนมาใช้วิธีการวางอวนจับกุ้ง และจับปูแทน ผู้ชายยังคงมีบทบาทสำคัญในการประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัว โดยในตอนเช้าผู้ชายจะออกไปวางอวนกุ้งและอวนปู และจะกลับเข้ามาในวันรุ่งขึ้น หลังจากที่ได้เก็บอวนเสร็จแล้วจะนำกุ้งและปูที่จับมาได้ไปขายต่อให้กับพ่อค้าบนชายฝั่ง บางส่วนจะนำไปขายให้กับร้านอาหารบนเกาะ ส่วนผู้หญิงนั้นจะทำหน้าที่หาอาหารใกล้ ๆ ป่าโกงกางข้างหมู่บ้านสำหรับบริโภคในแต่ละวัน เช่น คำน้ำหาหอยนมสาว หรือใช้เป๊ะตอกเขี่ยหาหอยที่เกาะติดอยู่กับโขดหินต่าง ๆ สะสมไว้ 1-2 วัน แล้วกะเนื่อขายกิโลกรัมละ 50 บาท ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง ในปัจจุบันไม่มีคนใดเป็นลูกจ้างตามโรงแรม รีสอร์ท หรือร้านอาหารบนเกาะ ซึ่งจากการพูดคุยกับนางมยุรา สอนชัด ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม วัย 26 ปี เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “มอแกนที่นี่ไม่มีใครทำงาน โรงแรม เขาไม่เอา เขาว่ามอแกนสกปรก ที่อยู่ก็เหมือนกันอยู่ปนกับเขาไม่ได้ มอแกนเราเลยต้องแยกไปอยู่แต่เรา” จะเห็นว่าชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลานั้นไม่มีใครทำงานเป็นลูกจ้างของโรงแรม รีสอร์ท หรือร้านอาหารบนเกาะ เพราะไม่มีเจ้าของหรือผู้ประกอบการรายใดรับเข้าทำงาน เพราะถูกมองว่าสกปรก รวมทั้งการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยก็ไม่สามารถสร้างใกล้กับคนทั่ว ๆ ไปได้ชาวเลมอแกนจึงแยกออกไปอยู่รวมกันตามลำพัง

จากการศึกษาการประกอบอาชีพและการทำมาหากินของชาวเลมอแกนเกาะพยาม พบว่าสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงเด่นชัดที่สุด คือ

1. การปรับเปลี่ยนวิธีการและเครื่องมือจับสัตว์น้ำไปจากอดีตเป็นอย่างมาก โดยเครื่องมือต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการจับสัตว์น้ำในปัจจุบันนั้นได้นำแบบอย่างมาจากชาวประมงบนชายฝั่งแทบทั้งสิ้น เช่น การวางอวนจับปลา การวางลอบจับกุ้ง หมึกและปู แทนการใช้ชุม หรือ แล้ม แทงปลาเหมือนในอดีต สัตว์ทะเลที่จับมาได้มีการเก็บแช่น้ำแข็งไว้ในถังพลาสติก ทำให้สามารถเก็บรักษาสัตว์ทะเลที่จับมาได้ได้นานกว่าในอดีต

2. สัตว์น้ำที่จับมาได้มีการนำไปจำหน่ายให้กับพ่อค้าบนชายฝั่ง และขายให้กับร้านอาหารบนเกาะ ซึ่งในอดีตนั้นสัตว์ทะเลที่ชาวเลมอแกนนำไปขายให้กับพ่อค้าบนชายฝั่งในจังหวัดระนอง คือ เปลือกหอยมุกโข่ง และปลิงทะเลตากแห้งเท่านั้น ส่วนปลาและสัตว์ทะเลอื่น ๆ นั้นจับมาเพื่อเป็นอาหารบริโภคในแต่ละวันเท่านั้น

2.3 ชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์

ในอดีตชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ประกอบอาชีพและทำมาหากินด้วยการดำหอย ดำปลิง ตกปลา และเจาะหอยดิบ โดยหอยที่ชาวเลมอแกนหาขึ้นนั้นคือหอยมุกโข่ง โดยนำเปลือกไปขายให้พ่อค้าที่มารับซื้อ ส่วนปลิงทะเลก็เช่นเดียวกันบางคนนำมาผ่าแล้วต้มจากนั้นนำไปตากแดดหรือก่อไฟอย่างจนแห้ง แล้วจึงนำไปขายต่อให้พ่อค้าที่มารับซื้อ ส่วนใหญ่มักไปดำกันบริเวณเกาะใกล้เคียง ๆ หาดราไวย์ เช่น เกาะเฮ เกาะแอม เกาะรายา เกาะบอน เกาะแก้ว เกาะโหลน ซึ่งจากการพูดคุยกับ ลุงมาคำ เกาะงาม ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ อายุ 70 ปี ได้เล่าถึงการดำหอย ดำปลิงของชาวเลมอแกน หาดราไวย์ในอดีตว่า “สมัยก่อนมอแกนเราไปดำหอย ดำปลิง แะไหนก็ได้ หาดไหนก็ได้ อ่าวไหนก็ได้ ป่านนี้มีเจ้าของหมด มันห้าม” จากคำบอกเล่าของลุงมาคำ เกาะงาม จะเห็นได้ว่าในอดีตนั้นชาวเลมอแกนหาดราไวย์สามารถที่จะดำหอย ดำปลิงตามชายหาดหรืออ่าวต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ (แะไหนก็ได้ หมายถึง ที่ไหนก็ได้) ไม่มีผู้ใดเป็นกรรมสิทธิ์ ผิดกับในปัจจุบันที่พื้นที่ต่าง ๆ กลับกลายเป็นพื้นที่ที่มีเจ้าของเป็นกรรมสิทธิ์ทำให้ชาวเลมอแกนหาดราไวย์มีพื้นที่สำหรับทำมาหากินเพียงน้อยนิด

ปัจจุบันชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ประกอบอาชีพและทำมาหากินด้วยการทำลอบตกปลา ตกปลา ดำปลิง และดำหอยเป็นหลัก สัตว์ทะเลที่จับมาได้นำไปขายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อ โดยหอยที่ดำมาได้ ได้แก่ หอยมุกโข่ง โดยนำเปลือกไปขาย ราคา กิโลกรัมละ 2,000 บาท ส่วนปลิงทะเลนั้นเมื่อดำมาได้จะนำไปขายราคา กิโลกรัมละ 60 บาท บางคนเช่าเรือและเครื่องมือประมงจากนายทุน เมื่อจับสัตว์น้ำมาได้จะนำมาขายให้กับนายทุน แล้วแบ่งค่าแรงกับนายทุน ชาวเลมอแกนบางคนนำเอาสัตว์น้ำที่จับมาได้มาตั้งแผงขายปลีกให้กับคนทั่ว ๆ ไป บริเวณริมถนนหน้าหมู่บ้านใกล้หาดราไวย์ เพราะเป็นย่านที่มีผู้คนมาหาซื้ออาหารทะเล ซึ่งจะได้ราคาสูงกว่า ซึ่งจากการพูดคุยกับนางมู๋แ่งกล้าทะเล ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ วัย 54 ปี ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในปัจจุบันว่า “ป่านนี้มีมอแกนแะนี้เขาทำลอบตกปลากัน บางคนตกเบ็ด ดำหอย ดำปลิง ก็มีไปกันแะเกาะแอม เกาะรายา เกาะโหลน เกาะเฮ เกาะบอน เกาะแก้ว เกาะพีพีก็ไปกัน ได้มาก็เอามาขายให้คนที่เขามารับซื้อ คนหญิง ๆ ก็ไปด้อยหอยดิบกัน” ตามที่นางมู๋แ่งกล้าทะเล เล่าให้ผู้วิจัยฟังจะเห็นได้ว่า ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในปัจจุบันนั้นยังคงประกอบอาชีพจับสัตว์น้ำเหมือนในอดีต เพียงแต่ได้ปรับเปลี่ยนเครื่องมือจับสัตว์น้ำมาเป็น

การทำลอบจับปลา และเบ็ดตกปลา เหมือนชาวประมงพื้นบ้านทั่วไป แต่มีบางคนที่ยังคงค้าหน้าหา หอย หาลิง และเจาะหอยดิบเหมือนในอดีต นอกจากนี้ยังมีชาวเล มอแกนบ้านราไวย์บางคนที่หัน ไปประกอบอาชีพรับจ้าง โดยทำงานเป็นลูกจ้างทำความสะอาดบ้านแถว ๆ หาดราไวย์ เช่น นางมู๋แน่น กล้าทะเล ที่ทำงานเป็นคนทำความสะอาดบ้านใกล้ ๆ หาดราไวย์ ส่วนผู้หญิงและกลุ่มเด็ก ๆ นั้นใน แต่ละวันจะชวนกันไปเจาะหอยดิบตามโขดหินและเกาะใกล้ ๆ โดยจะไปกันเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มละ 8-10 คน ได้หอยดิบมาก็จะนำมาล้างทำความสะอาดใส่ถุงวางแผงขายหน้าชายหาดราไวย์ ถุงละ 50 บาท บางคนก็นำไปทำกับข้าว

การประกอบอาชีพและการทำมาหากินของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ที่เปลี่ยนแปลง ไปจากอดีต ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงในด้านเครื่องมือและวิธีการจับสัตว์น้ำตลอดจนการจำหน่าย โดยด้านเครื่องมือและวิธีการจับสัตว์น้ำนั้นชาวเลมอแกนหาดราไวย์ได้ปรับเปลี่ยนมาใช้ลอบในการ จับปลา บางคนใช้วิธีการตกเบ็ด สัตว์น้ำที่จับมาได้สำหรับคนที่เช่าเรือและเครื่องมือประมงมาจาก นายทุนก็จะนำไปขายให้กับนายทุน โดยนายทุนจะนำสัตว์ทะเลที่จับมาได้ไปขายแล้วนำเงินที่ได้มา แบ่งให้ ส่วนคนที่เป็นเจ้าของเรือและเครื่องมือประมงเองนอกจากจะนำไปขายต่อให้กับพ่อค้าที่มา รับซื้อแล้ว ยังนำมาขายปลีกให้กับคนทั่ว ๆ ไปที่มาหาซื้ออาหารทะเล โดยตั้งแผงขายกันบริเวณ หน้าชายหาดราไวย์ใกล้ ๆ หมู่บ้านติดกับร้านขายของที่ระลึกบริเวณหาดราไวย์

2. การปรับเปลี่ยนรูปแบบของการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ปัจจุบัน นั้นชาวเลมอแกนหาดราไวย์หันมาประกอบอาชีพและทำมาหากินหลากหลายรูปแบบมากขึ้น เช่น การทำงานเป็นลูกจ้างทำความสะอาดบ้านเรือน การรับจ้างแบกขนส่งของ รวมทั้งการค้าขายอาหาร ทะเลที่จับมาได้ และการเปิดร้านเล็ก ๆ ขายอาหารแห้ง ขนมและเครื่องคัมภายในหมู่บ้าน เป็นต้น

3. การถูกจำกัดพื้นที่ที่ใช้ในการทำมาหากินในปัจจุบันส่งผลให้ชาวเลมอแกน หาดราไวย์มีพื้นที่สำหรับทำมาหากินเพียงน้อยนิดไม่ว่าจะเป็นชายหาดหรือเว้าอ่าวต่าง ๆ รอบ จังหวัดภูเก็ตแล้วแต่มีเจ้าของเป็นกรรมสิทธิ์แทบทั้งสิ้นบางรายนำไปสร้างเป็นท่าเรือ บางส่วน ถูกทางราชการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติทางทะเล ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่ชาวเลมอแกนนั้น สามารถเดินทางเร่ร่อนไปทำมาหากินตามชายหาดและเว้าอ่าวบนเกาะต่าง ๆ ได้โดยอิสระ แต่ทุก วันนี้พื้นที่เหล่านั้นกลับกลายเป็นที่ตั้งของโรงแรมและรีสอร์ทหรู ตลอดจนท่าจอดเรือสำราญราคา นับล้าน ซึ่งจากการพูดคุยกับกลุ่มชาวเลมอแกนหาดราไวย์ พบว่าเคยมีคนทีล่อยดูแล้วอ่าวหรือ ชายหาดใช้ป็นยิงขู่มไม่ให้เข้าไปค้าหอย ค้าปลิงในพื้นที่นั้น ๆ จึงทำให้ต้องไปทำมาหากินยังเกาะที่อยู่ ไกล ๆ ออกไป

โดยสรุปก่อนเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ อาชีพหลักของชาวเลมอแกน อ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา ชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง และชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต คือ อาชีพประมง สัตว์ทะเลที่จับมาได้ ส่วนใหญ่เป็นปลา หอย และปลิงทะเล โดยยังคงใช้เครื่องมือประมงเบ็ด ชุม แล็ม และวิธีการดำน้ำ ในการจับสัตว์ทะเล สัตว์ทะเลที่จับมาได้โดยเฉพาะปลิงทะเล จะนำมาผึ่งแดดหรือย่างไฟให้แห้ง แล้วนำมาขายต่อให้กับพ่อค้าบนฝั่ง รวมทั้งเปลือกหอยมุกโขงที่นำมาล้างทำความสะอาดก่อนที่จะนำเปลือกมาขายต่อให้กับพ่อค้าบนฝั่งจังหวัดระนอง และอำเภอกระบี่ แล้วนำเงินที่ได้ซื้อเป็นข้าวสาร อาหารแห้ง เสื้อผ้า กลับไป ส่วนหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ได้มีหน่วยงานต่าง ๆ บริจาคเรือและเครื่องมือประมงแบบอย่างคนบนฝั่ง เช่น อวน ลอบ ให้ชาวเลมอแกนมากขึ้น ทำให้ชาวเลมอแกนแต่ละที่หันมาทำประมงตามแบบอย่างคนบนฝั่งกันมากขึ้น เมื่อได้ปลา หมึก หรือปู ก็จะนำมาขายต่อให้กับพ่อค้า บนฝั่งตามแบบอย่างที่ชาวประมงบนฝั่งทำกัน บางครอบครัวที่ไม่มีเรือเป็นของตนเองก็จะอาศัยเรือ คนอื่น ๆ ไปกัน บางลำมีถึง 3 ครอบครัว นอกจากนี้แล้วจากการตั้งหลักปักฐานอยู่รวมกันเป็นชุมชนทำให้ชาวเลมอแกนบางครอบครัวหันมาเปิดแผงค้าขายของชำ ขนม เครื่องดื่มในหมู่บ้าน และในช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายน-เดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูการท่องเที่ยวทางฝั่งอันดามัน ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา จะหันมาทำงานเป็นลูกจ้างกับทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ โดยผู้หญิงจะถูกจ้างให้ทำงานในครัว เช่น ทำความสะอาดปลา หั่นผัก ปอกหอม-กระเทียม เก็บภาชนะและล้างทำความสะอาด เป็นแม่บ้านทำความสะอาดห้องพัก กวาดทำความสะอาดบริเวณพื้นที่อุทยานฯ ส่วนผู้ชายจะทำงานเกี่ยวกับการจับเรือรับส่งนักท่องเที่ยว ขนสิ่งของ นำขยะไปทิ้ง เป็นต้น ส่วนคนชราและเด็ก ๆ ก็จะขายงานจักสานและเรือมอแกนจำลองให้แก่นักท่องเที่ยว เมื่อหมดช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวฝั่งอันดามันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ก็จะหันกลับไปประกอบอาชีพประมงตามเดิม

3. ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ

3.1 ชุมชนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่

จากการศึกษาวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ในอดีต พบว่าวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ มีดังนี้

1. ด้านวิถีชีวิต ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ในอดีตมีวิถีชีวิตแบบเร่ร่อน โดยใช้เรือจ้างที่ทำด้วยไม้ระกำ (ถ้าบางกอมัน) เป็นบ้านลอยล่องไปตามหมู่เกาะต่าง ๆ ในทะเลอันดามัน และจะขึ้นมาสร้างเพิงพักชั่วคราวเพื่อหลบมรสุมตามชายหาดและเว้าต่าง ๆ ตามเกาะแก่งในทะเล อันดามัน ดำรงชีพด้วยการจับสัตว์น้ำ ได้แก่ การดำหอยมุกโขง ดำปลิงทะเล แหวงปลา เกาะหอยดิบ

ตามโชดหินต่าง ๆ บางครั้งจะขึ้นมามาหาของป่า เช่น มัน กลอย ผักหวานป่า ยอดผักต่าง ๆ เพื่อนำไปปรุงอาหาร

2. ด้านสังคมและความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ในอดีตชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ติดต่อกับชาวเลมอแกนกลุ่มอื่น ๆ ด้วยการเดินทางเร่ร่อนไปหากัน หรือบางครั้งพบเจอกันในท้องทะเลในระหว่างเร่ร่อนไปในท้องทะเล นอกจากนี้แล้วยังพบปะรวมกลุ่มกันเพื่อทำพิธีฉลองเสาวิญญูณบรรพบุรุษ (เหนียะเอนหล่อโบง) ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ดังที่ ลุงซาลาม่า กล้าทะเล ชาวเลมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์ วัย 60 ปี เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “แต่ก่อนมอแกนใช้เรือไม้กำเร่ร่อนไปตามเกาะต่าง ๆ บางทีก็ไปจอดหลบลมบ้าง หลบฝนบ้าง ตามอ่าวต่าง ๆ ไปกันหลาย ๆ ลำ ลำของพ่อเรานำไป ลำใหญ่กว่าเพื่อน บางทีไปย่านเชือกบ้าง เกาะเหลาบ้าง เกาะช้างบ้าง พบมอแกนลำอื่น ๆ ด้วยกันบ่อย ๆ แต่ทุกวันนี้ไม่ได้ไปหากันเลย หลายคนตายไปแล้ว” จากการบอกเล่าของลุงซาลาม่า กล้าทะเล จะเห็นได้ว่าในอดีตชาวเลมอแกนจะพบปะกันอยู่บ่อย ๆ ส่วนใหญ่จะเจอเจอกันในท้องทะเลขณะเร่ร่อนไปทำมาหากินในท้องทะเล หรือรวมกลุ่มกันเพื่อทำพิธีฉลองเสาวิญญูณบรรพบุรุษ (เหนียะเอนหล่อโบง) ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี โดยก่อนวันพิธี 3 วัน ชาวเลมอแกนจากเกาะต่าง ๆ รวมทั้งจากเกาะย่านเชือกและเกาะต่าง ๆ ในหมู่เกาะมะริดของพม่าจะเดินทางมาร่วมพิธีกรรมดังกล่าว โดยจะนำเรือมาจอดรวมกลุ่มกันเพื่อฉลองเสาวิญญูณบรรพบุรุษหน้าชายหาด

ส่วนในปัจจุบันวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่มีดังนี้

1. ด้านวิถีชีวิต ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนทำมาหากินในท้องทะเลอันดามันเช่นในอดีตมาปลูกสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่รวมกันเป็นชุมชนบนชายหาดตามเว้าอ่าวต่าง ๆ ในเขตอุทยานแห่งชาติทางทะเลหมู่เกาะสุรินทร์ แต่ก็ยังคงยึดอาชีพประมงเป็นหลัก โดยผู้ชายชาวเลมอแกนจะเป็นฝ่ายออกไปตกปลา ดำกึ่ง ดำหอย ออกอวนปู อวนกึ่ง อวนปลา และดำปลิงทะเล เพื่อนำไปขายและซื้อข้าวสาร เครื่องปรุงรส และของใช้ต่าง ๆ กลับมา ส่วนผู้หญิงชาวเลมอแกนจะอยู่กับบ้าน เลี้ยงลูก บางครั้งจะออกหาอาหารเวลาน้ำลงตามหาดทรายและโขดหินใกล้ ๆ หมู่บ้าน ส่วนผู้ชายคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้ออกทะเลก็จะใช้เวลาว่างในการซ่อมแซมเรือ ซ่อมเครื่องยนต์ ซ่อมอวน เป็นต้น ในช่วงฤดูการท่องเที่ยวหมู่เกาะสุรินทร์ (เดือนพฤศจิกายน-เดือนเมษายน) ชาวเลมอแกนส่วนหนึ่งจะถูกจ้างให้มาทำงานกับทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ ทั้งบริเวณอ่าวช่องขาด (ที่ตั้งสำนักงาน) และอ่าวไทรเอน โดยเด็กวัยรุ่นผู้ชายจะทำงานเป็นคนขับเรือหางยาวรับส่งนักท่องเที่ยว แบกของสิ่งของ ที่ขาย ส่วนกลุ่มผู้หญิงจะทำงานเป็นแม่บ้านดูแลทำความสะอาดห้องพัก ทำความสะอาดบริเวณที่พักของนักท่องเที่ยว ทำงานในครัว

จนกระทั่งปิดฤดูกาลท่องเที่ยว (ประมาณปลายเดือนเมษายน) ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ก็จะกลับไป ทำมาหากินในท้องทะเลเช่นเดิม นอกจากนี้แล้วในปัจจุบันยังพบว่าชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ได้มีการติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้นทั้งนี้เนื่องจากหลังเหตุการณ์การเกิดธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิมีชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่จำนวนหนึ่งได้ย้ายครอบครัวขึ้นมาอาศัยในบ้านที่ทางองค์กรต่าง ๆ สร้างให้บนฝั่งอยู่รวมกันกับกลุ่มผู้ประสพภัยคนอื่น ๆ ทำให้มีการติดต่อสัมพันธ์กันมากขึ้น และการปรับเปลี่ยนจากเรือง่ามซึ่งใช้แรงลมอย่างในอดีตมาเป็นเรือหางยาวที่ใช้เครื่องยนต์แทน ทำให้ชาวเลมอแกนสามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้โดยสะดวกและรวดเร็วมากขึ้นปัจจุบันจึงเห็นชาวเลมอแกนนำหอย ปลิงทะเล และน้ำที่จับมาได้ ขึ้นมาขายให้กับพ่อค้าบนฝั่งอำเภอคุระบุรีบ่อย ๆ และหลังจากที่ได้เงินแล้วก็จะซื้ออาหาร ของใช้ต่าง ๆ กลับไป ซึ่งจากการสำรวจภายในบ้านของชาวเลมอแกน พบว่า บ้านเรือนส่วนใหญ่ในปัจจุบันมีการติดตั้งจานรับสัญญาณดาวเทียม ส่วนภายในบ้านจะมีโทรทัศน์ และเครื่องเสียงไว้คอยให้ความบันเทิง ซึ่งจากการพูดคุยกับนางแต้แป็บ กล้าทะเล ชาวเลมอแกน อ่าวบอนใหญ่ ซึ่งบ้านของเธอเพิ่งติดตั้งจานรับสัญญาณดาวเทียมไปไม่นาน เธอได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “เพิ่งคิดไปไม่นาน สามพันกว่าบาท คนอื่นเขาซื้อได้เราก็อซื้อได้ ให้พี่เขาที่อยู่ยานซื้อมาให้จากนางย่อน” การที่ชาวเลมอแกนซื้อจานรับสัญญาณดาวเทียมเพราะต้องการมีเหมือนกับบ้านหลังอื่น ๆ และมีเจ้าหน้าที่อุทยานที่มีบ้านอยู่บนฝั่งคุระบุรี (ตลาดนางย่อน คือตลาดอำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา) คอยจัดซื้อหาให้ ทำให้ชาวเลมอแกนมีความสะดวกมากขึ้น และการที่เยาวชนรุ่นหลัง ๆ มาได้รับการศึกษาจากโรงเรียนสุรัสวดี ซึ่งเกิดจากความร่วมมือระหว่างกรมประมงกับสำนักงานการประถมศึกษาพังงาจัดให้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 เรื่อยมาจนกระทั่งหลังเหตุการณ์การเกิดธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ จึงได้เปลี่ยนมาเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวเลมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์ รวมทั้งการเข้าไปส่งเสริมวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมชาวเลมอแกนของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น การส่งเสริมงานจักสานให้กลุ่มผู้หญิง การส่งเสริมให้มีกลุ่มมอแกนนำเที่ยวหมู่เกาะสุรินทร์ให้กับกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ ๆ ของโครงการนำร่องอันดามัน สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งส่งผลให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากขึ้น โดยเฉพาะด้านการดูแลสุขภาพและการดูแลสุขภาพความสะอาดบริเวณที่อยู่อาศัย

2. ด้านสังคมและความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ จากการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนมาสร้างที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งถาวร ส่งผลให้สังคมของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเดินทางไปมาเพื่อติดต่อถึงกันกับกลุ่มชาวเลมอแกนในหมู่เกาะมะริดของประเทศพม่าได้โดยสะดวกเหมือนเช่นในอดีตไม่สามารถที่จะกระทำได้อีกการติดต่อกับกลุ่มชาวเลมอแกนกลุ่มอื่น ๆ ปัจจุบันชาวเลมอแกนสามารถส่งข้อมูล

ข่าวสารกันทางโทรศัพท์มือถือ หลังเหตุการณ์การเกิดธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิได้มีบุคคล และหน่วยงานต่าง ๆ เข้าไปให้ความช่วยเหลือชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่เป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ชาวเลมอแกนได้มีโอกาสติดต่อกับบุคคลภายนอกมากขึ้นรวมถึงการเดินทางขึ้นมาขายหอย ปลิงทะเล และม้าน้ำที่จับมาได้ให้กับพ่อค้าบนฝั่งอำเภอคุระบุรีรวมทั้งการขึ้นมาหาซื้ออาหารและของใช้ต่าง ๆ บนฝั่งอำเภอคุระบุรี ก็ช่วยให้ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ได้ติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มชนอื่น ๆ มากขึ้นด้วย โดยเฉพาะพ่อค้าแม่ค้า นอกจากนี้แล้วการจัดตั้งกลุ่มมอแกนนำเที่ยว การจัดสร้างอาคารนิทรรศการชาวเลมอแกนก็มีส่วนสำคัญที่ส่งผลให้ชาวเลมอแกนได้มีโอกาสติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกมากขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยว เป็นต้น

จากการศึกษาวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน พบว่าวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

1. ด้านวิถีชีวิต ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนเช่นในอดีตมาสร้างบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชนถาวรบริเวณอ่าวบอนใหญ่ในเขตอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ แต่ยังคงทำมาหากินด้วยการจับสัตว์น้ำ เช่น การดำหอยมุกโขง การแทงปลา การดำปลิงทะเล ในปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่หันมาใช้วนในการจับปลา ใช้โซ่ดักปู เช่นเดียวกับชาวประมงพื้นบ้านทั่ว ๆ ไปเพิ่มขึ้นอีกด้วย และในช่วงฤดูการท่องเที่ยวหมู่เกาะสุรินทร์ (เดือนพฤศจิกายน-เมษายน) ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ส่วนใหญ่จะเปลี่ยนมาทำงานรับจ้างกับทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ โดยกลุ่มวัยรุ่นผู้ชายจะขับเรือหางยาวนำนักท่องเที่ยวไปดำน้ำ ดูปะการัง แบกขนสิ่งของและกระเป๋านักท่องเที่ยว นำขยะไปทิ้ง ส่วนกลุ่มผู้หญิงจะทำงานเป็นแม่บ้าน ทำความสะอาดห้องพัก กวาดใบไม้บริเวณรอบ ๆ ที่ทำการอุทยาน และทำงานในครัว นอกจากนี้แล้วหลังเหตุการณ์การเกิดธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ทางหน่วยงานต่าง ๆ ได้เข้าไปส่งเสริมอาชีพเพื่อให้ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่มีรายได้ในการดำรงชีพ เช่น การส่งเสริมงานจักสาน การจัดให้มีกลุ่มมอแกนนำเที่ยว เป็นต้น

2. ด้านสังคมและความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ จากการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนมาสร้างบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชนถาวรบริเวณอ่าวบอนใหญ่ในเขตอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ ส่งผลให้ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่มีโอกาสพบปะพูดคุยกับกลุ่มคนภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้าไปทำงานให้ความช่วยเหลือโดยเฉพาะหลังเหตุการณ์การเกิดธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ และการนำสัตว์ทะเลที่จับมาได้ขึ้นมาขายให้กับพ่อค้าบนฝั่งอำเภอคุระบุรี ก็ทำให้ชาวเลมอแกนได้มี

โอกาสพูดคุยกับพ่อค้าแม่ค้าบนฝั่งมากขึ้น นอกจากนี้แล้วการได้รับการศึกษาของเยาวชนรุ่นหลัง ๆ ก็มีส่วนช่วยให้ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่สามารถใช้ภาษาไทยในการสื่อสารกับบุคคลภายนอกได้ดียิ่งขึ้น

3.2 ชุมชนชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง

จากการศึกษาวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนองในอดีตพบว่าวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ มีดังนี้

1. ด้านวิถีชีวิต ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง ในอดีตมีวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนข้ามไปมาระหว่างหมู่เกาะมะริดในประเทศพม่า บางครั้งใช้เรือเดินทางไปกันหลาย ๆ ลำ เร่ร่อนทำมาหากินไปจนถึงหมู่เกาะนิโคบาร์ ในประเทศอินเดีย และหมู่เกาะต่าง ๆ ในทะเลอันดามันของไทย โดยเฉพาะบริเวณเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ในเขตจังหวัดระนอง และจะขึ้นมาสร้างเพิงพักหลบลมหลบฝนในช่วงมรสุมตามเวียงอ่าวและชายหาดต่าง ๆ บนเกาะช้าง เกาะพยาม และเกาะเหลา ดำรงชีพด้วยการจับสัตว์น้ำ ได้แก่ การดำหอยมุกโข่ง ดำหอยนมสาวดำปลิงทะเล แหวงปลา เจาะหอยดิบตามโขดหินต่าง ๆ

2. ด้านสังคมและความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ในอดีตชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง ส่วนใหญ่จะติดต่อกับชาวเลมอแกนกลุ่มที่อาศัยอยู่ตามหมู่เกาะมะริดของประเทศพม่า และชาวเลมอแกนกลุ่มที่อาศัยอยู่บริเวณหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา ทั้งนี้เนื่องจากสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้ บางครั้งพบปะกันระหว่างออกไปจับสัตว์น้ำในท้องทะเล และพบปะกันเพื่อร่วมพิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ ส่วนการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มคนภายนอกของชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา ในอดีตด้วยวิถีชีวิตส่วนใหญ่ที่เร่ร่อนไปทำมาหากินในท้องทะเลเสียเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา กับคนภายนอกยังไม่ค่อยดีนัก ส่วนใหญ่จะพบปะพูดคุยกับพ่อค้าแม่ค้าบนฝั่งระนองเพื่อขายสัตว์ทะเลที่จับมาได้เท่านั้น

ส่วนในปัจจุบันวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง มีดังนี้

1. ด้านวิถีชีวิต ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง ในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนทำมาหากินในท้องทะเลอันดามันเช่นในอดีต มาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนถาวร โดยหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ องค์การคริสเตียนได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือด้วยการจัดซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้านเรือนถาวรให้ ในปัจจุบันชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง ยังคงทำมาหากินด้วยการจับ

สัตว์น้ำ โดยผู้ชายชาวเลมอแกนจะเป็นฝ่ายออกไปวางอวนกุ้งและอวนปูนำไปขายให้กับพ่อค้าบนชายฝั่ง ะนอง บางส่วนจะนำไปขายให้กับร้านอาหารบนเกาะ ส่วนผู้หญิงนั้นจะทำหน้าที่หาอาหารใกล้ ๆ ป่าโกงกางข้างหมู่บ้านสำหรับบริโภคในแต่ละวัน ชาวเลมอแกนเหล่านี้ส่วนใหญ่มีนายทุนในพื้นที่เป็นผู้ลงทุน เรือ น้ำมัน และอุปกรณ์ประมงให้ก่อน เมื่อได้สัตว์น้ำมาแล้วก็นำมาขายให้กับนายทุน จากการปรับเปลี่ยนมาใช้เรือหางยาวที่มีเครื่องยนต์ ทำให้ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง สามารถเดินทางขึ้นบนฝั่งจังหวัดระนองเพื่อมาขายสัตว์น้ำ และซื้อหาอาหารและของใช้ต่าง ๆ ได้โดยสะดวกมากขึ้น

2. ด้านสังคมและความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ถึงแม้ว่าชุมชนชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนองในปัจจุบันจะอยู่ไม่ไกลจากชุมชนชาวเลมอแกนเกาะย่านเชือก และเกาะแก่งต่าง ๆ ในหมู่เกาะมะริด ของประเทศพม่า แต่การเดินทางเข้าออกระหว่างหมู่เกาะของประเทศพม่ากับหมู่เกาะของไทยเช่นในอดีตไม่สามารถกระทำได้อีก ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวเลมอแกนในประเทศพม่าและในประเทศไทย ลดลงในปัจจุบันชาวเลมอแกนส่วนใหญ่ได้หันมาพบปะติดต่อกับคนภายนอกมากขึ้น กล้าที่จะพูดคุย สนทนากับคนภายนอก สามารถที่จะทำงานร่วมกับบุคคลภายนอกต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี โดยชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยามนั้นค่อนข้างที่จะมีสภาพความเป็นอยู่ที่ค่อนข้างดีกว่าชาวเลเกาะช้าง และเกาะเหลา เพราะส่วนใหญ่แล้วเป็นชาวเลมอแกนที่อยู่ดั้งเดิม ไม่ค่อยได้โยกย้ายไปยังที่ต่าง ๆ ส่วนชาวเลมอแกนเกาะเหลาเป็นชุมชนที่มีชาวเลมอแกนจากที่ต่าง ๆ โยกย้ายเข้ามาอยู่บ้าง แต่หลังเหตุการณ์การเกิดกรณีพิพาทกั้นชายฝั่งจีนมาถึงปัจจุบันแทบจะไม่มีชาวเลมอแกนจากฝั่งประเทศพม้าย้ายเข้ามาอยู่อีกเลย

จากการศึกษาวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง ตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน พบว่าวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

1. ด้านวิถีชีวิต ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนองในปัจจุบันนั้นได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนไปเป็นการปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชนถาวร โดยเฉพาะรูปแบบของอาคารบ้านเรือนที่ทางองค์กรคริสเตียนได้ปลูกสร้างให้ พร้อมทั้งได้หันมาใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการใช้เครื่องใช้ไฟฟ้า งานรับสัญญาณดาวเทียม โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวเลมอแกนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมค่อนข้างมาก ส่วนการทำมาหากินนั้น ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะ

เหลา จังหวัดระนอง ยังคงทำมาหากินด้วยการจับสัตว์ทะเลเหมือนในอดีต เพียงแต่ได้ปรับเปลี่ยนเครื่องมือในการจับสัตว์ทะเล เช่น การใช้ขุม ไข่แหลม มาเป็นการวางอวน ดักไซ แทน ยกเว้นการหาปลิงทะเล และการหาหอยมุกโข่งที่ยังคงใช้วิธีการดำน้ำลงไปหาเช่นในอดีต นอกจากนี้ยังพบว่าจากการที่ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง หันมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนถาวร มากขึ้นยังทำให้ชาวเลมอแกนหันมาปลูกพืชผักสวนครัวและไม่ผลไว้บริโภคกันมากขึ้น เช่น มะพร้าว อ้อย มะเขือ ฟักแฟง ฟักทอง ผักหวาน มันสำปะหลัง เป็นต้น

2. ด้านสังคมและความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ การที่ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง หันมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชนถาวร ทำให้ชาวเลมอแกนมีโอกาสพบปะพูดคุยกับกลุ่มคนภายนอกมากขึ้น มีหน่วยงานรัฐและเอกชนเข้าไปให้ความช่วยเหลือได้โดยสะดวกมากขึ้น เช่น การได้รับการศึกษา การบริการสาธารณสุข การจัดทำข้อมูลทะเบียนราษฎร์ และบัตรประจำตัวประชาชน เป็นต้น ส่งผลให้ ชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง ได้มีโอกาสติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกมากขึ้น ส่วนความสัมพันธ์กับกลุ่ม ชาวเลมอแกนกลุ่มอื่น ๆ นั้นในปัจจุบันชาวเล มอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง มีการติดต่อสื่อสารกับกลุ่มชาวเลมอแกนที่อื่น ๆ ลดน้อยลง โดยเฉพาะชาวเลมอแกนในหมู่เกาะมะริด ประเทศพม่า ทั้งนี้เนื่องจากการข้ามพรมแดนไปมาระหว่างประเทศไทยและประเทศพม่าได้อย่างอิสระเหมือนเช่นในอดีตนั้น ค่อนข้างที่จะกระทำได้ยาก และนอกจากนี้การจัดพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ หรือพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ของชาวเลมอแกนบ้านเกาะพยาม เกาะช้าง และเกาะเหลา จังหวัดระนอง ในปัจจุบันแทบจะไม่มีให้เห็นอีกเลย ทำให้ชาวเลมอแกนกลุ่มอื่น ๆ ไม่ได้มาเข้าร่วมในพิธีกรรมนี้เหมือนในอดีต

3.3 ชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์

จากการศึกษาวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในอดีต พบว่าวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ มีดังนี้

1. ด้านวิถีชีวิต ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในอดีตมีวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนไปทำมาหากินในท้องทะเล ตามเกาะต่าง ๆ รอบเกาะภูเก็ต เช่น เกาะเฮ เกาะแอม เกาะราชา เกาะบอน เกาะแก้ว เกาะโหล่น ไปจนกระทั่งถึงหมู่เกาะพีพี เกาะลันตา จังหวัดกระบี่ หมู่เกาะสุรินทร์ หมู่เกาะสิมิลัน จังหวัดพังงา เกาะพยาม เกาะช้าง เกาะเหลา จังหวัดระนอง และหมู่เกาะมะริดในประเทศพม่า ต่อเมื่อถึงช่วงฤดูมรสุมก็จะขึ้นมาปลูกสร้างบ้านเรือนแบบง่าย ๆ อยู่รวมกันบริเวณชายหาดราไวย์ ทำมาหากินด้วยการดำหอย ดำปลิง ตกปลา และเจาะหอยดิบตามโขดหินใกล้ ๆ และตามเกาะแก่ง

ต่าง ๆ ใกล้เคียง ชายหาดราไวย์ สัตว์น้ำที่จับมาได้ก็จะนำมาขายต่อให้กับพ่อค้าแม่ค้าที่มาคอยรับซื้อ เพื่อนำเงินไปซื้อเป็นข้าวสารและสินค้าอื่น ๆ ไว้สำหรับบริโภค

2. ด้านสังคมและความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ในอดีตชาวเลมอแกนหาดราไวย์จะติดต่อกับชาวเลมอแกนกลุ่มอื่น ๆ อยู่เสมอ ๆ ขณะเร่ร่อนไปทำมาหากินในทะเลอันดามันนอกจากนี้ยังได้ติดต่อสัมพันธ์กับชาวเลกลุ่มอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ชาวเลกลุ่มอุรักลาไวย์ ซึ่งปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนติดกัน ส่วนการติดต่อกับคนในพื้นที่ส่วนใหญ่ติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่มารับซื้อสัตว์ทะเลที่จับมาได้ เด็กชาวเลมอแกนหาดราไวย์ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนวัดสว่างอารมณ์ ทำให้สามารถพูดสื่อสารภาษาไทยกับคนภายนอกได้มากขึ้น และไม่รู้สึกละอายกลัวคนภายนอกเหมือนที่ผ่าน ๆ มา เช่นที่ ป่าบด กล้าทะเล เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “เด็กมอแกนที่นี่เรียนหนังสือมาแล้ว พอมาบ้านนี้มันพูดกันแต่ภาษาไทย ภาษามอแกนพูดไม่ได้แล้ว เด็กหนุ่ม ๆ สาว ๆ ก็พูดไม่ได้ เหลือแต่คนแก่ ๆ ไม่ก็คนที่ยังพูดได้” จากคำบอกเล่าของป่าบด กล้าทะเล จะเห็นได้ว่าเด็กชาวเลมอแกนหาดราไวย์นั้นได้รับการศึกษาจากโรงเรียนวัดสว่างอารมณ์มาหลายรุ่นแล้ว ทำให้สามารถพูดภาษาไทยได้อย่างคล่องแคล่ว กล้าพูดคุยกับคนภายนอกมากขึ้น

ส่วนในปัจจุบันวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ มีดังนี้

1. ด้านวิถีชีวิต ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในปัจจุบันปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต จากเร่ร่อนมาปลูกสร้างบ้านเรือนถาวรอยู่รวมกันอย่างแออัดบนชายหาดราไวย์ โดยส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพด้วยการทำลอบดักปลา ตกปลา ดำปลิง และดำหอยเป็นหลัก สัตว์ทะเลที่จับมาได้จะนำไปขายให้กับพ่อค้าแม่ค้าที่มารับซื้อ บางคนนำสัตว์น้ำที่จับมาได้มาตั้งแผงขายปลีกให้กับผู้คนทั่ว ๆ ไป บริเวณริมถนนหน้าหมู่บ้านใกล้เคียงหาดราไวย์ บางคนเปิดเป็นร้านขายของชำ ร้านขายขนมและร้านขายเครื่องดื่มเล็ก ๆ ในหมู่บ้าน นอกจากนี้แล้วยังมีบางคนที่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป และดำเนินงมหาเศษเหล็กต่าง ๆ ขึ้นมาขาย วิถีชีวิตของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในปัจจุบันปรับเปลี่ยนไปจากเดิมมาก อาชีพส่วนใหญ่ไม่หลากหลายมากนัก โดยอาชีพหลัก คือ การจับสัตว์น้ำ ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป

2. ด้านสังคมและความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ในปัจจุบันชาวเลมอแกนหาดราไวย์ติดต่อสัมพันธ์ไปมาเชื่อมโยงกับชาวเลมอแกนกลุ่มอื่น ๆ อยู่เสมอ เช่น ป่าบด กล้าทะเลเป็นชาวเลมอแกนบ้านน้ำเค็ม จังหวัดพังงา มักจะมาเยี่ยมและพักอยู่กับครอบครัวของลูกสาวที่แต่งงานกับชาวเลมอแกนหาดราไวย์ หรือป้ามูแง่ง กล้าทะเล ที่มักจะไปเยี่ยมน้องชายที่หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา อยู่เสมอ ๆ ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันการเดินทางโดย

รถยนต์มีความสะดวกสบายมากกว่าในอดีต บางครั้งเป็นการเดินทางเพื่อเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องคราวเจ็บป่วยใช้ นอกจากนี้ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ยังติดต่อสัมพันธ์กับชาวเลกลุ่มอุรักลาไวย์ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กัน มีบางคนที่เป็นช่างงานกับชาวเลกลุ่มอุรักลาไวย์ ส่วนความสัมพันธ์กับกลุ่มคนภายนอกในปัจจุบัน ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอกมากขึ้นกว่าในอดีตทั้งนี้เนื่องจากการได้รับการศึกษา เด็ก ๆ ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ได้เรียนหนังสือร่วมกับเด็กชาวเลกลุ่มอุรักลาไวย์ และเด็กทั่ว ๆ ไป ทำให้สามารถปรับตัวเข้ากับเด็กทั่ว ๆ ไปได้มากขึ้นกว่าในอดีต สามารถใช้ภาษาไทยได้ชัดเจน และเนื่องจากชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์เป็นชุมชนที่เดินทางไปมาสะดวก และหาดราไวย์เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ที่มีชื่อเสียง มีนักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวเป็นจำนวนมากทำให้ชาวเลมอแกนหาดราไวย์มีโอกาสพบปะพูดคุยกับนักท่องเที่ยวอยู่เสมอ ๆ

จากการศึกษาวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ ตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน พบว่าวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

1. ด้านวิถีชีวิต ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ นับว่าเป็นชาวเลมอแกนที่ได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปจากในอดีตมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับชาวเลมอแกนกลุ่มอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัย อาหารการกิน การแต่งกาย และรูปแบบการดำเนินชีวิต ยกเว้นการประกอบอาชีพที่ยังคงยึดอาชีพการประมงเป็นหลัก แต่ก็ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการประมงไปจากอดีตค่อนข้างมาก จากเคยใช้วิธีการ ดำหอย ดำปลิงทะเล แพงปลา เหมือนในอดีตมาเป็นการวางอวนจับปลา จับกุ้งเหมือนชาวประมงพื้นบ้านของจังหวัดภูเก็ต มีบางคนที่หันไปประกอบอาชีพค้าขายสัตว์น้ำที่จับมาได้ และขายของชำ อาหาร และเครื่องใช้ในหมู่บ้าน มีบางคนที่ทำงานรับจ้างทั่วไป เช่น ทำความสะอาดบ้านเรือน หรือแบกหามสิ่งของ ตลอดจนงมหาเศษเหล็กขาย

2. ด้านสังคมและความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ด้านสังคมและความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ นับว่าได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตค่อนข้างมาก โดยเฉพาะการติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอก กล่าวพูดคุยสื่อสารกับคนภายนอกได้ดีกว่าในอดีต ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากการได้รับการศึกษา ทำให้สามารถพูดคุยสื่อสารด้วยภาษาไทยได้ถูกต้อง การอยู่ร่วมกันกับเด็กทั่ว ๆ ไป ช่วยให้สามารถปรับตัวได้ดีกว่าในอดีต และการปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนถาวรและอยู่ในพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีผู้คนมากหน้าหลายตาแวะเวียนมาเยี่ยมชมอยู่เสมอ ๆ ทำให้ได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกับคนภายนอกได้มากขึ้น ส่วนการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มชาวเลมอแกนที่อื่น ๆ พบว่า ชาวเลมอแกนหาดราไวย์เดินทางไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง ลูก ๆ หลาน ๆ ชาวเลมอแกนที่อาศัยอยู่ที่อื่น ๆ อยู่บ่อย ๆ เช่นกัน โดยเฉพาะ

เมื่อคราวเจ็บไข้ไม่สบาย และการเดินทางไปมาในปัจจุบันมีความสะดวกและรวดเร็วกว่าในอดีต ทำให้ชาวเลมอแกนหาดราไวย์เดินทางไปเยี่ยมญาติพี่น้อง ลูก ๆ หลาน ๆ ที่อื่น ๆ อยู่เสมอ ๆ เช่นที่หมู่เกาะสุรินทร์ บ้านน้ำเค็ม จังหวัดพังงา มีหลายคนที่แต่งงานกับคนไทย หรือกับชาวเลกลุ่มอุรักลาไวย์ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวเลมอแกนหาดราไวย์กับชาวเลกลุ่มอุรักลาไวย์มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น

โดยสรุปอัตลักษณ์ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ก่อนเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ วิถีชีวิตของชาวเลมอแกนแต่ละที่ยังคงยึดอาชีพประมงเป็นหลัก รูปแบบของเครื่องมือประมงยังคงใช้วิธีการตกปลา แทงด้วยขุม แทงด้วยแล้ม และดำน้าหาปลิงทะเล หาดหอยมุกโข่ง โดยจะใช้เรืออ่ามเป็นพาหนะเดินทางกันไป ดำน้าหาปลิงทะเล หาดหอย มุกโข่งกันบริเวณเกาะลิดีตัน หรือในเขตน่านน้ำประเศพม่า ส่วนหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัย คลื่นยักษ์สึนามิ วิถีชีวิตของชาวเลมอแกนแต่ละที่ยังคงยึดอาชีพประมงเป็นหลักเช่นกัน แต่จะทำประมงตามแบบอย่างคนบนฝั่งกันมากขึ้น โดยใช้เรือหัวโทงเป็นพาหนะในการเดินทาง ใช้วิธีการวางอวนจับปลา วางลอบจับหมึก จับปู เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีบางคนที่หันไปเปิดแผงหรือบ้านขายของชำ ขายอาหาร และเครื่องดื่ม บางคนหันไปทำงานรับจ้างทั่วไป เช่น ทำความสะอาดบ้านเรือน หรือแบกหามสิ่งของ ตลอดจนงมหาเศษเหล็กขาย เช่น ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ นอกจากนี้ในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวฝั่งอันดามันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ส่วนใหญ่จะหันไปประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างกับทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ โดยกลุ่มผู้หญิงจะทำงานในครัวทำความสะอาดพื้นที่พักนักท่องเที่ยว เป็นแม่บ้านทำความสะอาดห้องพัก ส่วนผู้ชายจะทำงานขับเรือรับส่งนักท่องเที่ยว แบกหามสิ่งของ นำขยะไปทิ้ง เป็นเด็กประจำเรือ ซึ่งส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวเลมอแกนเปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมาก ส่วนด้านสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ก่อนเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ชาวเลมอแกนแต่ละที่ยังติดต่อถึงกันบ้าง เช่น บางครั้งเดินทางไปค้าหอยมุกโข่ง ค้าปลิง แล้วแวะเยี่ยมญาติพี่น้องกัน หรือเมื่อมีพิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษยังที่แห่งใดก็จะเดินทางไปร่วมพิธีกัน ทำให้ได้พบปะพูดคุย ร้องรำทำเพลงกัน ส่วนความสัมพันธ์กับคนทั่ว ๆ ไป ในช่วงแรก ๆ ยังไม่ค่อยดีนักเพราะยังมีการโยกย้ายถิ่นฐานกันอยู่บ้าง หน่วยงานต่าง ๆ ยังเข้าไปให้ความช่วยเหลือค่อนข้างน้อยอยู่ แต่หลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนด้วยกัน ยังคงติดต่อถึงกันบ้างนาน ๆ ครั้ง ส่วนใหญ่จะเป็นการเดินทางเพื่อเยี่ยมญาติพี่น้อง ส่วนความสัมพันธ์กับกลุ่มคนภายนอกค่อนข้างดีขึ้น ทั้งนี้เพราะหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ได้มีกลุ่มบุคคล เช่น นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น มูลนิธิกระจกเงา ที่เข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลให้ความช่วยเหลือชาวเลมอแกนเกี่ยวกับการจัดทำทะเบียนราษฎร และการรับรอง

สถานะทางกฎหมาย มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศูนย์สาธิตฐานชุมชน (ศสมช.) และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในแต่ละที่ รวมทั้งเปิดโอกาสให้เด็กชาวเลมอแกนได้รับการศึกษาจากโรงเรียนในพื้นที่มากขึ้น

4. ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

4.1 ชุมชนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่

จากการศึกษาวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ในอดีต มีดังนี้

1. วัฒนธรรมด้านภาษา ในอดีตชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ทุกคนพูดสื่อสารกันด้วยภาษามอแกน ซึ่งเป็นภาษาในตระกูลออสโตรนีเซียน มีเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่สามารถพูดภาษาไทยได้ ทั้งนี้เนื่องจากในอดีตนั้นชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ใช้ชีวิตวิถีแบบเร่ร่อนไปมาระหว่างหมู่เกาะสุรินทร์และเกาะย่านเชือก ประเทศพม่า การติดต่อพูดคุยกับบุคคลภายนอกมีน้อยมาก ต่อมาเมื่อสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนถาวรบนหมู่เกาะสุรินทร์มากขึ้น ก็เริ่มติดต่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ของอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์บ้าง เจ้าหน้าที่หน่วยรักษาพันธุ์สัตว์น้ำหมู่เกาะสุรินทร์กรมประมงบ้าง กับชาวประมงพื้นบ้านบ้าง ทำให้ชาวเลมอแกนบางส่วนหันมาใช้ภาษาไทยถิ่นได้ ในการพูดคุยกับคนภายนอกมากขึ้น ในอดีตชาวเลมอแกนบางคนสามารถพูดภาษาพม่าได้ด้วยทั้งนี้เนื่องจากการใช้ชีวิตวิถีแบบเร่ร่อนข้ามไปมาระหว่างหมู่เกาะมะริด ในประเทศพม่ากับเกาะสุรินทร์

2. วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย ในอดีตชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่แต่งกายโดยขณะอยู่ที่บ้านนั้นผู้หญิงจะนุ่งผ้าโสร่งสูงขึ้นไปถึงบริเวณหน้าอก ไม่สวมเสื้อ ส่วนผู้ชายนุ่งผ้าโสร่งที่มีลวดลายคล้ายโสร่งของชาวพม่า โดยนุ่งแบบเตี้ยๆ (คล้ายนุ่งโจงกระเบนเพียงแต่นุ่งสูงขึ้นไปถึงบริเวณต้นขา) ซึ่งการนุ่งผ้าแบบเตี้ยนั้นช่วยให้สะดวกต่อการขึ้นลงเรือ

3. วัฒนธรรมด้านอาหารการกิน ในอดีตอาหารที่สำคัญของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ คือ อาหารที่หามาได้จากทะเล และพืชผักจากป่าใกล้ ๆ หมู่บ้าน โดยเฉพาะหอยที่เกาะอยู่ตามโขดหินต่าง ๆ ซึ่งชาวเลมอแกนจะใช้เวลาในตอนเช้าและตอนบ่ายช่วงเวลาน้ำลงออกไปเจาะหอยกันครั้งละหลาย ๆ คน โดยใช้แป๊ะตอกเจาะหอยตามโขดหินต่าง ๆ แล้วนำมาต้มหรือผัดน้ำมันกินกับข้าว บางครั้งก็ชวนกันเข้าไปในป่าไปเก็บยอดผักหวานป่า ยอดหวาย มาปรุงอาหาร และขูดเผือก กลอย และมันมาเผากินกัน

4. วัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรมและระเบียบประเพณีของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ในอดีตที่ค่อนข้างเด่นชัด คือ ศิลปะด้านงานจักสาน โดยในอดีตนั้นผู้หญิงมอแกนอ่าวบอนใหญ่ส่วนใหญ่จะใช้เวลาในช่วงกลางวันเข้าไปตัดเตยในป่าใกล้ ๆ หมู่บ้าน แล้ว

นำมากริดเอาหนามทั้ง 2 ข้างออก ผ่าเป็นเส้นตอก นำไปต้มกับสี แล้วจึงนำไปผึ่งแดดจนแห้ง จากนั้นจึงนำมาสานเป็นตะก้น (เสื่อ) หลัวโทง (กล่องมีฝาปิดสำหรับใส่เสื้อผ้า) หอมก (กล่องไม่มีฝาปิดสำหรับใส่หมากพลู) และกอแป๊ะ (กระป๋ามีฝาปิดสำหรับใส่ใบจากและยาเส้น) สำหรับใช้ในบ้านและขายให้นักท่องเที่ยว ด้านความเชื่อและพิธีกรรม พบว่าความเชื่อของชาวเลมอแกนกลุ่มต่าง ๆ ที่เคยเชื่อและนับถือในเรื่องผี บรรพบุรุษมานับถือศาสนาพุทธ และคริสต์กันมากขึ้น ส่วนด้านพิธีกรรม พบว่าพิธีกรรมที่สำคัญของชาวเลมอแกนทุกกลุ่ม คือ พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ และการลอยเรือสะเดาะเคราะห์ โดยพิธีกรรมดังกล่าวยังปรากฏให้เห็นอยู่ที่อ่าวบอนใหญ่ อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ ส่วนชุมชนชาวเลมอแกนที่อื่น ๆ แทบจะไม่มีให้เห็นอีกเลย แต่ถึงอย่างไรก็ตาม พิธีกรรมดังกล่าวที่ยังปรากฏอยู่ก็ได้ปรับเปลี่ยนรายละเอียดของพิธีกรรมไปจากอดีตค่อนข้างมาก

ส่วนในปัจจุบันวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ มีดังนี้

1. วัฒนธรรมด้านภาษา ในปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ทุกคนยังคงพูดสื่อสารกันด้วยภาษามอแกน และนอกจากนี้ยังสามารถใช้ภาษาไทยในการติดต่อ สื่อสารกับบุคคลภายนอกได้มากขึ้นด้วย เช่น การติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐ การพูดคุยกับตัวแทนองค์กรและมูลนิธิต่าง ๆ นักท่องเที่ยว ชาวประมงพื้นบ้าน พ่อค้าบนชายฝั่ง เป็นต้น ยกเว้นกลุ่มคนชราเท่านั้นที่สามารถพูดภาษาไทยได้เพียงเล็กน้อย ส่วนกลุ่มผู้ใหญ่ขึ้นมาก็จะสื่อสารกับบุคคลภายนอกด้วยภาษาได้ ส่วนกลุ่มที่มีอายุต่ำกว่า 16 ปี นั้นสามารถพูดสื่อสารกับบุคคลภายนอกได้ด้วยภาษาไทยกลาง และภาษาไทยถิ่นใต้ อย่างคล่องแคล่ว ทั้งนี้เนื่องจากตั้งแต่ปีการศึกษา 2539-2547 สำนักงานการประถมศึกษาพังงา ได้จัดให้มีโครงการมอแกนศึกษา โดยได้จัดตั้งหน่วยสอนเคลื่อนที่สำหรับจัดการศึกษาให้แก่เด็กชาวเลมอแกน ที่หมู่เกาะสุรินทร์ โดยใช้สถานที่ของหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์น้ำหมู่เกาะสุรินทร์ กรมประมง บริเวณอ่าวไทรเอน ซึ่งอยู่ตอนบนของหมู่เกาะสุรินทร์ เป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน โดยใช้ชื่อว่า “โรงเรียนสุรัสวดี” จัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กชาวเลมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์ โดยมุ่งเน้นการใช้ภาษาไทย ในการติดต่อสื่อสาร การคิดเลขเป็น การดูแลสุขภาพร่างกาย การดูแลสิ่งแวดล้อม และจิตสำนึก ในการเป็นคนไทยผนวกกับในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ชาวเลมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์ได้หันมาสร้างบ้านเรือนอยู่กันเป็นชุมชนถาวรกันมากขึ้นด้วย จนเกิดเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปี พ.ศ. 2547 จึงได้ย้ายมาจัดการเรียนการสอนใหม่อีกครั้งบริเวณอ่าวบอนใหญ่ซึ่งเป็นที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนในปัจจุบันนี้โดยตั้งชื่อใหม่ว่า “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวเลมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์” ซึ่งอยู่ภายใต้ การดูแลของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดพังงา และขณะที่อยู่ในชุมชนเด็ก ๆ ก็ได้มีโอกาสพูดสื่อสารถึงกันด้วยภาษามอแกน

2. วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย ในปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ได้หันมาแต่งกายแบบคนทั่ว ๆ ไปกันมากขึ้น โดยเฉพาะเด็กรุ่นใหม่ ๆ ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันเด็กรุ่นใหม่ ๆ ได้หันไปทำงานกับทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ การแต่งกายจึงต้องสะอาด เรียบร้อย โดยเด็กผู้หญิงนั้นจะชอบนุ่งกางเกง แต่งหน้า และประดับกายด้วยเครื่องประดับตกแต่งต่าง ๆ เช่น สร้อยคอ ต่างหู กิ๊บติดผมสี ส้นสวยงามฉูดฉาด ส่วนเด็กผู้ชายจะชอบนุ่งกางเกงขาสั้น ประเภทกางเกงกีฬา และสวมเสื้อยืด ส่วนกลุ่มผู้ใหญ่และคนชราที่เป็นผู้หญิงนั้นขณะอยู่ที่บ้านมักจะสวมแต่ผ้าโสร่ง ผู้ชายสวมแต่กางเกงขาสั้น หรือผ้าโสร่งแบบเตี่ยว ไม่ชอบสวมเสื้อ และส่วนหนึ่งคือการทำงานที่หนักท้อมักจะนำเสื้อผ้ามาริจาคให้แก่ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่เมื่อมาเที่ยวยังอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์

3. วัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวเลมอแกนในปัจจุบันนับว่าได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตค่อนข้างมาก ทั้งนี้เนื่องจากชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ส่วนใหญ่ทำงานกับทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ หลังเลิกงานก็จะซื้ออาหารมาจากร้านค้าของอุทยานประเภทเนื้อสัตว์ เช่น หมู ไก่ เป็นต้น รวมทั้งผักต่าง ๆ นอกจากนี้การสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนทำให้ บางครอบครัวหันมาเปิดร้านค้าขายอาหารแห้งและเครื่องปรุงรสต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ไข่ ปลากระป๋อง น้ำมันพืช พริก หอม กระเทียม รวมทั้งเบะหมี่สำเร็จรูป บางครอบครัวหันมาปลูกผักสวนครัว ไร่ ไร่บรืโภค เช่น ฟักทอง ถั่วฝักยาว บวบ มันสำปะหลัง เป็นต้น รวมทั้งมีการปลูกกล้วย มะละกอ มะพร้าว อีกด้วย

4. วัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรมและระเบียบประเพณีของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ที่สำคัญ ได้แก่ งานจักสาน งานแกะสลักดนตรีและการแสดง โดยงานจักสานของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ที่พบเห็นโดยทั่ว ๆ ไป และยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ งานจักสานตะกัน (เสื่อ) หลัวโทง (กล่องมีฝาปิดสำหรับใส่เสื่อผ้า) ซอมาก (กล่องไม่มีฝาปิดสำหรับใส่หมากพลู) และกอแป๊ะ (กระเป๋ามีฝาปิดสำหรับใส่ใบจากและยาเส้น) โดยผู้หญิงชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่จะขึ้นไปตัดเตยป่าแล้วนำมาผ่าให้เป็นเส้นตอก นำไปต้มและย้อมสีให้สวยงามก่อนนำมาจักสาน เช่นที่ นางอาเล๊ะ กล้าทะเล ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ วัย 65 ปี เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “มอแกนอ่าวบอนใหญ่หลายคนยังสานสาดไทรได้ แม่ฉันสอน เหมือนเรานี้แม่สอน มอแกนป่านี้นั้นไม่จำ เหมือนมูกิ กอยัง ไหรนี้แม่ฉันสอน มันจำ” จากการพูดคุยกับนางอาเล๊ะ กล้าทะเล จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนั้นชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หลายคนยังสานเสื่อ (สานสาด หมายถึง สานเสื่อ) และงานจักสานอื่น ๆ ได้ เพราะแม่เป็นผู้สอนให้ เพียงแต่กลุ่มคนที่ยังจักสานได้นั้นเป็นกลุ่มผู้ใหญ่ และคนชราเท่านั้น เด็กรุ่นใหม่ ๆ ไม่สนใจที่จะเรียนรู้ (ซึ่งไม่สนใจที่จะเรียนรู้นั้นชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ใช้ว่า “ไม่จำ”) ซึ่งจากการสำรวจของผู้วิจัยพบว่าในปัจจุบัน มีผู้หญิงชาวเล

มอแกนอ่าวบอนใหญ่ จำนวน 24 คน ที่ยังสามารถสานเสื่อและงานจักสานอื่น ๆ ได้ ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนชราและผู้ใหญ่ งานแกะสลักไม้ที่พบเห็นในปัจจุบัน คือ การแกะสลักเสาวิญญานบรรพบุรุษ (เสาหล่อโบบง) ซึ่งใช้ในพิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว โดยพิธีกรรมดังกล่าวนี้จะจัดให้มีขึ้นทุกปี ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 5 โดยผู้ชายชาวเลมอแกนจะนำไม้ทั้งต้นมาแกะสลักเป็นรูปผู้ชายแทนบรรพบุรุษผู้ชาย ซึ่งชาวเลมอแกนเรียกว่า “เอบาบ” และรูปผู้หญิงซึ่งแทนบรรพบุรุษผู้หญิง ซึ่งชาวเลมอแกนเรียกว่า “อีบูม” พร้อมช่วยกันระบายสี และใช้ผ้าสีมาตกแต่งให้สวยงาม ซึ่งในพิธีกรรมดังกล่าวไม้แกะสลักดังกล่าวถือเป็นตัวแทนบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งชาวเลมอแกนจะให้ความเคารพโดยเชื่อว่าผี บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วจะช่วยปกป้องภัยอันตรายต่าง ๆ และช่วยให้สามารถทำงานต่าง ๆ ได้สำเร็จราบรื่น ไม่เจ็บไม่ไข้ ในพิธีกรรมนี้จะมีผู้นำพิธีกรรมซึ่งเรียกว่า “โตะหมอ” ทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่อผี บรรพบุรุษให้มารับของ เช่น ไห้วต่าง ๆ แต่จากการพูดคุยกับนางอาเล๊ะ กล้าทะเล ชาวเลมอแกนอ่าว บอนใหญ่ วัย 65 ปี ผู้เป็นโตะหมอในพิธีฉลองเสาหล่อโบบง เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “ถ้าต่อไปไม่มีฉัน ไม่มี พี่ชาลามา ไม่มี กอยัง หล่อโบบงก็ไม่มี เด็กป่านี้นั้นไม่จำ มันไม่ทำมันว่าเสาหล่อโบบงไม่ใช่ผี มันเป็นแค่ไม้” จะเห็นได้ว่าจากคำบอกเล่าของนางอาเล๊ะ กล้าทะเล ผู้เป็นโตะหมอในพิธีฉลองเสาหล่อโบบงที่ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า พิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษนั้นมีแนวโน้มว่าจะสูญหายไปถ้าขาดผู้นำในพิธีกรรมดังกล่าว เช่น นางอาเล๊ะ กล้าทะเล ลูกชาลามา กล้าทะเล นางกอยัง กล้าทะเล ทั้งนี้เนื่องจากเด็กรุ่นใหม่ ๆ ไม่สนใจ ที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรม ซึ่งชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ใช้คำว่า “ไม่จำ” ไม่เชื่อถือและไม่เข้าร่วมในพิธีกรรมดังกล่าว ปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่โดยเฉพาะครอบครัวกลุ่มคนรุ่นใหม่หันมาใช้เครื่องอำนวยความสะดวกเช่นคนบนฝั่งมากขึ้น เช่น การใช้หม้อเบตเตอร์สำหรับให้แสงสว่างในยามค่ำคืน บ้านเรือนแต่ละหลังต่างมีจานรับสัญญาณดาวเทียม โทรทัศน์ เครื่องเสียง พร้อมทั้งแผ่นซีดี วีซีดีเพลงและภาพยนตร์ทั้งไทยและฝรั่ง สำหรับให้ความบันเทิง จนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่วัยหนุ่มสาวในปัจจุบันแทบจะไม่มีใครร้องเพลง (ยีนเน) หรือรำรำ (เมะยะ) ตามแบบอย่างของชาวเลมอแกนในอดีตอีกเลย ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนชราและกลุ่มผู้ใหญ่ที่ยังคงร้องเพลงและรำรำตามแบบอย่างของชาวเลมอแกนในอดีต ซึ่งจากการสำรวจของผู้วิจัยพบว่ายังคงมีชาวเลมอแกนเหลือเพียง 12 คนเท่านั้นที่สามารถรำรำและร้องเพลงมอแกนได้ ส่วนเครื่องดนตรีพื้นบ้านของชาวเลมอแกนที่เรียกว่า “ก่าดิง” (ซอ) นั้นเหลือผู้ที่สามารถประดิษฐ์และเล่นได้เพียงคนเดียวเท่านั้น คือ นายดูนง กล้าทะเล ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ส่วนเครื่องดนตรีอีกชนิดหนึ่งซึ่งเรียกว่า “บานา” (รำมะนา) นั้นก็เช่นเดียวกันที่ยังคงเหลือเพียงอีกไม่กี่คนเท่านั้น ที่สามารถเล่นได้

การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมด้านภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณีของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ที่สำคัญ ได้แก่

1. การพูดสื่อสารถึงกันกับบุคคลภายนอกด้วยภาษาไทยได้อย่างคล่องแคล่วมากขึ้น ไม่อายหรือกลัวบุคคลภายนอกเหมือนในอดีต โดยเด็กชาวเลมอแกนที่มีอายุต่ำกว่า 16 ปี สามารถ ฟัง พูด อ่าน และเขียนภาษาไทยได้มากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการที่มีหน่วยงานต่าง ๆ ได้เข้าไปจัดการศึกษาให้อย่างต่อเนื่องเรื่อยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 จนกระทั่งถึงปัจจุบันมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวเลมอแกน หมู่เกาะสุรินทร์ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่อยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดพังงาทำหน้าที่จัดการเรียนรู้ให้แก่ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่

2. ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ได้ปรับเปลี่ยนการแต่งกายของตนเองไปจากเดิมมากโดยหันมาแต่งกายแบบคนทั่ว ๆ ไปกันหมดแล้ว โดยเฉพาะเด็กรุ่นใหม่ ๆ ที่ผู้หญิงหันมานุ่งกางเกงแทนการนุ่งผ้าโสร่ง สวมเสื้อยืด บางคนแต่งหน้า และประดับกายด้วยเครื่องประดับที่มีค่า เช่น ต่างหู สร้อยคอ แหวนทองคำ เป็นต้น ส่วนผู้ชายหันมานุ่งกางเกงขาสั้น เช่น กางเกงกีฬา กางเกงขาก๊วย แทนการนุ่งโสร่งแบบเดิม

3. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวเลมอแกน อ่าวบอนใหญ่ พบว่าปัจจุบันชาวเลมอแกนหันมาบริโภคอาหารเหมือน ๆ กับคนทั่ว ๆ ไปมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากสามารถซื้อหาได้จากร้านค้าของอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ และจากร้านค้าของชาวเลมอแกนในชุมชน และตอนที่ขึ้นมาขายสัตว์น้ำบนชายฝั่งก็จะซื้ออาหารต่าง ๆ กลับไปเก็บไว้บริโภค รวมทั้งการที่ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่หันไปทำงานเป็นลูกจ้างกับทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์นั้น ทำให้สะดวกต่อการหาซื้ออาหารสำหรับบริโภคมากขึ้นอีกด้วย รวมทั้งการสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนทำให้บางครอบครัวหันมาปลูกผักสวนครัวและผลไม้ต่าง ๆ ไว้บริโภคกันมากขึ้น

4. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรมและระเบียบประเพณีของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ เช่น ด้านงานจักสานที่ยังจำกัดความรู้อยู่แต่กลุ่มคนชราและผู้ใหญ่ เด็กรุ่นใหม่ไม่มีใครสนใจที่จะเรียนรู้และฝึกหัด เช่นเดียวกับพิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ (พิธีหล่อโอง) ที่มีเฉพาะกลุ่มคนชราและกลุ่มผู้ใหญ่ที่เข้าร่วมในพิธีดังกล่าว เด็กรุ่นใหม่ ๆ ไม่สนใจที่จะเข้าร่วมหรือ สืบทอดพิธีกรรมดังกล่าว ไม่เหมือนกับในอดีตที่ชาวเลมอแกนจะเดินทางโดยเรือเพื่อเข้าร่วมพิธีดังกล่าวอย่างพร้อมเพรียงกันไม่ว่าจะจัดขึ้นที่ใดก็ตาม ทำให้ชาวเลมอแกนได้มีโอกาสพบปะและไปมาหาสู่กันทุก ๆ ปี ในปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่เกือบทุกหลังโดยเฉพาะบ้านเรือนของชาวเลมอแกนวัยหนุ่มสาวที่มีเครื่องบันเทิงครบครัน ไม่ว่าจะเป็นการใช้มือถือเตอร์ เครื่องปั่นไฟฟ้า จานรับสัญญาณดาวเทียม โทรทัศน์ เครื่องเสียง พร้อมทั้ง

แผ่นซีดี แผ่นวีซีดีเพลงและภาพยนตร์ทั้งไทยและฝรั่ง โดยชาวเลมอแกน อ่าวบอนใหญ่รุ่นใหม่ต่างให้ความสนใจในบทเพลง (อีแน) และการรำรำ (เมะยะ) ตามแบบอย่างของคนบนฝั่งมากขึ้น นอกจากนี้ในปัจจุบันยังพบว่า ภูมิปัญญาด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคภัยและความเจ็บป่วยของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก โดยหันมารักษาโรคภัยไข้เจ็บจากศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน (ศสมช.) หมู่เกาะสุรินทร์ ที่มีเจ้าหน้าที่จากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอคุระบุรี มาคอยให้ความดูแลรักษาสุขภาพ ส่งผลให้ชาวเลมอแกนมีความรู้ ความเข้าใจในการดูแลสุขภาพ สุขภาพอนามัยได้ดีขึ้นไม่กลับไปพึ่งพาสมุนไพรต่าง ๆ อีกแล้ว

4.2 ชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์

จากการศึกษาวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในอดีต มีดังนี้

1. วัฒนธรรมด้านภาษา ในอดีตมีชาวเลมอแกนหาดราไวย์จำนวนหลายคน ที่พูดภาษามอแกนกัน โดยส่วนหนึ่งเป็นชาวเลมอแกนที่อพยพมาจากประเทศมาบียง จากหมู่เกาะสุรินทร์บ้าง แต่เนื่องจากชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยสามารถติดต่อกับบุคคลภายนอกได้สะดวกกว่าชุมชนอื่น ๆ ทำให้ชาวเลมอแกนหาดราไวย์มีโอกาสพูดคุยกับคนภายนอกบ่อย ๆ นอกจากนี้แล้วเด็ก ๆ ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนวัดสว่างอารมณ์ มานานกว่าเด็ก ๆ ชาวเลมอแกนกลุ่มอื่น ๆ ส่งผลให้ชาวเลมอแกนหาดราไวย์พูดภาษาไทยมานานหลายปีแล้ว แม้แต่กลุ่มคนชราก็ยังสามารถพูดภาษาไทยได้ชัดเจนกว่าชาวเลกลุ่มอื่น ๆ

2. วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย การแต่งกายของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในอดีตไม่ได้แตกต่างจากในปัจจุบันมากนัก โดยผู้หญิงจะใช้ผ้าโสร่งปาเต๊ะนุ่งกระโจมอก สวมเสื้อเฉพาะเมื่อออกจากบ้าน ผู้ชายที่อยู่ในกลุ่มผู้สูงอายุจะนุ่งผ้าโสร่ง ไม่ค่อยสวมเสื้อ ส่วนเด็กวัยรุ่นและผู้ใหญ่ทั่ว ๆ ไป จะนุ่งกางเกงขาสั้น สวมเสื้อยืด

3. วัฒนธรรมด้านอาหารการกิน อาหารหลักของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในอดีตคือ ข้าว ส่วนกับข้าวนั้นจะเป็นอาหารที่ได้จากท้องทะเลเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นหอยชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะหอยดิบ และปลา วิธีการปรุงส่วนใหญ่จะนำมาปรุงด้วยวิธีการแกง ผัด ด้วยเครื่องปรุงรสเพียงไม่กี่อย่าง ได้แก่ พริกแห้ง เกลือ น้ำมัน หอม ผงชูรส ส่วนอาหารอื่น ๆ นั้น นาน ๆ จะซื้อมารับประทานบ้าง เช่น เนื้อหมู ไข่ ผักและผลไม้ชนิดต่าง ๆ

4. วัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณีของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในอดีตไม่ได้แตกต่างไปจากในปัจจุบันมากนัก ที่ยังคงมีให้เห็นอยู่ได้แก่ พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย พิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น ส่วนวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ของชาวเลมอแกนหาดราไวย์แทบจะหาได้ค่อนข้างยาก

ส่วนในปัจจุบันวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ มีดังนี้

1. วัฒนธรรมด้านภาษา ปัจจุบันยังคงเหลือชาวเลมอแกนหาดราไวย์เพียง 10 กว่าคนเท่านั้นที่ยังคงพูดภาษามอแกนได้ และชาวเลมอแกนเหล่านี้ก็ยังสามารถพูดภาษาไทยได้อย่างคล่องแคล่วเช่นกัน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ใหญ่และคนชรา เด็กนักเรียนที่อยู่ในวัยเรียนและเด็กวัยรุ่นไม่มีใคร ที่สามารถพูดภาษามอแกนได้ ทั้งนี้เนื่องจากเด็กมอแกนหาดราไวย์ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน จากโรงเรียนวัดสว่างอารมณ์ซึ่งตั้งอยู่ด้านข้างชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์มาเป็นระยะเวลานานแล้ว จากการพูดคุยกับป้าบล กล้าทะเล ชาวเลมอแกนบ้านราไวย์ ถึงการใช้ภาษามอแกนของชาวเลมอแกน หาดราไวย์ว่า “ป้านี้เด็ก ๆ พูดมอแกนไม่ได้แล้ว พูดไทยกันหมด เหลือไม่กี่คนแล้ว โดยมากเป็นคนใหญ่กับคนแก่ ๆ เหมือนคนที่เขามาจากเกาะย่านเชือก ผังพมานัน เขาพูดได้ เวลาพูดถ้าเราพูดมอแกนกัน มันฟังไม่รู้เรื่อง” ตามที่ป้าบล กล้าทะเล เล่าให้ฟังถึงการใช้ภาษามอแกนของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันเด็ก ๆ ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ ไม่มีใครพูดภาษามอแกนได้แล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ใหญ่ คนชรา และชาวเลมอแกนที่เพิ่งย้ายมาจากฝั่งประเทศพม่าเท่านั้นที่ยังคงพูดกัน

2. วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย การแต่งกายของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ ในปัจจุบันนับว่าเปลี่ยน แปลงไปจากในอดีตมาก โดยทุกคนหันมาแต่งกายแบบคนทั่ว ๆ ไปกันหมด ไม่ว่าจะเป็นคนชรา ผู้ใหญ่ วัยรุ่นหนุ่มสาว รวมทั้งวัยเด็ก จนแทบจะมองไม่ออกว่าเป็นชาวเลมอแกน โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นหนุ่มสาวที่หันมาแต่งหน้า แต่งกายด้วยเสื้อผ้าตามแบบอย่างวัยรุ่นทั่ว ๆ ไปแต่งกัน

3. วัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในปัจจุบันนับว่าได้เปลี่ยนแปลงไปมากเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต ทั้งนี้เนื่องจากการมีร้านขายอาหารแห้ง อาหารสด ขนมขบเคี้ยวและเครื่องดื่มทุกประเภทอยู่ในหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามอาหารหลักที่สำคัญของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ก็ยังคงเป็นหอยดิบ ปลา และอาหารทะเลอื่น ๆ ที่นำมาต้ม ผัด หรืออย่างง่าย ๆ ขึ้นตอนการปรุงที่ไม่ยุ่งยากมากนัก รวมทั้งเครื่องปรุงรสชาติต่าง ๆ ก็มีเพียงไม่กี่อย่าง

4. วัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรมและระเบียบประเพณีของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในปัจจุบันแทบจะไม่มีอะไรให้เห็นเด่นชัด เช่น งานจักสานต่าง ๆ ก็มีเพียง 1-2 คนเท่านั้นที่ยังคงจักสานเสื่ออยู่บ้าง ส่วนงานจักสานอื่น ๆ แทบจะไม่มีให้เห็นเลย ซึ่งจากการพูดคุยกับป้าบล กล้าทะเล ชาวเลมอแกนบ้านราไวย์ เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “แต่ก่อนไม่ได้หัดสาน ส่วนใหญ่ร้อนแร่แถวน้ำเค็ม มอแกนแถวราไวย์ไม่มีเคยให้หัดเหมือนที่เกาะสุรินทร์” จะเห็นได้ว่าในอดีตนั้นชาวเลมอแกนบางคนนั้นมีอาชีพร้อนแร่ที่บ้านน้ำเค็ม (อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา) ทำให้ไม่ได้

ฝึกหัดจักสานเสื่อ และชาวเลมอแกนหาดราไวย์นั้นไม่มีเตยป่าให้ตัด จึงไม่มีผู้ที่สานเสื่อให้เห็น เหมือนที่หมู่เกาะสุรินทร์ ส่วนด้านพิธีกรรม เช่น พิธีฉลองเสาวิญญูณบรรพบุรุษนั้นชาวเลมอแกนหาดราไวย์ยังคงจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เพียงแต่เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเฉพาะกลุ่มคนชราและกลุ่มผู้ใหญ่ ที่ยังคงพูดภาษามอแกนและได้รับการปลูกฝังพิธีกรรมดังกล่าวมาตั้งแต่ในอดีต ส่วนเด็กรุ่นใหม่ ๆ เป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ ส่วนด้านศิลปะด้านการบันเทิงต่าง ๆ เช่น บทเพลงมอแกน หรือการรำรำตามแบบอย่างของชาวเลมอแกนนั้นแทบจะไม่ปรากฏให้เห็นอีกเลย

การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมด้านภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณีของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ที่สำคัญ ได้แก่

1. วัฒนธรรมด้านภาษา ในปัจจุบันชาวเลมอแกนหาดราไวย์พูดคุยสื่อสารกันด้วยภาษาไทยถิ่นใต้ ยกเว้นกลุ่มผู้ใหญ่และกลุ่มคนชราประมาณ 10 คน เท่านั้นที่ยังคงพูดคุยกันเป็นภาษามอแกน เช่นที่ ป่าบล กล้าทะเล ชาวเลมอแกนหาดราไวย์พูดถึงการใช้ภาษามอแกนของเด็กชาวเล มอแกนหาดราไวย์ว่าในปัจจุบันไม่มีใครพูดภาษามอแกนได้แล้ว เหลือเพียง 10 กว่าคนเท่านั้น ส่วนใหญ่ จะเป็นผู้ใหญ่ คนชรา และชาวเลมอแกนที่เพิ่งย้ายมาจากฝั่งประเทศพม่าเท่านั้นที่ยังคงพูดกัน ทั้งนี้เนื่องจากการได้รับการศึกษาจากโรงเรียนวัดสว่างอารมณ์ และการติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอก

2. วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย การแต่งกายของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกายของเด็ก ผู้ใหญ่ หรือคนชรา ซึ่งแทบจะไม่แตกต่างกับคนทั่ว ๆ ไป โดยผู้หญิงจะชอบนุ่งผ้าโสร่ง ส่วนผู้ชายมักแต่งกายด้วยกางเกง ขาสั้น เสื้อยืด ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต

3. วัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ อาหารการกินของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตมาก อาหารส่วนใหญ่เหมือนกับที่คนทั่ว ๆ ไปรับประทานกัน ในบางวันกลุ่มผู้หญิงจะออกไปเจาะหอยดิบตามโขดหิน และเกาะแก่ง ต่าง ๆ ใกล้หาดราไวย์ เพื่อนำมาปรุงเป็นอาหาร ส่วนใหญ่จะนำมาปรุงเป็นแกง ผัด และยำ ด้วยเครื่องปรุงรส 2-3 อย่าง ประกอบด้วย พริกแห้ง ผงชูรส และหอม ซึ่งถือเป็นอาหารหลักของชาวเลมอแกนหาดราไวย์

4. วัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรมและระเบียบประเพณีของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ในปัจจุบันนับว่าได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตค่อนข้างมาก โดยเฉพาะศิลปะด้านการจักสานที่แทบจะไม่มีใครจักสานกันอีกเลย ทั้ง ๆ ที่ยังมีกลุ่มผู้ใหญ่ และคนชราที่ยังสามารถสานได้ แต่ก็ไม่มีใครถ่ายทอดให้คนรุ่นหลัง ๆ แต่อย่างใด ส่วนศิลปะด้านการทำเรือ และสร้างบ้าน รวมทั้งภูมิปัญญาด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคภัยต่าง ๆ ก็แทบจะไม่มีให้เห็นอีกเลย ขาด

การถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่า ๆ ส่วนใหญ่เมื่อเจ็บไข้ไม่สบายก็จะไปรักษาด้วยโรงพยาบาลของรัฐ จังหวัดภูเก็ต รวมทั้งเวลาคลอดบุตรด้วย ทำให้ไม่ต้องพึ่งพาหมอตำแยเหมือนในอดีต ด้านความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ และการลอยเรือสะเดาะเคราะห์ นับวันจะเลือนลางและสูญหายไปเรื่อย ๆ รูปแบบและรายละเอียดของพิธีกรรมก็แตกต่างไปจากในอดีต รวมทั้งขาดความเชื่อถือและศรัทธาจากคนรุ่นใหม่ ๆ ทำให้พิธีกรรมดังกล่าวจำเพาะเจาะจงอยู่แต่กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนเท่านั้น

4.3 ชุมชนชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง

จากการศึกษาวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนองในอดีต มีดังนี้

1. วัฒนธรรมด้านภาษา ในอดีตชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง พูดคุยสื่อสารกันด้วยภาษามอแกน ไม่ค่อยได้มีโอกาสพบปะกับคนภายนอกมากนัก ส่วนใหญ่พบปะแต่เฉพาะกลุ่มนายทุน พ่อค้า แม่ค้า บนฝั่งระนองที่มารับซื้อสัตว์ทะเลที่จับมาได้เท่านั้น บางคนสามารถพูดภาษาพม่าได้บ้าง เพราะข้ามไปมาระหว่างเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนองกับหมู่เกาะมะริด ในประเทศพม่าอยู่บ่อยครั้ง บางคนแต่งงานกับชาวเลมอแกนในพม่า เร่ร่อนไปมา อยู่เสมอ ๆ และยังไม่ได้เรียนหนังสือจากโรงเรียน ทำให้พูดภาษาไทยได้ไม่ด้นัก

2. วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย การแต่งกายของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยามในอดีตไม่ค่อยแตกต่างจากปัจจุบันมากนัก โดยขณะอยู่บ้านผู้หญิงมักจะใช้ผ้าโสร่งปาเต๊ะนุ่งกระโจมอก ไม่สวมเสื้อ ยกเว้นเมื่อเดินทางออกจากบ้านหรือเดินทางไปไหนมาไหน ก็จะสวมเสื้อเหมือนคนทั่ว ๆ ไป ส่วนผู้ชายที่เป็นกลุ่มผู้ใหญ่ มักจะนุ่งผ้าโสร่งเหมือนกับที่ชาวพม่านุ่งกัน แต่มักจะนุ่งแบบเตี้ย (ลักษณะคล้ายกับนุ่งโจงกระเบน แต่รั้งขึ้นมาสูงประมาณต้นขา) เพื่อให้สามารถขึ้นลงเรือได้สะดวก ส่วนเด็กผู้ชายวัยรุ่น มักจะนุ่งกางเกงขาสั้น สวมเสื้อยืดเหมือนคนทั่ว ๆ ไป

3. วัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ในอดีตชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม รับประทานข้าวเป็นอาหารหลัก โดยนำสัตว์ทะเลที่จับมาได้ไปขายให้นายทุน หรือพ่อค้าแม่ค้าบนฝั่งจังหวัดระนอง แล้วซื้อเป็นข้าวสารเครื่องปรุงต่าง ๆ มา ส่วนกับข้าวหลัก ๆ ก็มีหอยชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะหอยดิบ (หอยที่ติดอยู่ตามโขดหินเมื่อนำลวดชาวเลมอแกนจะใช้เหล็กที่เรียกว่า “เป๊ะต็อก” ต่อยแล้วเขี่ยเนื้อออกมา) นำมาแกง ผัด ยำ อย่างง่าย ๆ โดยปรุงรสด้วยพริกแห้ง ผงชูรส หอม รับประทานกับข้าวสวย

4. วัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรมและระเบียบประเพณีของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยามในอดีตที่สำคัญ ๆ เช่น ศิลปะเกี่ยวกับการสร้างเรือไม้

ระกำ (กาบังก่อมัน) และบ้าน (ออม้าก) ส่วนความเชื่อและพิธีกรรมที่สำคัญในอดีต คือ พิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ (เหนียะเอนหล่อโบง) และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ ซึ่งจะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 โดยในอดีตชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยามจะประกอบพิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ บริเวณชุมชนชาวเลมอแกนเกาะเหลาเพราะมีผู้นำพิธีกรรมหรือ “โตะหมอ” อยู่

ส่วนในปัจจุบันวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง มีดังนี้

1. วัฒนธรรมด้านภาษา ปัจจุบันชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และ เกาะพยามทุกคนไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเด็ก ผู้ใหญ่ และคนชรา พูดจาสื่อสารกันด้วยภาษามอแกน และทุกคนยังสามารถพูดจาสื่อสารกับคนภายนอกด้วยภาษาไทยถิ่นใต้ได้อีกด้วย โดยเฉพาะเด็กรุ่นใหม่ ๆ ที่สามารถพูดและเขียนภาษาไทยได้ ทั้งนี้เนื่องจากการได้รับการศึกษาจากโรงเรียนบ้านเกาะเหลา โรงเรียนบ้านเกาะช้าง และ โรงเรียนบ้านเกาะพยาม ตลอดจนการได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกับคนภายนอกมากขึ้นกว่าในอดีต โดยเฉพาะการเข้าไปพัฒนาขององค์กรคริสเตียนหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ

2. วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย การแต่งกายของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยามในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกายของเด็ก ผู้ใหญ่ หรือคนชรา โดยผู้หญิงนั้นส่วนใหญ่จะแต่งกายด้วยการนุ่งโจงสวมเสื้อเหมือนคนทั่ว ๆ ไป ส่วนผู้ชายชอบแต่งกายโดยนุ่งกางเกงขาสั้น สวมเสื้อยืด หรือบางครั้งจะไม่นิยมสวมเสื้อ

3. วัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยามในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตมาก ทั้งนี้เนื่องจากมีร้านจำหน่ายอาหารแห้ง อาหารสด ขนมขบเคี้ยวและเครื่องดื่มเปิดจำหน่ายมากขึ้น ตลอดจนการเดินทางไปมาระหว่างเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยามกับชายฝั่งจังหวัดระนองก็สามารถเดินทางได้สะดวกมากขึ้นทำให้มีโอกาสซื้อหาอาหารการกินได้ง่ายขึ้นด้วย แต่อย่างไรก็ตามอาหารหลักที่สำคัญของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ก็ยังคงเป็นหอยดิบ ปลา และอาหารทะเลอื่น ๆ ที่นำมาแกง ต้ม ผัด หรืออย่างง่าย ๆ ขึ้นตอนการปรุงที่ไม่ยุ่งยากมากนัก รวมทั้งเครื่องปรุงรสชาติต่าง ๆ ก็มีเพียงไม่กี่อย่าง เช่น พริกแห้ง เกลือ ผงชูรส หัวหอม เป็นต้น

4. วัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรมและระเบียบประเพณีของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยามในปัจจุบัน แทบจะไม่มีอะไรให้เห็นเด่นชัดนัก ไม่ว่าจะเป็นงานจักสาน ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ โดยเฉพาะพิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ และการลอยเรือ สะเดาะเคราะห์ ที่ขาดผู้นำพิธีกรรมหรือที่เรียกว่า “โตะหมอ” ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่อผี

บรรพบุรุษให้มารับของเช่นไหว่ต่าง ๆ ทำให้พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษและการลอยเรือ สะเดาะเคราะห์ของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยามไม่ได้จัดขึ้นอีกเลย ยกเว้น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตายเท่านั้นที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน ผนวกกับหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิได้มีองค์กรคริสเตียน เข้าไปให้ความช่วยเหลือชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ทั้งจัดซื้อที่ดินสำหรับปลูกสร้างบ้านเรือนให้ชาวเลมอแกนเกาะช้าง สร้างบ้านเรือนให้ชาวเลมอแกนเกาะเหลา และเกาะพยาม สนับสนุนเรือหางยาว และอุปกรณ์ทำประมง ให้รวมทั้งจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กให้ทั้ง 3 ชุมชน แต่อย่างไรก็ตามองค์กรคริสเตียนที่เข้าไปให้ความช่วยเหลือชาวเลมอแกนได้ทำงานตามแนวทางของหน่วยงานตนเองเป็นหลัก ขาดการดูแล หรือส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิตของชาวเลมอแกน เช่นที่นางมยุรา สอนซัด ชาวเลมอแกนเกาะพยามเล่าให้ผู้วิจัยฟังเกี่ยวกับพิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ หรือพิธีหล่อโบงว่า “ป่านี้มอแกนที่นี่ทำหล่อโบงไม่ได้แล้ว อาจารย์ไม่ให้ทำ ถ้าจะทำก็ต้องแอบทำกัน” จะเห็นได้ว่า ตามที่นางมยุรา สอนซัด เล่าให้ฟังนั้นองค์กรคริสเตียนที่เข้าไปให้ความช่วยเหลือชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ขาดการส่งเสริม หรือสนับสนุนวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวเลมอแกน มุ่งทำงานตามเป้าหมายและแนวทางขององค์กรของตนเป็นหลัก จึง ทำให้พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ หรือพิธีหล่อโบง และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยามค่อย ๆ สูญหายไป

วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง ในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตค่อนข้างมาก โดยเฉพาะวัฒนธรรมด้านการแต่งกาย อาหารการกิน ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรมและระเบียบประเพณี เช่น ศิลปะการสร้างเรือ สร้างบ้านของชาวเลมอแกนที่ภายหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิไม่ได้พบเห็นอีกเลย เช่นเดียวกับพิธีฉลอง เสาวิญญาณบรรพบุรุษและการลอยเรือสะเดาะเคราะห์ ที่ขาดผู้นำพิธีกรรม หรือ “โตะหมอ” ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่อผีบรรพบุรุษให้มารับของเช่นไหว่ต่าง ๆ ทำให้พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษและการลอยเรือสะเดาะเคราะห์ของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ไม่ได้จัดขึ้นอีกเลย นอกจากพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตาย หรือการเกิดที่ยังคงใช้หมอดำเฒ่าเป็นผู้ทำคลอด เช่นที่ ลุงสิธิษ ประมงกิจ ชาวเลมอแกนเกาะเหลา อายุ 64 ปี เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “ชาวเลมอแกนเกาะเหลายังเกิดกับหมอดำเฒ่า ตอนนี้มี 2 คน แม่มันก็เป็นหมอดำเฒ่า” จะเห็นได้ว่าความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ที่ยังคงมีให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบัน คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดและการตาย ส่วนวัฒนธรรมด้านภาษา พบว่าชาวเลมอแกน เกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ทุกคนยังคงพูดจาสื่อสารกันด้วยภาษามอแกน

โดยสรุปวัฒนธรรมทางด้านภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี ของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา เกาะเหลา เกาะช้าง เกาะพยาม จังหวัดระนอง และหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ก่อนเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ยังปรากฏให้เห็นอยู่มาก โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับศิลปะ ความเชื่อ และพิธีกรรม เช่น ศิลปะเกี่ยวกับการสร้างเรือง่าม การสร้างบ้าน การจักสาน การแกะเสาหล่อโบบง (เสาวิญญาณบรรพบุรุษเพื่อใช้ในพิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ) การขับร้อง การรำรำ ด้านความเชื่อและพิธีกรรม เช่น พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ รวมทั้งประเพณีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ แต่หลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับศิลปะ ความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ก็เริ่มสูญหายไป เช่น ศิลปะการสร้างเรือง่าม และการสร้างบ้านตามภูมิปัญญาและความเชื่อของชาวเลมอแกนที่ใกล้จะสูญหายไป ยังคงเหลือผู้ที่สามารถสร้างเรือง่าม และสร้างบ้านตามภูมิปัญญาและความเชื่อของชาวเลมอแกนอีกไม่กี่คน ส่วนใหญ่อยู่ที่อ่าวบอนใหญ่ และที่เกาะช้าง โดยหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ เรือหัวโทง และบ้านที่ได้รับบริจาคจากองค์กรต่าง ๆ เข้ามาแทนที่เรือง่าม และบ้านของชาวเลมอแกนที่เรียกว่า “อ้อม้าก” อย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับศิลปะด้านการจักสาน และการเล่นดนตรีที่เรียกว่า “ก่าดิง” ที่ในปัจจุบันยังคงหลงเหลือให้เห็นแต่เฉพาะที่อ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์เท่านั้น ส่วนด้านความเชื่อและประเพณี ซึ่งความเชื่อที่นับว่าสำคัญต่อความเป็นความตายของชาวเลมอแกน คือ ความเชื่อในเรื่องผี ซึ่งชาวเลมอแกนเรียกว่า “ก่าตอย” นั้น นับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของกลุ่มชนตน โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ ดังนั้นทุก ๆ ปี ชาวเลมอแกนทุก ๆ ที่จะต้องจัดพิธี “เหนียะเอนหล่อโบบง” หรือ พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ โดยในพิธีจะต้องมีผู้นำพิธีกรรมทำหน้าที่เข้าทรงเพื่อเชิญผีบรรพบุรุษทั้งปวงให้มารับของเซ่นไหว้ แต่ในปัจจุบันพิธีดังกล่าวยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ที่อ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ และกำลังอยู่ในสถานะที่ใกล้จะสูญหายเต็มที เพราะขาดผู้สืบทอดผู้นำพิธีกรรมดังกล่าว

จากการศึกษาอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา เกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง และหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ก่อนและหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ พอที่จะสรุปการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบันได้ดังนี้

1. อัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ในปัจจุบันพบว่าอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนทุกกลุ่มเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมากจากการใช้เรือง่ามเป็นที่อยู่อาศัย โดยหลังคาเรือง่ามของชาวเลมอแกนนั้นจะมุงด้วยใบเตยป่า นำมา

เย็บติดกันด้วยหวายเหลาให้เป็นเส้นตอก เรียกว่า “แขง” สามารถม้วนเก็บได้ กันด้วยไม้ไผ่ขัดและขนาดเรืองามของชาวเลมอแกนนั้นจะมีขนาดความยาวตั้งแต่ 5 – 9 วา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกภายในครอบครัว เรือที่มีขนาดความยาว 9 วา นั้นจะอยู่กันประมาณ 7 คน ใช้การกรรเชียงแทนเครื่องยนต์ จำนวนกรรเชียงขึ้นอยู่กับขนาดของลำเรือ ภายในเรือจะมุงหลังคาและปูพื้นเรือเฉพาะส่วนกลางลำเรือ จะเว้นส่วนหัวไว้สำหรับการกรรเชียงและวางเครื่องมือประมง และส่วนท้ายเรือไว้สำหรับการถือหางเสือ และสำหรับทำครีว ภายในเรือจะเป็นที่หลับนอนเก็บเสื้อผ้าและของใช้ต่าง ๆ และขึ้นมาสร้างเพิงพักชั่วคราวหลบลมในหน้ามรสุมตามเว้งอ่าวและชายหาดตามเกาะแก่งต่าง ๆ ในทะเลอันดามันเหมือนในอดีต มาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชนถาวรโดยที่ดึงดูดชุมชนของชาวเลมอแกนบางกลุ่มกำลัง มีปัญหากับนายทุนเจ้าของพื้นที่ จนนำไปสู่การเรียกร้องสิทธิในที่ดินอยู่อาศัยอย่างถาวร เช่น ชาวเล มอแกนหาดราไวย์ ส่วนชาวเลมอแกนเกาะพยามไม่สามารถที่จะขยายชุมชนเข้าไปในพื้นที่ของนายทุนได้จึงต้องขยายชุมชนลงไปบนทะเล ยกเว้นชุมชนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ ส่วนชุมชนชาวเลมอแกนเกาะพยาม และเกาะช้างนั้นที่ดึงดูดชุมชนในปัจจุบันเป็นชุมชนที่ทางองค์กรคริสต์เตียนจัดซื้อและสร้างบ้านเรือนให้แต่ก็ไม่ค่อยสะดวกต่อการอยู่อาศัยมากนัก เช่น ชุมชนมอแกนเกาะพยามที่มีปัญหาเรื่องน้ำดื่ม น้ำใช้ โดยส่วนใหญ่เป็นน้ำกร่อย อับลม และเรือเข้า-ออกไม่สะดวก ในปัจจุบันชาวเลมอแกนทุกกลุ่มไม่มีการโยกย้ายถิ่นฐานที่อยู่อาศัยได้ตามภูมิปัญญาของกลุ่มส่งผลให้อัตลักษณ์ด้านการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนค่อย ๆ สูญหายไป

2. อัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ในปัจจุบันชาวเลมอแกนทุกกลุ่มยังคงทำมาหากินและประกอบอาชีพด้วยการประมง เพียงแต่ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและเครื่องมือการประมงจากการแทงปลา คำนั่งมหอยมุกโข่ง มาเป็นการวางอวนปลา อวนกุ้ง ทำลอบ ทำไซ ดักปูแทน โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ปี พ.ศ. 2547 มีหน่วยงานรัฐและเอกชนได้เข้าไปให้ความช่วยเหลือ ได้มอบเรือและเครื่องมือประมงให้ชาวเลมอแกน นอกจากนี้ยังมีชาวเลมอแกนบางกลุ่มที่หันไปประกอบอาชีพอื่น ๆ บ้าง เช่น ชาวเลมอแกนหาดราไวย์บางคน ที่ประกอบอาชีพด้วยการค้าขายสัตว์ทะเลที่จับมาได้ ค้าขายของชำ ขนม ขบถั่ว เครื่องดื่มในหมู่บ้าน หรือประกอบอาชีพรับจ้างทั่ว ๆ ไป เช่น รับจ้างทำความสะอาดบ้านเรือน หรือเก็บเศษเหล็กในทะเล มาขาย ส่วนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ จะปรับเปลี่ยนมาประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ โดยผู้หญิงจะถูกจ้างให้ทำงานในครัว เช่น ทำความสะอาดปลา หั่นผัก ปอกหอม-กระเทียม เก็บภาชนะและล้างทำความสะอาด เป็นแม่บ้านทำความสะอาดห้องพัก กวาดทำความสะอาดบริเวณพื้นที่พักของนักท่องเที่ยว ส่วนผู้ชายจะทำงานเกี่ยวกับการจับเรือรับส่งนักท่องเที่ยวไปดำน้ำดูปะการัง ขนสิ่งของ นำขยะไปทิ้ง เป็นเด็กประจำเรือ ส่วนคนที่มีเรือ

เป็นของตนเองจะรับนักท่องเที่ยวจากอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ไปว่ายน้ำดูปะการัง ซึ่งทำให้ชาวเลมอแกนมีรายได้เสริมในช่วงฤดูการท่องเที่ยว

3. อัตลักษณ์ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ในปัจจุบันชาวเลมอแกนทุกกลุ่มได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนถาวร มีการปลูกผัก ผลไม้ไว้บริโภคกันมากขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดังกล่าวส่งผลให้ชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่มไม่มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเหมือนในอดีต ความสัมพันธ์ระหว่างชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่มจึงค่อย ๆ ห่างกันไป ที่ยังไปมาหาสู่กันบ้างก็เฉพาะกลุ่มผู้ใหญ่ที่ยังคงไปมาหาสู่เยี่ยมญาติพี่น้องกันบ้าง ด้านความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่ม พบว่ายังมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการช่วยเหลือและแบ่งปันกันในกลุ่มญาติพี่น้อง และกลุ่มเพื่อนบ้าน ส่วนความสัมพันธ์กับคนภายนอกไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ องค์กรเอกชน และนักท่องเที่ยว พบว่า ชาวเลมอแกนสามารถปรับตัวเข้ากับคนภายนอกได้ดีกว่าในอดีต ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันมีหน่วยงานรัฐ และเอกชนได้เข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาชาวเลมอแกนอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานการศึกษา สาธารณสุข หน่วยงานด้านการปกครอง รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน มูลนิธิต่าง ๆ

4. อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ในปัจจุบันวัฒนธรรมของชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่มได้มีการเปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมาก ดังนี้

4.1 วัฒนธรรมด้านภาษา จากการสำรวจพบว่า ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ยังคงพูดจาสื่อสารกันด้วยภาษามอแกน ทำให้ภาษามอแกนยังคงอยู่ ยกเว้นชาวเลมอแกนหาดราไวย์ ที่ในปัจจุบันยังเหลือเฉพาะกลุ่มผู้ใหญ่และคนชรา ประมาณ 10 คน เท่านั้นที่ยังคงพูดจาด้วยภาษามอแกน ส่วนเด็กรุ่นหลัง ๆ ไม่สามารถพูดภาษามอแกนได้เลย ทั้งนี้เนื่องจากชาวเลมอแกนหาดราไวย์เป็นกลุ่มที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งต้องเรียนร่วมกับเด็กทั่วไปมาเป็นเวลานานกว่า 30 ปีแล้ว ที่ตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่ที่มีผู้คนเดินทางเข้าออกอยู่ตลอดเวลาโดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยว รวมทั้งการเปิดรับสื่อจากภายนอกทำให้ภาษาของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ค่อย ๆ สูญหายไป ส่วนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ เกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม เป็นชุมชนปิดที่ไม่ค่อยมีคนภายนอกไปมาหาสู่บ่อยมากนัก โดยเฉพาะในช่วงฤดูมรสุม เด็ก ๆ สนทนาพูดคุยกับคนอื่น ๆ ในชุมชนด้วยภาษามอแกนตลอดเวลา บทเพลงนิทาน เรื่องราว เหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นถูกผู้ใหญ่ถ่ายทอดด้วยการบอกเล่าเป็นภาษามอแกน

4.2 ด้านวัฒนธรรมการแต่งกาย ชาวเลมอแกนทุกกลุ่มในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายไปจากอดีตค่อนข้างมาก โดยเฉพาะชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จากเดิมที่

ผู้หญิงเคยใช้ผ้าโสร่งปาเตะนุ่งกระโจมอก ไม่สวมเสื้อ มาเป็นการสวมกางเกงขาสั้น กางเกงขายาว กระโปรง และสวมเสื้อสีล้วนสวยงาม ส่วนผู้ชายจากที่เคยใช้ผ้าโสร่งนุ่งแบบเตี่ยว (คล้ายกับการนุ่งโจงกระเบนแต่ตั้งขึ้นมาบริเวณต้นขา) ไม่สวมเสื้อ มาเป็นการสวมกางเกงกีฬา สวมเสื้อยืด ซึ่งเสื้อผ้าที่ชาวเลมอแกนสวมใส่กันอยู่ส่วนใหญ่ได้มาจากการบริจาคของนักท่องเที่ยว

4.3 วัฒนธรรมด้านอาหารการกิน ชาวเลมอแกนทุกกลุ่มในปัจจุบัน โดยเฉพาะชาวเลมอแกนหาดราไวย์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านอาหารการกินของตนเองไปค่อนข้างมาก จากการหาหอย หาลา และพืชผักในป่ามาปรุงด้วยพริกแห้ง หอม ผงชูรส และเกลือ ด้วยกรรมวิธีการปรุงแบบง่าย ๆ เช่น ผัด ดม ปิ้ง มาเป็นการซื้อหาอาหารประเภทเนื้อหมู ไก่ ไข่ บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป รวมทั้งผักต่าง ๆ มาปรุงด้วยเครื่องแกงหลากหลายประเภทมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากในชุมชนชาวเลมอแกนทุกกลุ่มมีร้านค้าขายของชำที่นำอาหารหลากหลายชนิดมาจำหน่ายมากขึ้น บางครั้งนำสัตว์ทะเลที่จับมาได้ขึ้นมายาวให้กับพ่อค้าบนฝั่งแล้วซื้อหาอาหารจากบนฝั่งกลับไป

4.4 วัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีของชาวเลมอแกนพบว่าได้เปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมากเช่นกัน โดยเฉพาะศิลปะด้านการสร้างเรือไม้ระกำ (กาบงก้อมัน) ที่แทบจะไม่มีให้เห็นอีกเลยรวมทั้งศิลปะด้านการจักสานที่ยังเหลือให้เห็นอยู่เฉพาะที่อ่าวบอนใหญ่เท่านั้น ส่วนที่อื่น ๆ แทบจะไม่มีให้เห็นเลยไม่ว่าจะเป็นการจักสานเสื่อ (ตะกัน) กระเป่า (กอบะเะ) กล่องไล่ของไม่มีฝาปิด (ขอมาก) กล่องไล่ของมีฝาปิด (หลูโง) เช่นเดียวกับศิลปะการประดิษฐ์และเล่นดนตรีที่เรียกว่า “กาดัง” หรือ ซอ นั้นในปัจจุบันยังเหลือผู้ที่สามารถประดิษฐ์และเล่นได้เพียงคนเดียวเท่านั้นเช่นเดียวกับเครื่องดนตรีที่เรียกว่า “บานา” หรือ รำมะนา ที่ยังคงเหลือเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่สามารถเล่นได้ โดยส่วนใหญ่จะเป็นชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ส่วนศิลปะการร้องเพลง (ยิแน) หรือรำรำ (แมะยะ) ตามแบบอย่างของชาวเลมอแกนในอดีต ก็เหลือเพียง 10 กว่าคนเท่านั้นที่สามารถร้องและรำได้ ส่วนใหญ่จะเป็นชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่แทบทั้งสิ้น ส่วนพิธีกรรมที่สำคัญของชาวเลมอแกน คือ พิธีฉลองเสาวิญญูณบรรพบุรุษ (เหนียะเอนหล่อโง) และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์นั้นยังคงปรากฏให้เห็นอยู่เฉพาะที่อ่าวบอนใหญ่เท่านั้น แต่ก็กำลังอยู่ในภาวะที่ใกล้จะสูญหายเพราะกำลังขาดผู้นำพิธีกรรมหรือที่เรียกว่า “โตะหมอ” ผู้ที่มีความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่ก็จะเป็นผู้สูงอายุ รวมทั้งขาดการสนใจเรียนรู้จากชาวเลมอแกนรุ่นใหม่ ๆ พิธีกรรมของชาวเลมอแกนทุกกลุ่มที่ยังคงมีให้เห็นอยู่บ้างในปัจจุบันก็จะเป็พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกิดและการตาย

จากการศึกษาอัตลักษณ์สำคัญ ๆ ของชาวเลมอแกนที่อาศัยอยู่บริเวณอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา เกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง และหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ในด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน

ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษาการแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) พบว่าอัตลักษณ์สำคัญ ๆ ของชาวเลมอแกนในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตค่อนข้างมาก อัตลักษณ์บางอย่างได้สูญหายไปแล้ว อัตลักษณ์บางอย่างกำลังตกอยู่ในสภาพที่ใกล้จะสูญหายไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 5 สภาพอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน

อัตลักษณ์	สภาพของอัตลักษณ์
ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย	ในอดีตชาวเลมอแกนใช้เรือเป็นทั้งพาหนะทำมาหากินและเป็นบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ในท้องทะเลอันดามัน ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชนตามที่ต่าง ๆ บ้านของชาวเลมอแกนในช่วงแรก ๆ นั้นสร้างขึ้นตามความเชื่อและภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมา จนหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ พ.ศ. 2547 บ้านเรือนของชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนได้มีบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กรรัฐและเอกชนได้เข้าไปให้ความช่วยเหลือในการก่อสร้างให้ ทำให้บ้านของชาวเลมอแกนที่สร้างขึ้นตามแบบอย่างความเชื่อและภูมิปัญญาของกลุ่มชนของตนอยู่ในสภาพที่สูญหายไปจนแทบจะไม่มีให้เห็นอีกเลย
ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน	ปัจจุบันชาวเลมอแกนทุกชุมชนยังคงประกอบอาชีพและทำมาหากินด้วยการทำประมง เพียงแต่ได้มีการปรับเปลี่ยนในด้านรูปแบบของเครื่องมือและวิธีการทำประมงไปจากอดีต เช่น การใช้เรือหางยาวที่มีเครื่องยนต์แทนการใช้เรือจ้างที่ใช้การกรรเชียง การใช้ฉวน ลอบ แทนการใช้ขุม ใช้แล้ม จับปลา ผู้หญิงชาวเลมอแกนในปัจจุบันยังคงหา

ตารางที่ 5 (ต่อ)

อัตลักษณ์	สภาพของอัตลักษณ์
	กับข้าวด้วยการเจาะหอยดิบ หาทอยตามโชดหินต่าง ๆ ส่งผลให้อัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากินของชาวเลมอแกนอยู่ในสภาพที่ยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน
ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ	จากการที่ชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนมาสร้างบ้านอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนถาวรเช่นในปัจจุบันส่งผลให้วิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนด้วยกันค่อย ๆ ลดลง ในขณะที่เดียวกันชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนก็ได้หันมาสร้างความสัมพันธ์กับคนภายนอกมากขึ้น ส่งผลให้อัตลักษณ์ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ อยู่ในสภาพที่ใกล้จะ สูญหายไป
ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี)	ปัจจุบันอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมของชาวเลมอแกนที่ยังคงดำรงอยู่ให้เห็น ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านภาษา ศิลปะการจักสาน ส่วนอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมของชาวเลมอแกนที่อยู่ในสภาพที่ใกล้จะสูญหายไป ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี เช่น พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ “เหนียะเอนหล่อโอง” ศิลปะการเล่นดนตรี การรำรำ และการขับร้อง ส่วน อัตลักษณ์ที่ได้สูญหายไป ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านการแต่งกาย และอาหารการกิน

โดยสรุปอัตลักษณ์ต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนในปัจจุบันนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก โดยอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย การแต่งกาย และอาหารการกิน ที่อยู่ในสภาพสูญหายไปแล้ว อัตลักษณ์ที่อยู่ในสภาพที่ยังคงอยู่ ได้แก่ การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน ภาษา และศิลปะการจักสาน ส่วนอัตลักษณ์ที่อยู่ในสภาพใกล้จะสูญหายไป ได้แก่ ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ด้านความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี เช่น พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ “เหนียะเอนหล่อโอง” ศิลปะ

การเล่นดนตรี การรำรำ และการขับร้อง นอกจากนี้แล้วในปัจจุบันยังพบว่าความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพร การดูแลสุขภาพ และฤดูกาลต่าง ๆ ของชาวเลก็อยู่ในสภาพใกล้จะสูญหายเช่นกัน โดยกลุ่มชาวเลมอแกนที่อาศัยอยู่บริเวณอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา ยังคงรักษาอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ไว้ได้ค่อนข้างมาก ส่วนชาวเลมอแกนที่อาศัยอยู่บริเวณหาดราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต นั้นสามารถรักษาอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ไว้ได้ค่อนข้างน้อย

ตอนที่ 2 การสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน

จากการศึกษา สังเกต พูดคุย และสนทนากลุ่มกับชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา ชาวเลมอแกนบ้านเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง และชาวเลมอแกนหาดราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต เพื่อรวบรวมข้อมูลด้านการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีดังนี้

1. ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย

ชาวเลมอแกนในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนมาปลูกสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่ เป็นชุมชนถาวร โดยลักษณะที่ตั้งของชุมชนนั้นจะอยู่ติดกับทะเล เพื่อสะดวกต่อการเข้า-ออกทะเลโดยบ้านเรือนของชาวเลมอแกนในปัจจุบันนั้นทางองค์กรต่าง ๆ ได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือ เช่น บ้านของชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ที่ทางองค์กรคริสเตียนได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือในการจัดซื้อที่ดินและปลูกสร้างบ้านให้ใหม่หลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ พ.ศ. 2547การสร้างบ้าน หรือที่ชาวเลมอแกนเรียกว่า “อ้อมัก” นั้น เป็นสิ่งที่ชาวเลมอแกนผู้ชายในอดีตทุกคนจะต้องทำให้ได้ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้ชายคนนั้น ๆ เติบโตเป็นผู้ใหญ่สามารถสร้างบ้านและเรือได้ พร้อมทั้งจะมีครอบครัวแล้ว โดยเด็ก ๆ จะเรียนรู้วิธีการสร้างบ้านจากการสังเกตผู้ใหญ่ในชุมชนทำกัน เมื่อโตขึ้นพ่อจะสอนให้สร้างบ้านโดยฝึกให้เย็บแขง (การนำใบเตยปามาเรียงติดกันแล้วใช้หวายเหลาเป็นเส้นตอกเย็บให้ติดกันสำหรับใช้กันฝาบ้านและกันห้องภายในบ้าน) พาไปช่วยขนใบค้อ (พืชตระกูลปาล์ม ลำต้นคล้ายกับต้นมะพร้าว ขึ้นทั่วไปตามไหล่เขา และบนเกาะแก่งต่าง ๆ ทางภาคใต้) มาพบกับไม้ไผ่เหลาเป็นดับใช้มุงหลังคา) ทำให้ได้เห็นลักษณะของใบค้อที่จะนำมามุงหลังคา ตลอดจนช่วยหยิบส่งวัสดุในการสร้างบ้านให้กับพ่อ ซึ่งเกี่ยวกับการสร้างบ้านของชาวเลมอแกนนั้นนางมูแง ก่อทะเล ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ วัย 54 ปี เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “เด็กชาย ๆ ถ้าจะมีเมียต้องสร้างบ้านได้ สร้างเรือ หากินได้ ไม่พินันนั้นเอาเมีย

ไม่ได้” (โดยทั่ว ๆ ไปชาวเลมอแกนจะมีครอบครัวเมื่ออายุประมาณ 13-14 ปี) จากคำบอกเล่าของนางมู้แอ่ง กล้าทะเล พบว่า ผู้ชายชาวเลมอแกนก่อนที่จะแต่งงานได้นั้นจะต้องสร้างบ้าน สร้างเรือ และทำมาหากินได้ก่อน มิฉะนั้นจะแต่งงานไม่ได้ โดยลักษณะบ้านของชาวเลมอแกนนั้น ลูกชาลาม่า กล้าทะเล เล่าให้ฟังว่า “บ้านมอแกนเราที่อยู่ที่นี่ไม่เหมือนกับตอนที่เรายกกันเอง บ้านนี้เขายกให้หลังสินามิ ถ้าบ้านมอแกนเหมือนเมื่อก่อนต้องมุงด้วยใบค้อ กั้นฝาด้วยใบเตย หรือใบค้อ ไม่ได้มุงจาก กั้นจาก พันธ์นี้” จะเห็นได้ว่าบ้านของชาวเลมอแกนในปัจจุบันเป็นบ้านที่ทางองค์กร การกุศลต่าง ๆ ได้เข้ามาสร้างให้หลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สินามิ ซึ่งจะไม่เหมือนกับในอดีต โดยในอดีตบ้านของชาวเลมอแกนนั้นจะมุงหลังคาบ้านด้วยใบค้อ ซึ่งลักษณะของบ้าน หรือ ออมาก ของชาวเลมอแกนนั้นลูกชาลาม่า กล้าทะเล เล่าให้ฟังว่า พ่อของเขาซึ่งชื่อว่า ลูกมะด๊ะห์ กล้าทะเล หัวหน้าเผ่ามอแกนได้นำแบบอย่างมาจากบ้านของชาวเลมอแกนบนเกาะย่านเชือก ในประเทศพม่า โดยได้ดัดแปลงจากการมุงและกั้นหลังคาด้วยใบมะพร้าวมาใช้ใบค้อและใบเตยป่าแทน ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ตั้งของชุมชนชาวเลมอแกนไม่มีต้นมะพร้าว แต่มีต้นค้อและต้นเตยป่าขึ้นอยู่ทั่วไป และนอกจากนี้ใบเตยป่า และใบค้อยังทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ เช่น ฝนตกน้ำไม่รั่วไหล เป็นต้น จากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้มีโอกาสดูเห็นชาวเลมอแกนกำลังสร้างบ้านชื่อนายแห่ง กล้าทะเล ได้เล่าให้ฟัง “ผมกำลังยกบ้านใหม่มันแคบอยู่กันหลายคน นี่กำลังมุงหลังคาใช้ใบค้อมาเย็บแขแล้วเอามามุงหลังคา ทำเอง เมื่อตอนเด็ก ๆ เห็นเขาทำกันพันธ์นี้ จำเอาไว้แล ๆ ว่าเขาทำกันพันธ์หรือ คนใหญ่ ๆ เขาไม่ให้เด็กช่วยทำ เหมือนทำเรือ มันทำยาก บอกให้เด็กเลเอาไว้แต่ถ้าเด็กใหญ่ ๆ หัดให้มันเย็บแข ทำให้มันแล บอกมันว่าทำพันธ์นี้” จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้วิธีการสร้างบ้าน หรือ ออมาก และการสร้างเรือของชาวเลมอแกนนั้นจะเรียนรู้ด้วยการสังเกต เด็ก ๆ ได้เห็นผู้ใหญ่สร้างบ้าน สร้างเรือบ่อย ๆ เมื่อโตขึ้นเป็นวัยรุ่น พ่อและญาติ ๆ จะให้ช่วยโดยเริ่มจากงานง่าย ๆ เช่น ให้เย็บแข จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้วิธีการสร้างบ้าน และเรือมอแกนตามคำบอกเล่าของนายแห่ง กล้าทะเล นั้นจะเรียนรู้ด้วยการสังเกต เมื่อเด็กผู้ชายมีอายุมากขึ้นพ่อหรือญาติ ๆ จะให้ช่วยทำบ้าน ทำเรือ โดยเริ่มจากงานที่ง่าย ๆ ก่อน เช่น เย็บแขมุงหลังคาเรือ หรือนำไปกั้นฝาบ้าน วิธีการสอนนั้นผู้ใหญ่จะทำให้ดูแล้วให้ทำตาม นอกจากนี้แล้วการสร้างบ้านนั้นชาวเลมอแกนจะมีความเชื่ออยู่หลายประการด้วยกันเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ เช่น บ้านที่อาศัยจะต้องเลือกทำเลที่เหมาะสม ไม่มีหลุมมีบ่อ เพราะจะเป็นที่อยู่อาศัยของผีทะเล บ้านทุกหลังจะต้องสร้างให้ตัวบ้านหันหน้าไปในแนวออก-ตก แนวเหนือ-ใต้ ไม่ได้ หลังคาซ้อนกันไม่ได้ บ้านใดบ้านจะต้องสร้างเป็นจำนวนชั้นคี่ เช่น 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้น เป็นต้น ไม่เช่นนั้นจะเป็นบ้านผี สมาชิกที่อยู่อาศัยภายในบ้านอาจเจ็บไข้ไม่สบายได้ จึงจะเห็นได้ว่าบนขอบประตูด้านบนของบ้านชาวเลมอแกนทุกหลังจะแขวนกะลามะพร้าว ซึ่งชาวเลมอแกนเรียกว่า “กัณก่าตอย” เป็นการป้องกันผีร้ายไม่ให้เข้าไปในบ้าน ส่วนการถ่ายทอดวิธีการสร้างเรือให้เด็ก

ชาวเล มอแกนนั้น นายคูนุง กล้าทะเล ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่พูดถึงวิธีการถ่ายทอดการสร้างเรือให้เด็กชาวเลมอแกนว่า “ชาวเลมอแกนคนชาย ๆ เหมือนพ่อเป็นคนสอนให้ทำ ต้องหัดให้ทำเรือให้เป็น ถ้าทำเรือไม่เป็นมีเมียมีลูกแล้วลำบาก ไม่มีเรื่องมหาย เทงปลาเหมือนคนอื่น ๆ เขาหัดให้ทำเรือตอนมันใหญ่แล้ว เรือมันทำยาก เหมือนเด็กเล็ก ๆ มันจับกะป๊ะ(ขวาน) จับแมะ (เครื่องมือขุดเรือ) ไม่จับ แต่บอกให้มันเลเอาไว้เหมือนแรก ๆ เวลาเขาเลอกไม้ทำเรือก็ต้องนะให้มันรู้ไว้ว่าต้องเลอกไม้ให้ต้นมันโค้ง ๆ เรือมันถึงสวย พอฟันลงมาแล้วมอแกนทุกคนต้องช่วยกันดึงลงมาจากเขาเด็ก ๆ ก็ช่วยด้วยเหมือนกัน เวลาเขาขุดเรือมันเห็นทุกวันเพราะเขาขุดกันแค่ ๆ” จากคำบอกเล่าของนายคูนุงถึงวิธีการสอนให้เด็กชาวเลมอแกนฝึกหัดการทำเรื่อนั้นถือเป็นสิ่งสำคัญที่พ่อจะต้องฝึกให้ลูกชายทำเรือให้เป็น เพราะเรือเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพที่สำคัญ โดยการทำเรื่อนั้นชาวเลมอแกนถือว่าเป็นสิ่งที่ยากที่สุด โดยจะสอนให้เมื่อลูกเติบโตพอที่จับเครื่องมือทำเรือได้แล้ว เพราะเด็ก ๆ ยังจับเครื่องมือทำเรือไม่ถนัด (ไม่จับ หมายถึง ไม่ถนัด) จะสอนตั้งแต่ขั้นตอนการเลอกไม้ที่จะนำมาทำเรือ ขั้นตอนการตัดไม้ วิธีการเคลื่อนย้ายไม้มายังชุมชน รวมทั้งขั้นตอนการทำเรือ ซึ่งทุกขั้นตอนในการสร้างเรือของชาวเลมอแกนนั้น เด็ก ๆ ในหมู่บ้านได้เห็นผู้ใหญ่ทำ เมื่อโตขึ้นได้มีส่วนช่วยครอบครัว ญาติ พี่น้อง และเพื่อนบ้านสร้างเรือ ทำให้สามารถสร้างเรือได้ ในปัจจุบันพบว่าเหลือชาวเลมอแกนอีกไม่กี่คนที่ยังทำเรือมอแกนได้ โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความเชื่อและภูมิปัญญาเหล่านี้ให้กับสมาชิกรุ่นหลัง ๆ คือ ผู้เฒ่า ผู้แก่ในหมู่บ้าน เพราะชาวเลมอแกนนั้นจะให้ความเคารพและเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้อาวุโสในชุมชนของตนอย่างเคร่งครัด แต่หลังจากเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ บ้านและเรือของชาวเลมอแกน รวมถึงอุปกรณ์และเครื่องมือประมงต่าง ๆ ถูกองค์กรต่าง ๆ จัดสร้างและจัดหาให้ โดยเฉพาะบ้านของชาวเล มอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ที่สร้างตามแบบอย่างบ้านของคนทั่ว ๆ ไป รวมทั้งเรือ ที่ปรับเปลี่ยนมาเป็นเรือหางยาวพร้อมเครื่องยนต์แทน ทำให้ภูมิปัญญาด้านการสร้างบ้าน สร้างเรือ และเครื่องมือประมงของชาวเลมอแกน ไม่ได้นำมาใช้ ส่งผลให้ภูมิปัญญาด้านการสร้างบ้าน สร้างเรือ และเครื่องมือประมงค่อย ๆ สูญหายไปเรื่อย ๆ

2. ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน

ชาวเลมอแกนในปัจจุบันส่วนใหญ่ทำมาหากินและประกอบอาชีพประมง และประกอบอาชีพอื่น ๆ บ้าง เช่น เป็นลูกจ้างอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ โดยทำงานในครัว ทำความสะอาดบริเวณบ้านพัก พื้นที่พนักงานท่องเที่ยว จับเรือหางยาวนำนักท่องเที่ยวไปดูปะการัง เป็นเด็กประจำเรือ รับจ้างทำความสะอาดบ้านเรือน เปิดร้านขายของชำในหมู่บ้าน และค้าขายสัตว์ทะเลที่จับมาได้ โดยวิธีการประมงของชาวเลมอแกนในปัจจุบันนั้นได้ปรับเปลี่ยนจากการแทงปลา ดำน้ำ ฆมหายมุกโข่ง ฆมปลิงทะเล มาเป็นการวางอวนปลา อวนกุ้ง และวางลอบดักปู ดักหมึก ส่วนกลุ่ม

ผู้หญิงจะหาหอยดิบ หอยเม่น ตามโขดหินใกล้ ๆ ชุมชนเพื่อนำมาทำกับข้าว โดยชาวเลมอแกนนั้น จะถ่ายทอดวิธีการทำมาหากินให้กับลูกของตนตั้งแต่เล็ก ๆ เช่น การสอนให้ลูกรู้จักวิธีการทำ และวิธีการใช้เครื่องมือจับปลา เช่น ที่ลุงสิดิษ ประมงกิจ ชาวเลมอแกนเกาะเหลา เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “ตอนผมเด็ก ๆ ผมเห็นพ่อผมแทงปลาด้วยขุม ตอนนั้นอยู่ในเรือกัน ว่าง ๆ ผมหัดแทงเองบ้าง บางที พ่อสอนให้บ้าง ผมเห็นพ่อทำขุม ทำแล้ม พ่อสอนว่าต้องผูกเชือกให้แน่น พอผมโตขึ้นผมทำเองได้” จะเห็นได้ว่าวิธีการเรียนรู้วิธีการทำ และวิธีการใช้เครื่องมือจับปลา ประเภทขุม หรือแล้มนั้น ชาวเลมอแกนเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง ได้ใช้เครื่องมือที่เป็นของจริง ได้เห็นวิธีการทำเครื่องมือจากพ่อ เมื่อโตขึ้นสามารถทำได้ด้วยตนเอง ในครอบครัวชาวเลมอแกน ผู้ชายมีหน้าที่ในการหาเลี้ยง ครอบครัวย เช่น ที่ลุงซาลามา กล้าทะเล เล่าให้ฟังว่า “ในครอบครัวมอแกนคนชายเป็นคนหาอาหาร มาเลี้ยงลูก ๆ คนชายก่อนแต่งงานนั้นพ่อต้องหัดให้ทำเรือให้เป็น ทำพวกเครื่องมือแทง ปลา พวก ขุม แล้ม ให้เป็น ไม่พ่นนั้นเอาเมียไม่ได้ เด็กชาย ๆ พอว่ายน้ำได้จับแล้วพ่อจะพาติดเรือไปหากิน ด้วย เหมือนเราพ่อพาไปตั้งแต่เล็ก ๆ เวลาไปหากิน เหมือนไปดำหอยไปที่หนึ่งหลาย ๆ คน เป็นพี่น้องกันบ้าง เป็นเพื่อนกันบ้าง 10 คน ได้ คนไหนมีลูกชายก็มักจะเอาไปกัน ไปที่หนึ่ง 10 กว่าวันได้ ไปแถวเกาะเก๊าบ้าง (เกาะเก๊า หมายถึง หมู่เกาะสิมิลัน จังหวัดพังงา) แถว ๆ พม่าบ้าง ไปกับเรือมอแกน เด็ก ๆ พอโตจำไปด้วย แรก ๆ ก็มันทำอะไรไม่ได้ก็บอกให้มันจำ ๆ ไว้ก่อน ซี้ให้มันแล้วแถว ๆ นี้มีน้ำเขียว ปลามาก ปลามันขึ้นมาเล่นน้ำ บางทีในอ่าวเม่ยาย (อ่าวเม่ยาย คือ อ่าวขนาดใหญ่ที่สุดของหมู่เกาะสุรินทร์ มีปลา และปะการังชุกชุม) เวลาคลื่นเจียบ ๆ ตอนหัวค่ำกับตอนหัวรุ่ง ปลามันชอบกินเบ็ด” จากการบอกเล่าของลุงซาลามา กล้าทะเล ถึงการถ่ายทอดการทำมาหากินของชาวเลมอแกน พบว่า ผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดการทำมาหากินให้กับสมาชิกในครอบครัว คือ พ่อแม่ โดยพ่อจะถ่ายทอดวิธีการจับปลา การดูทิศทางลม และการดูแหล่งอาหารในทะเลให้กับลูกชาย โดยพ่อจะนำลูก ๆ ไปเรียนรู้การจับปลาเมื่อลูก ๆ สามารถว่ายน้ำ และดำน้ำได้แล้ว เด็ก ๆ จะถูกฝึกหัดให้ใช้เครื่องมือจับปลา ดูทิศทางลม ดูแหล่งอาหารในทะเล และการบังคับเรือ ฝึกให้ดำน้ำแทงปลา ดำน้ำมหอย และปลิงทะเล ได้เห็นพ่อและญาติ ๆ แทงปลา ดำปลิงทะเล ดำหอย เมื่อโตขึ้นเป็นหนุ่มก็สามารถทำได้เอง ได้ฝึกหัดบ่อย ๆ เรียนรู้วาลักษณะพื้นที่อย่างไรที่มีอาหารชุกชุม ส่วนลูก ๆ ที่เป็นผู้หญิง แม่จะเป็นผู้ฝึกให้รู้จักทำกับข้าว ห่ออาหารใกล้ ๆ หมู่บ้านขณะที่พ่อและคนอื่น ๆ ออกทะเลไปหลาย ๆ วัน ส่วนใหญ่ผู้หญิงชาวเลมอแกนจะหาอาหารใกล้ ๆ บ้าน เช่น หาหอยตามโขดหิน และชายหาดเวลาน้ำลด ขุดเผือก มัน กลอย และหาผักในป่าใกล้ ๆ เช่น ผักหวานป่า เป็นต้น โดยเวลาออกไปหาหอยตามโขดหินต่าง ๆ เช่น การเจาะหอยดิบนั้นผู้หญิงจะไปกันเป็นกลุ่มรวมทั้งเด็ก ๆ ด้วย ได้เห็นวิธีการเจาะหอยดิบจากผู้ใหญ่ เมื่อโตขึ้นสามารถทำได้เอง ปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวเลมอแกนกลุ่มต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากขึ้น ชาวเลมอแกนหันมาประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่

หลากหลายขึ้น อาหารการกินก็เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากขึ้น วิธีการหาอาหารแบบเก่า ๆ ส่วนใหญ่ยังมีให้เห็นแต่เฉพาะกลุ่มผู้ใหญ่เท่านั้น เช่น การเจาะหอยดิบ การหาของป่า เป็นต้น ทำให้รูปแบบการทำมาหากินเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากขึ้น เด็กรุ่นใหม่ ๆ เรียนรู้วิธีการประกอบอาชีพและการทำมาหากินจากคนภายนอก เช่น การวางอวนปลา การทำลอบดักปู ดักหมึก การรับจ้างทั่ว ๆ ไป เป็นต้น

3. ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

วัฒนธรรมที่สำคัญของชาวเลมอแกน ได้แก่ วัฒนธรรมทางด้านภาษา โดยภาษาที่ชาวเลมอแกนทุกกลุ่มพูดกันอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นภาษาในตระกูลออสโตรนีเซียน ภาษามอแกนนั้นมีเพียงภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียน ขาดการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้วัฒนธรรมประเพณีนิทาน (ตะกา) เพลง (ยี่เน) ของชาวเลมอแกนสูญหายไปมากแล้ว การถ่ายทอดภาษามอแกนให้กับเด็กรุ่นใหม่ ๆ นั้น จะใช้วิธีพูดสื่อสารกันด้วยภาษามอแกน เด็ก ๆ สามารถพูดภาษามอแกนได้อย่างคล่องแคล่ว ถึงแม้จะได้รับการศึกษาจากโรงเรียนก็ตาม ทำให้เด็ก ๆ ชาวเลมอแกนรุ่นใหม่ ๆ สามารถใช้ภาษาไทยได้ถูกต้องมากขึ้นในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ลืมภาษามอแกนของตัวเอง ด้านวัฒนธรรมการแต่งกาย ในปัจจุบันการแต่งกายของชาวเลมอแกนทุกกลุ่มได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก โดยเฉพาะเด็กรุ่นใหม่ ๆ เช่น การแต่งกายของเด็กวัยรุ่นชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ส่วนผู้ใหญ่และผู้หญิงมักจะแต่งกายโดยนุ่งโสร่งปาเต๊ะ สวมเสื้อเหมือนกับคนทั่ว ๆ ไป ผู้ชายมักสวมกางเกงขาสั้นกับสวมเสื้อยืด สิ่งสำคัญที่ทำให้ชาวเลมอแกนปรับเปลี่ยนการแต่งกายไปจากเดิมมาก เพราะได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มคนภายนอกมากขึ้น รวมทั้งการได้รับการศึกษา และการเปิดรับสื่อมวลชนต่าง ๆ ด้วย เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านอาหารการกิน ที่พบว่าในปัจจุบันอาหารการกินของชาวเลมอแกนได้ปรับเปลี่ยนไปจากเดิมค่อนข้างมาก ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันชาวเลมอแกนทุกกลุ่มสามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้สะดวกมากขึ้น มีร้านค้าขายของชำในหมู่บ้านเกิดขึ้น มีการนำสัตว์ทะเลที่จับมาได้มาขายต่อให้กับพ่อค้าแม่ค้าบนชายฝั่งและซื้ออาหารต่าง ๆ กลับไปบริโภค ส่วนหนึ่งเกิดจากการได้รับการศึกษา การเปิดรับสื่อมวลชนมากขึ้นรวมทั้งการปรับเปลี่ยนอาชีพ เช่นตัวอย่างชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ที่หันไปประกอบอาชีพรับจ้างกับอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ หลังเสร็จภาระงานในแต่ละวันจะซื้อหาอาหารประเภท เนื้อหมู ไข่ ปลากระป๋อง ผักต่าง ๆ จากร้านค้าของอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ กลับมาปรุงเป็นอาหารแทนการออกไปเจาะหอยดิบตามโขดหินเช่นที่ผ่านมา วัฒนธรรมด้านศิลปะที่สำคัญของชาวเลมอแกนที่ยังพบเห็นอยู่จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ได้แก่ งานจักสานเสื่อ (ตะกั้น) กระเป่า (กอแป๊ะ) กล้องใส่ของไม่มีฝาปิด (ขอมาก) กล้องใส่ของมีฝาปิด (หลูโง) โดยในปัจจุบันยังมีชาวเลมอแกนที่ยังสามารถ

จักสานได้หลายคนด้วยกัน ส่วนที่อื่น ๆ ไม่ค่อยมีให้เห็นมากนัก โดยจากคำบอกเล่าของนางอาเลียะ กล้าทะเล ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ถึงวิธีการเรียนรู้การจักสานของตนเองว่า “เมื่อก่อนคนหญิงมอแกนทำได้ทุกคน โดยมากเขาทำตะกันเอาไว้ปูนอน แม้เป็นคนหัดให้ บางทีก็เป็นคนแก่ ๆ เขาหัดให้ เหมือนยังเด็ก ๆ เขาสอนให้ชูดใบเตยก่อน แต่พอเป็นสาวเขาพาไปตัดเตยผ่าใบเตย หัดให้สาน แรก ๆ แลเขาทำก่อน หลัง ๆ ทำเองได้” จะเห็นได้ว่าผู้ที่ทำหน้าที่สอนให้เด็กหญิงชาวเลมอแกนสานเสื่อนั้นคือแม่โดยจะเริ่มสอนตั้งแต่เล็ก ๆ เริ่มต้นจากฝึกให้ชูดใบเตยก่อน เมื่อเติบโตขึ้นจะพาเข้าไปตัดใบเตย อธิบายให้ดูลักษณะของใบเตย ผ่าใบเตย ชูดใบเตย และฝึกให้สานเสื่อ โดยทำให้ดูก่อนแล้วให้ทำตาม บางคนจะสานเริ่มต้นให้ก่อนแล้วให้สานต่อจนสามารถทำเองได้ ส่วนการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านความเชื่อและพิธีกรรม เช่น พิธีฉลองเสาวิญญูณบรรพบุรุษและลอยเรือสะเดาะเคราะห์ หรือที่ชาวเลมอแกนเรียกว่า “เหนียะเอนหล่อโบง” นั้น เป็นพิธีกรรมที่ได้รับการสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ โดยมีจุดประสงค์เพื่อ เช่น ให้อายุวิญญูณบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นผู้ช่วยคุ้มครองให้ชาวเลมอแกนอยู่เย็นเป็นสุข โดยพิธีดังกล่าวจะจัดพร้อมกับพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ในพิธีดังกล่าวจะต้องมีผู้นำพิธีกรรม หรือที่เรียกว่า “โตะหมอ” เป็นผู้อัญเชิญผีบรรพบุรุษให้มารับของเซ่นไหว้ โดยขณะนี้เหลือผู้ที่สามารถเป็นโตะหมอได้ไม่กี่คน ส่วนใหญ่เป็นชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ได้แก่ นางอาเลียะ กล้าทะเล (ลูกสาว ลูกมะด๊ะห์ กล้าทะเล อดีตหัวหน้าเผ่ามอแกน เสียชีวิตไปหลายปีแล้ว) ลูกชาลาม่า กล้าทะเล (หัวหน้ามอแกนอ่าวบอนใหญ่คนปัจจุบัน ลูกชายลูกมะด๊ะห์ กล้าทะเล) และนางกอยยัง กล้าทะเล (อดีตภรรยาลูกคาเก้ กล้าทะเล หัวหน้าเผ่ามอแกนที่เสียชีวิตไปแล้ว) การขาดผู้นำพิธีฉลองเสาวิญญูณบรรพบุรุษและลอยเรือสะเดาะเคราะห์ของชาวเลมอแกนบางกลุ่ม เช่น ที่เกาะเหลา เกาะช้าง เกาะพยาม และหาดราไวย์ ทำให้พิธีฉลองเสาวิญญูณบรรพบุรุษและลอยเรือสะเดาะเคราะห์ของชาวเลมอแกน ไม่ได้จัดขึ้นมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว จนพิธีดังกล่าวค่อย ๆ สูญหายไป ยังคงเหลือแต่ที่อ่าวบอนใหญ่ โดยนางอาเลียะ กล้าทะเล เล่าถึงการถ่ายทอดผู้นำพิธีกรรมหรือโตะหมอของชาวเลมอแกนว่า “คนนำพิธีหล่อโบงต่อไปไม่มีใครแล้ว ถ้าฉัน พี่ชาม่า กอยยัง ไหลตายหมด คนทำหล่อโบงก็ไม่มีใคร เด็ก ๆ มันไม่เชื่อ มันว่าหล่อโบงเป็นแค่ท่อนไม้ ถ้ามันพูดแบบนี้ พิธีหล่อโบง ก็สูญแล้ว เหมือนฉัน เหมือนพี่ชาม่า พ่อหัดให้เข้าทรง ตอนนั้น 12 ปีได้” จากคำบอกเล่าของนางอาเลียะ กล้าทะเล จะเห็นได้ว่าในอนาคต ถ้าขาดผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำพิธีกรรมหรือโตะหมอ พิธีฉลองเสาวิญญูณบรรพบุรุษและลอยเรือสะเดาะเคราะห์ของชาวเลมอแกนอาจสูญหายไปเหมือน ๆ กับที่อื่น ๆ เพราะในปัจจุบันเด็กชาวเลมอแกนรุ่นหลังต่างไม่ให้ความสนใจในพิธีกรรมดังกล่าวเพราะเชื่อว่าเสาหล่อโบง (เสาไม้แกะสลักเป็นรูปผู้ชายและผู้หญิงแทนบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว) เป็นเพียงท่อนไม้ เด็กรุ่นใหม่ ๆ ต่างหันไปสนใจเพลงไทยกันมากขึ้น บ้านของชาวเลมอแกนแต่ละหลังจะมีเครื่องให้ความบันเทิง

ครบครันทั้งโทรทัศน์ เครื่องเสียง และจานรับสัญญาณดาวเทียม นอกจากนี้แล้วนางอาเลียะ กล้าทะเล ยังเล่าให้ฟังว่า ผู้ที่จะเป็นผู้นำพิธีกรรม หรือโตะหมอได้จะต้องได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น ปู่ พ่อ เป็นต้น สืบต่อกันมาเรื่อย ๆ เหมือนนางอาเลียะ กล้าทะเล และลุงชาลาม่า กล้าทะเล ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อซึ่งเคยเป็นผู้นำพิธีและเป็นหัวหน้าเผ่ามอแกนคนก่อน ๆ

จากผลการศึกษาการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ซึ่งประกอบด้วย การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน และการสืบทอดอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) สามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย ชาวเลมอแกนจะถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการเลือกสถานที่ปลูกสร้างบ้านเรือนให้กับคนรุ่นหลัง ๆ โดยการบอกสืบต่อ ๆ กันมาจากผู้ที่เป็นหัวหน้าเผ่าและผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวเลมอแกนทุกคน ส่วนการสืบทอดอัตลักษณ์ด้านการสร้างที่อยู่อาศัย ซึ่งได้แก่บ้านและเรือ โดยผู้ที่มีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้และวิธีในการสร้างบ้านและเรือให้กับชาวเลมอแกน คือ พ่อ ผู้ชายชาวเลมอแกนทุกคนจะแต่งงานได้ก็ต่อเมื่อสามารถสร้างบ้าน สร้างเรือ และทำมาหากินได้จึงจะแต่งงานได้ การสอนให้ลูกผู้ชายสร้างบ้าน สร้างเรือนั้น จะเริ่มฝึกจากการให้ช่วยทำงานง่าย ๆ และเบา ๆ ก่อน เช่น การเย็บใบเตยให้เป็นแฉงติดกันสำหรับมุงหลังคาเรือ หรือกันฝาบ้าน ช่วยตัดใบค้อมามุงหลังคาบ้าน เป็นต้น เด็ก ๆ ได้เห็นพ่อและคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน สร้างบ้าน สร้างเรือทุกขั้นตอน เมื่อเติบโตมีอายุได้ประมาณ 9-10 ปี จะได้ช่วยทำงานที่ยากขึ้น จนสามารถทำงานต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

2. การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ชาวเลมอแกนถ่ายทอดความรู้ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน โดยเฉพาะการสร้างเครื่องมือในการจับปลา เช่น ชุม แล้ม และการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการจับปลา การดูทิศทางลม และการดูแลแหล่งอาหารในทะเล โดยพ่อจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในการสร้างเครื่องมือในการจับปลาด้วยการทำให้ดู ฝึกให้ทดลองทำ เด็ก ๆ ได้ฝึกใช้เครื่องมือที่เป็นของจริง ได้ฝึกถ่อเรือ แจวเรือที่เป็นของจริง เรียนรู้จากสถานที่จริง ได้เห็นคนอื่น ๆ ในชุมชนเขาทำกัน ส่วนเด็กผู้หญิงแม่จะฝึกให้รู้จักการหาอาหาร เช่น ฝึกให้เจาะหอยดิบตาม โขดหินใกล้ ๆ บ้าน เช่นที่ป่าบด กล้าทะเล ชาวเลมอแกนหาดราไวย์ นำหลาน ๆ ผู้หญิงไปฝึกเจาะ หอยดิบตามโขดหินใกล้ ๆ หาดราไวย์ และนำมาล้างทำความสะอาดใส่ถุงวางจำหน่ายถุงละ 50 บาท บางส่วนนำไปปรุงเป็นกับข้าว นอกจากนั้นแล้วเด็กผู้หญิงยังได้รับการฝึกให้ดำปลิงในทะเลที่ไม่ค่อยลึกมากนักอีกด้วย ซึ่งการติดต่อดำปลิงกับสังคมภายนอกมากขึ้นนั้น ทำให้ชาวเลมอแกนรุ่นหลัง ๆ ได้เห็นวิธีการทำประมงตามแบบอย่างของชาวประมงบนฝั่ง เกิดการ

เรียนรู้ และปรับเปลี่ยนวิธีการจับปลาตามแบบอย่างดั้งเดิมของชาวเลมอแกนที่เคยใช้ชุม ใช้แล้ม
แทงปลา มาเป็นการวางอวน วางลอบ แทน

3. การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ชาวเลมอแกนถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านภาษาให้กับคนรุ่นหลัง ๆ ด้วยการพูดคุยกันเป็นภาษามอแกน เรื่องเล่า เหตุการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งนิทาน และบทเพลง ได้ถูกถ่ายทอดให้แก่เด็กรุ่นหลังด้วยวิธีการเล่าเป็นภาษามอแกน ไม่มีการบันทึกเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ในขณะที่เดียวกันการที่ชาวเลมอแกนมีโอกาสดัดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น รวมทั้งการได้รับการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน รวมทั้งการเปิดรับสื่อต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้ชาวเลมอแกนรุ่นหลัง ๆ ใช้ภาษาไทยได้มากขึ้นทั้งทักษะการฟัง พูด อ่าน และเขียน ส่วนการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านศิลปะ เช่น การถ่ายทอดความรู้ด้านการจักสาน ทั้งเสื่อ (ตะกัน) กระเป่า (กอแป๊ะ) ก่องใส่ของไม่มีฝาปิด (ชอมาก) และก่องใส่ของมีฝาปิด (หลู่โง) นั้นส่วนใหญ่แล้วได้รับการถ่ายทอดมาจากแม่ โดยได้รับการถ่ายทอดให้ตั้งแต่ยังเป็นเด็ก โดยเริ่มต้นจากฝึกให้ชูดใบเตยป่า เมื่อโตขึ้นจะนำไปตัดเตยในป่า ฝึกให้ผ่าใบเตย ฝึกให้สานเสื่อก่อน โดยเริ่มต้นจักสานให้ดู จากนั้นให้สานต่อจนเสร็จ หลังจากที่สานเสื่อเป็นแล้วจะสามารถสานงานอื่น ๆ ได้ ด้านการถ่ายทอดศิลปะการทำเครื่องดนตรีที่เรียกว่า “ก่าดิ่ง” หรือ ซอ นั้น ปัจจุบันเหลือเพียงนายคูนง กล้าทะเล ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ เท่านั้นที่ยังคงเล่นและประดิษฐ์เครื่องดนตรีดังกล่าวได้ ซึ่งได้เห็นพ่อเล่นและประดิษฐ์เครื่องดนตรีดังกล่าวมาตั้งแต่ช่วงที่ตนเองเป็นเด็ก และเมื่ออย่างเข้าช่วงวัยรุ่นพ่อก็ได้สอนให้เล่น สอนให้ทำ จนสามารถเล่นและประดิษฐ์เครื่องดนตรีดังกล่าวได้ด้วยตนเอง ส่วนการถ่ายทอดด้านความเชื่อและพิธีกรรม เช่น พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษและลอยเรือสะเดาะเคราะห์ หรือที่ชาวเลมอแกนเรียกว่า “เหนียะเอนหล่อโง” นั้นจะถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมเด็ก ๆ ได้เห็นผู้ใหญ่และผู้อาวุโสในชุมชนประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นประจำทุกปี โดยในพิธีดังกล่าวจะมีผู้นำพิธีกรรม หรือที่เรียกว่า “โตะหมอ” ที่ได้รับการสืบทอดมาจากหัวหน้าเผ่ามอแกนที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยในปัจจุบันเหลือผู้ที่จะเป็นผู้นำพิธีกรรมดังกล่าว 2-3 คน เท่านั้น ชุมชนมอแกนบางแห่งขาดผู้นำพิธีกรรมดังกล่าว จนไม่มีการจัดพิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษและลอยเรือสะเดาะเคราะห์อีกเลย เด็กชาวเลมอแกนรุ่นหลัง ๆ มากี่ไม่ได้ให้ความสนใจในพิธีกรรมดังกล่าว ไม่มีใครสนใจที่จะเรียนรู้ ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าวส่วนใหญ่จึงเป็นกลุ่มผู้ใหญ่และคนชราในชุมชนเท่านั้น โดยผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำพิธีกรรม หรือ โตะหมอ นั้นจะได้รับการถ่ายทอดมาจากผู้ที่เป็นผู้นำพิธีกรรม หรือ โตะหมอ โดยตรง เช่น ที่นางอาเลียะ กล้าทะเล ได้รับการถ่ายทอดมาจากลุงมะด๊ะห์ กล้าทะเล ผู้เป็นพ่อและเป็นอดีตหัวหน้าเผ่ามอแกน เมื่อครั้งที่ตนมีอายุประมาณ 12 ปี หลังจากนั้นก็เป็นโตะหมอมาโดยตลอด ความรู้ของชาวเลมอแกนบางอย่างถ่ายทอดให้กันเฉพาะผู้ที่

มีความใกล้ชิดภายในครอบครัวหรือเครือญาติเท่านั้น เช่น การถ่ายทอดการเป็นหมอตำแยของป้าอนทะเล็ก วัย 71 ปี ชาวเลมอแกนเกาะพยาม ให้กับนางเจียด ทะเล็ก วัย 25 ปี ผู้เป็นลูกสาว โดยจะเริ่มฝึกหัดให้เมื่อลูกสาวมีอายุประมาณ 13-15 ปี เริ่มต้นจากการเป็นลูกมือคอยช่วยงานเบา ๆ ก่อน หลังจากนั้นจะเริ่มให้ทำคลอดบ้าง เมื่อได้ฝึกหัดบ่อย ๆ ก็สามารถทำคลอดเองได้ ปัจจุบันนางเจียด ทะเล็ก ทำหน้าที่เป็นหมอตำแยประจำชุมชนชาวเลมอแกนเกาะพยาม

โดยสรุปการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ผู้เป็นพ่อทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวิธีการสร้างบ้าน สร้างเรือ เครื่องมือทำมาหากิน การจับปลา การดำหอย ดำปลิง รวมถึงการดูแลสุขภาพ และแหล่งอาหารในทะเลให้ลูกผู้ชาย ส่วนผู้เป็นแม่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการหุงหาอาหาร การหาเก็บข้าวด้วยการเจาะหอยดิบ หาเพรียงทราย การหาผักป่า การดูแลรักษาความสะอาดบ้าน รวมทั้งการจักสานให้ลูกผู้หญิง โดยใช้วิธีการทำให้ดู ฝึกให้ทำตาม ชี้นำ เด็ก ๆ เรียนรู้ด้วยการสังเกตจากบุคคลรอบข้าง จากสื่อและอุปกรณ์ที่เป็นของจริง ชาวเลมอแกนสืบทอดวัฒนธรรมด้านภาษาให้กับคนรุ่นหลังด้วยการพูดคุยสื่อสารกันเป็นภาษามอแกน เรื่องเล่า เหตุการณ์ นิทาน และบทเพลงถูกถ่ายทอดให้แก่เด็กรุ่นหลังด้วยวิธีการเล่าเป็นภาษามอแกน ไม่มีการบันทึกเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนการสืบทอดอัตลักษณ์ด้านความเชื่อและพิธีกรรมนั้นจะถ่ายทอดผ่านผู้นำพิธีกรรม หรือ โต๊ะหมอ และผู้อาวุโสในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอด

ตอนที่ 3 การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกนและกลุ่มผู้นำกลุ่มชาวเลมอแกนเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกน จำนวน 21 คน ซึ่งประกอบด้วย เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่ดูแลพื้นที่ที่ชาวเลมอแกนตั้งถิ่นฐานอยู่ เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นตัวแทนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบด้วย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต พังงา และระนอง เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นตัวแทนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในพื้นที่ ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย และเจ้าหน้าที่มูลนิธิต่าง ๆ ที่ทำงานในพื้นที่ และจัดสนทนากลุ่มผู้นำและภูมิปัญญาชาวเลมอแกนเกาะเหลา จำนวน 3 คน เกาะพยาม จำนวน 5 คน อ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จำนวน 5 คน และหาดราไวย์ จำนวน 5 คน เพื่อรวบรวมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ในด้านการตั้งถิ่นฐานลักษณะที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ และการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) มีดังนี้

1. แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ด้านการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ และการทำมาหากิน

“อาชีพประมง เป็นอาชีพที่บ่งบอกถึงความเป็นตัวตนของชาวเลมอแกนมากที่สุด แสดงถึงความเป็นยิปซีทะเล (Sea gypsies) ควรได้รับการส่งเสริมให้คงอยู่ แต่อาจจะต้องปลูกฝังให้รู้จักการอนุรักษ์ควบคู่กันไปด้วย เพราะที่ผ่าน ๆ มาชาวเลมอแกนบางกลุ่มยังทำการประมงที่ไม่ถูกต้อง เช่น การระเบิดปลา เป็นต้น นอกจากนี้แล้วในปัจจุบันรูปแบบและวิธีการประมงของชาวเลมอแกนเปลี่ยนไปค่อนข้างมาก ชาวเลมอแกนไม่สามารถเดินทางข้ามไปมาระหว่างประเทศไทย และประเทศพม่าได้เหมือนเมื่อก่อน รวมทั้งพื้นที่หลายแห่ง เช่น รอบ ๆ หมู่เกาะสุรินทร์ หมู่เกาะสิมิลัน ก็กลายเป็นพื้นที่อนุรักษ์หมดแล้ว บางที่ก็กลายเป็นท่าเรือไปแล้ว ทำให้พื้นที่ในการทำประมงของชาวเลมอแกนแทบลงไปด้วย”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 1

“การให้ความช่วยเหลือแก่ชาวเลมอแกน อย่างเช่นตอนที่เกิดธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์ สึนามิตามฝั่งอันดามัน เมื่อปี พ.ศ. 2547 ไม่ว่าจะเป็นการสร้างบ้าน สร้างเรือ หรือเครื่องมือประมงต่าง ๆ รวมทั้งการบริจาคเสื้อผ้า อาหาร ยารักษาโรค เป็นต้น ควรคำนึงถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ และประเพณี ตลอดจนภูมิปัญญาของชาวเลมอแกนเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดการช่วยเหลือนั้น ๆ มีผลทำให้วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณีและภูมิปัญญาของชาวเลมอแกนค่อย ๆ หายไปเรื่อย ๆ”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 2

2. แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ

“การจัดการศึกษาในโรงเรียนที่มีนักเรียนชาวเลมอแกนเรียนร่วมกับนักเรียนทั่ว ๆ ไป นั้น ทางโรงเรียนควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้นักเรียนทั่ว ๆ ไป ได้มีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนด้วย โดยอาจทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้นักเรียนทั่ว ๆ ไปได้เข้าใจในวัฒนธรรมของชาวเลมอแกน ซึ่งจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน และกลุ่มคนภายนอก”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 1

“หน่วยงานรัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดที่มีชาวเลมอแกนอาศัยอยู่ ควรได้มีการเข้าไปจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์วิถีชีวิตเดิม ๆ

ของชาวเลมอแกนร่วมกับชาวเลมอแกน โดยประสานความร่วมมือไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 2

“โรงเรียน หรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่จัดการศึกษาให้กับเด็กชาวเลมอแกน ควรจัดการเรียนรู้โดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวเลมอแกนไปถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานจักสาน การสร้างเรือ การขับร้อง การรำ ร่าย การใช้สมุนไพร เป็นต้น ให้กับเด็กชาวเลมอแกนอย่างต่อเนื่อง”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 3

“การอนุรักษ์วิถีชีวิตของชาวเลมอแกนนั้นรัฐจะต้องจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมารับผิดชอบโดยตรง อาจเป็นสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด แล้วดึงหน่วยงานอื่น ๆ เข้ามาร่วมทำงานในลักษณะบูรณาการ ทั้งหน่วยงานการปกครอง หน่วยงานการศึกษา หน่วยงานสาธารณสุข เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังต้องทำงานร่วมกับมูลนิธิ องค์กรเอกชนต่าง ๆ และต้องให้ชาวเลมอแกนเข้ามามีส่วนร่วมให้มาก”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 4

3. แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

“การรักษาวัฒนธรรมของชาวเลมอแกนให้คงอยู่ โดยเฉพาะวัฒนธรรมด้านภาษานั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องส่งเสริมให้ชาวเลมอแกนใช้ภาษามอแกนในการพูดคุยติดต่อสื่อสารกัน โดยเฉพาะภายในครอบครัว ภายในชุมชน และกับกลุ่มชาวเลมอแกนที่อื่น ๆ”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 1

“ปลูกฝังให้ชุมชนโดยเฉพาะเด็กรุ่นใหม่ ๆ เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษสั่งสมและถ่ายทอดให้มาและเข้าร่วมในพิธีต่าง ๆ อย่างสนใจ เช่น พิธีลอยเรือ โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอาจเข้าไปจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมวิถีชีวิต และประเพณีร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง พร้อมประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้ทราบ”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 2

“โรงเรียนที่จัดการศึกษาให้กับเด็กชาวเลมอแกน ควรนำวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และความเชื่อ ไปจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในแต่ละกลุ่มสาระ ทั้งภาษาไทย สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อนำไปจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียนชาวเลมอแกน และนักเรียนคนอื่น ๆ”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 3

“หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบโรงเรียน ควรส่งเสริมให้เด็กชาวเลมอแกนรุ่นใหม่ ๆ ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง และต่อเนื่อง เห็นคุณค่า และ วัฒนธรรมของตนเอง สามารถพูดภาษามอแกนได้ นอกจากนี้แล้วยังสามารถใช้ภาษาไทยเพื่อจด บันทึกรื่องราวของกลุ่มไว้ให้ชาวเลมอแกนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ศึกษา”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 4

“รัฐควรจัดตั้งหน่วยงานหลักหรือเจ้าภาพหลักเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้รับผิดชอบและดูแล ความเป็นอยู่ของชาวเลมอแกนโดยเฉพาะ โดยประสานขอความร่วมมือจากหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 5

“องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรรัฐที่ทำงานด้านวัฒนธรรม ควรได้เข้าไปมี บทบาทในการส่งเสริมวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ และประเพณีของชาวเลมอแกนอย่างจริงจังเพื่อ ป้องกันองค์กรภายนอกอื่น ๆ ที่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์มาทำลาย และครอบงำวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ และประเพณีของชาวเลมอแกน”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 6

“หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณีของ ชาวเลมอแกน ควรได้มีการศึกษาข้อมูลของชุมชนชาวเลมอแกนอย่างถูกต้องโดยทำงานร่วมกับ องค์กรปกครองท้องถิ่น เพื่อนำมาจัดทำฐานข้อมูลด้านวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ทราบสถานะ ของวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกน เพื่อนำไปสู่การประสานของงบประมาณสนับสนุนใน การดำเนินงานอย่างเป็นระบบ”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 7

“หน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด หรือเทศบาล ควรร่วมมือกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดที่มีชาวเลมอแกนอาศัยอยู่ จัดตั้งพิพิธภัณฑ์หรืออาคารแสดงประวัติความเป็นมา หรือชาติพันธุ์ของชาวเลมอแกน รวมทั้งให้ความรู้ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ รวมทั้งจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น เรือ อุปกรณ์ประมง ตลอดจนจัดให้มีเวทีการแสดงวัฒนธรรมของชาวเลมอแกน ประเภทการแสดงดนตรี การขับร้อง และการรำต่าง ๆ”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 8

“การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนให้คงอยู่ต่อไปได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดึงคนรุ่นใหม่ ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ”

ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 9

ซึ่งความคิดเห็นที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกน และกลุ่มผู้นำและภูมิปัญญาชาวเลมอแกน เกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ในด้านการตั้งถิ่นฐานลักษณะที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ และการทำมาหากิน ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ และด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) พอที่จะสรุปได้ดังนี้

1. องค์การบริหารส่วนจังหวัด/ องค์การบริหารส่วนตำบล/เทศบาล ที่มีชาวเลมอแกนอาศัยอยู่ ควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริม ประชาสัมพันธ์ และฟื้นฟูวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีของชาวเลมอแกนอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดงานประเพณี การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อเป็นสถานที่ให้ความรู้ เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา หรือชาติพันธุ์ของชาวเลมอแกน รวมทั้งให้ความรู้ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกน ตลอดจนเป็นสถานที่จัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ของชาวเลมอแกน เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาค้นคว้าสำหรับคนรุ่นหลัง

2. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ หรืออาคารแสดงประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และเป็นสถานที่เก็บรวบรวมเครื่องมือในการทำมาหากิน เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

3. โรงเรียนหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ที่จัดการเรียนรู้ให้กับชาวเลมอแกนควรได้มีการนำประวัติความเป็นมา หรือชาติพันธุ์ของชาวเลมอแกน รวมทั้งวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ไปจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อนำไปใช้จัดการเรียนรู้ให้กับเด็กชาวเลมอแกน

และเด็กทั่ว ๆ ไป เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในวัฒนธรรมที่หลากหลาย อันจะนำไปสู่ความเข้าใจอันดีต่อกัน

4. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดที่มีชาวเลมอแกนอาศัยอยู่ ควรศึกษา สำรวจสภาพ วัฒนธรรมของชาวเลมอแกนกลุ่มต่าง ๆ ว่าเปลี่ยนแปลงมากน้อยเพียงใด มีวัฒนธรรมใดบ้างที่ยังคงเหลืออยู่ วัฒนธรรมใดที่อยู่ในสถานะที่ใกล้จะสูญหาย มีการจัดทำทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวเลมอแกนอย่างเป็นระบบเพื่อสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนหรือหาแนวทางในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูวัฒนธรรมชาวเลมอแกนได้อย่างเหมาะสม

5. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดที่มีชาวเลมอแกนอาศัยอยู่ ควรเข้าไปส่งเสริม สนับสนุน ให้ชาวเลมอแกนเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมของตนเอง โดยเฉพาะกลุ่มเด็กชาวเลมอแกนรุ่นหลัง ๆ เช่น การส่งเสริมให้ชาวเลมอแกนพูดภาษามอแกน เป็นต้น

6. รัฐควรจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะ หรือเป็นเจ้าภาพขึ้นมาทำงานด้านการจัดการศึกษา ให้กับชาวเลมอแกนโดยเฉพาะ แล้วดึงหน่วยงานรัฐและเอกชนรวมทั้งกลุ่มชาวเลมอแกนเข้ามาทำงานเชิงบูรณาการร่วมกันอย่างเป็นระบบ

ตอนที่ 4 ร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

จากการศึกษาสภาพของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน การศึกษาการสืบทอด อัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกน และการจัดสนทนากลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มภูมิปัญญาชาวเลมอแกน รวมทั้งการรวบรวมความคิดเห็น เกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มา ร่างเป็นแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน โดยนำกรอบแนวคิดจาก งานวิจัยรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมในการจัดสวัสดิการสังคมโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับผู้สูงอายุของ กิริขุน จงวุฒิเวศย์ (2553 : 156 - 158) ที่มีขั้นตอนการทำงาน คือ ศึกษาข้อมูล พื้นฐาน ร่วมงานกันหลายฝ่าย หลากหลายกิจกรรม ทำเชิงบูรณาการ ประสานอย่างต่อเนื่อง มาเป็น กรอบในการร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ดังนี้

ร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน

1. อัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะที่อยู่อาศัย

ปัจจุบันอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนทุกกลุ่ม ได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตค่อนข้างมาก จากการใช้เรือจ้างเป็นที่อยู่อาศัย และเป็นพาหนะเร่ร่อน ทำมาหากินในท้องทะเล และขึ้นมาสสร้างเพิงพักชั่วคราวหลบลมหลบฝนในหน้ามรสุมตามเว้าอ่าว

และตามเกาะแก่งต่าง ๆ ในทะเลอันดามันมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนถาวร ลักษณะบ้านเรือนของชาวเลมอแกนนั้นในอดีตปลูกสร้างตามภูมิปัญญา และความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา และได้มีการปรับเปลี่ยนลักษณะของบ้านเรือนเรื่อยมาโดยเฉพาะบ้านเรือนของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต และได้ปรับเปลี่ยนลักษณะของบ้านเรือนอย่างเด่นชัดที่สุดหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ปี พ.ศ. 2547 โดยเฉพาะบ้านเรือนของชาวเลมอแกนบ้านเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง ส่วนบ้านเรือนของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา แม้จะสร้างคล้ายคลึงกับบ้านเรือนในอดีตแต่ก็ไม่ถูกต้องตามภูมิปัญญา และความเชื่อของชาวเลมอแกน เช่น บ้านแต่ละหลังสร้างวางเรียงเป็นแถวซ้อนกัน 3 แถว ขนานไปกับชายหาด ซึ่งชาวเลมอแกนเชื่อว่าบ้านแต่ละหลังจะต้องสร้างไม่ให้จั่วของบ้านซ้อนกัน เพราะทำให้บ้านที่อยู่ด้านหลังอับลม ผู้อยู่อาศัยรู้สึกไม่สบาย เป็นต้น นอกจากนี้แล้วในปัจจุบันยังพบว่าภูมิปัญญา และความเชื่อของชาวเลมอแกนเกี่ยวกับการเลือกทำเลที่ตั้งชุมชนที่ต้องเลือกชายหาดที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน เรือสามารถเข้า-ออก ได้โดยสะดวกทั้งในเวลาน้ำขึ้นและน้ำลง สามารถหลบลมได้ดี มีแหล่งน้ำจืดอยู่ใกล้ชุมชน ก็ได้ สูญหายไปจนหมดสิ้น ทั้งนี้เนื่องจากชาวเลมอแกนทุกกลุ่มไม่สามารถโยกย้ายถิ่นฐานไปยังที่ต่าง ๆ ได้เหมือนในอดีต ชั่วที่อยู่อาศัยในปัจจุบันก็ยังขัดแย้งกับเจ้าของที่ดินในพื้นที่ เช่น ชุมชนชาวเลมอแกน หาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต

2. อัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพ และการทำมาหากิน

ชาวเลมอแกนทุกกลุ่มในปัจจุบันยังคงประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก ทั้งการทำประมงแบบดั้งเดิม คือ การดำน้ำแทงปลา หาทอยมุกโข่ง หอยนมสาว ปลิงทะเล การเจาะหอยดิบตามโหนดหินต่าง ๆ และการทำประมงตามแบบอย่างของชาวประมงพื้นบ้าน ได้แก่ การออกอวนจับปลา จับกุ้ง การทำไซ ทำลอบดักปู ดักหมึก โดยสัตว์น้ำที่จับมาได้จะนำมาขายต่อให้พ่อค้าคนกลางหรือขายให้กับนายทุนบนฝั่ง บางคนนำมาตั้งแผงขายต่อให้คนทั่วไป เช่นชาวเลมอแกนที่หาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต นอกจากนี้แล้วยังพบว่าในปัจจุบันชาวเลมอแกนบางคนยังประกอบอาชีพอื่น ๆ เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพ เช่น การเปิดร้านหรือแผงเล็ก ๆ ขายของชำ ขนม เครื่องดื่ม ในชุมชน การเก็บเศษเหล็กในทะเล และของเก่าขาย การเป็นลูกจ้างทำงานกับทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ ในช่วงฤดูท่องเที่ยว (พฤศจิกายน-เมษายน) ของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ ตลอดจนการประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น การทำความสะอาดบ้าน การตกแต่งสวน เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าอาชีพของชาวเลมอแกน ในปัจจุบันยังคงประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก เพียงแต่ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบของเครื่องมือ และวิธีการประมงตามแบบอย่างที่เคยได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมาเป็นการทำประมงตามแบบอย่างของชาวประมงพื้นบ้านมากขึ้น เช่น การใช้เรือหางยาว การวางอวนวางไซ วางลอบจับสัตว์น้ำ เป็นต้น

3. อัตลักษณ์ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ

ปัจจุบันชาวเลมอแกนทุกกลุ่มได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนถาวร บางชุมชนมีการปลูกผัก ผลไม้ ไว้บริโภค เช่น ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ และชาวเลมอแกนเกาะพยาม มีวิถีชีวิตเหมือนคนทั่ว ๆ ไปมากขึ้น ด้านสังคมมีการติดต่อกับคนภายนอกมากขึ้น สามารถปรับตัวเข้ากับคนภายนอกได้ดีกว่าในอดีต ส่วนความสัมพันธ์กับชาวเลมอแกนด้วยกันเอง พบว่า ชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่มยังคงติดต่อสัมพันธ์ไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันบ้างนาน ๆ ครั้ง

4. อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

จากการศึกษาการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกน พบว่า อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก ดังนี้

4.1 วัฒนธรรมด้านภาษา พบว่าในปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ เกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง ทุกคนยังคงพูดสื่อสารกันด้วยภาษามอแกน ทำให้ภาษามอแกนยังคงอยู่ ยกเว้นชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ที่ในปัจจุบันยังเหลือเฉพาะกลุ่มผู้ใหญ่และคนชรา ประมาณ 10 คนเท่านั้นที่ยังคงพูดจากันด้วยภาษามอแกน ส่วนเด็กรุ่นหลัง ๆ ไม่สามารถพูดภาษามอแกนได้เลย เด็กรุ่นใหม่ ๆ สามารถใช้ภาษาไทยได้ดีขึ้นทั้งการฟัง พูด อ่าน และเขียน

4.2 วัฒนธรรมด้านการแต่งกายของชาวเลมอแกนทุกกลุ่มในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตอย่างเห็นได้เด่นชัดที่สุด โดยเฉพาะกลุ่มเด็กวัยรุ่นที่หันมาแต่งกายเหมือน ๆ กับเด็กทั่ว ๆ ไป ประดับร่างกายด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ อย่างสวยงาม พร้อมกับมีการแต่งหน้าแต่งตาเหมือน ๆ กับเด็กทั่ว ๆ ไป

4.3 วัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวเลมอแกนในปัจจุบัน พบว่าชาวเลมอแกนทุกกลุ่มหันมาบริโภคอาหารตามแบบอย่างคนทั่วไปมากขึ้น ภายในชุมชนทุกแห่งมีร้านค้าขายของชำ ขนม และเครื่องดื่ม ส่งผลให้วัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวเลมอแกนเปลี่ยนไปมากขึ้นเช่นกัน

4.4 วัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีของชาวเลมอแกน พบว่าในปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ ยังเป็นกลุ่มชาวเลมอแกนที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณี ไว้ได้มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นศิลปะเกี่ยวกับ

การสร้างบ้าน สร้างเรือ งานจักสาน เครื่องมือทำมาหากิน งานแกะสลักเสาวิญญานบรรพบุรุษ การรำรำ การร้องเพลง และการเล่นดนตรี โดยประเพณี และพิธีกรรมที่ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ยังคงรักษามาได้จนกระทั่งถึงในปัจจุบัน คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย พิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ ส่วนชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง นั้นยังสามารถรักษาอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมบางอย่างเอาไว้ได้บ้าง เช่น การสร้างบ้าน สร้างเรือ เครื่องมือทำมาหากิน งานจักสาน การรำรำ การร้องเพลง แต่ความรู้เหล่านี้ยังจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มคนชรา นับวันจะค่อย ๆ สูญหายไป ส่วนพิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ นั้นในปัจจุบันไม่มีผู้สืบทอด ทำให้ไม่มีพิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ ในชุมชนชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง อีกเลย เช่นเดียวกับชุมชนชาวเลมอแกน หาดราไวย์ที่ชุมชนเปิดรับวัฒนธรรมจากภายนอกมากกว่า ชุมชนชาวเลมอแกนที่อื่น ๆ จนเหลือวัฒนธรรมของกลุ่มให้เห็นน้อยมาก

สภาพอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนในปัจจุบัน

อัตลักษณ์ต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนในปัจจุบันนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก โดยอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย การแต่งกาย และอาหารการกิน ที่อยู่ในสภาพสูญหายไปแล้ว อัตลักษณ์ที่อยู่ในสภาพที่ยังคงอยู่ ได้แก่ การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน ภาษาและศิลปะการจักสาน ส่วนอัตลักษณ์ที่อยู่ในสภาพใกล้จะสูญหาย ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ด้านความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี เช่น พิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ “เหนียะเอนหล่อบอง” ศิลปะการเล่นดนตรี การรำรำ และการขับร้อง นอกจากนี้แล้วในปัจจุบันยังพบว่าความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพร การดูแลสุขภาพ และฤดูกาลต่าง ๆ ของชาวเลที่อยู่ในสภาพใกล้จะสูญหายเช่นกัน โดยกลุ่มชาวเลมอแกนที่อาศัยอยู่บริเวณอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกุระบุรี จังหวัดพังงา ยังคงรักษาอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ไว้ได้ค่อนข้างมาก ส่วนชาวเลมอแกนที่อาศัยอยู่บริเวณหาดราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต นั้นสามารถรักษาอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ไว้ได้ค่อนข้างน้อย

การสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน

1. การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย

ชาวเลมอแกนจะถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการเลือกสถานที่ปลูกสร้างบ้านเรือนให้กับคนรุ่นหลัง ๆ โดยการบอกสืบทอด ๆ กันมาจากผู้ที่เป็นหัวหน้าเผ่าและผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวเลมอแกนทุกคน ส่วนการสืบทอดอัตลักษณ์ ด้านการสร้างที่อยู่อาศัย ซึ่งได้แก่บ้านและเรือนั้นจะมีพ่อทำหน้าที่เป็นผู้การถ่ายทอดความรู้และวิธีในการสร้างบ้านและเรือให้กับลูกชาย ผู้ชายชาวเลมอแกนทุกคนจะแต่งงานได้ก็ต่อเมื่อ

สามารถสร้างบ้าน สร้างเรือ และทำมาหากินได้จึงจะแต่งงานได้ การสอนให้ลูกสร้างบ้าน สร้างเรือนนั้น จะใช้วิธีการฝึกให้เด็กช่วยทำ จากงานง่าย ๆ ก่อน เช่น การเย็บใบเตยให้เป็นแซงติดกันสำหรับ มุงหลังคาเรือ หรือกั้นฝาบ้าน ช่วยตัดใบค้อมามุงหลังคาบ้าน เป็นต้น เด็ก ๆ ได้เห็นพ่อและคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านสร้างบ้าน สร้างเรือทุกขั้นตอน เมื่อเติบโตขึ้นได้ช่วยงานที่ยากขึ้น จนสามารถทำได้ด้วยตนเอง

2. การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน

ชาวเลมอแกนถ่ายทอดความรู้ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน โดยเฉพาะ การสร้างเครื่องมือในการจับปลา เช่น ชุม แล้ม และการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการจับปลา การดู ทิศทางลม และการดูแหล่งอาหารในทะเล โดยพ่อจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในการสร้างเครื่องมือใน การจับปลาให้กับลูกผู้ชายด้วยการทำให้ดู ฝึกให้ทดลองทำ เด็ก ๆ ได้ฝึกใช้เครื่องมือที่เป็นของจริง ได้ฝึกถ่อเรือ เจวเรือที่เป็นของจริง เรียนรู้จากสถานที่จริง ได้เห็นคนอื่น ๆ ในชุมชนเขาทำกัน ส่วน เด็กผู้หญิงแม่จะฝึกให้รู้จักการหาถักข้าว เช่น ฝึกให้เจาะหอยดิบตามโขดหินใกล้ ๆ บ้าน ฝึกให้ ทำงาน เช่น ฝึกให้ดำปลิงทะเล นอกจากนี้แล้วจากการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้ ชาวเลมอแกนรุ่นหลัง ๆ ได้เห็นวิธีการทำประมงตามแบบอย่างของชาวประมงบนฝั่ง เกิดการเรียนรู้ และปรับเปลี่ยนวิธีการจับปลาตามแบบอย่างดั้งเดิมของชาวเลมอแกนที่ใช้ชุม ใช้แล้ม แทะปลา มา เป็นการวางอวน วางลอบ แทน

3. การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

ชาวเลมอแกนถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านภาษาให้กับคนรุ่นหลัง ๆ ด้วยการพูดคุยกันเป็น ภาษามอแกน เรื่องเล่า เหตุการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งนิทาน และบทเพลง ได้ถูกถ่ายทอดให้แก่เด็กรุ่นหลัง ด้วยวิธีการเล่าเป็นภาษามอแกน ไม่มีการบันทึกเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ในขณะเดียวกันที่ชาวเลมอแกนมีโอกาสดูติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น รวมทั้งการ ได้รับการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน รวมทั้งการเปิดรับสื่อต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้ชาวเลมอ แกนรุ่น หลัง ๆ ใช้ภาษาไทยได้มากขึ้นทั้งทักษะการฟัง พูด อ่าน และเขียน ส่วนการถ่ายทอด วัฒนธรรมด้านศิลปะ เช่น การถ่ายทอดความรู้ด้านการจักสาน ทั้งเสื่อ (ตะกั้น) กระเป๋ (กอบเป๊ะ) กलोंใส่ของไม่มีฝาปิด (ชอมาก) และกล่องใส่ของมีฝาปิด (หลูโทง) นั้นส่วนใหญ่แล้วได้รับการ ถ่ายทอดมาจากแม่ โดยได้รับการถ่ายทอดให้ตั้งแต่ยังเป็นเด็ก โดยเริ่มต้นจากฝึกให้ขูดใบเตยป่า เมื่อ โตขึ้นจะนำไปตัดเตยในป่า ฝึกให้ผ่าใบเตย ฝึกให้สานเสื่อก่อน โดยเริ่มต้นจักสานให้ดู จากนั้นให้ สานต่อจนเสร็จ หลังจากที่สานเสื่อเป็นแล้วจะสามารถสานงานอื่น ๆ ได้ ส่วนการถ่ายทอดด้าน ความเชื่อและพิธีกรรม เช่น พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษและลอยเรือสะเดาะเคราะห์ หรือที่

ชาวเลมอแกนเรียกว่า “เหนียะเอนหล่อโง” นั้นจะถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม เด็ก ๆ ได้เห็นผู้ใหญ่และผู้อาวุโสในชุมชนประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นประจำทุกปี โดยในพิธีดังกล่าวจะมีผู้นำพิธีกรรมหรือที่เรียกว่า “โตะหมอ” ที่ได้รับการสืบทอดมาจากหัวหน้าเผ่ามอแกนที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยในปัจจุบันเหลือผู้ที่จะเป็นผู้นำพิธีกรรมดังกล่าว 2-3 คน เท่านั้น ชุมชนมอแกนบางแห่งขาดผู้นำพิธีกรรมดังกล่าว จนไม่มีการจัดพิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษและลอยเรือสะเดาะเคราะห์อีกเลย เด็กชาวเลมอแกนรุ่นหลัง ๆ มากี่ไม่ได้ให้ความสนใจในพิธีกรรมดังกล่าว ไม่มีใครสนใจที่จะเรียนรู้ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าวส่วนใหญ่จึงเป็นกลุ่มผู้ใหญ่และคนชราในชุมชนเท่านั้น

หลักคิด

1. อัตลักษณ์ชาวเลมอแกนเป็นสิ่งที่มีความค่า บ่งบอกถึงความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเลมอแกนที่ได้รับการสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น ถือเป็นหน้าที่โดยตรงของชาวเลมอแกนทุกคน โดยเฉพาะเยาวชนรุ่นใหม่ที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ให้เกิดความเข้าใจ และช่วยกันสืบทอดต่อ ๆ กันไป

2. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนให้คงอยู่ต่อไปได้นั้นต้องอาศัยการทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ (integrated management) ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการจัดการศึกษา และหน่วยงานเอกชนที่ทำงานในพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง

3. ชาวเลมอแกนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นแผ่นดินไทยมาเป็นเวลาช้านาน การศึกษาเรียนรู้อัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนให้เข้าใจจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ดีต่อกัน และยอมรับในวัฒนธรรมที่แตกต่างระหว่างชาวเลมอแกนกับกลุ่มชนภายนอก

เงื่อนไขการจัดการเรียนรู้

1. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องอาศัยการทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ (integrated management) ระหว่างชาวเลมอแกนทุกเพศ ทุกวัย หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการจัดการศึกษา และหน่วยงานเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ ทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ (integrated management) อย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง

2. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน จะต้องสร้างความตระหนักในคุณค่า และความสำคัญของอัตลักษณ์ที่เป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นชาติพันธุ์ให้เกิดขึ้นกับชาวเลมอแกนทุกคน โดยเฉพาะคนรุ่นหนุ่มสาว

3. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องมีหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นเจ้าภาพ หรือเป็นหน่วยงานหลักในการดูแล และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ

4. กิจกรรมที่จัดขึ้นจะต้องสอดคล้องกับสภาพ บริบทของชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน และจะต้องมีความต่อเนื่อง ครอบคลุมอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกน

5. กิจกรรมที่จัดขึ้นจะต้องเปิดโอกาสให้ชาวเลมอแกนทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันปรับปรุงแก้ไข

แนวคิดการส่งเสริมการเรียนรู้

1. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องอาศัยฐานข้อมูลด้านสภาพทั่วไป บริบทชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน และสภาพอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษารวบรวมอย่างเป็นระบบ

2. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องคำนึงถึงสภาพ และบริบทของแต่ละชุมชน

3. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะกลุ่มชาวเลมอแกนรุ่นใหม่ ๆ หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการจัดการศึกษา และหน่วยงานเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ ทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ (integrated management)

4. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องมีหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่ดูแล และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ

5. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องอาศัยการทำงานอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในครั้งนี้เป็นแนวทาง และวิธีการทำงานในลักษณะการบูรณาการร่วมกัน (integrated management) ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน หน่วยงานรัฐ และหน่วยงานเอกชน โดยมีหน่วยงานหลักคอยทำหน้าที่ดูแล และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยมีแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ดังนี้

1. ศึกษาเรียนรู้ข้อมูลพื้นฐาน

ศึกษา รวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ข้อมูลด้านสภาพทั่วไป และบริบทชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน

2. ข้อมูลด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน

3. ข้อมูลสภาพวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนในแต่ละชุมชน มีวัฒนธรรมใดบ้างที่สูญหายไปแล้ว อยู่ในสภาวะวิกฤติ หรือยังคงอยู่

4. ข้อมูลหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน/องค์กร/กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่คอยดูแล ให้ความช่วยเหลือชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน

5. ข้อมูลด้านการสืบทอดอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกน

6. ข้อมูลตัวอย่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ประสบความสำเร็จในการสืบทอด อัตลักษณ์ของตนเอง

วิธีการ ศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์ชุมชน สังเกต พูดคุย สรุปและจัดทำฐานข้อมูลด้านอัตลักษณ์ชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนจัดกิจกรรม

2. ร่วมงานกันหลากหลายฝ่าย

ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมปรับปรุงแก้ไข

1. ศึกษาเรียนรู้ข้อมูลด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวทางการทำงานร่วมกันหลาย ๆ ฝ่าย

2. ร่วมกันเสนอแนะรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสภาพและบริบทของชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน

วิธีการ จัดประชุม ระดมความคิดจากผู้ที่เป็นตัวแทนหน่วยงานรัฐ และเอกชน รวมทั้งกลุ่มชาวเลมอแกน เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจ และร่วมกันเสนอแนะรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม

3. มากมายด้วยกิจกรรม

กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นคำนึงถึงสภาพทั่วไป และบริบทชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน ตลอดจนครอบคลุมวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ

1. กิจกรรมการใช้ภาษามอแกนในการพูดคุย สื่อสารกัน

2. การจัดงานประเพณี และพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ เช่น พิธีฉลอง เสาวิญญานบรรพบุรุษ และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ เป็นประจำทุกปี

3. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน/อาคารแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับชาวเล มอแกน

4. จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้แก่เด็กชาวเลมอแกน

5. จัดทำหนังสือส่งเสริมการอ่านเพื่อถ่ายทอดประวัติความเป็นมา วัฒนธรรม วิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อของชาวเลมอแกน ให้แก่เด็กชาวเลมอแกนได้เรียนรู้

6. การจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนชาวเลมอแกน และภูมิปัญญาท้องถิ่น

7. จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชาวเลมอแกน

วิธีการ ประสานการทำงานร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดกิจกรรม

4. ทำเชิงบูรณาการ

หลอมรวมกิจกรรมต่าง ๆ โดยให้ชาวเลมอแกนทุกคน หน่วยงานรัฐ และเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

1. ร่วมคิดวางแผน ดำเนินการกับทุกภาคส่วน ทั้งกลุ่มชาวเลมอแกน หน่วยงานรัฐ/เอกชน /องค์กร/กลุ่มบุคคลต่าง ๆ

2. กิจกรรมต่าง ๆ สอดคล้องกับสภาพทั่วไป บริบทชุมชนชาวเล มอแกนแต่ละชุมชน โดยนำข้อมูลด้านวัฒนธรรมของชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนมาประกอบการทำงาน

3. หลักคิดสำคัญของการจัดกิจกรรม คือ มองชุมชนเป็นองค์รวมแล้วบูรณาการงานต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

วิธีการ ทำงานเชิงบูรณาการ สร้างความรับผิดชอบร่วมกัน

5. ประสานอย่างต่อเนื่อง

การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนอย่างยั่งยืน

1. สรุปผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในแต่ละชุมชน แล้วนำผลมาพัฒนาต่อ

2. กำหนดภาระงาน/ปฏิทินการดำเนินงานให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อความต่อเนื่องและยั่งยืน

3. ประสานให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มชนชาวเลมอแกนจากที่อื่น ๆ และกลุ่มคนภายนอก

วิธีการ ประเมินสรุปผลการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน กำหนดภาระงานให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ประสานขอความร่วมมือไปยังกลุ่มชาวเลมอแกนจากที่อื่น ๆ และกลุ่มคนภายนอก

ตอนที่ 5 ผลการตรวจสอบแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

จากการนำร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนไปให้ผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งประกอบด้วย นักมานุษยวิทยาในพื้นที่ นักวิชาการ นักวิจัย และนักพัฒนาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้านการพัฒนาชาวเลมอแกน จำนวน 5 ท่าน พิจารณาตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน โดยผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่าน ได้ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปพัฒนาร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เพื่อความเหมาะสม ดังนี้

“แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนที่ร่างขึ้น เป็นแนวทางที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนการศึกษาเรียนรู้ข้อมูลพื้นฐาน ร่วมงานกันหลากหลายฝ่าย มากมายด้วยกิจกรรม ทำเชิงบูรณาการ และประสานอย่างต่อเนื่อง เป็นแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ที่เหมาะสม ทั้งนี้เนื่องจากในการทำงานเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของ

ชาวเลมอแกนเพื่อให้สามารถรักษาอัตลักษณ์ไว้ให้คงอยู่นั้น จำเป็นที่จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากหลาย ๆ ฝ่าย ทำงานแบบบูรณาการร่วมกันตามความถนัด และภาระขอบข่ายงานของแต่ละหน่วยงาน โดยมีข้อเสนอแนะที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปปรับปรุงแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษา อัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในครั้งนี้ให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น ดังนี้

1. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนควรให้ครอบคลุมทั้งด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ รวมไปถึงการวัดและประเมินผลการเรียนรู้จะต้องครอบคลุมทั้ง 3 ด้านดังกล่าวด้วย

2. การจัดการเรียนรู้ถ้าพิจารณาตามองค์ประกอบของการรับสาร-ส่งสาร ผู้ส่งสาร ซึ่งประกอบด้วย กลุ่มชาวเลมอแกนเอง หรือหน่วยงาน/องค์กรคนอื่น ๆ ผู้ทำหน้าที่ส่งสาร (เนื้อหาสาระ) ไปยังผู้รับสารซึ่งเป็นชาวเลมอแกน โดยผ่านช่องทางการรับรู้ ซึ่งประกอบด้วย หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ ดังนั้นในชั้นหลากหลายกิจกรรม ควรมีกิจกรรมที่หลากหลายที่ให้ชาวเลมอแกนได้เรียนรู้ด้วยช่องทางการรับรู้ต่าง ๆ นอกจากนี้แล้วสื่อที่ใช้ในการจัดการเรียนรู้ เช่น หนังสือส่งเสริมการอ่าน พิพิธิภัณฑ์/อาคารนิทรรศการ เป็นต้น ควรบอกสาระการเรียนรู้ (อัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ) ไว้ด้วย”

ผู้เชี่ยวชาญคนที่ 1

“แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนที่ร่างขึ้นถ้าได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้นน่าจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมเป็นอย่างมาก โดยประเด็นที่ควรจะต้องปรับปรุง ได้แก่

1. กิจกรรมการจัดการเรียนรู้ควรคำนึงถึงเรื่องของการอนุรักษ์ธรรมชาติให้มาก ซึ่งเป็นสาระสำคัญในการจัดการเรียนรู้ในส่วนของวิถีชีวิตที่จะดำรงไว้สืบไป

2. สื่อต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ของชาวเลมอแกนในปัจจุบันเป็นอย่างมาก ซึ่งจะทำให้ชาวเลมอแกนบริโภคสื่อต่าง ๆ มากจนเกินไปจนทำให้อัตลักษณ์ด้านภาษารวมทั้งอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับภาษา เช่น เพลง นิทาน ของชาวเลค่อย ๆ สูญหายไป

3. องค์กรการเมือง (อบจ. อบต. เทศบาล) เป็นองค์กรการเมืองที่สำคัญที่ส่งผลเป็นอย่างมากต่อการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เช่น สนับสนุนงบประมาณประชาสัมพันธ์การจัดงาน เป็นต้น”

ผู้เชี่ยวชาญคนที่ 2

“ชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนเป็นชุมชนขนาดเล็กอาจมีปัญหาด้านพื้นที่และงบประมาณ การจัดการเรียนรู้จึงควรนำแนวคิดด้านการบูรณาการด้านพื้นที่มาใช้โดยการจัดสร้าง

ศูนย์วัฒนธรรมชาวเลมอแกน หรือศาลามอแกน ซึ่งเป็นศาลาหรือศูนย์รวมอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ในลักษณะบูรณาการเชิงสถานที่ด้วยบริเวณดังกล่าว ประกอบด้วย

1. ศาลาที่ปลูกสร้างด้วยวัสดุพื้นบ้านและศิลปกรรมแบบมอแกน
2. ปลูกต้นไม้ที่เป็นวัตถุดิบสำหรับใช้สอยในวิถีชีวิตชาวเลมอแกน
3. มีพื้นที่เก็บเครื่องดนตรี เครื่องมือต่อเรือ เครื่องมือแกะสลัก เครื่องมือจักสาน เป็นต้น
4. มีพื้นที่ฝึกซ้อมและถ่ายทอดศิลปะการร้องรำทำเพลงและเล่นดนตรี
5. มีพื้นที่สำหรับต่อเรือ แกะสลัก และจักสาน
6. มีพื้นที่จัดแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวเลมอแกน
7. มีพื้นที่จัดพิธีกรรม
8. มีพื้นที่สำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจเข้าร่วม
9. มีศูนย์ภาษามอแกนสำหรับค้นคว้า ศึกษา เรียนรู้
10. จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งให้เด็กมอแกนเรียนรู้ (เน้นสาระความรู้ด้านท้องถิ่น

มากกว่าความรู้จากส่วนกลาง)”

ผู้เชี่ยวชาญคนที่ 3

โดยสรุปจากการนำร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ไปให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสม ผู้เชี่ยวชาญได้ให้ข้อเสนอแนะ ที่เป็นประโยชน์เพื่อการปรับปรุงร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เพื่อให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น ดังนี้

1. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนนั้นจำเป็นที่จะต้องจัดให้ครอบคลุม ทั้งด้านความรู้ ทักษะและเจตคติ โดยจะต้องมีวิธีการหรือกิจกรรมที่หลากหลาย ตลอดจนต้องมีการ วัดและประเมินผลการเรียนรู้ด้วย
2. สื่อต่าง ๆ ที่ใช้ในการจัดการเรียนรู้ควรชี้ชัดให้ละเอียดว่านำไปใช้จัดการเรียนรู้เพื่อ รักษาอัตลักษณ์ในด้านใดบ้าง
3. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งคือ การจัดการเรียนรู้ให้ชาวเลมอแกนตระหนักถึงเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มาก
4. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนให้มีความต่อเนื่องและ ยั่งยืนนั้นจะต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ตั้งแต่การกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ การสนับสนุนด้านงบประมาณ รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

5. ควรได้มีการจัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมชาวเลมอแกน หรือศาลามอแกนเพื่อเป็นแหล่งรวบรวมอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนไว้ด้วยกัน โดยบูรณาการด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

ตอนที่ 6 แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

จากข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่าน ผู้วิจัยได้นำไปปรับปรุงแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนให้มีความเหมาะสม ดังนี้

1. อัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะที่อยู่อาศัย

ปัจจุบันอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนทุกกลุ่มได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตค่อนข้างมาก จากการใช้เรืออ่ามเป็นที่อยู่อาศัย และเป็นพาหนะเร่ร่อนทำมาหากินในท้องทะเล และขึ้นมาสร้างเพิงพักชั่วคราวหลบลมหลบฝนในหน้ามรสุมตามเว้าอ่าวและตามเกาะแก่งต่าง ๆ ในทะเลอันดามันมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชนถาวร ลักษณะบ้านเรือนของชาวเลมอแกนนั้นในอดีตปลูกสร้างตามภูมิปัญญา และความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา และได้มีการปรับเปลี่ยนลักษณะของบ้านเรือนเรื่อยมาโดยเฉพาะบ้านเรือนของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต และได้ปรับเปลี่ยนลักษณะของบ้านเรือนอย่างเด่นชัดที่สุดหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ปี พ.ศ. 2547 โดยเฉพาะบ้านเรือนของชาวเลมอแกนบ้านเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง ส่วนบ้านเรือนของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา แม้จะสร้างคล้ายคลึงกับบ้านเรือนในอดีตแต่ก็ไม่ถูกต้องตามภูมิปัญญาและความเชื่อของชาวเลมอแกน เช่น บ้านแต่ละหลังสร้างวางเรียงเป็นแถวซ้อนกัน 3 แถว ขนานไปกับชายหาด ซึ่งชาวเลมอแกนเชื่อว่าบ้านแต่ละหลังจะต้องสร้างไม่ให้จั่วของบ้านซ้อนกัน เพราะทำให้บ้านที่อยู่ด้านหลังอับลม ผู้อยู่อาศัยรู้สึกไม่สบาย เป็นต้น นอกจากนี้แล้วในปัจจุบันยังพบว่าภูมิปัญญา และความเชื่อของชาวเลมอแกนเกี่ยวกับการเลือกทำเลที่ตั้งชุมชนที่ต้องเลือกชายหาดที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน เรือสามารถเข้า-ออก ได้โดยสะดวกทั้งในเวลาน้ำขึ้นและน้ำลง สามารถหลบลมได้ดี มีแหล่งน้ำจืดอยู่ใกล้ชุมชน ก็ได้สูญหายไปจนหมดสิ้น ทั้งนี้เนื่องจากชาวเลมอแกนทุกกลุ่มไม่สามารถโยกย้ายถิ่นฐานไปยังที่ต่าง ๆ ได้เหมือนในอดีต ชั่วที่อยู่อาศัยในปัจจุบันก็ยังขัดแย้งกับเจ้าของที่ดินในพื้นที่ เช่น ชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต

2. อัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพ และการทำมาหากิน

ชาวเลมอแกนทุกกลุ่มในปัจจุบันยังคงประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก ทั้งการทำประมงแบบดั้งเดิม คือ การดำน้ำแทงปลา หาหอยมุกโขง หอยนมสาว ปลิงทะเล การเจาะหอยดิบตามโขดหินต่าง ๆ และการทำประมงตามแบบอย่างของชาวประมงพื้นบ้าน ได้แก่ การออกอวนจับปลา จับกุ้ง การทำไซ ทำลอบดักปู ดักหมึก โดยสัตว์น้ำที่จับมาได้จะนำมาขายต่อให้พ่อค้าคนกลาง หรือ

ขายให้กับนายทุนบนฝั่ง บางคนนำมาตั้งแผงขายต่อให้คนทั่วไป เช่นชาวเลมอแกนที่หาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต นอกจากนี้แล้วยังพบว่าในปัจจุบันชาวเลมอแกนบางคนยังประกอบอาชีพอื่น ๆ เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพ เช่น การเปิดร้านหรือแผงเล็ก ๆ ขายของชำ ขนม เครื่องดื่ม ในชุมชน การเก็บเศษเหล็กในทะเล และของเก่าขาย การเป็นลูกจ้างทำงานกับทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ ในช่วงฤดูท่องเที่ยว (พฤศจิกายน-เมษายน) ของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ ตลอดจนการประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น การทำความสะอาดบ้าน การตกแต่งสวน เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าอาชีพของชาวเลมอแกน ในปัจจุบันยังคงประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก เพียงแต่ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบของเครื่องมือ และวิธีการประมงตามแบบอย่างที่เคยได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมาเป็นการทำประมงตามแบบอย่างของชาวประมงพื้นบ้านมากขึ้น เช่น การใช้เรือหางยาว การวางอวน วางไซ วางลอบจับสัตว์น้ำ เป็นต้น

3. อัตลักษณ์ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ

ปัจจุบันชาวเลมอแกนทุกกลุ่มได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนถาวร บางชุมชนมีการปลูกผัก ผลไม้ ไม้บริโภคน เช่น ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ และชาวเลมอแกนเกาะพยาม มีวิถีชีวิตเหมือนคนทั่ว ๆ ไปมากขึ้น ด้านสังคมมีการติดต่อกับคนภายนอกมากขึ้น สามารถปรับตัวเข้ากับคนภายนอกได้ดีกว่าในอดีต ส่วนความสัมพันธ์กับชาวเลมอแกนด้วยกันเอง พบว่า ชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่มยังคงติดต่อสัมพันธ์ไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันบ้างนาน ๆ ครั้ง

4. อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

จากการศึกษาการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกน พบว่า อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก ดังนี้

4.1 วัฒนธรรมด้านภาษา พบว่าในปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ เกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง ทุกคนยังคงพูดสื่อสารกันด้วยภาษามอแกน ทำให้ภาษามอแกนยังคงอยู่ ยกเว้นชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ที่ในปัจจุบันยังเหลือเฉพาะกลุ่มผู้ใหญ่และคนชรา ประมาณ 10 คนเท่านั้นที่ยังคงพูดจากันด้วยภาษามอแกน ส่วนเด็กรุ่นหลัง ๆ ไม่สามารถพูดภาษามอแกนได้เลย เด็กรุ่นใหม่ ๆ สามารถใช้ภาษาไทยได้ดีขึ้นทั้งการฟัง พูด อ่าน และเขียน

4.2 วัฒนธรรมด้านการแต่งกายของชาวเลมอแกนทุกกลุ่มในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตอย่างเห็นได้เด่นชัดที่สุด โดยเฉพาะกลุ่มเด็กวัยรุ่นที่หันมาแต่งกายเหมือน ๆ กับเด็กทั่ว ๆ ไป ประดับร่างกายด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ อย่างสวยงาม พร้อมทั้งมีการแต่งหน้าแต่งตาเหมือน ๆ กับเด็กทั่ว ๆ ไป

4.3 วัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวเลมอแกนในปัจจุบัน พบว่า ชาวเลมอแกนทุกกลุ่มหันมาบริโภคอาหารตามแบบอย่างคนทั่วไปมากขึ้น ภายในชุมชนทุกแห่งมีร้านค้าขายของชำ ขนม และเครื่องดื่ม ส่งผลให้วัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวเลมอแกนเปลี่ยนไปมากขึ้นเช่นกัน

4.4 วัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีของชาวเลมอแกน พบว่าในปัจจุบันชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ ยังเป็นกลุ่มชาวเลมอแกนที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณี ไว้ได้มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นศิลปะเกี่ยวกับการสร้างบ้าน สร้างเรือ งานจักสาน เครื่องมือทำมาหากิน งานแกะสลักเสาวิญญานบรรพบุรุษ การรำรำ การร้องเพลง และการเล่นดนตรี โดยประเพณี และพิธีกรรมที่ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ยังคงรักษามาได้จนกระทั่งถึงในปัจจุบัน คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย พิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ และพิธี ลอยเรือสะเดาะเคราะห์ ส่วนชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง นั้นยังสามารถรักษาอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมบางอย่างเอาไว้ได้บ้าง เช่น การสร้างบ้าน สร้างเรือ เครื่องมือทำมาหากิน งานจักสาน การรำรำ การร้องเพลง แต่ความรู้เหล่านี้ยังจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มคนชรา นับวันจะค่อย ๆ สูญหายไป ส่วนพิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ นั้นในปัจจุบันไม่มีผู้สืบทอด ทำให้ไม่มีพิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ ในชุมชนชาวเล มอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนองอีกเลย เช่นเดียวกับชุมชนชาวเลมอแกน หาดราไวย์ที่ชุมชนเปิดรับวัฒนธรรมจากภายนอกมากกว่าชุมชนชาวเลมอแกนที่อื่น ๆ จนเหลือวัฒนธรรมของกลุ่มให้เห็นน้อยมาก

สภาพอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนในปัจจุบัน

อัตลักษณ์ต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนในปัจจุบันนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก โดยอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย การแต่งกาย และอาหารการกินที่อยู่ในสภาพสูญหายไปแล้ว อัตลักษณ์ที่อยู่ในสภาพที่ยังคงอยู่ ได้แก่ การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน ภาษาและศิลปะการจักสาน ส่วนอัตลักษณ์ที่อยู่ในสภาพใกล้จะสูญหาย ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ด้านความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี เช่น พิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ “เหนียะเอนหล่อโอง” ศิลปะการเล่นดนตรี การรำรำ และการขับร้อง นอกจากนี้แล้วในปัจจุบันยังพบว่าความรู้เกี่ยวกับการใช้

สมุนไพร การดูแลสุขภาพ และฤดูกาลต่าง ๆ ของชาวเลที่อยู่ในสภาพใกล้เคียงสูญหายเช่นกัน โดยกลุ่มชาวเลมอแกนที่อาศัยอยู่บริเวณอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา ยังคงรักษาอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ไว้ได้ค่อนข้างมาก ส่วนชาวเลมอแกนที่อาศัยอยู่บริเวณหาดราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต นั้นสามารถรักษาอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ไว้ได้ค่อนข้างน้อย

การสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน

1. การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย

ชาวเลมอแกนจะถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการเลือกสถานที่ปลูกสร้างบ้านเรือนให้กับคนรุ่นหลัง ๆ โดยการบอกสืบต่อ ๆ กันมาจากผู้ที่เป็นหัวหน้าเผ่าและผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวเลมอแกนทุกคน ส่วนการสืบทอดอัตลักษณ์ ด้านการสร้างที่อยู่อาศัย ซึ่งได้แก่บ้านและเรือนั้นจะมีพ่อทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และวิธีในการสร้างบ้านและเรือให้กับลูกชาย ผู้ชายชาวเลมอแกนทุกคนจะแต่งงานได้ก็ต่อเมื่อสามารถสร้างบ้าน สร้างเรือ และทำมาหากินได้จึงจะแต่งงานได้ การสอนให้ลูกสร้างบ้าน สร้างเรือนั้น จะใช้วิธีการฝึกให้เด็กช่วยทำ จากงานง่าย ๆ ก่อน เช่น การเย็บใบเตยให้เป็นแฉงติดกันสำหรับมุงหลังคาเรือ หรือกั้นฝาบ้าน ช่วยตัดใบค้อมามุงหลังคาบ้าน เป็นต้น เด็ก ๆ ได้เห็นพ่อและคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านสร้างบ้าน สร้างเรือทุกขั้นตอน เมื่อเติบโตขึ้นได้ช่วยงานที่ยากขึ้น จนสามารถทำได้ด้วยตนเอง

2. การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน

ชาวเลมอแกนถ่ายทอดความรู้ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน โดยเฉพาะการสร้างเครื่องมือในการจับปลา เช่น ชุม แล้ม และการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการจับปลา การดูแลสุขภาพ และการดูแลสุขภาพในทะเล โดยพ่อจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในการสร้างเครื่องมือในการจับปลาให้กับลูกชายด้วยการทำให้ดู ฝึกให้ทดลองทำ เด็ก ๆ ได้ฝึกใช้เครื่องมือที่เป็นของจริง ได้ฝึกถ่อเรือ เจวเรือที่เป็นของจริง เรียนรู้จากสถานที่จริง ได้เห็นคนอื่น ๆ ในชุมชนเขาทำกัน ส่วนเด็กผู้หญิงแม่จะฝึกให้รู้จักการหากับข้าว เช่น ฝึกให้เจาะหอยดิบตามโขดหินใกล้ ๆ บ้าน ฝึกให้ทำงาน เช่น ฝึกให้ดำปลิงทะเล นอกจากนี้แล้วจากการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้ชาวเลมอแกนรุ่นหลัง ๆ ได้เห็นวิธีการทำประมงตามแบบอย่างของชาวประมงบนฝั่ง เกิดการเรียนรู้ และปรับเปลี่ยนวิธีการจับปลาตามแบบอย่างดั้งเดิมของชาวเลมอแกนที่ใช้ชุม ใช้แล้ม แทนปลา มาเป็นการวางอวน วางลอบ แทน

3. การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

ชาวเลมอแกนถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านภาษาให้กับคนรุ่นหลัง ๆ ด้วยการพูดคุยกันเป็นภาษามอแกน เรื่องเล่า เหตุการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งนิทาน และบทเพลง ได้ถูกถ่ายทอดให้แก่เด็กรุ่นหลังด้วยวิธีการเล่าเป็นภาษามอแกน ไม่มีการบันทึกเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ในขณะที่เดียวกันที่ชาวเลมอแกนมีโอกาสดูติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น รวมทั้งการได้รับการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน รวมทั้งการเปิดรับสื่อต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้ชาวเลมอแกนรุ่น หลัง ๆ ใช้ภาษาไทยได้มากขึ้นทั้งทักษะการฟัง พูด อ่าน และเขียน ส่วนการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านศิลปะ เช่น การถ่ายทอดความรู้ด้านการจักสาน ทั้งเสื่อ (ตะกัน) กระเป่า (กอแป๊ะ) กล้องใส่ของไม่มีฝาปิด (ขอมาก) และกล้องใส่ของมีฝาปิด (หลูโทง) นั้นส่วนใหญ่แล้วได้รับการถ่ายทอดมาจากแม่ โดยได้รับการถ่ายทอดให้ตั้งแต่ยังเป็นเด็ก โดยเริ่มต้นจากฝึกให้ชุบใบเตยป่า เมื่อโตขึ้นจะนำไปตัดเตยในป่า ฝึกให้ผ่าใบเตย ฝึกให้สานเสื่อก่อน โดยเริ่มต้นจักสานให้ดู จากนั้นให้สานต่อจนเสร็จ หลังจากที่สานเสื่อเป็นแล้วจะสามารถสานงานอื่น ๆ ได้ ส่วนการถ่ายทอดด้านความเชื่อและพิธีกรรม เช่น พิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษและลอยเรือสะเดาะเคราะห์ หรือที่ชาวเลมอแกนเรียกว่า “เหนียะเอนหล่อโบง” นั้นจะถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม เด็ก ๆ ได้เห็นผู้ใหญ่และผู้อาวุโสในชุมชนประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นประจำทุกปี โดยในพิธีดังกล่าวจะมีผู้นำพิธีกรรมหรือที่เรียกว่า “ไ้ตะหมอ” ที่ได้รับการสืบทอดมาจากหัวหน้าเผ่ามอแกนที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยในปัจจุบันเหลือผู้ที่จะเป็นผู้นำพิธีกรรมดังกล่าว 2-3 คน เท่านั้น ชุมชนมอแกนบางแห่งขาดผู้นำพิธีกรรมดังกล่าว จนไม่มีการจัดพิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษและลอยเรือสะเดาะเคราะห์อีกเลย เด็กชาวเลมอแกนรุ่นหลัง ๆ มากี่ไม่ได้ให้ความสนใจในพิธีกรรมดังกล่าว ไม่มีใครสนใจที่จะเรียนรู้ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าวส่วนใหญ่จึงเป็นกลุ่มผู้ใหญ่และคนชราในชุมชนเท่านั้น

หลักคิด

1. อัตลักษณ์ชาวเลมอแกนเป็นสิ่งที่มีความค่า บ่งบอกถึงความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเลมอแกนที่ได้รับการสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น ถือเป็นหน้าที่โดยตรงของชาวเลมอแกนทุกคน โดยเฉพาะเยาวชนรุ่นใหม่ที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ให้เกิดความเข้าใจ และช่วยกันสืบทอดต่อ ๆ กันไป

2. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนให้คงอยู่ต่อไปได้นั้นต้องอาศัยการทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ (integrated management) ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการจัดการศึกษา และหน่วยงานเอกชนที่ทำงานในพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง

3. ชาวเลมอแกนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นแผ่นดินไทยมาเป็นเวลาช้านาน การศึกษาเรียนรู้อัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนให้เข้าใจจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ดีต่อกัน และยอมรับในวัฒนธรรมที่แตกต่างระหว่างชาวเลมอแกนกับกลุ่มชนภายนอก

เงื่อนไขการจัดการเรียนรู้

1. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องอาศัยการทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ (integrated management) ระหว่างชาวเลมอแกนทุกเพศ ทุกวัย หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการจัดการศึกษา และหน่วยงานเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ ทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ (integrated management) อย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง

2. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน จะต้องสร้างความตระหนักในคุณค่า และความสำคัญของอัตลักษณ์ที่เป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นชาติพันธุ์ให้เกิดขึ้นกับชาวเลมอแกนทุกคน โดยเฉพาะคนรุ่นหนุ่มสาว

3. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องมีหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นเจ้าภาพ หรือเป็นหน่วยงานหลักในการดูแล และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ

4. กิจกรรมที่จัดขึ้นจะต้องสอดคล้องกับสภาพ บริบทของชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน และจะต้องมีความต่อเนื่อง ครอบคลุมอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกน

5. กิจกรรมที่จัดขึ้นจะต้องเปิดโอกาสให้ชาวเลมอแกนทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันปรับปรุงแก้ไข

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

1. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องอาศัยฐานข้อมูลด้านสภาพทั่วไป บริบทชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน และสภาพอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษา รวบรวมอย่างเป็นระบบ

2. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องคำนึงถึงสภาพ และบริบทของแต่ละชุมชน

3. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะกลุ่มชาวเลมอแกนรุ่นใหม่ ๆ หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการจัดการศึกษา และหน่วยงานเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ ทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ (integrated management)

4. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องมีหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่ดูแล และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ

5. การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องอาศัยการทำงานอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในครั้งนี้เป็นแนวทางและวิธีการทำงานในลักษณะการบูรณาการร่วมกัน (integrated management) ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน หน่วยงานรัฐ และหน่วยงานเอกชน โดยมีหน่วยงานหลักคอยทำหน้าที่ดูแล และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยมีแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ดังนี้

1. ศึกษาเรียนรู้ข้อมูลพื้นฐาน

ศึกษา รวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ข้อมูลจำนวนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน
2. ข้อมูลด้านสภาพทั่วไป และบริบทชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน
3. ข้อมูลด้านอัตลักษณ์ (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน
4. ข้อมูลสภาพอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนในแต่ละชุมชน มีอัตลักษณ์ใดบ้างที่สูญหายไปแล้ว อยู่ในสภาวะวิกฤติ หรือยังคงอยู่
5. ข้อมูลหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน/องค์กร/กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่คอยดูแลให้ความช่วยเหลือชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน
6. ข้อมูลด้านการสืบทอดอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกน
7. ข้อมูลตัวอย่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ประสบความสำเร็จในการสืบทอด อัตลักษณ์ของตนเอง

วิธีการ ศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์ สังเกต พูดคุย สรุปลงและจัดทำฐานข้อมูลด้านอัตลักษณ์ชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนจัดกิจกรรม

2. ร่วมงานกันหลากหลายฝ่าย

ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมปรับปรุงแก้ไข

1. ศึกษาเรียนรู้ข้อมูลด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวทางการทำงานร่วมกันหลาย ๆ ฝ่าย
2. ร่วมกันเสนอแนะรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสภาพและบริบทและครอบคลุมอัตลักษณ์แต่ละด้านของชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน

วิธีการ จัดประชุม ระดมความคิดจากผู้ที่เป็นตัวแทนหน่วยงานรัฐ และเอกชน รวมทั้งกลุ่มชาวเลมอแกน เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจ และร่วมกันเสนอแนะรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนที่เหมาะสม

3. มากมายด้วยกิจกรรม

กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นคำนึงถึงสภาพทั่วไป และบริบทชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน ตลอดจนครอบคลุมอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ควรส่งเสริมให้ชาวเลมอแกนมีความรู้ ทักษะ และเจตคติต่ออัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ

1. กิจกรรมส่งเสริมการใช้ภาษามอแกนเพื่อการสื่อสาร
2. การจัดงานประเพณี และพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ เช่น พิธีฉลอง เสาวิญญาน บรรพบุรุษ และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ เป็นประจำทุกปี
3. การจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชาวเลมอแกน/ศาลามอแกน เพื่อเป็นศูนย์รวบรวมอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในลักษณะบูรณาการเชิงสถานที่ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนชาวเลมอแกน แต่ละชุมชนเป็นชุมชนขนาดเล็กอาจมีปัญหาด้านพื้นที่และงบประมาณ โดยเน้นการปลูกสร้างด้วยวัสดุท้องถิ่น และศิลปกรรมแบบมอแกนเพื่อเก็บรวบรวมเครื่องดนตรี เครื่องมือต่อเรือ เครื่องมือแกะสลัก เครื่องมือจักสาน เป็นต้น มีพื้นที่ฝึกซ้อมและถ่ายทอดศิลปะการร้องรำทำเพลงและเล่นดนตรี มีพื้นที่สำหรับต่อเรือ แกะสลัก และจักสาน มีพื้นที่จัดพิธีกรรม และมีพื้นที่สำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจเข้าร่วมด้วย
4. จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้แก่เด็กชาวเลมอแกน โดยเน้นสาระความรู้ด้านท้องถิ่นมากกว่าความรู้จากส่วนกลาง
5. จัดทำหนังสือส่งเสริมการอ่านเพื่อถ่ายทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ด้านต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้จัดการเรียนรู้ให้แก่เด็กชาวเลมอแกน
6. การจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนชาวเลมอแกน เช่น นำนักเรียนไปศึกษา เรียนรู้ชุมชนชาวเลมอแกน หรือพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ
7. การจัดการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวเลมอแกน เช่น ภูมิปัญญาด้านการสร้างบ้าน สร้างเรือ เครื่องมือทำมาหากิน งานจักสาน การรำร้อง การร้องเพลง การใช้สมุนไพร เป็นต้น
8. จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชาวเลมอแกน เช่น กิจกรรมมอแกนนำเที่ยว
9. จัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ทักษะการทำประมงที่ถูกต้องให้แก่ชาวเลมอแกน โดยปลูกฝังให้ชาวเลมอแกนเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และช่วยกันอนุรักษ์

วิธีการ ประสานการทำงานร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดกิจกรรม โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้ง อบต. อบจ. เทศบาล ในการให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการดำเนินงาน และให้ความช่วยเหลือในด้านการประชาสัมพันธ์

4. ทำเชิงบูรณาการ

หลอมรวมกิจกรรมต่าง ๆ โดยให้ชาวเลมอแกนทุกคน หน่วยงานรัฐ และเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

1. ร่วมคิดวางแผน ดำเนินการกับทุกภาคส่วนทั้งกลุ่มชาวเลมอแกน หน่วยงานรัฐ/เอกชน /องค์กร/กลุ่มบุคคลต่าง ๆ
2. กิจกรรมต่าง ๆ สอดคล้องกับสภาพทั่วไป บริบทชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน โดยนำข้อมูลด้านอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนมาประกอบการทำงาน
3. หลักคิดสำคัญของการจัดกิจกรรม คือ มองชุมชนเป็นองค์กรร่วมแล้วบูรณาการงานต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

วิธีการ ทำงานเชิงบูรณาการ สร้างความรับผิดชอบร่วมกัน

5. ประสานอย่างต่อเนื่อง

การจัดการเรียนรู้ เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนอย่างยั่งยืน

1. สรุปผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในแต่ละชุมชน แล้วนำผลมาพัฒนาต่อ
2. กำหนดภาระงาน/ปฏิทินการดำเนินงานให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อความต่อเนื่องและยั่งยืน
3. ประสานให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มชนชาวเลมอแกนจากที่อื่น ๆ และกลุ่มคนภายนอก

วิธีการ ประเมินสรุปผลการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน กำหนดภาระงานให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ประสานขอความร่วมมือไปยังกลุ่มชาวเลมอแกนจากที่อื่น ๆ และกลุ่มคนภายนอก โดยการสรุปผลการจัดการเรียนรู้ควรประเมินทั้งด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติต่ออัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน” ในครั้งนี้เป็นรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาอัตลักษณ์และการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน เพื่อศึกษาการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน และเพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย กลุ่มชาวเลมอแกน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในปัจจุบัน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ประกอบด้วย ชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม จังหวัดระนอง ชาวเลมอแกนอำเภอบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา และชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต จำนวนทั้งสิ้น 595 คน กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน จำนวนทั้งสิ้น 39 คน และกลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่ร่วมกันพิจารณา และตรวจสอบความถูกต้อง ความเหมาะสม และความเป็นไปได้ของแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน จำนวนทั้งสิ้น 5 ท่าน โดยมีขั้นตอนในการวิจัยดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและการศึกษาบริบทชุมชนชาวเลมอแกน ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชาวเลมอแกน เกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ขั้นตอนที่ 3 ร่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน โดยนำผลการวิจัยที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 และ 2 ไปเป็นข้อมูลในการร่าง แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน ขั้นตอนที่ 4 การตรวจสอบความเป็นไปได้ และความเหมาะสมของแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน และ ขั้นตอนที่ 5 เขียนรายงานการศึกษาวิจัยและจัดพิมพ์รูปเล่ม ซึ่งจากผลการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถสรุปผลได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. อัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนในปัจจุบัน

1.1 อัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัยในปัจจุบันพบว่า อัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนทุกกลุ่มเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมากจากการใช้เรือง่ามเป็นที่อยู่อาศัย โดยหลังคาเรือง่ามของชาวเลมอแกนนั้นจะมุงด้วยใบเตยป่า นำมาเย็บติดกันด้วยหวายเหลาให้เป็นเส้นตอก เรียกว่า “แขง” สามารถม้วนเก็บได้ กั้นด้วยไม้ไผ่ขัดและขนาดเรือง่ามของชาวเลมอแกนนั้นจะมีขนาดความยาวตั้งแต่ 5 – 9 วา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกภายในครอบครัว เรือที่มีขนาดความยาว 9 วา นั้นจะอยู่กันประมาณ 7 คน ใช้การกรรเชียงแทนเครื่องยนต์ จำนวนกรรเชียงขึ้นอยู่กับขนาดของลำเรือ ภายในเรือจะมุงหลังคาและปูพื้นเรือเฉพาะส่วนกลางลำเรือ จะเว้นส่วนหัวไว้สำหรับการกรรเชียงและวางเครื่องมือประมง และส่วนท้ายเรือไว้สำหรับการถือหางเสือ และสำหรับทำครีว ภายในเรือจะเป็นที่หลับนอนเก็บเสื้อผ้าและของใช้ต่าง ๆ และขึ้นมาสร้างเพิงพักชั่วคราวหลบลมในหน้ามรสุมตามเว้งอ่าวและชายหาดตามเกาะแก่งต่าง ๆ ในทะเลอันดามันเหมือนในอดีต มาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชนถาวรโดยที่ตั้งชุมชนของชาวเลมอแกนบางกลุ่มกำลังมีปัญหาเกี่ยวกับนายทุนเจ้าของพื้นที่ จนนำไปสู่การเรียกร้องสิทธิในที่ดินอยู่อาศัยอย่างถาวร เช่น ชาวเล มอแกนหาดราไวย์ ส่วนชาวเลมอแกนเกาะพยามไม่สามารถที่จะขยายชุมชนเข้าไปในพื้นที่ของนายทุนได้จึงต้องขยายชุมชนลงไปบนทะเล ยกเว้นชุมชนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ ส่วนชุมชนชาวเลมอแกนเกาะพยาม และเกาะช้างนั้นที่ตั้งชุมชนในปัจจุบันเป็นชุมชนที่ทางองค์กรคริสต์เตียนจัดซื้อและสร้างบ้านเรือนให้แต่ก็ไม่ค่อยสะดวกต่อการอยู่อาศัยมากนัก เช่น ชุมชนมอแกนเกาะพยามที่มีปัญหาเรื่องน้ำดื่ม น้ำใช้ โดยส่วนใหญ่เป็นน้ำกร่อย อับลม และเรือเข้า-ออกไม่สะดวก ในปัจจุบันชาวเลมอแกนทุกกลุ่มไม่มีการโยกย้ายถิ่นฐานที่อยู่อาศัยได้ตามภูมิปัญญาของกลุ่มส่งผลให้อัตลักษณ์ด้านการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวเลมอแกนค่อย ๆ สูญหายไป

1.2 อัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ในปัจจุบันชาวเลมอแกนทุกกลุ่มยังคงทำมาหากินและประกอบอาชีพด้วยการประมง เพียงแต่ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและเครื่องมือการประมงจากการแทงปลา คำนั่งมหอยมุกโข่ง มาเป็นการวางอวนปลา อวนกุ้ง ทำลอบทำไซ ดักปูแทน โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ปี พ.ศ. 2547 มีหน่วยงานรัฐและเอกชนได้เข้าไปให้ความช่วยเหลือ ได้มอบเรือและเครื่องมือประมงให้ชาวเลมอแกน นอกจากนี้ยังมีชาวเลมอแกนบางกลุ่มที่หันไปประกอบอาชีพอื่น ๆ บ้าง เช่น ชาวเลมอแกนหาดราไวย์บางคนประกอบอาชีพด้วยการค้าขายสัตว์ทะเลที่จับมาได้ ค้าขายของชำ ขนม ขบเคี้ยว เครื่องดื่มในหมู่บ้านหรือประกอบอาชีพรับจ้างทั่ว ๆ ไป เช่น รับจ้างทำความสะอาดบ้านเรือน หรือเก็บเศษเหล็กในทะเล

มาขาย ส่วนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ จะปรับเปลี่ยนมาประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ โดยผู้หญิงจะถูกจ้างให้ทำงานในครัว เช่น ทำความสะอาดปลา หั่นผัก ปอกหอม-กระเทียม เก็บภาชนะและล้างทำความสะอาด เป็นแม่บ้านทำความสะอาดห้องพัก กวาดทำความสะอาดบริเวณพื้นที่พักของนักท่องเที่ยว ส่วนผู้ชายจะทำงานเกี่ยวกับการขับเรือรับส่งนักท่องเที่ยวไปดำน้ำดูปะการัง ขนสิ่งของ นำขยะไปทิ้ง เป็นเด็กประจำเรือ ส่วนคนที่มีเรือเป็นของตนเองจะรับนักท่องเที่ยวจากอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ไปว่ายน้ำดูปะการัง ซึ่งทำให้ชาวเลมอแกนมีรายได้เสริมในช่วงฤดูการท่องเที่ยว

1.3 อัตลักษณ์ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ในปัจจุบันชาวเลมอแกนทุกกลุ่มได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนถาวร มีการปลูกผัก ผลไม้ไว้บริโภคกันมากขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดังกล่าวส่งผลให้ชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่มไม่มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเหมือนในอดีต ความสัมพันธ์ระหว่างชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่มจึงค่อย ๆ ห่างกันไป ที่ยังไปมาหาสู่กันบ้างก็เฉพาะกลุ่มผู้ใหญ่ที่ยังคงไปมาหาสู่เยี่ยมญาติพี่น้องกันบ้าง ด้านความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่ม พบว่ายังมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการช่วยเหลือและแบ่งปันกันในกลุ่มญาติพี่น้อง และกลุ่มเพื่อนบ้าน ส่วนความสัมพันธ์กับคนภายนอกไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ องค์กรเอกชน และนักท่องเที่ยว พบว่า ชาวเลมอแกนสามารถปรับตัวเข้ากับคนภายนอกได้ดีกว่าในอดีต ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันมีหน่วยงานรัฐ และเอกชนได้เข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาชาวเลมอแกนอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานการศึกษา สาธารณสุข หน่วยงานด้านการปกครอง รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน มูลนิธิต่าง ๆ

1.4 อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ในปัจจุบันวัฒนธรรมของชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่มได้มีการเปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมาก ดังนี้

1.4.1 วัฒนธรรมด้านภาษา จากการสำรวจพบว่า ชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ชาวเลมอแกนเกาะเหลา เกาะช้าง และเกาะพยาม ยังคงพูดจาสื่อสารกันด้วยภาษามอแกน ทำให้ภาษามอแกนยังคงอยู่ ยกเว้นชาวเลมอแกนหาดราไวย์ ที่ในปัจจุบันยังเหลือเฉพาะกลุ่มผู้ใหญ่และคนชรา ประมาณ 10 คน เท่านั้นที่ยังคงพูดจาสื่อสารกันด้วยภาษามอแกน ส่วนเด็กรุ่นหลัง ๆ ไม่สามารถพูดภาษามอแกนได้เลย ทั้งนี้เนื่องจากชาวเลมอแกนหาดราไวย์เป็นกลุ่มที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งต้องเรียนร่วมกับเด็กทั่วไปมาเป็นเวลานานกว่า 30 ปีแล้ว ที่ตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่ที่มีผู้คนเดินทางเข้าออกอยู่ตลอดเวลาโดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยว รวมทั้งการเปิดรับสื่อจากภายนอกทำให้ภาษาของชาวเลมอแกนหาดราไวย์ค่อย ๆ สูญหายไป ส่วนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ เกาะเหลา

เกาะช้าง และเกาะพยาม เป็นชุมชนปิดที่ไม่ค่อยมีคนภายนอกไปมาหาสู่บ่อยมากนัก โดยเฉพาะในช่วงฤดูมรสุม เด็ก ๆ สนทนาพูดคุยกับคนอื่น ๆ ในชุมชนด้วยภาษามอแกนตลอดเวลา บทเพลงนิทาน เรื่องราว เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นถูกผู้ใหญ่อำยทอดด้วยการบอกเล่าเป็นภาษามอแกน

1.4.2 ด้านวัฒนธรรมการแต่งกาย ชาวเลมอแกนทุกกลุ่มในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายไปจากอดีตค่อนข้างมาก โดยเฉพาะชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จากเดิมที่ผู้หญิงเคยใช้ผ้าโสร่งปาเต๊ะนุ่งกระโจมอก ไม่สวมเสื้อ มาเป็นการสวมกางเกงขาสั้น กางเกงขายาว กระโปรง และสวมเสื้อสีล้วนสวยงาม ส่วนผู้ชายจากที่เคยใช้ผ้าโสร่งนุ่งแบบเดี่ยว (คล้ายกับการนุ่งโจงกระเบนแต่รั้งขึ้นมามีบริเวณด้านขา) ไม่สวมเสื้อ มาเป็นการสวมกางเกงกีฬา สวมเสื้อยืด ซึ่งเสื้อผ้าที่ชาวเลมอแกนสวมใส่กันอยู่ส่วนใหญ่ได้มาจากการบริจาคของนักท่องเที่ยว

1.4.3 วัฒนธรรมด้านอาหารการกิน ชาวเลมอแกนทุกกลุ่มในปัจจุบันโดยเฉพาะชาวเลมอแกนหาดราไวย์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านอาหารการกินของตนเองไปค่อนข้างมาก จากการหาหอย หาลา และพืชผักในป่ามาปรุงด้วยพริกแห้ง หอม พงชูรส และเกลือ ด้วยกรรมวิธีการปรุงแบบง่าย ๆ เช่น ผัด ต้ม ปิ้ง มาเป็นการซื้อหาอาหารประเภทเนื้อหมู ไก่ ไข่ บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป รวมทั้งผักต่าง ๆ มาปรุงด้วยเครื่องแกงหลากหลายประเภทมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากในชุมชนชาวเลมอแกนทุกกลุ่มมีร้านค้าขายของชำที่นำอาหารหลากหลายชนิดมาจำหน่ายมากขึ้น บางครั้งนำสัตว์ทะเลที่จับมาได้ขึ้นมายขายให้กับพ่อค้าบนฝั่งแล้วซื้อหาอาหารจากบนฝั่งกลับไป

1.4.4 วัฒนธรรมด้านศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีของชาวเลมอแกนพบว่าได้เปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมากเช่นกัน โดยเฉพาะศิลปะด้านการสร้างเรือไม้ระกำ (กำบางก้อมัน) ที่แทบจะไม่มีให้เห็นอีกเลยรวมทั้งศิลปะด้านการจักสานที่ยังเหลือให้เห็นอยู่เฉพาะที่อ่าวบอนใหญ่เท่านั้น ส่วนที่อื่น ๆ แทบจะไม่มีให้เห็นเลยไม่ว่าจะเป็นการจักสานเสื่อ (ตะกัน) กระเป่า (กอบแป๊ะ) กล้องใส่ของไม่มีฝาปิด (ขอมาก) กล้องใส่ของมีฝาปิด (หลูโทอง) เช่นเดียวกับศิลปะการประดิษฐ์และเล่นดนตรีที่เรียกว่า “ก่าดิง” หรือ ซอ นั้นในปัจจุบันยังเหลือผู้ที่สามารถประดิษฐ์และเล่นได้เพียงคนเดียวเท่านั้นเช่นเดียวกับเครื่องดนตรีที่เรียกว่า “บานา” หรือ รำมะนา ที่ยังคงเหลือเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่สามารถเล่นได้ โดยส่วนใหญ่จะเป็นชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ ส่วนศิลปะการร้องเพลง (ยีนเน) หรือรำรำ (แมะยะ) ตามแบบอย่างของชาวเลมอแกนในอดีต ก็เหลือเพียง 10 กว่าคนเท่านั้นที่สามารถร้องและรำได้ ส่วนใหญ่จะเป็นชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่แทบทั้งสิ้น ส่วนพิธีกรรมที่สำคัญของชาวเลมอแกน คือ พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ (เหนียะเอนหล่อโอง) และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์นั้นยังคงปรากฏให้เห็นอยู่เฉพาะที่อ่าวบอนใหญ่เท่านั้น แต่ก็กำลังอยู่ในภาวะที่ใกล้จะสูญหายเพราะกำลังขาดผู้นำพิธีกรรมหรือที่เรียกว่า “โตะหมอ” ผู้ที่มีความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่

ก็จะเป็นผู้สูงอายุ รวมทั้งขาดการสนใจเรียนรู้จากชาวเลมอแกนรุ่นใหม่ ๆ พิธีกรรมของชาวเลมอแกนทุกกลุ่มที่ยังคงมีให้เห็นอยู่บ้างในปัจจุบันก็จะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกิดและการตาย

2. สภาพอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนในปัจจุบัน

อัตลักษณ์ต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนในปัจจุบันนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก โดยอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย การแต่งกาย และอาหารการกินที่อยู่ในสภาพสูญหายไปแล้ว อัตลักษณ์ที่อยู่ในสภาพที่ยังคงอยู่ ได้แก่ การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน ภาษาและศิลปะการจักสาน ส่วนอัตลักษณ์ที่อยู่ในสภาพใกล้จะสูญหาย ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านวิถีชีวิต สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ด้านความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี เช่น พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ “เหนียะเอนหล่อโอง” ศิลปะการเล่นดนตรี การรำรำ และการขับร้อง นอกจากนี้แล้วในปัจจุบันยังพบว่าความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพร การดูแลสุขภาพ และฤดูกาลต่าง ๆ ของชาวเลก็อยู่ในสภาพใกล้จะสูญหายเช่นกัน โดยกลุ่มชาวเลมอแกนที่อาศัยอยู่บริเวณอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา ยังคงรักษาอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ไว้ได้ค่อนข้างมาก ส่วนชาวเลมอแกนที่อาศัยอยู่บริเวณหาดราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต นั้นสามารถรักษาอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ไว้ได้ค่อนข้างน้อย

3. การสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน

3.1 การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย

ชาวเลมอแกนจะถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการเลือกสถานที่ปลูกสร้างบ้านเรือนให้กับคนรุ่นหลัง ๆ โดยการบอกสืบต่อ ๆ กันมาจากผู้ที่เป็นหัวหน้าเผ่าและผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวเลมอแกนทุกคน ส่วนการสืบทอดอัตลักษณ์ ด้านการสร้างที่อยู่อาศัย ซึ่งได้แก่บ้านและเรือนั้นจะมีพ่อทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และวิธีในการสร้างบ้านและเรือให้กับลูกชาย ผู้ชายชาวเลมอแกนทุกคนจะแต่งงานได้ก็ต่อเมื่อสามารถสร้างบ้าน สร้างเรือ และทำมาหากินได้จึงจะแต่งงานได้ การสอนให้ลูกสร้างบ้าน สร้างเรือนั้นจะใช้วิธีการฝึกให้เด็กช่วยทำ จากงานง่าย ๆ ก่อน เช่น การเย็บใบเตยให้เป็นเชิงติดกันสำหรับมุงหลังคาเรือ หรือกั้นฝาบ้าน ช่วยตัดใบค้อมามุงหลังคาบ้าน เป็นต้น เด็ก ๆ ได้เห็นพ่อและคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านสร้างบ้าน สร้างเรือทุกขั้นตอน เมื่อเติบโตขึ้นได้ช่วยงานที่ยากขึ้น จนสามารถทำได้ด้วยตนเอง

3.2 การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน

ชาวเลมอแกนถ่ายทอดความรู้ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน โดยเฉพาะการสร้างเครื่องมือในการจับปลา เช่น ชุม แล้ม และการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการจับปลา การดูแลสุขภาพ และการดูแลแหล่งอาหารในทะเล โดยพ่อจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในการสร้างเครื่องมือใน

การจับปลาให้กับลูกผู้ชายด้วยการทำให้ดู ฝึกให้ทดลองทำ เด็ก ๆ ได้ฝึกใช้เครื่องมือที่เป็นของจริง ได้ฝึกถ่อเรือ แจวเรือที่เป็นของจริง เรียนรู้จากสถานที่จริง ได้เห็นคนอื่น ๆ ในชุมชนเขาทำกัน ส่วนเด็กผู้หญิงแม่จะฝึกให้รู้จักการหากับข้าว เช่น ฝึกให้เจาะหอยดิบตามโขดหินใกล้ ๆ บ้าน ฝึกให้ทำงาน เช่น ฝึกให้ดำปลิงทะเล นอกจากนี้แล้วจากการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้ชาวเลมอแกนรุ่นหลัง ๆ ได้เห็นวิธีการทำประมงตามแบบอย่างของชาวประมงบนฝั่ง เกิดการเรียนรู้ และปรับเปลี่ยนวิธีการจับปลาตามแบบอย่างดั้งเดิมของชาวเลมอแกนที่ใช้ขุม ใช้แล้ม แทงปลา มาเป็นการวางอวน วางลอบ แทน

3.3 การสืบทอดอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี)

ชาวเลมอแกนถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านภาษาให้กับคนรุ่นหลัง ๆ ด้วยการพูดคุยกันเป็นภาษามอแกน เรื่องเล่า เหตุการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งนิทาน และบทเพลง ได้ถูกถ่ายทอดให้แก่เด็กรุ่นหลังด้วยวิธีการเล่าเป็นภาษามอแกน ไม่มีการบันทึกเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ในขณะที่เด็กว่าการที่ชาวเลมอแกนมีโอกาสดูติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น รวมทั้งการได้รับการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน รวมทั้งการเปิดรับสื่อต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้ชาวเลมอแกนรุ่น หลัง ๆ ใช้ภาษาไทยได้มากขึ้นทั้งทักษะการฟัง พูด อ่าน และเขียน ส่วนการถ่ายทอดวัฒนธรรม ด้านศิลปะ เช่น การถ่ายทอดความรู้ด้านการจักสาน ทั้งเลื้อ (ตะกัน) กระเป่า (กอเปื่อ) กล่องไล่ของ ไม่มีฝาปิด (ขอมาก) และกล่องไล่ของมีฝาปิด (หลู่โง) นั้นส่วนใหญ่แล้วได้รับการถ่ายทอดมาจากแม่ โดยได้รับการถ่ายทอดให้ตั้งแต่วัยเป็นเด็ก โดยเริ่มต้นจากฝึกให้ขูดใบเตยป่า เมื่อโตขึ้นจะนำไปตัดเตยในป่า ฝึกให้ผ่าใบเตย ฝึกให้สานเสื่อก่อน โดยเริ่มต้นจักสานให้ดู จากนั้นให้สานต่อจนเสร็จ หลังจากที่สานเสื่อเป็นแล้วจะสามารถสานงานอื่น ๆ ได้ ส่วนการถ่ายทอดด้านความเชื่อและพิธีกรรม เช่น พิธีฉลองเสาวิญญูณบรรพบุรุษและลอยเรือสะเดาะเคราะห์ หรือที่ชาวเลมอแกนเรียกว่า “เหนียะเอนหล่อ โบง” นั้นจะถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม เด็ก ๆ ได้เห็นผู้ใหญ่และผู้อาวุโสในชุมชนประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นประจำทุกปี โดยในพิธีดังกล่าวจะมีผู้นำพิธีกรรม หรือที่เรียกว่า “โตะหมอ” ที่ได้รับการสืบทอดมาจากหัวหน้าเผ่ามอแกนที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยในปัจจุบันเหลือผู้ที่จะเป็นผู้นำพิธีกรรมดังกล่าว 2-3 คน เท่านั้น ชุมชนมอแกนบางแห่งขาดผู้นำพิธีกรรมดังกล่าว จนไม่มีการจัดพิธีฉลองเสาวิญญูณบรรพบุรุษและลอยเรือสะเดาะเคราะห์อีกเลย เด็กชาวเลมอแกนรุ่นหลัง ๆ มากี่ไม่ได้ให้ความสนใจในพิธีกรรมดังกล่าว ไม่มีใครสนใจที่จะเรียนรู้ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าวส่วนใหญ่จึงเป็นกลุ่มผู้ใหญ่และคนชราในชุมชนเท่านั้น

โดยสรุปการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ผู้เป็นพ่อทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวิธีการสร้างบ้าน สร้างเรือ เครื่องมือทำมาหากิน การจับปลา การดำหอย ดำปลิง รวมถึงการ

คู่มือทางลม และแหล่งอาหารในทะเลให้ลูกผู้ชาย ส่วนผู้เป็นแม่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการหุงหาอาหาร การหาเก็บข้าวด้วยการเจาะหอยดิบ หาเพรียงทราย การหาผักป่า การดูแลรักษาความสะอาดบ้าน รวมทั้งการจักสานให้ลูกผู้หญิง โดยใช้วิธีการทำให้ดู ฝึกให้ทำตาม ชี้นำ เด็ก ๆ เรียนรู้ด้วยการสังเกตจากบุคคลรอบข้าง จากสื่อและอุปกรณ์ที่เป็นของจริง ชาวเลมอแกนสืบทอดวัฒนธรรมด้านภาษาให้กับคนรุ่นหลังด้วยการพูดคุยสื่อสารกันเป็นภาษามอแกน เรื่องเล่า เหตุการณ์ นิทาน และบทเพลงถูกถ่ายทอดให้แก่เด็กรุ่นหลังด้วยวิธีการเล่าเป็นภาษามอแกน ไม่มีการบันทึก เหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนการสืบทอดอัตลักษณ์ด้านความเชื่อและพิธีกรรมนั้นจะถ่ายทอดผ่านผู้นำพิธีกรรม หรือ โต๊ะหมอ และผู้อาวุโสในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอด

4. แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนที่เหมาะสม มีดังนี้

4.1 หลักคิด

4.1.1 อัตลักษณ์ชาวเลมอแกนเป็นสิ่งที่มีความค่า บ่งบอกถึงความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเลมอแกนที่ได้รับการสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น ถือเป็นหน้าที่โดยตรงของชาวเลมอแกนทุกคน โดยเฉพาะเยาวชนรุ่นใหม่ที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ให้เกิดความเข้าใจ และช่วยกันสืบทอดต่อ ๆ กันไป

4.1.2 การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนให้คงอยู่ต่อไปได้นั้น จะต้องอาศัย การทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ (integrated management) ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการจัดการศึกษา และหน่วยงานเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ อย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง

4.1.3 ชาวเลมอแกนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นแผ่นดินไทยมาเป็นเวลาช้านาน การศึกษาเรียนรู้อัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนให้เข้าใจจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ดีต่อกัน และยอมรับในวัฒนธรรมที่แตกต่างระหว่างชาวเลมอแกนกับกลุ่มชนภายนอก

4.2 เงื่อนไขการจัดการเรียนรู้

4.2.1 การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องอาศัยการทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ (integrated management) ระหว่างชาวเลมอแกนทุกเพศ ทุกวัย หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการจัดการศึกษา และหน่วยงานเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ ทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ (integrated management) อย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง

4.2.2 การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน จะต้องสร้างความตระหนักในคุณค่า และความสำคัญของอัตลักษณ์ที่เป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นชาติพันธุ์ให้เกิดขึ้นกับชาวเลมอแกนทุกคน โดยเฉพาะคนรุ่นหนุ่มสาว

4.2.3 การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องมีหน่วยงานใด หน่วยงานหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นเจ้าภาพ หรือเป็นหน่วยงานหลักในการดูแล และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ

4.2.4 กิจกรรมที่จัดขึ้นจะต้องสอดคล้องกับสภาพ บริบทของชุมชนชาวเลมอแกน แต่ละชุมชน และจะต้องมีความต่อเนื่อง ครอบคลุมอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกน

4.2.5 กิจกรรมที่จัดขึ้นจะต้องเปิดโอกาสให้ชาวเลมอแกนทุกคนเข้ามามีส่วนร่วม ให้มาก ทั้งร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันปรับปรุงแก้ไข

4.3 แนวคิดการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

4.3.1 การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องอาศัยฐานข้อมูล ด้านสภาพทั่วไป บริบทชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน และสภาพอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษา รวบรวมอย่างเป็นระบบ

4.3.2 การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องคำนึงถึงสภาพ และ บริบทของแต่ละชุมชน

4.3.3 การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วม จากทุกฝ่าย โดยเฉพาะกลุ่มชาวเลมอแกนรุ่นใหม่ ๆ หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการจัดการศึกษา และหน่วยงานเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ ทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ (integrated management)

4.3.4 การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องมีหน่วยงานหลัก ที่ทำหน้าที่ดูแล และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ

4.3.5 การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนจะต้องอาศัยการทำงาน อย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ

4.4 แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในครั้งนี้เป็น แนวทางและวิธีการทำงานในลักษณะการบูรณาการร่วมกัน (integrated management) ระหว่างกลุ่ม ชาวเลมอแกน หน่วยงานรัฐ และหน่วยงานเอกชน โดยมีหน่วยงานหลักคอยทำหน้าที่ดูแล และ ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยมี แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ดังนี้

4.4.1 ศึกษาเรียนรู้ข้อมูลพื้นฐาน

ศึกษา รวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ข้อมูลด้านสภาพทั่วไป และบริบทชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน

2. ข้อมูลด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม และระเบียบประเพณี) ของชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน

3. ข้อมูลสภาพวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนในแต่ละชุมชน มีวัฒนธรรมใดบ้างที่สูญหายไปแล้ว อยู่ในสภาวะวิกฤติ หรือยังคงอยู่

4. ข้อมูลหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน/องค์กร/กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่คอยดูแลให้ความช่วยเหลือชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน

5. ข้อมูลด้านการสืบทอดอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกน

6. ข้อมูลตัวอย่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ประสบความสำเร็จในการสืบทอดอัตลักษณ์ของตนเอง

วิธีการ ศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์ ชั่งเกด พุดคุย สรุปรูปและจัดทำฐานข้อมูลด้านอัตลักษณ์ชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนจัดกิจกรรม

4.4.2 ร่วมงานกันหลากหลายฝ่าย

ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมปรับปรุงแก้ไข

1. ศึกษาเรียนรู้ข้อมูลด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวทางการทำงานร่วมกันหลาย ๆ ฝ่าย

2. ร่วมกันเสนอแนะรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสภาพและบริบทของชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน

วิธีการ จัดประชุม ระดมความคิดจากผู้ที่เป็นตัวแทนหน่วยงานรัฐ และเอกชน รวมทั้งกลุ่มชาวเลมอแกน เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจ และร่วมกันเสนอแนะรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม

4.4.3 มากมายด้วยกิจกรรม

กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นคำนึงถึงสภาพทั่วไป และบริบทชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน ตลอดจนครอบคลุมอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ควรส่งเสริมให้ชาวเลมอแกนมีความรู้ ทักษะ และเจตคติต่ออัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ

1. กิจกรรมส่งเสริมการใช้ภาษามอแกนเพื่อการสื่อสาร

2. การจัดงานประเพณี และพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ เช่น พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ และพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ เป็นประจำทุกปี

3. การจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชาวเลมอแกน/ศาลามอแกน เพื่อเป็นศูนย์รวบรวมอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในลักษณะบูรณาการเชิงสถานที่ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนชาวเลมอแกน

แต่ละชุมชนเป็นชุมชนขนาดเล็กอาจมีปัญหาในพื้นที่และงบประมาณ โดยเน้นการปลูกสร้างด้วยวัสดุท้องถิ่น และศิลปกรรมแบบมอแกนเพื่อเก็บรวบรวมเครื่องมือทำมาหากิน เครื่องดนตรี เครื่องมือต่อเรือ เครื่องมือแกะสลัก เครื่องมือจักสาน เป็นต้น มีพื้นที่ฝึกซ้อมและถ่ายทอดศิลปะการ ร้องรำทำเพลงและเล่นดนตรี มีพื้นที่สำหรับต่อเรือ แกะสลัก และจักสาน มีพื้นที่จัดพิธีกรรม และมีพื้นที่สำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจเข้าร่วมด้วย

4. จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้แก่เด็กชาวเลมอแกน โดยเน้นสาระความรู้ด้านท้องถิ่นมากกว่าความรู้จากส่วนกลาง

5. จัดทำหนังสือส่งเสริมการอ่านเพื่อถ่ายทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนด้านต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้ในการเรียนรู้ให้แก่เด็กชาวเลมอแกน

6. การจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนชาวเลมอแกน เช่น นำนักเรียนไปศึกษา เรียนรู้ชุมชนชาวเลมอแกน หรือพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ

7. การจัดการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวเลมอแกน เช่น ภูมิปัญญาด้านการสร้างบ้าน สร้างเรือ เครื่องมือทำมาหากิน งานจักสาน การรำรำ การร้องเพลง การใช้สมุนไพร เป็นต้น

8. จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชาวเลมอแกน เช่น กิจกรรมมอแกนนำเที่ยว

9. จัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ทักษะการทำประมงที่ถูกต้องให้แก่ชาวเลมอแกนโดยปลูกฝังให้ชาวเลมอแกนเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และช่วยกันอนุรักษ์

วิธีการ ประสานการทำงานร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดกิจกรรม โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง อบต. อบจ. เทศบาล ในการให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการดำเนินงาน และให้ความช่วยเหลือในด้านการประชาสัมพันธ์

4.4.4 ทำเชิงบูรณาการ

หลอมรวมกิจกรรมต่าง ๆ โดยให้ชาวเลมอแกนทุกคน หน่วยงานรัฐ และเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

1. ร่วมคิดวางแผน ดำเนินการกับทุกภาคส่วน ทั้งกลุ่มชาวเลมอแกน หน่วยงานรัฐ/เอกชน /องค์กร/กลุ่มบุคคลต่าง ๆ

2. กิจกรรมต่าง ๆ สอดคล้องกับสภาพทั่วไป บริบทชุมชนชาวเลมอแกนแต่ละชุมชน โดยนำข้อมูลด้านวัฒนธรรมของชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนมาประกอบการทำงาน

3. หลักคิดสำคัญของการจัดกิจกรรม คือ มองชุมชนเป็นองค์รวมแล้วบูรณาการงานต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

วิธีการ ทำงานเชิงบูรณาการ สร้างความรับผิดชอบร่วมกัน

4.4.5 ประสานอย่างต่อเนื่อง

การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนอย่างยั่งยืน

1. สรุปผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในแต่ละชุมชนแล้วนำผลมาพัฒนาต่อ

2. กำหนดภาระงาน/ปฏิทินการดำเนินงานให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อความต่อเนื่องและยั่งยืน

3. ประสานให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มชนชาวเลมอแกนจากที่อื่น ๆ และกลุ่มคนภายนอก

วิธีการ ประเมินสรุปผลการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน กำหนดภาระงานให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ประสานขอความร่วมมือไปยังกลุ่มชาวเลมอแกนจากที่อื่น ๆ และกลุ่มคนภายนอก

อภิปรายผล

จากสรุปผลการวิจัยที่ได้ พบว่ามีประเด็นข้อค้นพบที่น่าสนใจที่ควรนำมาอภิปราย ดังนี้

1. อัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมทั้งด้านภาษา การแต่งกาย และอาหารการกิน โดยเฉพาะชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ทั้งนี้เนื่องจากชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต เป็นชาวเลมอแกนกลุ่มแรกที่ได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนมาสร้างเป็นชุมชนถาวรอยู่รวมกันบริเวณหาดราไวย์ กว่า 30 ปีมาแล้วที่เด็กชาวเลมอแกนหาดราไวย์ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนวัดสว่างอารมณ์ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ ๆ ชุมชนชาวเลหาดราไวย์ ส่งผลให้เด็กชาวเลมอแกนรุ่นหลัง ๆ มา สามารถใช้ภาษาไทยสื่อสารกับบุคคลภายนอกได้ดีขึ้น มีการติดต่อกับคนภายนอกมากขึ้นกว่าในอดีต ส่วนชาวเลมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา และชาวเลมอแกนเกาะพยาม และเกาะเหลา จังหวัดระนองนั้นได้หันมาสร้างบ้านอยู่รวมกันเป็นชุมชนหลังชาวเลมอแกนหาดราไวย์ เด็ก ๆ ชาวเลมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา และชาวเลมอแกนเกาะพยาม และเกาะเหลา จังหวัดระนอง เพิ่งได้รับการศึกษาเมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมา และส่วนใหญ่ยังเป็นการศึกษาที่หน่วยงานต่าง ๆ จัดขึ้นเพื่อมุ่งหวังเพื่อให้เด็กชาวเลมอแกนสามารถใช้ภาษาไทยสื่อสารกับบุคคลภายนอกได้ และมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับจำนวน และตัวเลขเท่านั้น เช่น การจัดการศึกษาของโรงเรียนสุรสวัสดิ์ให้กับเด็กชาวเล

มอแกนหมู่เกาะสุรินทร์ ของกรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น ซึ่งการที่เด็กชาวเลมอแกนรุ่นหลังได้รับการศึกษามากขึ้น ส่งผลให้สามารถใช้ภาษาไทยในการเรียนรู้ทั้งการพูดสื่อสารกับคนภายนอก การเขียนบันทึกข้อมูล เรื่องราวต่าง ๆ ให้นุคคลภายนอกได้เข้าใจมากขึ้น ผลจากการเปิดรับสื่อและการติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้นกว่าในอดีตส่งผลให้ชาวเลมอแกนได้ปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ด้านภาษา การแต่งกาย และอาหารการกินของตนเองมากขึ้น ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของ จักรพันธ์ เพียรพนัสศักดิ์ (2543) ที่ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในพิธีกรรมของชุมชนกะเหรี่ยง โดยผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมด้านการแต่งกายของชาวเขาโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ ผู้ชายจะแต่งกายด้วยกางเกงยีนส์และเสื้อผ้านำสำเร็จรูปมากขึ้น ส่วนผู้หญิงก็มีบ้างโดยเฉพาะผู้ที่มิถุนานะทางเศรษฐกิจดี ส่วนคนที่มิถุนานะทางเศรษฐกิจระดับกลางและระดับล่างจะพบน้อยที่สุด เด็กรุ่นใหม่ได้เรียนภาษาไทย และหาซื้อหนังสือเพลงได้ง่าย บทกลานาหรือบทเพลงปกากะญอเป็นบทเพลงที่ต้องจำจากผู้อาวุโส จึงไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ ปัจจุบันรูปแบบของพิธีกรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปภายใต้เงื่อนไขปัจจุบันที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เช่น ระบบการปกครองท้องถิ่นของรัฐ การแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์ ความเชื่อ ความทันสมัยและการได้รับการศึกษาแบบใหม่ ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ การแทรกแซงของรัฐที่มาในรูปแบบของการพัฒนาการปกครองและการศึกษา การเข้ามาของวัฒนธรรมภายนอก และการท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้แล้วผลการวิจัยดังกล่าวยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ศิริรัตน์ แอดสกุล (2542) ที่ได้วิจัยเรื่อง การดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวมอญ : กรณีศึกษาชุมชนมอญบ้านม่วง ตำบลบ้านม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยผลการวิจัยพบว่า ชาวมอญบ้านม่วงยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมบางอย่างไว้ได้จนถึงปัจจุบัน เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มอญ ได้แก่ ภาษา ศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเหล่านี้ก็มีบางส่วนที่ถูกผสมกลมกลืนให้เข้ากับสังคมไทยด้วย อย่างไรก็ตามจากการวิจัยพบว่า ชาวมอญบ้านม่วงก็ได้มีการผสมกลมกลืนเอกลักษณ์ให้เข้ากับสังคมไทย ซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะคนมอญและคนไทยมีความสัมพันธ์แบบเชิงบวก ยอมรับกัน โดยไม่มีอคติใด ๆ ต่อกัน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ปัจจัยที่ทำให้ชาวมอญเกิดการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรมนั้น ได้แก่ นโยบายของรัฐ การศึกษา อาชีพ การแต่งงาน การตั้งถิ่นฐาน และการอพยพย้ายถิ่น

การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์บางอย่างของชาวเลมอแกนนั้นเป็นการปรับเปลี่ยนเพื่อการดำรงชาติพันธุ์ของตนให้สอดคล้องกับสถานการณ์และบริบทรอบข้างที่เปลี่ยนไปนั่นเอง เช่น การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่จากการใช้เรือจ้างเป็นพาหนะเร่ร่อนไปในทะเลอันดามันและบางครั้งก็จะขึ้นมาสร้างเพิงพักชั่วคราวหลบลม หลบฝนตามชายหาดและเว้าต่าง ๆ มา

เป็นการสร้างบ้านอยู่รวมกันเป็นชุมชนถาวร ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ที่เคยทำมาหากินได้โดยสะดวก อย่างในอดีตกลับถูกนายทุนนำไปสร้างเป็นโรงแรม รีสอร์ท ท่าเรือ เกาะแก่งต่าง ๆ เช่น หมู่เกาะ สุรินทร์ หมู่เกาะสิมิลัน ได้ถูกรัฐบาลประกาศจัดตั้งให้เป็นอุทยานแห่งชาติทางทะเลรวมทั้งพื้นที่ โดยรอบของเกาะ ที่ถูกสงวนไว้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ไม่สามารถที่จะทำประมงได้อย่างในอดีต รวมถึง การเดินทางเข้าไปทำมาหากินในบริเวณหมู่เกาะมะริดในประเทศพม่าก็ไม่สามารถที่จะกระทำได้อีก เพราะเหตุผลทางด้านความมั่นคง เมื่อพื้นที่ทำมาหากินถูกจำกัดลงชาวเลมอแกนจึงต้องหันมา ปลุกสร้างบ้านอยู่รวมกันเป็นชุมชน บทบาทของเรื่องามจึงลดลงทั้งนี้เนื่องจากไม่เหมาะสมต่อการ นำมาประกอบอาชีพประมง ขนาดใหญ่ เข้าออกตามเวี่ยงอ่าวและชายหาดต่าง ๆ ไม่สะดวก ทำยาก ผู้ที่สามารถทำได้เหลือไม่กี่คน จากเหตุผลดังกล่าวเรือหัวโทงจึงเข้ามาแทนที่เรืองามอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องจากเรือหัวโทงนั้นเหมาะสำหรับประกอบอาชีพประมง เดินทางได้รวดเร็วเพราะใช้เครื่องยนต์ สามารถเข้าออกตามชายหาดและเวี่ยงอ่าวต่าง ๆ ได้โดยสะดวกไม่ว่าช่วงน้ำขึ้นหรือลง เหมาะกับการ ใช้วางอวน วางลอบจับปลา จับหมึก เมื่อจับสัตว์ทะเลได้แล้วสามารถนำขึ้นมายาวต่อให้กับพ่อค้า คนกลางบนฝั่งได้อย่างรวดเร็ว เมื่อถึงฤดูกาลท่องเที่ยวชาวเลมอแกนสามารถใช้เรือหัวโทงรับจ้าง รับส่งนักท่องเที่ยวไปท่องเที่ยว ดำน้ำดูปะการังตามเกาะแก่งต่าง ๆ ได้อีกด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากการ ที่ชาวเลมอแกนเกาะสุรินทร์นำใบเตยปามาเย็บเป็นแขมมุงหลังคาเรือหัวโทงเพื่อใช้เป็นที่พักแดด ให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ประสิทธิ์ ธีปรีชาและคณะ (2547) ที่ได้ศึกษาวิจัยการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชาวม้ง โดยผลการวิจัยพบว่า ความเจริญของ โลกาภิวัตน์ ความจำเป็นจากการประกอบอาชีพ และความต้องการได้รับการศึกษา มีผลทำให้ อัตลักษณ์ของชาวม้งเปลี่ยนแปลงไป

2. การสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน ผู้เป็นพ่อทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวิธีการสร้าง บ้าน สร้างเรือ เครื่องมือทำมาหากิน การจับปลา การดำหอย ดำปลิง รวมถึงการดูทิศทางลม และ แหล่งอาหารในทะเลให้ลูกผู้ชาย ส่วนผู้เป็นแม่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการหุงหาอาหาร การ หากับข้าวด้วยการเจาะหอยดิบ หาเพรียงทราย การหาผักป่า การดูแลรักษาความสะอาดบ้าน รวมทั้ง การจักสาน ให้ลูกผู้หญิง การถ่ายทอดวิธีการสร้างบ้าน สร้างเรือ การทำเครื่องมือทำมาหากิน และการ ทำมาหากินในทะเลนั้นจะได้รับการถ่ายทอดให้เมื่อเด็กชายชาวเลมอแกนมีอายุประมาณ 6-7 ขวบ โดยจะเริ่มต้นจากการฝึกให้ทำงานที่ง่าย ๆ ก่อน ในช่วงอายุดังกล่าวพ่อจะเริ่มพาออกไปในทะเล ส่วน เด็กผู้หญิงแม่จะฝึกให้ช่วยเลี้ยงน่อง ช่วยงานบ้าน เช่น ล้างจาน หรือไม่กี่พาไปหาอาหารใกล้ ๆ หมู่บ้าน เช่น เจาะหอยดิบ เก็บผักป่า เป็นต้น การถ่ายทอดวิธีการสร้างบ้าน สร้างเรือ ทำเครื่องมือหาากิน หรือการจักสานนั้นจะใช้วิธีการทำให้ดู ฝึกให้ทำตาม และชี้แนะ เด็ก ๆ เรียนรู้ด้วยการสังเกตจาก บุคคลรอบข้าง จากสื่อและอุปกรณ์ที่เป็นของจริง ชาวเลมอแกนสืบทอดวัฒนธรรมด้านภาษาให้กับ

คนรุ่นหลังด้วยการพูดคุยสื่อสารกันเป็นภาษามอแกน เรื่องเล่า เหตุการณ์ นิทาน และบทเพลงถูกถ่ายทอดให้แก่เด็กรุ่นหลังด้วยวิธีการบอกเล่าเป็นภาษามอแกน หรือที่เรียกว่า การถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ ไม่มีการบันทึกเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งนี้เนื่องจากภาษามอแกนมีแต่เฉพาะภาษาพูดไม่มีภาษาเขียน โดยเฉพาะบทเพลง (ยี่แน) และนิทาน (ตะกา) ของชาวเลมอแกนที่ได้สูญหายไปเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะไม่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อคนที่มีความรู้ความสามารถตายไปบทเพลงและนิทานเหล่านั้นจึงได้สูญหายไปด้วย บทเพลงหรือนิทานที่ยังเหลืออยู่บ้างในปัจจุบันก็มีส่วนที่ผิดเพี้ยนไปจากเดิมบ้างเช่นกัน ส่วนการสืบทอดอัตลักษณ์ด้านความเชื่อและพิธีกรรมนั้นจะถ่ายทอดผ่านผู้นำพิธีกรรม หรือ โต๊ะหมอ และผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งการเรียนรู้ของชาวเลมอแกนแบบดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 40-49) ที่ได้กล่าวว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ที่มีลักษณะครูปักหลักจำเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียนแอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบอย่างที่เราสังเกตอยู่อย่างเงียบและรับเอามาเป็นของตน นอกจากนี้แล้วผลการวิจัยดังกล่าวยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ อารักษ์ อุกฤษณ์ (2532) ที่ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง ระบบการศึกษาของชาวเลอุรักลาโว้ยในอดีต โดยผลการวิจัยพบว่า เด็กชาวเลในระยะแรกเกิดจนถึง 3 ขวบ จะได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อแม่ หรือญาติผู้ใหญ่อย่างใกล้ชิด เมื่ออายุประมาณ 3-4 ขวบ ก็เริ่มเรียนรู้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมใกล้ ๆ ตัวและรู้จักเล่นกับเพื่อนวัยเดียวกันโดยมีพ่อแม่ พี่สาว หรือญาติผู้ใหญ่คอยดูแลความปลอดภัยและอบรมเลี้ยงดูจนกระทั่งอายุประมาณ 5-6 ขวบ เด็กผู้ชายจะติดตามพ่อหรือพี่ชายออกทะเล ขณะที่เด็กผู้หญิงเริ่มช่วยแม่หุงข้าวและเลี้ยงน้อง ในระยะแรกอาจจะเป็นเพียงการเฝ้าดูหรือเป็นลูกมือคอยช่วยเหลือและเรียนรู้วิธีการไปจนอายุประมาณ 7-9 ขวบ เด็กผู้ชายสามารถทำงานร่วมกับผู้ใหญ่ได้ และเด็กผู้หญิงสามารถหุงข้าว ทำกับข้าวและเลี้ยงน้องได้ จนกระทั่งเมื่ออายุเข้าสู่วัยรุ่น สามารถทำมาหาเลี้ยงครอบครัวและเลี้ยงดูเด็กได้ จึงพร้อมที่จะเปลี่ยนสถานภาพเป็นพ่อเป็นแม่ และเป็นปู่ย่า ตายายในที่สุด การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการศึกษานอกระบบซึ่งต้องใช้เวลาตลอดชีวิต

3. แนวทางและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนที่เหมาะสมควรเป็นแนวทางและวิธีการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการการทำงานของหน่วยงานด้านการพัฒนาชาวเลมอแกนเข้าด้วยกันไม่ว่าจะเป็น องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด/อำเภอ/ศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน (ศสมช.) โรงเรียน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด อุทยานแห่งชาติ หน่วยรักษาพันธุ์สัตว์น้ำ องค์การพัฒนาเอกชน รวมทั้งมูลนิธิต่าง ๆ โดยยึดชุมชนชาวเลมอแกนเป็นพื้นฐาน (Community-Based Education) ในการจัดการเรียนรู้ โดยอาจกำหนดให้มีหน่วยงานหลักคอยทำหน้าที่ประสานให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ดูแลด้านความเป็นอยู่ของชาวเลมอแกน

อย่างเช่นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือเทศบาล ซึ่งการจัดการเรียนรู้ที่ยึดชุมชนชาวเลมอแกนเป็นพื้นฐานในการจัดการเรียนรู้นั้นเป็นการจัดการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ชาวเลมอแกนได้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ในการจัดการเรียนรู้ ตั้งแต่ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน ซึ่งเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริบท สภาพปัญหา ความต้องการด้านการจัดการเรียนรู้ของชาวเลมอแกนเพื่อนำไปใช้ในการวางแผน ในการจัดการเรียนรู้ ขั้นตอนจัดการเรียนรู้ควรเปิดโอกาสให้ชาวเลมอแกนทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้โดยเฉพาะการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ขั้นตอนการติดตาม ประเมินผล และสรุปผลการจัดการเรียนรู้ ซึ่งหากหน่วยงานต่าง ๆ ได้เข้ามาทำงานร่วมกันแบบ บูรณาการตามความถนัดและตามแนวทางที่ได้วางแผนร่วมกันไว้แล้ว การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนย่อมประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ อย่างเช่นรูปแบบของการจัดการศึกษาให้แก่ชาวเขาที่ใช้รูปแบบการจัดการศึกษาแบบผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ โรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียน รวมทั้งให้โอกาสชาวเขาเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและมองอนาคตของตนโดยตนเอง ทั้งยังจะต้องมีรูปแบบการให้บริการการศึกษาที่มีวิธีการและเนื้อหาที่ยืดหยุ่นเหมาะสมกับสภาพสังคมและวัฒนธรรม โดยไม่ทำลายเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ รวมทั้งให้สอดคล้องกับความต้องการของชาวเขาด้วยโดยจะต้องยึดในหลักการที่ว่า การศึกษาและการพัฒนาเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ และเป็นสิ่งที่ชุมชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการตั้งแต่การเริ่มวางแผนการดำเนินการ การบริหาร ประเมินผล รวมทั้งการแก้ไขปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับชุมชนและ ยังเป็นไปในทิศทางที่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนโดยไม่ขัดต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, ศูนย์เทคโนโลยี 2530) นอกจากนี้แล้วการจัดการศึกษาสำหรับชาวเขายังต้องเป็นการแก้ปัญหาของชาวเขาเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเพิ่มประชากรของชาวเขา ด้านเศรษฐกิจ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สุขภาพอนามัย การศึกษา และปัญหาความมั่นคง (มูลนิธิสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี 2538) นอกจากนี้แล้วในการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ (integrated management) จะต้องนำหลักคิดด้านการจัดการเรียนรู้แบบองค์รวม (holistic management) มาใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้ โดยพิจารณาถึงความเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนกับเรื่องต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน เช่น อัตลักษณ์กับความสัมพันธ์ทางด้านสังคม กับความสัมพันธ์ทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม กับความสัมพันธ์ทางการเมืองกับความสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยว เป็นต้น

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

1.1 สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีหน้าที่ในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศรช.) ควรนำแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนให้คงอยู่ต่อไป โดยประสานความร่วมมือกับบุคคล กลุ่มบุคคล หน่วยงานรัฐ และเอกชนทั้งในและนอกพื้นที่เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดความต่อเนื่อง

1.2 กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของชาวเลมอแกน ควรเปิดโอกาสให้ชาวเลมอแกนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอแนะนโยบายหรือแนวทางด้านการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตน

1.3 กระทรวงวัฒนธรรมควรได้มีการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับการสั่งสมมาตั้งแต่อดีตและถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่นนำไปประยุกต์และเผยแพร่ไปสู่สาธารณะชน เป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมย่อยให้เป็นที่รู้จักให้มากขึ้น

1.4 กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรกำหนดนโยบายด้านการจัดสวัสดิการและการเอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ที่เหมาะสมให้กับชาวเลมอแกนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติการ

2.1 ชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนควรรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมกันอนุรักษ์หรือฟื้นฟูอัตลักษณ์ที่กำลังอยู่ในสภาพที่ใกล้จะสูญหาย หรือที่ได้สูญหายไปแล้ว โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกคนในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง มีความรู้สึกหวงแหนวัฒนธรรมของตนเอง โดยเสาะแสวงหาผู้ที่มีความรู้ในชุมชนมาเป็นต้นแบบในการศึกษา มีการจัดสร้างศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนซึ่งเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่ชุมชนและบุคคลภายนอก โดยมีผู้แทนของชุมชนเป็นผู้ประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่อยู่ในพื้นที่และประสานกับหน่วยงานภายนอกอื่น ๆ โดยเน้นการทำงานแบบบูรณาการร่วมกัน

2.2 โรงเรียนบ้านเกาะช้าง โรงเรียนบ้านเกาะเหลา โรงเรียนบ้านเกาะพยาม โรงเรียนวัดสว่างอารมณ์ และศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวเลหมู่เกาะสุรินทร์ ซึ่งทำหน้าที่ในการจัดการเรียนรู้ให้กับเด็กชาวเลมอแกนควรได้มีการนำอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนไปจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้กับเด็กชาวเลมอแกนควบคู่กับหลักสูตรแกนกลาง เพื่อให้เด็กชาวเลมอแกนได้เรียนรู้อัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของกลุ่มชนของตน โดยนำแนวคิดการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมาใช้เป็นแนวทาง

2.3 การจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนครูผู้สอนควรนำนักเรียนไปศึกษาเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อให้เด็กได้สัมผัสสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นของจริง หรือนำภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวเลมอแกนมาให้ความรู้ หรือฝึกให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง เช่น การสร้างบ้าน สร้างเรือ งานจักสาน ร้องเพลง เล่นดนตรี ร่ายรำ ทำเครื่องดนตรี เป็นต้น

2.4 หน่วยงานด้านสาธารณสุข เช่น ศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน (ศสมช.) ควรได้มีการจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาด้านการใช้สมุนไพรและวิธีการปฐมพยาบาลของชาวเลมอแกน ตลอดจนส่งเสริมให้ชาวเลมอแกนใช้ภูมิปัญญาด้านการใช้สมุนไพรและวิธีการปฐมพยาบาลของตนเอง ควบคู่กับการรักษาตามแพทย์แผนปัจจุบัน

2.5 สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดควรได้มีการศึกษาอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนอย่างจริงจังเพื่อนำไปใช้ในการจัดทำฐานข้อมูลอย่างเป็นระบบ นำข้อมูลที่ได้ไปจัดทำเป็นเอกสาร อาการแสดงนิทรรศการ ถิ่นวัฒนธรรม ศาลาเลมอแกน เพื่อเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าและแหล่งเรียนรู้สำหรับชาวเลมอแกนและคนภายนอกเพื่อสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน

2.6 องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล ที่มีชาวเลมอแกนอาศัยอยู่ควรสนับสนุนงบประมาณในการจัดงานสืบสานวิถีชีวิตและประเพณีของชาวเลมอแกน เช่น พิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ พิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ ตลอดจนมีการประชาสัมพันธ์เพื่อให้คนภายนอกได้รับรู้

2.7 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และกรมประมง ควรจัดกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับชาวเลมอแกน โดยเฉพาะด้านการตัดไม้ทำลายป่า และการทำประมงผิดกฎหมาย เช่น การทำประมงในเขตพื้นที่อนุรักษ์ การวางระเบิด การจับสัตว์ทะเลคุ้มครอง การจับปลาในฤดูวางไข่ เป็นต้น ควรเปิดโอกาสให้ชาวเลมอแกนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

2.8 เจ้าหน้าที่มูลนิธิที่ทำงานในพื้นที่ควรจัดกิจกรรมให้ความรู้ ความเข้าใจด้านสิทธิมนุษยชนแก่ชาวเลมอแกน เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจด้านสิทธิมนุษยชนให้แก่ชาวเลมอแกน รวมทั้งสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีงามของกลุ่ม

2.9 เจ้าหน้าที่ฝ่ายทะเบียนราษฎร กรมการปกครองของแต่ละอำเภอที่มีชาวเลมอแกนอาศัยอยู่ควรได้มีการจัดทำทะเบียนประวัติชาวเลมอแกนแต่ละชุมชนอย่างเป็นระบบเพื่อความสะดวกในการนำไปใช้ในการรับรองสถานะบุคคลของชาวเลมอแกน

2.10 กระทรวงวัฒนธรรมควรสนับสนุนงบประมาณในการศึกษาวิจัยด้านวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณีของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องและเพียงพอ

2.11 องค์การบริหารส่วนจังหวัดที่มีชาวเลมอแกนอาศัยอยู่ ควรเข้าไปให้ความช่วยเหลือ กรณีมีเจ้าของที่ดินอ้างกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ที่ปลูกบ้านอยู่อาศัยในปัจจุบัน รวมทั้งปัญหาเรื่องน้ำดื่ม น้ำใช้ ห้องน้ำห้องส้วม และปัญหาขยะ ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตโดยรวมของชาวเลมอแกนเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะชาวเลมอแกนหาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต

2.12 องค์การรัฐและเอกชนที่ร่วมเป็นภาคีเครือข่ายในการพัฒนาชาวเลมอแกนควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนอย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องกับสภาพอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่ม

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ชาวเลมอแกนแต่ละกลุ่มได้มีการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตนแตกต่างกันไป ควรได้มีการศึกษาว่ามีการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์อะไรบ้าง ปรับเปลี่ยนอย่างไรเพื่อให้สามารถดำรงชาติพันธุ์ของตนเองได้มาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

2. ควรได้มีการศึกษาว่าชาวเลมอแกนกลุ่มต่าง ๆ ได้มีการนำความรู้ที่ได้รับจากโรงเรียน หรือจากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างไรบ้าง เช่น การนำภาษาไทยไปใช้ในการจดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน การจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนของตนเอง การนำความรู้ด้านการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมไปใช้ในการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมภายในบ้าน ภายในชุมชน การนำความรู้ด้านการดูแลสุขภาพไปใช้ดูแลสุขภาพของตนเองและสมาชิกในครอบครัว เช่น การไม่สูบบุหรี่ การดูแลความสะอาดร่างกาย เป็นต้น

3. ควรได้มีการศึกษาว่านอกจากการเรียนรู้จากโรงเรียน หรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแล้ว ชาวเลมอแกนเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ จากสื่อใดอีกบ้าง รวมทั้งเนื้อหาหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เรียนรู้นั้นเป็นเนื้อหาหรือเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องใดบ้าง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กนก ชวลีรักษ์. “การแต่งงานของชาวเล.” รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์เกาะภูเก็ต (2531) : 83-88.

กันยา สุวรรณแสง. จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพฯ : อักษรการพิมพ์, 2532.

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. การศึกษาดลอคชีวิต : การศึกษาของไทยในยุคโลกาภิวัตน์. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2539.

กระทรวงศึกษาธิการ. สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. การส่งเสริม

การศึกษาดลอคชีวิต. กรุงเทพฯ : พรักหวานกราฟฟิค, 2552.

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์. แนวความคิดพื้นฐานการศึกษานอกระบบ. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2521.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. การศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

โกวิท วรพิพัฒน์. ปรัชญาคิดเป็น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญไทย, 2544.

ไกรสร ศรีไตรรัตน์. จิตวิทยาทั่วไป. ยะลา : สถาบันราชภัฏยะลา, 2542.

เขมชาติ เทพไชย. “ชาวเล : ชนเผ่าพื้นเมืองทางชายฝั่งทะเลตะวันตกของภาคใต้.” รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ถลาง (2528) : 246-253.

คณะกรรมการว่าด้วยการจัดทำนโยบายและแผนปฏิบัติการแม่บทด้านสิทธิมนุษยชน. ร่างนโยบายและแผนแม่บทด้านสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการประสานนโยบายและแผนปฏิบัติการแม่บทด้านสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2545.

คณิดา เลขะกุล. “เล่าเพื่อเรื่องเกาะถลาง.” อนุสาร อ.ส.ท. (กันยายน 2531) : 83-88.

ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์. รูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมในการจัดสวัสดิการสังคมโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสำหรับผู้สูงอายุ. นครปฐม : ศูนย์ธุรกิจที่ปรึกษาเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2553.

งามพิศ สัตย์สงวน. สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาครอบครัวไทยโซ่ง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

จักรพันธ์ เพ็ชรพนัสลัก. “ภูมิปัญญาชาวบ้านในพิธีกรรมของชุมชนกะเหรี่ยง.” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

วันดี สันติวุฒิเมธี. “กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษาเรื่อง หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่.” วารสารสังคมศาสตร์ 15, 1 (2545) : 219-221.

- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2547.
- ฉันทส ทองช่วย “ชาวเลและภาษาชาวเลเกาะสิเหร่.” กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2528.
- ไฉน สนสกุล. “การดำรงชาติพันธุ์และการผสมกลมกลืนของชาวมอญ : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนมอญบางขันหมาก จังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ. การศึกษาผู้ใหญ่ : ปรัชญาตะวันตกและการปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544.
- ชิดขงค์ ส. นันทนาเนตร. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 469402 หลักการเรียนรู้และการสอนผู้ใหญ่ (Adult Learning and Teaching). นครปฐม : ภาควิชาการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.
- เชาวลิต ระวิงภัย. “เครื่องแต่งกายชาวเขาเผ่าอาข่าบ้านแสนสุข และบ้านแม่สะแลปล่าง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศิลปะไทย) สาขาวิชาศิลปะไทย คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.
- ถวิล นำปัญญพล. “ภาวะเจริญพันธุ์ของสตรีชาวเลในจังหวัดกระบี่ พังงา และภูเก็ต.” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- นิติ ภาวิกรณ์. “บางครั้งเป็นคนไทย บางครั้งไม่ใช่ : อัตลักษณ์แห่งตัวตนที่ผันแปรได้.” รัฐศาสตร์สาร 5 (2541) : 227-228, 234-239.
- นิยพรรณ วรรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2545.
- นฤมล อรุโณทัย. “ประชาสังคมและชุมชนเข้มแข็ง” ในบริบทของกลุ่มชายขอบ : กรณีศึกษากลุ่มชาวเลในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549.
- _____. “วิถีชีวิตมอแกนในอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์.” รายงานนำเสนอในการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง Wise Coastal Practice for Asia and the Pacific จัด โดย Environment and Development in Coastal Regions and Small Islands (CSI), UNESCO ณ เกาะบุรีกรีนวิว รีสอร์ท อำเภอเกาะบุรี จังหวัดพังงา, 25-28 พฤศจิกายน 2545.
- _____. “มอแกน วิถีชีวิตแห่งป่าและท้องทะเล” ใน ประชากรและทรัพยากรชายฝั่งทะเล, 25- 78. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- _____. “เพื่อความเข้าใจในมอแกน ความรู้และมายาคติกับกลุ่มชาติพันธุ์ “ชาวเล” ใน ชาติพันธุ์และมายาคติ, 115-117. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2546.

นฤมล อรุโณทัย. “ความรู้พื้นบ้านของมอแกน: รูปแบบการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ.”

วารสารวิจัยสถานะแวดล้อม 27 (2548) : 38- 75.

_____. “กลุ่มชาติพันธุ์ทางทะเลชายแดนและชายขอบ – การสร้างความมั่นใจและความมั่นคง.”

เอกสารประกอบการสัมมนาระดับชาติ เรื่อง ประเทศไทยกับความมั่นคงของมนุษย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และก้าวต่อไป โดยกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โรงแรมปรีณัฐ

พาเลซ กรุงเทพฯ 8-9 พฤษภาคม 2549, 2549.

บันทึก พาพิจิตร. ประเพณี วัฒนธรรมไทยและคติความเชื่อ. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2546.

เบญจวรรณ กีสุขพันธ์. หลักสูตรกับการจัดการเรียนรู้. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, 2551.

บรรจง ชุตฤตชาติ. จักรวาลการศึกษา. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2527.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2546.

ประทีป ชุมพล. วรรณกรรมภาคใต้. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศึกษาสัมพันธ์, 2524.

ประเทือง เครือหงส์. ชาวน้ำ (ชาวทะเล) ในเมืองไทย. กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรคคิง, 2519.

ประพนธ์ เรืองณรงค์. “ชาวน้ำที่เกาะอาดัง” วิทยาสาร 8 (25 เมษายน 2517) : 32-38, 2517.

ประสิทธิ์ ลิปรีชา. การสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2547.

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต). การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2532.

_____. หลักการศึกษามหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

พลาเดช ณ ป้อมเพชร. “โลกของชาวมอแกน มองจากความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับทะเลและพื้นที่ชายฝั่ง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

พิทยา พินสาร. “รูปแบบการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชนชาวเขา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการศึกษา อักษรบ. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

เพ็ญทิพย์ ชัยพัฒน์. จิตวิทยาวัยรุ่นและการศึกษา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2521.

เพ็ญสิริ จิระเชษฐกุล. “การศึกษาของชาวเขาในประเทศไทย.” เอกสาร ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้ เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย, 2542.

- มูลนิธิสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. คู่มือการดำเนินการและบริหารโครงการ : โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนผู้ด้อยโอกาสในเขตภูเขา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช. เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาตลอดชีวิตและการศึกษานอกระบบ หน่วยที่ 1-8. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรไทย, เอกสารอัดสำเนา, 2532.
- ยศ สันตสมบัติ. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม. เชียงใหม่ : วิทอินไซด์, 2546.
- รัตนาพร เศรษฐกุล และคณะ. “โครงการสิทธิชุมชนชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทยอดีตและปัจจุบัน.” เอกสารชุดโครงการสิทธิชุมชนท้องถิ่นจากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน: การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กรุงเทพฯ, 2544.
- ราชกิจจานุเบกษา. “พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2553.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 127 ตอนที่ 69. (12 พฤศจิกายน 2553).
- วีรเริงรอง รัตนวิไลสกุล และสุธานี มะลิพันธ์. การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวลัวะบ้านป่าก่า อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, ม.ป.ป.
- เรืองวิทย์ นนทภา. เอกสารการสอนเทคโนโลยีการศึกษา. เชียงใหม่ : ภาควิชาเทคโนโลยีทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.
- วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต, สำนักงาน. รายงานผลกิจกรรมสืบสานวัฒนธรรมชาวเลใน 5 ชุมชน (โครงการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวเล จังหวัดภูเก็ต) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2554. ภูเก็ต : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต, 2554.
- วิกิร ศันตวาท. การเรียนรู้ของผู้ใหญ่. กรุงเทพฯ : คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2528.
- วิจิตร อาวะกุล. การฝึกอบรม. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- วิมลมาลย์ ศรีสุข. “การปรับปรุงวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ปะหล่องบ้านห้วยทรายขาว ตำบลแม่नावาง อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศาสตรมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2545.
- วิศิษฐ์ มะยะเฉียว และคณะ. ชาวเล การศึกษาเบื้องต้นทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักงานโบราณคดี กรมศิลปากร, 2526.

ศิริรัตน์ แอดสกุล. “การสำรวจเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวมอญ : กรณีศึกษาชุมชนมอญบ้านม่วง ตำบลบ้านม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี.” รายงานการวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา, 2544.

.....นโยบายและการจัดการศึกษาสำหรับชาวเขาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2527.

.....รายงานการสัมมนาเรื่อง “กระบวนการและยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้มีอายุ สูงกว่า 16 ปี. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีการพิมพ์, 2545.

สาโรช เปือกบัวขาว. “กระบวนการสืบทอดดนตรีในพิธีกรรมของชุมชนชาวไทยคำในตำบลหนองปรัง อำเภอเขาชัย จังหวัดเพชรบุรี.” เครือข่ายวิจัยอุดมศึกษาภาคกลางตอนล่าง 4, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2552) : 25 -105.

สุนทร สุนันท์ชัย. “การศึกษานอกโรงเรียน.” เอกสารรายงานของการศึกษานอกโรงเรียน, 2542. (อัคราณา)

สุพัตรา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2528.

สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ. ลาวโซ่ง : พลวัตรของระบบวัฒนธรรมในรอบสองศตวรรษ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2540.

สุมาลี ปิตยานนท์. เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์ : การศึกษาและการฝึกอบรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

สุมาลี สังข์ศรี. รายงานการวิจัยการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544.

สุรัสวดี กองสุวรรณ. “การอบรมเลี้ยงดูเด็กของผู้ปกครองชาวเลในหมู่บ้านสงกาอู๋ จังหวัดกระบี่ : การศึกษาชาติพันธุ์วรรณา.” วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์. หลักการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2524.

สมเกียรติ สัจจารักษ์. “การศึกษาการสื่อสารการศึกษาของชาวเล หมู่เกาะสุรินทร์.” วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาโสตทัศนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์. การศึกษาตลอดชีวิต : การศึกษาของคนไทยในยุคโลกาภิวัตน์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, 2538.

- อนุমানราชชน, พระยา. งานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ของศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชชน : หมวดวัฒนธรรมเรื่อง รวมเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร : องค์การค้ำของครูสภา มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2531.
- อรุณ แฉวจัตุรัส. “พหุศาสตร์พื้นบ้านของชาวมอแกน อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.
- อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนาและชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- อาชัญญา รัตนอุบล. กระบวนการฝึกอบรมสำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. “การต่อสู้เพื่อความเป็นคนของคนชายขอบในสังคมไทย.” มติชน (2549) : 18-21.
- อาภรณ์ อุกฤษณ์. “พิธีลอยเรือ : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมของชาวเล กรณีศึกษาชุมชนบ้านหัวแหลม เกาะลันตา จังหวัดกระบี่.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.
- อุ้นดา นพคุณ. การเรียนการสอนผู้ใหญ่เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2527.
- _____. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญผล, 2523.
- เอกวิทย์ ฌ ถलग. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2540.

ภาษาต่างประเทศ

- Allen, T. (ed.) In Search of Cool Ground : War, Flight and Home coming in Northeast Africa. London : James Currey, 1996.
- Barnouw, V. “Paranormal Phenomena and Culture.” Journal of the American Society for Psychical Research 40 (1964) : 2-21.
- Bloom, Benjamin S. Human Characteristics and School Learning. New York : McGraw-Hill Book company, 1981.
- Boas, F. Race. Language and Culture. New York : Free, 1940.
- Brookfield, S.D. Understanding and Facilitating Adult Learning. San Francisco : Jossey-Bass, 1986.

- Bruner . J . S. Studies in Cognitive Growth : A Collaboration at the Center for Cognitive Studies.
New York : John Wiley & Sons, 1974.
- Caine, R.N. and Caine G. Understanding Why Education Must Change. New York : New Horizon for
Learnings, 1997.
- David K. Brown. Social Blueprints : Conceptual Foundations of Sociology. New York : New Horizon
for Learnings, 1989.
- Delors, J. "Learning : The treasure within." Report to UNESCO of the International Commission on
Education for the twenty-first Celery, 1996.
- Dewey, J. Experience and education. New York : MacMillan Publishing Co, 1963.
- Dearden, Philip. "Trekking in Northern Thailand." 5th ed. London : international Conference on Thai
Studies-SOAS, 1993.
- Foster, George M. Traditional Culture : Impact of Technological Change. New York : Harper and
Row, 1969.
- Fredrik, Barth. Ethnic Group and Boundaries. Boston : Little Brown and Company, 1969.
- Freire, P. Pedagogy of the Oppressed. New : York : Herder and Herder, 1970.
- Gordon, Judith R. Organizational Behavior : A Diagnostic Approach. 6th ed. Upper Saddle River, NJ :
Prentice Hall International, 1998.
- Harron, Sylvia Grace. Trekking among the hill tribes of Northern Thailand : analyzing An alternative
tourism segment. Ann Arbor, Mich : University Microfilms International, 1991.
- Hayami, Yoko. "Ritual and Religious Transformation among Sgaw Karen of Northern Thailand :
Implication of Gender and Ethnic Identity." Thesis (Ph.D.) Brown University, 1992.
- Hilgard, E.R. Introduction to Psychology. 3rd ed. New York : Harcourt, Brace, and Would , 1975.
- Hinshiranan, Narumon. "The Analysis of Moken Opportunistic Foragers' Intragroup and Intergroup
Relations." Unpublished Ph.D. Thesis, Department of Anthropology, University of Hawaii
U.S.A, 1996.
- Hogan, David W. "Men of the Sea : Coastal Tribes of South Thailand's West Coast." Journal of the
Siam Society 60, 1 (1972) : 205-235.
- Imel, S. Using Adult Learning Principles in Adult Basic and Literacy Education. Columbus: Center
on Education and Training for Employment, the Ohio State University, 1988.
- Kidd, J.R. How Adults Learn. New York : Association Press, 1973.

- Kline, David, and Thomas B. Keehn. "Non-School Population Education." Chicago, 1970. (Mimeographed)
- Knowles, Malcolm S. Self-Directed Learning : A guide for Learner and Teacher. Chicago : Association Press, 1975.
- _____. The Modern Practice of Adult Education : From Pedagogy to Andragogy. Chicago : Follett Publishing co., 1980.
- Lave, J., and E. Wenger. Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation. Cambridge, UK : Cambridge University Press, 1990.
- Lebar, Frank M., Gerald C. Hickey., and John K. Musgrave. Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia. New Haven : HRAF Press, 1964.
- Lehman, F.K. Ethnic Adaptation and Identity : the Karen on the Thai Frontier with Burma. Philadelphia : Institute for the Study of Human Issues, 1979.
- Lewis, L.H., and C.J. William. "Experiential Learning : Past and Present." New Directions for Adult and Continuing Education 62 (1994) : 35 – 78.
- McCall, Steen W. "Non-Formal Education : A Definition USAID." Washington, D.C., 1971. (Mimeographed)
- Michaud, J. Social Change and Tourism in A Hmong Community. 6th ed. Chiang Mai :International Conference on Thai Studies, 1996.
- Paulston, Rolland G. "Planning Non-Formal Education Alternatives." October 1971. (Mimeographed)
- Piaget, J. The psychology of the child. New York: Basic Books, 1972.
- Pritchard, Evans. E.E. Theories of Primitive Religion. Oxford : University Press, 1965.
- Pretty, J.N. and other. A Trainers' Guide to Participatory Learning and Action. London : IIED Participatory Methodology Series 1. IIED, 1995.
- Ravans, R. "Action Learning : Its Origins and Nature." In Action Learning in Practice. 3rd ed. Edited by M. Pedler. Brookfield, VT : Gower, 1977.
- Rogers, Carl R. Client – Centered Therapy. Boston : Houghton Mifflin Company, 1951.
- _____. Freedom to Learn. Columbus, Ohio : Merrith, 1969.
- Sapir, Edward. Language. New York : Harcourt, Brace and World, Inc, 1940.
- Sheffield, James R., and Victor P. Diejomaoh. Non-formal Education in African Development. New York : African-American Institute, 1972.

- Stanford, Brain. "Technical and vocational education and training : towards the 21st century." In Conference Proceedings : UNESCO UNEVOC Regional Conference 1996 Melbourne : Australia, 1996.
- Stearns, Peter N. "Global Outrage : The Origins And Impact Of World Opinion From The 1780s To The 21st Century." Oneworld Publications Epz, 2005.
- Tapp, Nicholas. Sovereignty and rebellion : the White Hmong of the Northern Thailand. Oxford : University Press, 1989.
- Vygotsky, L. Interaction between Learning and Development. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
- Watson, C.E. Management Development through Training Reading. Addison : Wesley Publishing. 1979.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายนามผู้เชี่ยวชาญ

รายนามผู้เชี่ยวชาญ
ตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้
เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

1.ดร. นฤมล อรุโณทัย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2.รศ. ประพนธ์ เรืองณรงค์	ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
จังหวัดนครปฐม
3.พศ. ดร. สาวิตร์ พงศ์วัชร	ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต
4.พศ. สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์	อดีตผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต

และอดีตผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์เหมืองแร่กะทู้
จังหวัดภูเก็ต |
| 5.อาจารย์อาภรณ์ อุกฤษณ์ | ครูชำนาญการพิเศษ คณะศิลปศาสตร์
สถาบันการพลศึกษา วิทยาเขตกระบี่ จังหวัดกระบี่ |

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์
เพื่อรวบรวมข้อมูลด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัต
ลักษณ์ชาวเลมอแกน

- 1.นายพุทธพจน์ คูประสิทธิ์ หัวหน้าอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์
อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา
- 2.นายศักดิ์ สุขเกษม หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ หมู่เกาะสุรินทร์
- 3.นายอำนาจ จุฑามาศย์ เจ้าหน้าที่หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ หมู่เกาะสุรินทร์
- 4.นางวิยะดา หาญสมบูรณ์ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลปากน้ำ
จังหวัดระนอง
- 5.นายธีรยุทธ คงคล้าย ปลัดอำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง
- 6.นางอำภา แก้วยาว นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะพยาม
จังหวัดระนอง
- 7.นายภัทรพล ประทีป ณ ถลาง เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลราไวย์ จังหวัดภูเก็ต
- 8.นายโกเมนทร์ เพชรภู่อ ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษา
ตามอัธยาศัย อำเภอเมือง จังหวัดระนอง
- 9.นางลลิตทิพย์ สุภพฤกษ์ ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษา
ตามอัธยาศัย อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต
- 10.นายศักดิ์ดา ประชุม ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษา
ตามอัธยาศัย อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา
- 11.นายจำรัส สุขประเสริฐ รองผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการศึกษา
นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดพังงา
- 12.นายนิโอะ นิมุ ผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบ
และการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดภูเก็ต
- 13.นายเกรียงศักดิ์ นวลสุทธิ รองผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการศึกษา
นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดระนอง

14.นางอวยพร อร่าม	ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมการจัดการศึกษา
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพังงา
15.นางวรัญญา ขอกระบ้ำ	ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมการจัดการศึกษา
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระนอง
16.นางสุนา สิริมงคลา	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเกาะเหลา
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระนอง
17.นายชนะ แก้วกุดัง	ครูอาสาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนหมู่เกาะสุรินทร์
18.นางสมศรี รักนุ้ย	วัฒนธรรมจังหวัดพังงา
19.นางสาวปณณสา อจทอง	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระนอง
20.นายประยูร หนูสุก	วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต
21.นายยุทธชัย จะจู	เจ้าหน้าที่มูลนิธิกระจกเงา

รายนามชาวเลมอแกนที่จัดสนทนากลุ่ม
เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ สภาพของอัตลักษณ์ และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน

ที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่
1.	นายชาลามา กล้าทะเล	ชุมชนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะ สุรินทร์ อำเภอกุระบุรี จังหวัดพังงา
2.	นายคูนง กล้าทะเล	
3.	นางอะเลียะ กล้าทะเล	
4.	นายตะวัน กล้าทะเล	
5.	นางยุพา กล้าทะเล	
6.	นางบล กล้าทะเล	ชุมชนชาวเลมอแกนบ้านราไวย์ ตำบลราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต
7.	นางมู้นั่ง กล้าทะเล	
8.	นางกิมตัน กล้าทะเล	
9.	นายอาลี บางจาก	
10.	นางสาว รักเกาะ	
11.	นายสิดิษ ประมงกิจ	ชุมชนชาวเลมอแกนบ้านเกาะเหลา ตำบล ปากน้ำ อำเภอเมือง จังหวัดระนอง
12.	นายบุญดุด ประมงกิจ	
13.	นางลิ ประมงกิจ	
14.	นางมยุรา สอนซัด	ชุมชนชาวเลมอแกนบ้านอ่าวเขาควาย ตำบล เกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง
15.	นางมิชิ ทะเลเล็ก	
16.	นางออน ทะเลเล็ก	
17.	นางยีนาบ ทะเลเล็ก	
18.	นางมะเจ็ง ทะเลเล็ก	

ภาคผนวก ข
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

แบบสำรวจชุมชน

ชื่อชุมชน :

สถานที่ตั้งชุมชน :

.....

ลักษณะชุมชน :

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

จำนวนหลังคาเรือน : หลัง จำนวนประชากร: คน

อาชีพของคนในชุมชน :

.....

ผู้นำชุมชน :

ภูมิปัญญาท้องถิ่น :

.....

.....

การเดินทาง :

.....

.....

สถานที่สำคัญในชุมชน.....

.....

.....

.....

.....

แผนที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกน.....

**แนวคำถามในการจัดสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาอัตลักษณ์ สภาพของอัตลักษณ์ และ
การ สืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน**

1. ก่อนที่จะมาอยู่ตรงบริเวณนี้ชาวเลมอแกนเคยอยู่ที่ไหนมาบ้าง
2. ชาวเลมอแกนเลือกที่ตั้งชุมชนหรือสถานที่สร้างบ้านเรือนอาศัยหรือไม่ ถ้ามีเลือกพื้นที่อย่างไร
3. ใครเป็นผู้บอกให้เลือกพื้นที่หรือบริเวณเช่นนั้น บอกอย่างไร และถ้าไม่เลือกจะเป็นอย่างไร
4. สถานที่ที่ที่ตั้งชุมชนทุกวันนี้อยู่สะดวกสบายดีหรือไม่ เพราะเหตุใด
5. สถานที่ที่ที่ตั้งชุมชนของชาวเลมอแกนกลุ่มอื่น ๆ เช่น เกาะเหลา เกาะช้าง เป็นอย่างไรบ้าง
6. เพราะเหตุใดชาวเลมอแกนจึงไม่ใช้เรือเป็นพาหนะเร่ร่อนเหมือนเมื่อก่อนแล้ว
7. การอยู่บ้านเรือนเช่นนี้กับการอาศัยอยู่ในเรือแบบไหนดีกว่ากัน อย่างไร
8. ลักษณะบ้านของชาวเลมอแกนตามความเชื่อดั้งเดิมต้องเป็นแบบใด
9. ปัจจุบันมีชาวเลมอแกนกี่คนที่ยังสามารถสร้างบ้านมอแกนได้บ้าง
10. ใครเป็นคนสอนให้สร้างบ้าน
11. บ้านของชาวเลมอแกนในปัจจุบันแตกต่างกับในอดีตหรือไม่
12. บ้านแบบนี้ (บ้านที่มูลนิธิต่าง ๆ สร้างให้ซึ่งเป็นบ้านแบบเรือนแถว หลังคามุงกระเบื้องกันฝนด้วยอิฐ) กับบ้านแบบเดิมของมอแกนแบบไหนอยู่สบายดีกว่ากัน เพราะเหตุใด
13. ปัจจุบันชาวเลมอแกนประกอบอาชีพอะไรกันบ้าง
14. อาชีพในปัจจุบันแตกต่างจากอาชีพที่ผ่าน ๆ มาหรือไม่ อย่างไร
15. ใครเป็นผู้สอนให้รู้จักวิธีการแทงปลาหรือมเหย สอนอย่างไร สอนเมื่ออายุประมาณกี่ปี
16. ชาวเลมอแกนรู้ได้อย่างไรว่าบริเวณไหนที่มีแหล่งปลาหรือสัตว์ทะเลชุม
17. ใครเป็นคนบอกให้รู้ บอกอย่างไร
18. ชาวเลมอแกนมีวิธีการดูทิศดูทางลม และทิศทางในการเดินเรืออย่างไร ใครเป็นคนบอกบอกอย่างไร
19. ใครสอนให้รู้จักวิธีการทำกำบัง (เรือ) และเครื่องมือแทงปลา เช่น ชุม แล็ม ไกววาค สอนอย่างไร สอนเมื่ออายุประมาณกี่ปี แล้วจำได้หรือไม่
20. เครื่องมือประมงของชาวเลในปัจจุบันยังเหมือนกับในอดีตหรือไม่
21. มีเครื่องมือชนิดใดบ้างที่ไม่ค่อยได้ใช้งานแล้ว หรือแทบจะไม่ได้ใช้เลย
22. ปัจจุบันชาวเลมอแกนใช้เครื่องมือชนิดใดบ้าง ใครฝึกหัดวิธีการใช้เครื่องมือต่าง ๆ เหล่านี้ให้ เอาแบบอย่างมาจากไหน

23. ชาวเลมอแกนในปัจจุบันมีการติดต่อกันกับชาวเลมอแกนกลุ่มอื่น ๆ หรือไม่ เช่น ชาวเลมอแกนบ้านราไวย์ หมู่เกาะสุรินทร์ เกาะช้าง เกาะเหลา และชาวเลมอแกนตามเกาะแก่งต่าง ๆ ในประเทศพม่า ถ้าติดต่อกันติดต่อกันอย่างไร

24. ในหมู่บ้าน/ชุมชนมีใครเป็นผู้นำ

25. ในแต่ละวันผู้ชายและผู้หญิงชาวเลมอแกนทำอะไรบ้าง

26. ชาวเลมอแกนพูดคุยสื่อสารกันด้วยภาษาอะไร ทุกคนพูดภาษามอแกนได้หรือไม่ และ ทุกคนสามารถพูดภาษาไทยได้หรือไม่ ฟังพูดภาษาไทยจากใคร พูดกันมานานแล้วหรือไม่

27. การแต่งกายของชาวเลมอแกนในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตหรือไม่ และถ้าแตกต่างกัน แตกต่างอย่างไรบ้าง ผู้ชายแต่งกายอย่างไร และผู้หญิงแต่งกายอย่างไร

28. อาหารหลักของชาวเลมอแกนคืออาหารอะไรบ้าง อาหารที่กินกันในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตหรือไม่ อย่างไร อาหารทะเลชนิดใดที่ชาวเลมอแกนชอบกินมากที่สุด และนำมาปรุงอย่างไร

29. ในปัจจุบันนี้ชาวเลมอแกนยังทำพิธีห่อโบง (พิธีฉลองเสาวิญญูณบรรพบุรุษ) กันหรือไม่ พิธีห่อโบงในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตหรือไม่ อย่างไร

30. ใครเป็นผู้นำพิธีกรรม ใครถ่ายทอดให้ แล้วถ้าต่อไปไม่มีผู้นำพิธีกรรมแล้ว จะทำอย่างไร

31. ชาวเลมอแกนในปัจจุบันยังสานตะกัน (เสื้อ) สานกอแป๊ะ (ซองมีฝาปิดสำหรับใส่ยาสูบ) และลู่ทอง (ภาชนะทรงกลมสานด้วยใบเตยมีขนาดต่าง ๆ สำหรับใส่เสื้อผ้า ของใช้ในเรือของชาวเลมอแกน) กันหรือไม่ ใครสอนให้ สอนเมื่ออายุกี่ปี ได้สอนให้ลูกหลานหรือไม่

32. ชาวเลมอแกนในปัจจุบันยังร้องเพลงมอแกนกันหรือไม่ ได้รับการถ่ายทอดมาจากใคร

33. ชาวเลมอแกนในปัจจุบันยังเล่นกีฬามอแกนกันหรือไม่ มีใครบ้าง ได้รับการถ่ายทอดมาจากใคร

34. ในปัจจุบันมีชาวเลมอแกนกี่คนที่ยังสามารถแกะสลักเสาห่อโบงได้ เสาห่อโบงปัจจุบันกับในอดีตแตกต่างกันหรือไม่ ใครเป็นคนหัดให้ หรือถ่ายทอดวิธีการทำเสาห่อโบงให้

35. ปัจจุบันนี้ผู้หญิงมอแกนคลอดลูกอย่างไร คลอดกับใคร ใครเป็นหมอดำเฒ่า แล้วใครฝึกหัดให้ ฝึกหัดอย่างไร ตั้งแต่อายุกี่ปี

36. มีใครบ้างที่เป็นหมอดำเฒ่า แล้วแม่หรือยายเคยเป็นหมอดำเฒ่ามาก่อนหรือเปล่า

37. ทำไมชาวเลมอแกนชอบสวมเครื่องประดับต่าง ๆ เพื่อความสวยงาม หรือเพื่อเป็นเครื่องป้องกันอะไรหรือเปล่า

38. วัฒนธรรมใดของชาวเลมอแกนที่ชาวเลมอแกนหวงแหนที่สุด และเป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวเลมอแกน

แบบสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกน
เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ผู้ให้สัมภาษณ์.....ตำแหน่ง.....

ผู้สัมภาษณ์.....วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์.....

สถานที่สัมภาษณ์.....เวลาสัมภาษณ์.....

1. ท่านคิดว่าวิถีชีวิต และวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนในปัจจุบันเป็นอย่างไร เปลี่ยนแปลงไปบ้างหรือไม่ วิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมในด้านใดบ้างที่สูญหายไปแล้ว กำลังจะสูญหาย และยังคงเหลืออยู่

.....

.....

.....

.....

.....

2. ท่านคิดว่าสาเหตุสำคัญที่ทำให้วิถีชีวิต และวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

.....

3. ท่านคิดว่าในอนาคตวิถีชีวิต และวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนจะเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

4. ท่านคิดว่าจะมีแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวเลมอแกนให้คงอยู่ได้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

5. ท่านคิดว่าจะมีแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวเลมอแกนในด้านการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ และการทำมาหากินให้คงอยู่ได้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

6. ท่านคิดว่าจะมีแนวทางและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวเลมอแกนในด้านวิถีชีวิต สังคมและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกนและกลุ่มชนอื่น ๆ ให้คงอยู่ได้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

7. ท่านคิดว่าจะมีแนวทางและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรม
ของชาวเลมอแกนในด้านภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ความเชื่อและพิธีกรรม และระเบียบประเพณี
ให้คงอยู่ได้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ค
หนังสือราชการ

ที่ ศธ 0520.107 (นฐ)/ 4715

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม 73000

1 กรกฎาคม 2554

เรื่อง ขอสัมภาษณ์

เรียน ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระนอง

ด้วย นายสมเกียรติ สัจจารักษ์ นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาดูดวงชีวิตและการพัฒนามนุษย์ ภาควิชาการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน” มีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่าน เพื่อประกอบการทำวิจัย ในกรณีนี้บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดตอบแบบตามแก่นักศึกษาดังกล่าวด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ฝ่ายวิชาการและวิจัย
รักษาราชการแทน คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย

นครปฐม โทร.0-3421-8788 , 0-3424-3435

ที่ ศธ 0520.107 (นฐ) / 4716

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม 73000

1 กรกฎาคม 2554

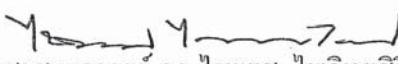
เรื่อง ขอสัมภาษณ์

เรียน ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต

ด้วย นายสมเกียรติ สัจจารักษ์ นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาคอลเลจชีวิตและการพัฒนามนุษย์ ภาควิชาการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน” มีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่าน เพื่อประกอบการทำวิจัย ในการนี้บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน โปรดตอบแบบตามแก่นักศึกษาดังกล่าวด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูรย์ ไพวิทยศิริธรรม)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ฝ่ายวิชาการและวิจัย
รักษาราชการแทน คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย

นครปฐม โทร.0-3421-8788 , 0-3424-3435

ที่ ศธ 0520.107 (นฐ) / 4717

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม 73000

1 กรกฎาคม 2554

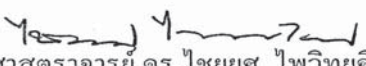
เรื่อง ขอสัมภาษณ์

เรียน ตัวแทนมูลนิธิกระเจา

ด้วย นายสมเกียรติ ศัจจารักษ์ นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษา
ตลอดชีวิตและการพัฒนามนุษย์ ภาควิชาการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์
ชาวเลมอแกน” มีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่าน เพื่อประกอบการทำวิจัย ในการนี้บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน โปรดตอบแบบตามแก่นักศึกษาดังกล่าวด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ฝ่ายวิชาการและวิจัย
รักษาราชการแทน คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย

นครปฐม โทร.0-3421-8788 , 0-3424-3435

ปณิธานของบัณฑิตวิทยาลัย “มุ่งส่งเสริม สนับสนุน เพื่อพัฒนาคุณภาพบัณฑิตศึกษา”

ที่ ศธ 0520.107 (นฐ) / 4718

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม 73000

1 กรกฎาคม 2554

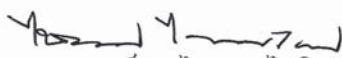
เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทางและ
วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นฤมล อรุโณทัย

ด้วย นายสมเกียรติ สัจจารักษ์ นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาดนตรีและ
และการพัฒนามนุษย์ ภาควิชาการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน” มีความ
ประสงค์จะขอเรียนเชิญท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทาง
และ วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์ ในการนี้
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตอบ
แบบสอบถามให้กับนักศึกษาดังกล่าวด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ฝ่ายวิชาการและวิจัย
รักษาราชการแทนคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย

นครปฐม โทร.0-3421-8788 , 0-3424-3435

ที่ ศธ 0520.107 (นฐ) / 4719

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม 73000

1 กรกฎาคม 2554

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทางและ
วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

เรียน รองศาสตราจารย์ ประพนธ์ เรืองณรงค์

ด้วย นายสมเกียรติ สัจจารักษ์ นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาดุริยวัฒนธรรม และการพัฒนามนุษย์ ภาควิชาการศึกษาเพื่อการพัฒนาและสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน” มีความประสงค์จะขอเรียนเชิญท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทาง และ วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์ ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตอบ แบบสอบถามให้กับนักศึกษาดังกล่าวด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ฝ่ายวิชาการและวิจัย
รักษาราชการแทนคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย

นครปฐม โทร.0-3421-8788 , 0-3424-3435

ปณิธานบัณฑิตวิทยาลัย "มุ่งส่งเสริม สนับสนุน เพื่อพัฒนาคุณภาพบัณฑิตศึกษา"

ที่ ศธ 0520.107 (นฐ) / 4720

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม 73000

1 กรกฎาคม 2554

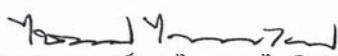
เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทางและ
วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

เรียน ดร.สาวิต พงศ์วัชร

ด้วย นายสมเกียรติ ศัจจารย์ นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาตลอดชีวิต และการพัฒนามนุษย์ ภาควิชาการศึกษาเพื่อการพัฒนาและสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน” มีความประสงค์จะขอเรียนเชิญท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทาง และ วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์ ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตอบ แบบสอบถามให้กับนักศึกษาดังกล่าวด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ฝ่ายวิชาการและวิจัย
รักษาราชการแทนคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย

นครปฐม โทร.0-3421-8788 , 0-3424-3435

ที่ ศธ 0520.107 (นฐ) / 4721

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม 73000

1 กรกฎาคม 2554

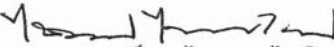
เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทางและ
วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์

ด้วย นายสมเกียรติ สัจจารักษ์ นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาดนตรีชีวิต และการพัฒนามนุษย์ ภาควิชาการศึกษาเพื่อการพัฒนาคนและสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน” มีความประสงค์จะขอเรียนเชิญท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทาง และ วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์ ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตอบ แบบสอบถามให้กับนักศึกษาดังกล่าวด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ฝ่ายวิชาการและวิจัย
รักษาราชการแทนคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย

นครปฐม โทร.0-3421-8788 , 0-3424-3435

ที่ ศธ 0520.107 (นฐ) / 4722

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม 73000

1 กรกฎาคม 2554

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทางและ
วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

เรียน นางสาวอาภรณ์ อุกฤษณ์

ด้วย นายสมเกียรติ สัจจารักษ์ นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาลดชีวิต และการพัฒนามนุษย์ ภาควิชาการศึกษาเพื่อการพัฒนาและสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน” มีความประสงค์จะขอเรียนเชิญท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเป็นไปได้และความเหมาะสมของแนวทาง และ วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์ ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตอบ แบบสอบถามให้กับนักศึกษาดังกล่าวด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

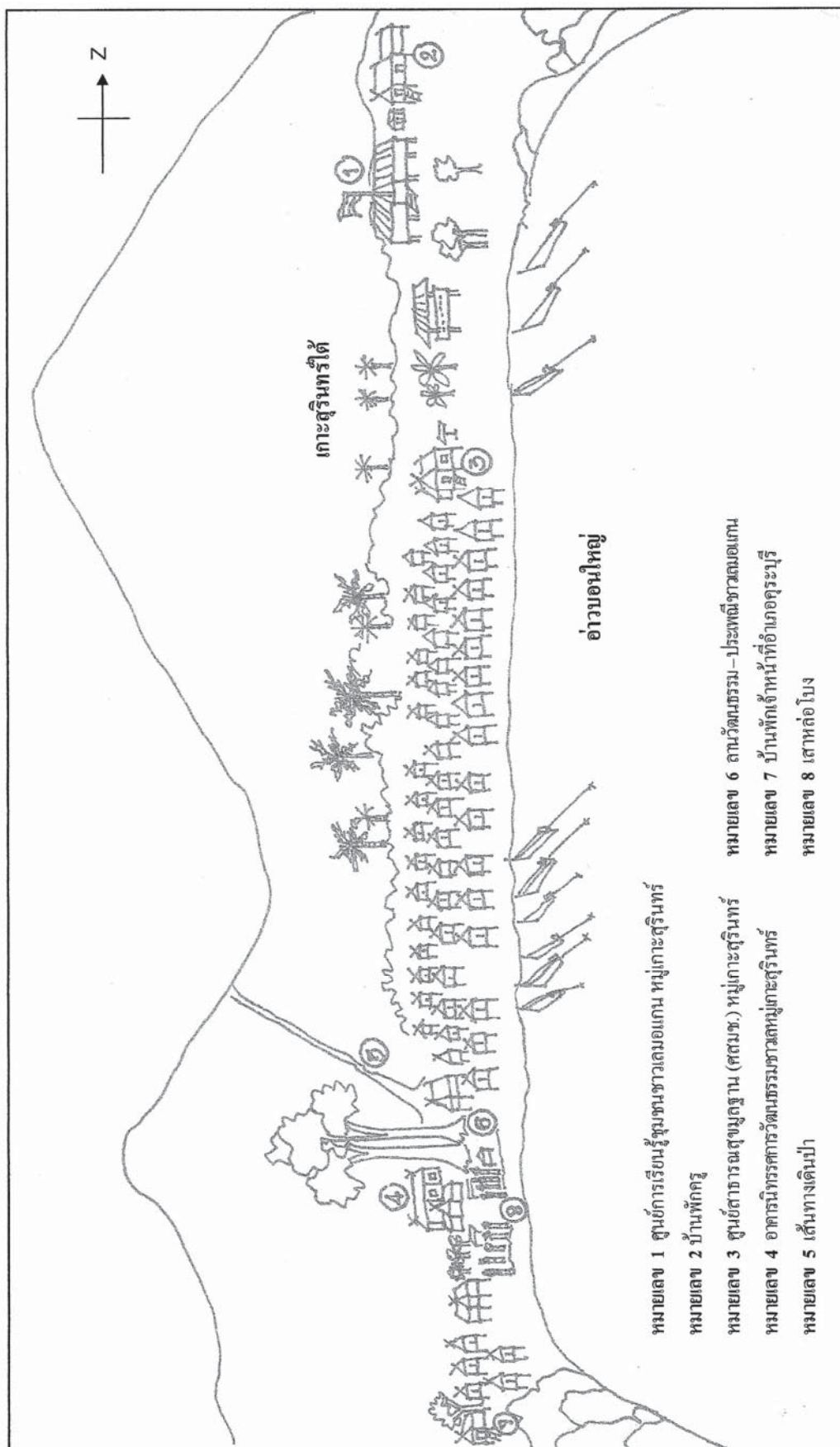

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิชิต ไชยพิชิต)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ฝ่ายวิชาการและวิจัย
รักษาราชการแทนคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย

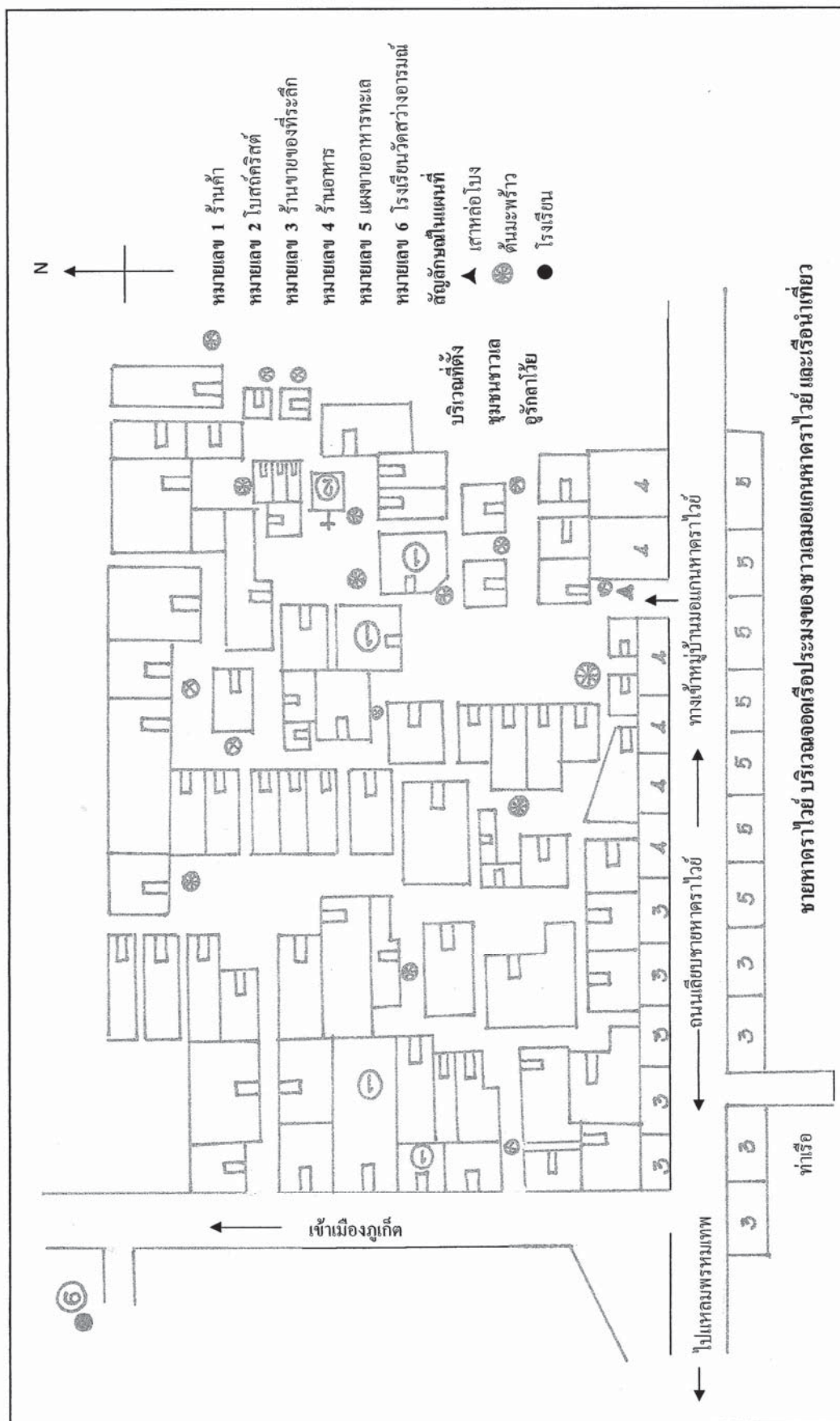
นครปฐม โทร.0-3421-8788 , 0-3424-3435

ภาคผนวก ง
แผนที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกน

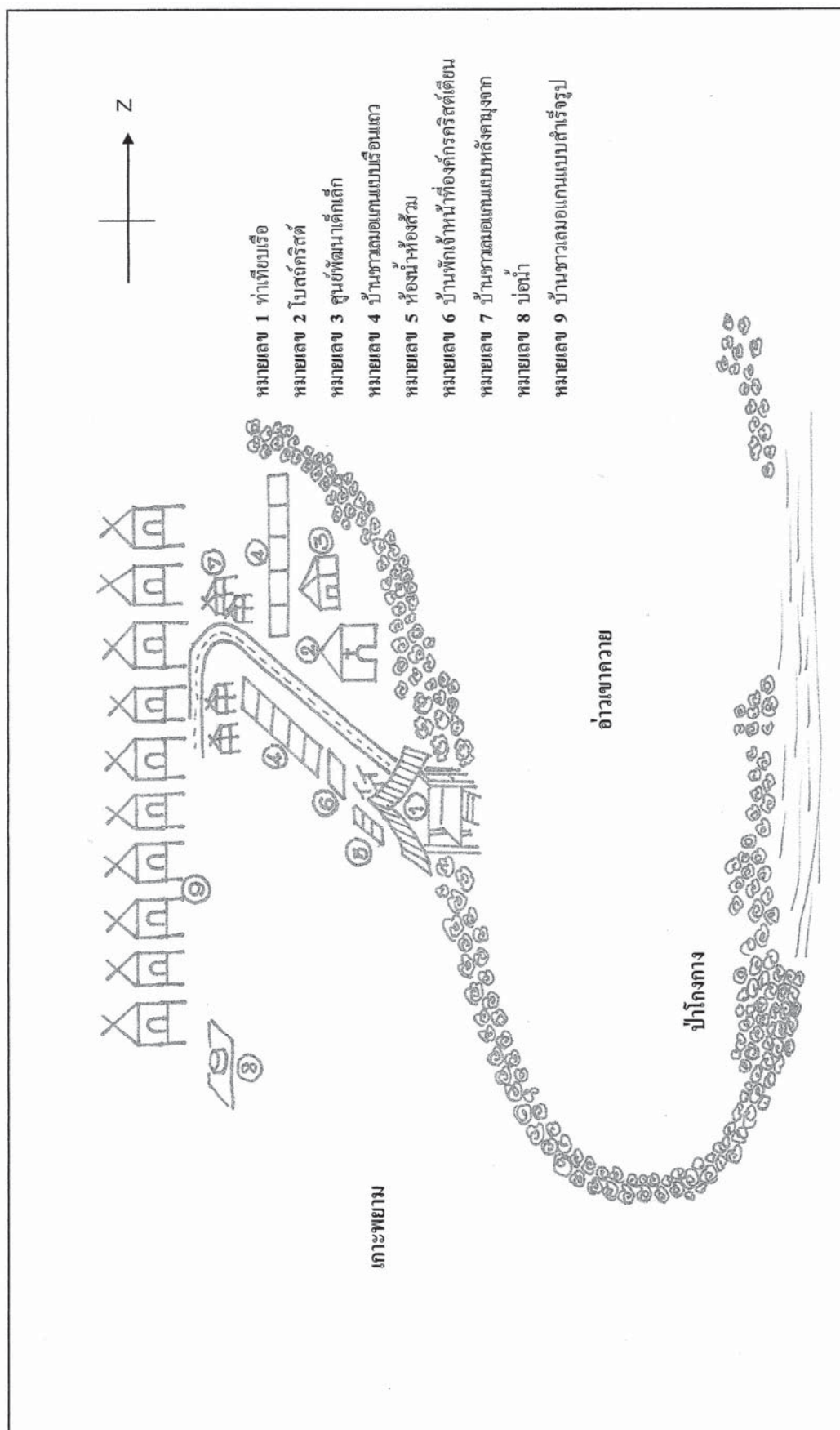
แผนที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา

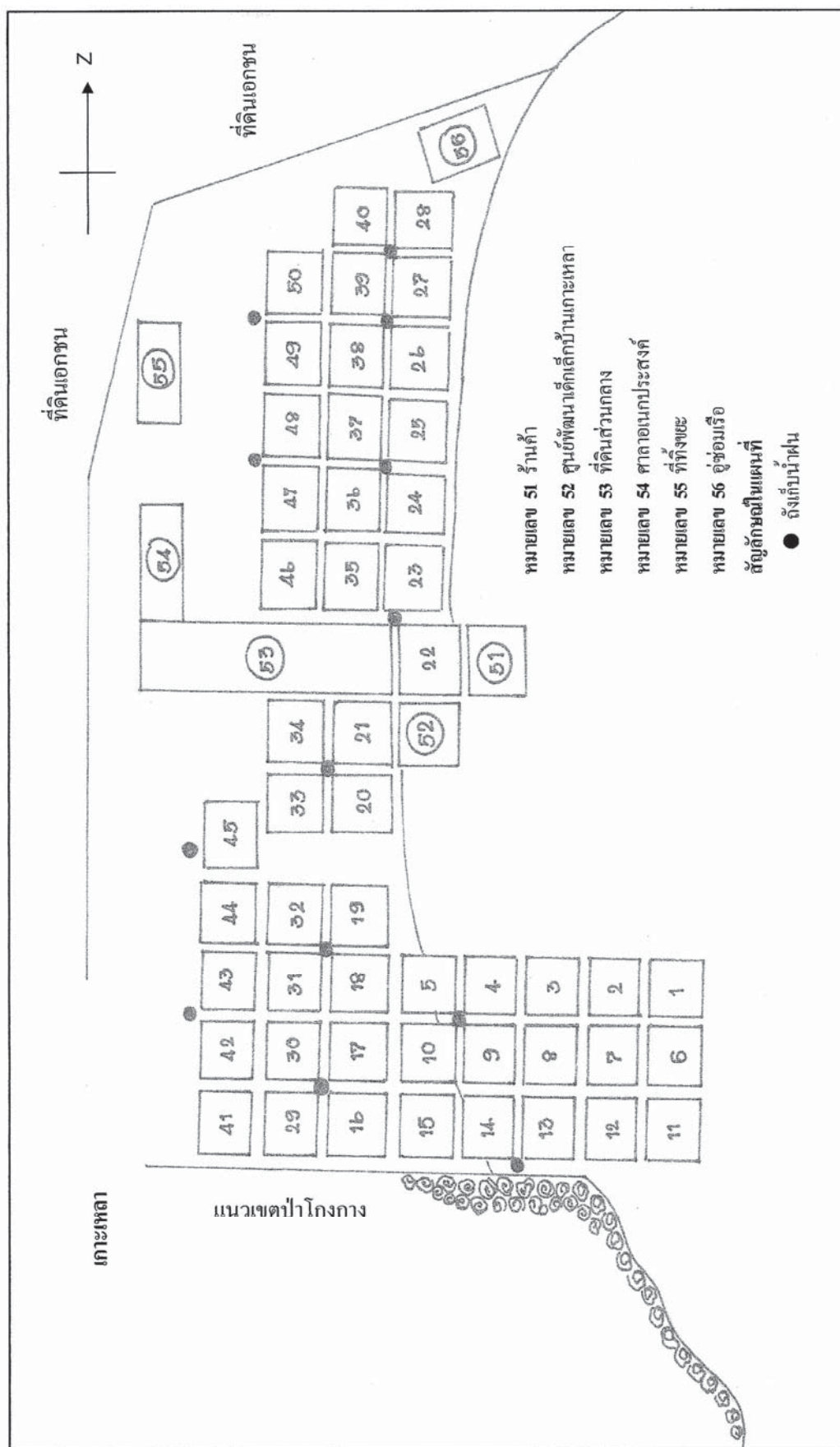
แผนที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนหาดราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต

แผนที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนเกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง

แผนที่ตั้งชุมชนชาวเลมอแกนเกาะเหลา อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

ภาคผนวก จ
ภาพอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

อัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

1. ด้านการตั้งถิ่นฐานและลักษณะที่อยู่อาศัย

อดีต	ปัจจุบัน
ในอดีตบ้านของชาวเลมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์ที่เรียกว่า “ฮอม้าก” นั้นจะสร้างด้วยวัสดุในท้องถิ่น โดยสร้างยกพื้นสูง หลังคามุงด้วยใบค้อ ซึ่งเป็นไม้ประเภทปาล์ม ลำต้นคล้ายกับต้นตาลโตนด ขึ้นอยู่ทั่วไปบนเกาะต่าง ๆ ในเขตอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ ฝาผนังบ้านกันด้วยใบเตยป่านามาเย็บติดกันเป็น “แขง” พื้นบ้านปูด้วยไม้ไผ่สับเป็นฟาก มีช่องหน้าต่าง 1-2 ช่อง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของบ้าน มีประตูด้านหน้าเพียงประตูเดียว บ้านแต่ละหลังจะปลูกสร้างหันหน้าไปในแนวตะวันออก-ตก อยู่ระเกระกะห่าง ๆ กัน ขนาดของบ้านขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกภายในบ้าน ความสูงของบ้านนั้นจะขึ้นอยู่กับลักษณะของพื้นที่ เช่น ถ้าน้ำทะเลขึ้นถึงเสาบ้านอาจจะต้องสูงโดยมีชั้นบันได	บ้านของชาวเลมอแกนในปัจจุบัน เป็นบ้านที่บุคคล และองค์กรต่าง ๆ เข้าไปให้ความช่วยเหลือปลูกสร้างให้ใหม่หลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ในปี พ.ศ.2547 โดยบ้านแต่ละหลังจะปลูกหันหน้าไปในแนวตะวันออก-ตก ปลูกสร้างเป็นแถวขนานไปกับชายหาด 3 แถวซ้อนกัน บ้านแต่ละหลังมุงหลังคาและกันฝาผนังด้วยจาก ซึ่งนำมาจากบนฝั่ง ปูพื้นบ้านด้วยไม้กระดาน บ้านแต่ละหลังมีขนาดและความสูงเท่า ๆ กัน โดยมีขนาดความสูงของบ้านประมาณ 3 ชั้นบันได ซึ่งการปลูกสร้างบ้านในลักษณะดังกล่าว คือ ปลูกสร้างวางเป็นแถวเป็นแนวซ้อนกันชาวเลมอแกนมีความเชื่อว่าบ้านที่อยู่ด้านหลังจะรับลมได้ดี โดยทั่ว ๆ ไปชาวเลมอแกนจะไม่สร้างบ้านในลักษณะเช่นนี้

อดีต	ปัจจุบัน
7-9 ชั้น ส่วนบ้านที่น้ำทะเลขึ้นไม่ถึงจะปลูกสร้างเพียง 3 ชั้น ซึ่งการสร้างบ้านของชาวเลมอแกนนั้นจะแฝงไว้ด้วยความเชื่อหลายประการด้วยกัน ตั้งแต่การเลือกพื้นที่ปลูกบ้านต้องไม่เป็นหลุม เป็นบ่อ เพราะจะทำให้ผีเข้าไปอยู่ได้บ้านได้ ผู้ที่อยู่อาศัยจะไม่สบาย ขึ้นบันไดบ้านแต่ละหลังจะต้องเป็นขั้นคี่ 3 ขั้น 5 ขั้น แล้วแต่ความสูงของบ้าน ถ้าสร้างเป็นขั้นคู่เรียกว่าเป็นบ้านผีเช่นเดียวกัน	
  	 ในปัจจุบันเรือหัวโทงได้เข้ามาแทนที่เรือง่าม (ก่าบาง) ของชาวเลมอแกนทุกกลุ่มจนหมดสิ้น ทั้งนี้เนื่องจากเรือหัวโทงนั้นสามารถทำงานได้สะดวกกว่าเรือง่าม และชาวเลมอแกนทุกกลุ่มได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตมาตั้งชุมชนอยู่อย่างถาวรหมดแล้ว บทบาทของเรือในปัจจุบันจึงเป็นเพียงเครื่องมือทำประมงของเรือในปัจจุบันจึงเป็นเพียงเครื่องมือทำประมงของชาวเล

อดีต	ปัจจุบัน
ก่อนเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ในปี พ.ศ. 2547 มีชาวเลมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา 3-5 ครอบครัวอาศัยอยู่ในเรือง่าม (กำบัง) เรือยนต์ทำมาหากินด้วยการค้าปลิง ดำหอยมุกโขง อยู่ทางตอนบนของทะเลอันดามัน และจะกลับมาพักอาศัยเป็นครั้งคราวเพื่อซ่อมแซมเครื่องยนต์ ซ่อมแซมเครื่องมือทำมาหากิน เยี่ยมญาติพี่น้อง หรือเพื่อหลบลมฝนที่หมู่เกาะสุรินทร์ โดยแต่ละครอบครัวจะมีสมาชิกประมาณ 4-5 คน เรือง่ามของชาวเลมอแกนนั้นเป็นทั้งบ้านลอยน้ำ และพาหนะสำหรับเดินทางไปทำมาหากินในท้องทะเล เรือง่ามของชาวเลมอแกนแต่ละลำได้ปรับเปลี่ยนมาใช้เครื่องยนต์แทน ทำให้สามารถเดินทางไปได้ไกลและรวดเร็วมากกว่าใช้แรงลมอย่างเช่นในอดีต	มอแกนเท่านั้น นอกจากนั้นแล้วเรือง่ามของชาวเลมอแกนนั้นสร้างยาก ผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในการสร้างเรือก็ได้เสียชีวิตไปหลายคนแล้ว

อดีต

ชุมชนชาวเลมอแกนบริเวณอ่าวช่องขาด (เนินทรายพ่อเต่าเป้นาง) ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2535 – 2542 โดยอยู่ทางทิศเหนือของเกาะสุรินทร์ได้ตรงกันข้ามกับชุมชนจะเป็นที่ทำการอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเกาะสุรินทร์เหนือ เวล่าน้ำลดเต็มที่สามรถเดินข้ามไปมาได้ ด้านหลังชุมชนจะมีแหล่งน้ำจืดตลอดทั้งปี ชายหาดลาดชันเล็กน้อย สามารถมองเห็นชุมชนได้ชัดเจน มีลานสำหรับทำกิจกรรมที่อยู่ใต้มเงาของต้นไม้ใหญ่กลางชุมชน

จากชุมชนบริเวณอ่าวช่องขาด (เนินทรายพ่อเต่าเป้นาง) ชาวเลมอแกนได้แยกไปตั้งชุมชนใหม่ 2 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มที่อยู่บริเวณอ่าวไทรเอน (ปานาคบิลู) ใกล้กับหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์น้ำหมู่เกาะสุรินทร์ กรมประมง และโรงเรียนสุรัสวดี และกลุ่มที่อยู่บริเวณอ่าวบอนเล็ก (ดังภาพ) ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ระหว่าง ปี พ.ศ. 2542 – 2547 ซึ่งเป็นปีที่เกิดเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิ ทำให้ชุมชนชาวเลมอแกน ทั้ง 2 ชุมชนถูกคลื่นซัดทำลายจนหมดสิ้น

ปัจจุบัน

หลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิในปี พ.ศ. 2547 องค์การต่าง ๆ ได้เข้าไปให้ความช่วยเหลือในการก่อสร้างบ้านหลังใหม่จำนวน 65 หลัง ให้ชาวเลมอแกนซึ่งตั้งอยู่บริเวณอ่าวบอนใหญ่ เป็นที่ตั้งชุมชนแห่งใหม่ ซึ่งในอดีตบริเวณอ่าวบอนใหญ่นี้ชาวเลมอแกนเคยใช้เป็นที่ตั้งชุมชนมาแล้วหลายครั้ง ทั้งนี้เนื่องจากเป็นชายหาดที่อยู่ในเว้าอ่าวทางทิศตะวันออกของเกาะสุรินทร์ได้ ด้านหลังชุมชนเป็นภูเขา และมีแหล่งน้ำจืดเพียงพอตลอดปี เรือสามารถเข้า-ออกได้สะดวก และมองเห็นได้ชัดเจน

หลังเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยคลื่นยักษ์สึนามิในปี พ.ศ. 2547 มีชาวเลมอแกน 2-3 ครอบครัว ได้ย้ายครอบครัวจากหมู่บ้านเกาะสุรินทร์มาอยู่ยังบ้านที่ทางองค์กรต่าง ๆ จัดสร้างให้ทดแทนบ้านเรือนที่ถูกคลื่นสึนามิ ทำลายบริเวณบ้านปากจอก ตำบลเกาะพระทอง อำเภอกูระบุรี จังหวัดพังงา โดยมาอยู่ร่วมกับผู้ประสพภัยคนอื่น ๆ

2. ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน

	เรือหัวโทงในปัจจุบันเป็นพาหนะสำคัญในการประกอบอาชีพของชาวเลมอแกน โดยได้เข้ามาแทนที่เรือง่าม (กำบาง) อย่างในอดีตที่เป็นทั้งบ้านลอยน้ำ และพาหนะสำหรับทำมาหากิน ทั้งนี้เนื่องจากเรือหัวโทงใช้เครื่องยนต์แทนการกรรเชียง ทำให้เดินทางไปไหนมาไหนได้สะดวกและรวดเร็วกว่า ในปัจจุบันบางครอบครัวยังได้ปรับเปลี่ยนหลังคาเป็นผ้าใบเพื่อให้สามารถใช้เป็นที่พักอาศัยให้แก่สมาชิกในครอบครัวขณะออกไปทำประมงในทะเลได้ด้วย
	นอกจากรูปแบบของเรือที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแล้ว เครื่องมือประมงและจับสัตว์น้ำของชาวเลก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยหันมาใช้เครื่องมือประมงและจับสัตว์น้ำแบบเดียวกับของชาวประมงพื้นบ้าน เช่น อวนชนิดต่าง ๆ ลอบ และกัก เป็นต้น ส่งผลให้เครื่องมือประมงและจับสัตว์น้ำบางอย่างตามภูมิปัญญาของชาวเลมอแกนค่อย ๆ สูญหายไป
	เครื่องมือประมงและจับสัตว์น้ำของชาวเลมอแกนในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม โดยหันมาใช้เครื่องมือแบบอย่างที่ชาวประมงพื้นบ้านใช้กันมากขึ้น เช่น อวนชนิดต่าง ๆ ลอบ กัก ฦวมก เป็นต้น

3. ด้านวิถีชีวิต สังคมและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวเลมอแกน และกลุ่มชนอื่น ๆ

	การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากใช้เรือเป็นพาหนะเร่ร่อนมาตั้งชุมชนอยู่รวมกันเป็นหลักแหล่งทำให้ชาวเลมอแกนหันมาปลูกผักสวนครัว และผลไม้ชนิดต่าง ๆ เพื่อใช้บริโภคมากขึ้น เช่น กลิ้วข มะพร้าว มันสำปะหลัง เป็นต้น
	การประกอบอาชีพของชาวเลมอแกนในปัจจุบันนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากขึ้น โดยเฉพาะชาวเลมอแกนบนหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา ที่ผู้ชายหันไปจับเรือรับส่งนักท่องเที่ยวและผู้หญิงเป็นแม่บ้าน และช่วยงานภายในครัวของอุทยานแห่งชาติ หมู่เกาะสุรินทร์
	การติดต่อพูดคุยกับนักท่องเที่ยวและกับบุคคลภายนอกมากขึ้นส่งผลให้ชาวเลมอแกนสามารถใช้ภาษาไทยสื่อสารกับบุคคลภายนอกได้อย่างคล่องแคล่วมากขึ้น ไม่รู้สึกลอายหรือกลัวบุคคลภายนอกเหมือนในอดีต
	การทำมาหากินของกลุ่มผู้หญิง คนชรา และเด็ก ๆ ชาวเลมอแกน คือ การเจาะหอยดิบตามโขดหินในเว้าต่าง ๆ สำหรับกลุ่มชาวเลมอแกนหาดราไวย์นั้นจะนำมาใส่ถุงวางขายหน้าชายหาด ถุงละ 50 บาท บางส่วนเจาะมาเพื่อนำมาทำกับข้าว ส่วนชาวเลมอแกนกลุ่มอื่น ๆ นั้นเจาะมาเพื่อใช้ทำกับข้าว

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2536 – 2547 เด็กชาวเลมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนสุรสวัสดิ์ โดยมีเจ้าหน้าที่หน่วยรักษาพันธุ์สัตว์น้ำ หมู่เกาะสุรินทร์ กรมประมง ทำหน้าที่เป็นครูผู้สอน โดยมุ่งเน้นการสอนให้เด็กชาวเลมอแกนสามารถใช้ภาษาไทยในการสื่อสารได้ รู้จักจำนวนและตัวเลข ตลอดจนมีความรู้ ความเข้าใจในการดูแลรักษาความสะอาดของร่างกาย ความสะอาดของสิ่งแวดล้อมบริเวณบ้านและชุมชน หลังจากนั้นโรงเรียนสุรสวัสดิ์ได้ถูกโอนมาเป็นหน่วยสอนเคลื่อนที่ หมู่เกาะสุรินทร์ สังกัด สปจ.พังงา จนหลังเหตุการณ์สึนามิจึงได้โอนมาอยู่ในความดูแลของสำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวเล หมู่เกาะสุรินทร์

ปัจจุบันเด็กชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ ได้รับการศึกษาจากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวเลมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดพังงา ส่งผลให้เด็กชาวเลมอแกนรุ่นใหม่ ๆ ได้รับการศึกษามากขึ้น สามารถใช้ภาษาไทยในการสื่อสารได้ดียิ่งขึ้น

บทบาทสำคัญของผู้หญิงชาวนั้นนอกจากจะเลี้ยงดูลูกแล้ว เมื่อลูกผู้หญิงเติบโตขึ้นจะต้องฝึกหัด อบรมสั่งสอนให้ลูกผู้หญิงทำงานภายในบ้าน ดูแลน้อง หากับข้าวด้วยการเจาะหอย ค้ำหอย หาเพรียงทราย หาผักป่า รวมทั้งฝึกหัดให้จักสานเสื่อ และงานจักสานอื่น ๆ

4. ด้านวัฒนธรรม (ภาษา การแต่งกาย ศิลปะ ความเชื่อและพิธีกรรม และระเบียบ
ประเพณี)

	พิธีหล่อโอง หรือพิธีฉลองเสาวิญญาณ บรรพบุรุษเป็นพิธีกรรมที่จัดพร้อมกับพิธี ลอย เรือ ซึ่งในปัจจุบันยังคงปรากฏให้เห็นแต่ที่หมู่ เกาะสุรินทร์ ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มอื่น ๆ ขาดผู้นำ พิธีกรรมและขาดการสืบทอดไปยังเด็กรุ่นใหม่ ๆ ส่งผลให้พิธีหล่อโองหรือพิธีฉลองเสา วิญญาณบรรพบุรุษของชาวเลมอแกนกำลังตก อยู่ในสถานะที่ใกล้สูญหาย
	ทุก ๆ ปีในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ซึ่ง ตรงกับวันสารทเดือนสิบ ชาวเลทุกกลุ่มจะ ร่วมกันบุญเพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับดวง วิญญาณของบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว เช่นเดียวกับจุดมุ่งหมายของคนบนฝั่งที่ได้จัด พิธีดังกล่าวก็เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติมิตรที่ ล่วงลับไปแล้วเช่นกัน
	ชาวเลมอแกนรุ่นเก่า ๆ มีความรู้ และ ทักษะในการจักสานเสื่อ (ตะกัน) กอแป๊ะ (ของใส่ใบจาก ยาเส้น) และงานจักสานอื่น ๆ โดยเฉพาะชาวเลบนหมู่เกาะสุรินทร์ แต่ใน ปัจจุบันเด็กผู้หญิงรุ่นใหม่ ๆ ไม่มีใครที่ สามารถจักสานได้ และขาดการสืบทอด จน งานจักสานค่อย ๆ สูญหายไปจากกลุ่มชาวเล มอแกน โดยเฉพาะชาวเลมอแกนเกาะพยาม เกาะเหลา หาดราไวย์ และเกาะช้าง

	งานจักสานของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ในปัจจุบันได้รับการส่งเสริม พัฒนาฝีมือให้มีความประณีต และสร้างสรรค์รูปแบบต่าง ๆ ให้มีความสวยงามมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามความรู้ด้านงาน จักสานของชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ ยังจำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่ม ผู้ใหญ่ และผู้อาวุโสในชุมชนเท่านั้น
	ปัจจุบันชาวเลมอแกนทุกกลุ่มแต่งกายเหมือนผู้คนทั่ว ๆ ไป โดยผู้หญิงนั้นจะนิยมนุ่งโจร่ง และมีเครื่องประดับตกแต่งประเภทเครื่องเงิน และลูกปัดสีสวยงามต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงฐานะ ความร่ำรวย ส่วนผู้ชายนิยมสวมกางเกงขาสั้น
	เสาหล่อ โบกแคะสลักจากไม้ทั้งต้น แทนบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งชาวเลมอแกนอ่าวบอนใหญ่ หมู่เกาะสุรินทร์ช่วยกันทำขึ้นเพื่อใช้ในพิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ โดยจะนำมาปักไว้ใกล้ศาลชาวเลกลางลานพิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ
	“แขง” เป็นการนำใบเตยป่าซึ่งขึ้นอยู่ทั่วไปในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ มาวางเรียงกัน แล้วใช้หวายเหลาให้เป็นเส้นตอกเย็บติดกันเป็นแผ่นใช้นำไปมุงหลังคาเรือ หลังคาบ้าน หรือทำเป็นฝาผนัง กันบ้าน กันห้อง โดยพ่อและผู้ใหญ่ในชุมชนจะช่วยกันสอนให้เด็กวัยรุ่นชาวเลมอแกนเย็บแขงให้เป็นก่อนที่จะสอนให้สร้างบ้าน สร้างเรือ ซึ่งเป็นงานที่ยากขึ้น

	แขงนั้นเมื่อนำไปมุงหลังคาเรือสามารถม้วนเก็บได้สะดวก บางครั้งเมื่อทอดสมอเรือตามเว้งอ่าวหรือชายหาด ชาวเลมอแกนจะนำหลังคาเรือนั้นมาทำเป็นกระโจมสำหรับเป็นที่พักอาศัยให้สมาชิกภายในครอบครัวได้อีกด้วย
 	ในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 5 ของทุกปี ชาวเลมอแกนจะจัดพิธีพิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษ (เหนียะเอนหล่อ โบง) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเช่นไหว้บรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ผู้ซึ่งมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของชาวเลมอแกน โดยในพิธีกรรมดังกล่าว จะมีโต๊ะหม่อ ทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่อบรรพบุรุษให้มารับของเซ่นไหว้ต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันพิธีกรรมดังกล่าวกำลังอยู่ในสภาวะที่ใกล้จะสูญหายเพราะขาดผู้สืบทอดพิธีกรรมหรือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นโต๊ะหม่อ โดยพิธีฉลองเสาวิญญานบรรพบุรุษของชาวเลมอแกนนั้นจะจัดไปพร้อมกับพิธีลอยเรือ เพื่อเป็นการลอยเคราะห์ลอยโศกที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในชุมชนไปกับทะเล โดยชาวเลมอแกนจะร่วมกันทำเป็นเรือขามขนาดความยาวประมาณ 1 เมตร ภายในเรือจะใส่อาหาร ขนม และเสื้อผ้า หลังจากฉลองเสร็จสิ้นแล้วในวันรุ่งขึ้นจะร่วมกันนำเรือดังกล่าวไปลอยกลางทะเล พร้อมทั้งช่วยกันอธิษฐานขอให้เคราะห์กรรมต่าง ๆ ลอยไปพร้อมกับเรือ

ภาคผนวก จ
ภาพการเก็บรวบรวมข้อมูล

ภาพประกอบที่ 15 ผู้วิจัยสนทนาพูดคุยกับชาวเลมอแกนหาดราไวย์ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล
ด้านอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ภาพประกอบที่ 16 ผู้วิจัยสนทนาพูดคุยกับชาวเลมอแกนเกาะพยาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้าน
อัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ภาพประกอบที่ 17 ผู้วิจัยสนทนากับชาวเลมอแกนอำเภอนาโยง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้าน
อัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ภาพประกอบที่ 18 ผู้วิจัยสนทนากลุ่มกับชาวเลมอแกนเกาะพยามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้าน
อัตลักษณ์ชาวเลมอแกน และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวเลมอแกน

ภาพประกอบที่ 19 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกนเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ภาพประกอบที่ 20 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับชาวเลมอแกนเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ภาพประกอบที่ 21 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ครูอาสาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนหมู่เกาะสุรินทร์เกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกน

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายสมเกียรติ สัจจรักษ์
ที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 6 ตำบลถ้ำ อำเภอดงหลวง จังหวัดพิจิตร
ตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบัน	ผู้อำนวยการโรงเรียน
สถานที่ทำงานในปัจจุบัน	โรงเรียนบ้านท่าแดง ตำบลนาเดย อำเภอดงหลวง จังหวัดพิจิตร

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2534	สำเร็จการศึกษา ปริญญาการศึกษาบัณฑิต (การประถมศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2539	สำเร็จการศึกษา ครุศาสตรมหาบัณฑิต (โสตทัศนศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2550	ศึกษาต่อระดับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาการศึกษาตลอดชีวิต และการพัฒนามนุษย์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. 2535 - 2545	อาจารย์ 1 โรงเรียนบ้านหินลาด ตำบลคูระ อำเภอดงหลวง จังหวัดพิจิตร
พ.ศ. 2545 - 2548	ครูใหญ่ โรงเรียนบ้านท่าแดง ตำบลนาเดย อำเภอดงหลวง จังหวัดพิจิตร
พ.ศ. 2548 - ปัจจุบัน	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าแดง ตำบลนาเดย อำเภอดงหลวง จังหวัดพิจิตร